

Malou Andersson

iUSTUS

GROV
FRIDSKRÄNKNING
OCH GROV
KVINNOFRIDS-
KRÄNKNING

Fridskränkningsbrotten som
rättslig konstruktion

Juridikbok.se

Denna digitala version av verket är nedladdad från juridikbok.se.

Den licens som tillämpas för de verk som finns på juridikbok.se är **Creative Commons CC BY-NC 4.0**. Licensvillkoren måste följas i sin helhet och dessa finner du här <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.sv>

Sammanfattningsvis innebär licensen följande:

Tillstånd för användaren att:

- Kopiera och vidare distribuera materialet oavsett medium eller format
- Bearbeta och bygga vidare på materialet

Villkoren för tillståndet är:

- Att användaren ger ett korrekt erkännande, anger en hyperlänk till licensen och anger om bearbetningar är gjorda av verket. Detta ska göras enligt god sed.
- Att användaren inte använder materialet för kommersiella ändamål.
- Att användaren inte tillämpar rättsliga begränsningar eller teknik som begränsar andras rätt att göra något som licensen tillåter.

Se även information på

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv>

Grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning

Grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning

Fridskränkningensbrotten som rättslig konstruktion

Malou Andersson

§
iUSTUS
FÖRLAG

Abstract

Andersson, Malou, Grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning. Fridskränkningssbotten som rättslig konstruktion. (Gross violation of integrity and gross violation of a woman's integrity. The design of the criminal act in Chapter 4, section 4a of the Swedish Penal Code). Iustus förlag AB, 342 pp.

Over the last decades men's physical and psychological violence against women in intimate relationships (domestic violence) has become a central issue in Swedish politics.

Men's physical and psychological violence against women is generally to be understood as including physical, sexual and psychological violence (e.g rape, battery, sexual abuse or insults) that occurs within the family, whether or not the perpetrator shares or has shared the same residence with the woman.

Law reforms have been actualized with the objective of enhancing criminal legal protection for women. In 1999, a new law came into force within the framework of Chapter 4 of the Penal Code which includes any member of the family with the objective to treat acts that are already criminal from a different perspective if they are committed within a pattern of systematic physical, psychological or sexual violence.

This doctoral thesis examines the concept of domestic violence and the criminal act in Chapter 4, section 4 a of the Swedish Penal Code which prescribes liability for violation of integrity offences. The objective of introducing a violation of integrity offence was to enable criminal proceedings to take into account the abused person's entire situation when he or she has been subjected to a series of albeit punishable but often individually relatively minor acts and to bring about an upgrading of the penal value of such acts. According to the provision, specific acts which the perpetrator has committed and all of which are criminal each one individually, should be addressed and judged in context with the special element of disruption of peace – that they are committed within a pattern of systematic physical and/or psychological violence and that the conduct has been such as to seriously diminish the self-esteem of the victim.

According to the first paragraph, a person who commits criminal acts as defined in Chapters 3, 4, 6 and 12 of the Swedish Penal Code (e.g. rape, battery, sexual abuse or insults) or violation of a restraining order against another person having, or that has had, a close relationship to the perpetrator shall, if the acts form a part of an element in a repeated violation of that person's integrity and suited to severely damage that person's self-confidence, be sentenced for gross violation of integrity leading to imprisonment for at least nine months and at most six years. The second paragraph states that if the acts described in the first paragraph were committed by a man against a woman to whom he is, or has been, married or with whom he is, or has been cohabiting under circumstances comparable to marriage, he shall be sentenced for gross violation of a woman's integrity to the same punishment.

The overall purpose of the thesis is to analyze the legal design of the offense in comparison with traditional constructions of criminal law, and to analyze the legal and social consequences the design might have. The main purpose of the thesis is to examine when and under which circumstances a person can be held responsible for gross violation of integrity or gross violation of a woman's integrity. The analysis aims at the construction of the law, but also to examine the legal and social consequences and the interpretation and application of the law.

Malou Andersson

© Författaren och Iustus Förlag AB, Uppsala 2016

Upplaga 1:1

ISBN 978-91-7678-970-4

Produktion: eddy.se ab, Visby 2016

Omslag: John Persson

Förlagets adress: Box 1994, 751 49 Uppsala

Tfn: 018-65 03 30, fax: 018-69 30 99

Webbadress: www.iustus.se, e-post: kundtjanst@iustus.se

Printed by Dimograf, Poland 2016

Förord

Intresset för brott och straff har funnits med långt tillbaka men det dröjde flera år av arbete med ekonomi, personal, marknadsföring, ett etablerat förhållande och två barn innan jag bestämde mig för att söka mig till juristlinjen (numera juristprogrammet) och säga upp mig från mitt dåvarande jobb. Jag tänkte aldrig då att jag en dag skulle forska, än mindre skriva en bok. Min resa började en varm vårkväll i Prag 2010 då jag hade förmånen att få vara med på den Nordiska workshopen i straffrätt. Tack Annika Norée för att du öppnade dörren till forskarvärlden och tyckte att jag skulle satsa, till de som stötte och blötte avhandlingsämnen och Petter Asp för att du utan vidare sade ja till att handleda mig.

Valet av ämne var egentligen inte så svårt – när det väl låg framför mig. Jag hade under flera år arbetat ideellt på en kvinnojour i Stockholms län där jag mött åtskilliga utsatta kvinnor och deras barn. När jag skulle för- söka förklara juridiken insåg jag att mycket av det som kvinnorna själva upplevde som brottsligt, inte är brott i straffrättslig bemärkelse. Eftersom det är sådana berättelser som många av dessa kvinnor berättade för mig som bestämmelsen i BrB 4:4a är tänkt att träffa började jag fundera över vad som låg bakom bestämmelsen, hur lagstiftaren resonerat och hur bestämmelsen förhåller sig till dessa kvinnors upplevelser av våld.

Den här avhandlingen är ett försök att sätta katten på bordet, att möblera om i straffrättsköket och röra runt i straffrättsgrytan, men också att knåda degen och att koka – både ihop och ner. Eftersom det är en avhandling i straffrätt har jag försökt att balansera straffrättsbubblor samtidigt som jag sätter ned foten utan att trilla ned i processrättshavet.

Många personer har varit viktiga för mitt avhandlingsprojekt. Mina handledare Anna Kaldal och Petter Asp förtjänar mitt varmaste och ödmjukaste tack. Utan er uppmuntran, era kloka råd och kreativa, konstruktiva och (ibland) galna diskussioner hade det inte blivit någonting. Som en av mina handledare uttryckte det: ”i den bästa av världar ska man ju inte bara vara instrumentell och se forskningen som en uppgift

som ska slutföras, utan som ett ständigt pågående arbete och då är det ju kanske inte så dumt ändå”. Att ha två handledare från olika rättsområden har varit både givande och krävande, men framförallt väldigt roligt. Kanske har det bidragit till att någon utan alltför stort obehag kan ta ett kliv utanför den normativa verkligheten och att någon kan ta klivet in i straffrättsbubblan utan att få frossa. Men tack framför allt för allt det lilla som blivit det stora – att jag alltid har kunnat ringa, må-bra-råd och uppmuntrande sms. Tack för att ni funnits där, hållit i mig när jag har snubblat och tagit ned mig på jorden när jag flugit iväg.

Tack Monica Burman för en grundlig och generös genomgång på mitt slutseminarium och till alla ni andra som tog er tid att komma dit. Särskilt tack till Madeleine Leijonhufvud och Claes Lernestedt för att ni utöver detta delade med er av er tid, kunskap och nya infallsvinklar.

Att vara del i en kreativ forskarmiljö har haft stor betydelse. Tack till alla kollegor som har gjort den här resan så mycket roligare! Straffrättsfamiljen – det är genom punschluncher, korridorsnack och pop-in samtal som den här avhandlingen har växt fram. Barnrättscentrumgänget för seminarier, diskussioner och en givande skrivarresa till Palma. Ett särskilt tack till Brita Bohman, Emelie Kankaanpää Thell och Frida Larsson för att ni alltid finns där, Axel Holmgren för du är så generös och Adam Croon för att du har oroat dig för min hälsa. Vera Yllner, Susanne Larsson, Petra Almåsen och Ida Boström för att ni pusslat och fixat för att underlätta i undervisningssammanhang. Sari Wrange för att du alltid har trott på mig och Christina Elissaiopolou för din energi de tidiga morgnar du med ett leende säger att jag är tidigt på jobbet när jag inte har gått hem och gett mig ork att fortsätta ett tag till. Anneli Gunnerstad för att du har gjort mig till en bättre seminarieledare, men också för hjälp med låsta passwords och sommarsällskap. Mia Lundgren som alltid löser allt, Ida Söderberg Tah för overseende med övertid och Lotta Steinmann för påtryckningar om Våruset (nästa gång kommer jag verkligen att utnyttja min plats).

För finansiering för slutförandet av avhandlingsarbetet vill jag tacka Selma Anderssons stiftelse och Hans Thornstedts fond för medel. Jag vill även tacka Stiftelsen Juridisk Fakultetslitteratur i Stockholm för bidrag till tryckning.

Ett stort stöd har varit min familj som med korrekturläsning, kommentarer, glada tillrop, oro och hjälp i vardagen har underlättat så mycket. Tack till mamma, pappa, Peder och Eva för korrekturläsning

och kommentarer och till min systerdotter Michaela som hjälpt till med den engelska översättningen. Mina systrar som haft överseende med mitt "eremittillstånd" (vid bröllopsbestyr, födelsedagar och annat) utan att klaga och till mina svärföräldrar Margareta och Gunnar. Tack till mina vänner som inte släppt taget trots att jag har varit totalt osocial. Tack för att ni har ringt och för middagar, vinkvällar och promenader för att jag ska ta en paus. Det har varit guld värt även om jag kanske inte visat det just då.

Mitt största och mest innerliga tack till **Anders, Lucas** och **Sebastian** – ni är det absolut bästa som finns! Älskar er mest och för alltid!

Vallentuna 2016

Innehåll

Förord 5

Förkortningar 17

1 Presentation av ämnet 18

- 1.1 Inledning 18
- 1.2 Fridskränkingsbrotten i BrB 4:4a 19
- 1.3 Bakgrund och avhandlingens kontext 21
- 1.4 Avhandlingens syfte 26
- 1.5 Utgångspunkter och avgränsningar 27
 - 1.5.1 Mäns våld mot kvinnor som grund för lagstiftning 27
 - 1.5.2 Kontextens betydelse för straffbarhet 29
 - 1.5.3 Brottskonstruktionen 29
 - 1.5.4 Avgränsningar och något om terminologi 30
 - 1.5.4.1 Begrepp 30
 - 1.5.4.2 Ett straffrättsligt perspektiv 34
 - 1.5.4.3 Internationell rätt 35
- 1.6 Metod, material och forskningsläge 40
 - 1.6.1 Inledning 40
 - 1.6.2 Metod och material 40
 - 1.6.3 Andra kunskapsområden 45
 - 1.6.4 Empiriskt material 47
 - 1.6.5 Forskningsläget 49
 - 1.6.6 Disposition 54

2 Från privat sfär till individ 56

- 2.1 Inledning 56

2.2	Våld i nära relationer	57
2.2.1	Från fokus på samhällets bästa till skydd för den enskilda individen	57
2.2.2	Mäns våld mot kvinnor	58
2.2.3	Våldet som en jämställdhetsfråga	64
2.2.4	Föräldrars våld mot barn	68
2.3	Sammanfattande kommentarer	71
3	Förklaringar till våld och kontexten i BrB 4:4a	73
3.1	Inledning	73
3.2	Individbaserade teorier	76
3.2.1	Inledning	76
3.2.2	Individuella egenskaper	77
3.2.3	Sociala förhållanden	80
3.3	Strukturella förklaringar	83
3.3.1	Inledning	83
3.3.2	Våldet som en process	84
3.3.3	Våldets normaliseringsprocess	85
3.4	Socialpsykologiska perspektiv	87
3.5	Förklaringar till våld	89
3.6	Kontexten i BrB 4:4a	90
3.6.1	Inledning	90
3.6.2	Kvinnovåldskommissionens förslag	91
3.6.3	Våldets kontinuitet	92
3.6.4	En särskilt utsatt situation	95
3.7	Sammanfattande kommentarer	97
4	Kvinnofridsreformen och vägen till ett fridskränkingsbrott	98
4.1	Inledning	98
4.2	Kvinnovåldskommissionens förslag	99
4.2.1	Inledning	99
4.2.2	Förslag på ett nytt brott i brottsbalken – kvinnofridsbrott och fridsbrott	103

4.2.3	En ny brottskonstruktion	104
4.2.3.1	Närstående och indelningen i två separata brott	104
4.2.3.2	Brotten – ett helhetsperspektiv	105
4.2.3.3	Ett perdurerande brott – särskilt om preskription och nödvärn	107
4.3	Ett nytt brott i brottsbalken grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning	108
4.3.1	Inledning	108
4.3.2	Brottskonstruktionen	109
4.3.2.1	Inledning	109
4.3.2.2	Närstående och indelningen i två separata brott	110
4.3.2.3	Brotten – enskilda redan kriminaliserade gärningar	111
4.3.2.4	Inte ett perdurerande brott – preskription och nödvärn	113
4.4	Bestämmelsens syfte	114

5 Bestämmelsen i BrB 4:4a 116

5.1	Inledning	116
5.2	En särskild brottskonstruktion	118
5.3	Brottsbeskrivningen	119
5.3.1	Inledning	119
5.3.2	Närstående	120
5.3.3	Flera brottsliga gärningar	121
5.3.4	Upprepad kränkning	122
5.3.5	Ägnad att allvarligt skada självkänslan	123
5.4	Andra förutsättningar för bedömningen	124
5.4.1	Inledning	124
5.4.2	Ett tidsmässigt samband	125
5.4.3	Gärningar utöver de åtalade gärningarna	127
5.4.4	Frågor om konkurrens	128

6 Närstående 130

6.1	Inledning	130
-----	-----------	-----

6.2	Närstående i straffrätten	132
6.2.1	Allmänt om närståendebegreppet i straffrätten	132
6.2.2	Närstående som privilegierande eller förmildrande omständighet	134
6.2.3	Närstående som kvalificerande eller försvårande omständighet	138
6.2.4	Särskilt om det förstärkta skyddet för närstående barn	143
6.2.4.1	Agaförbudet	143
6.2.4.2	En särskild straffskärpningsgrund	145
6.2.4.3	Sexuellt övergrepp mot barn och våldtäkt mot barn	148
6.3	Närstående i fridskränkningsbrottet	150
6.3.1	Inledning	150
6.3.2	Grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning	151
6.3.2.1	Ett kvinnofridsbrott	151
6.3.2.2	Grov fridskränkning	152
6.3.2.3	Tidigare närstående	153
6.3.2.4	Indelningen i två brottsrubriceringar	154
6.3.3	Närståendebegreppet i NJA 2004 s. 97	156
6.3.3.1	Inledning	156
6.3.3.2	Närstående utan att vara sammanboende	157
6.3.3.3	Förhållandet mellan första och andra stycket	158
6.3.3.4	Omständigheter som kan göra att någon är att anse som närstående	159
6.3.3.5	Lagtolkning i bestämmelsens anda	160
6.3.3.6	Betydelse för tolkning av begreppet inom andra områden	161
6.4	Närståendebegreppet med utgångspunkt i olika typfall	161
6.4.1	Inledning	161
6.4.2	Indelningen i två brottsrubriceringar	162
6.4.3	Parförhållanden	164
6.4.3.1	Inledning	164
6.4.3.2	Gifta och sammanboende	164

6.4.3.3	Andra parförhållanden	167
6.4.3.4	Särskilt om parförhållanden mellan omyndiga	171
6.4.4	Förhållandet mellan föräldrar och barn	176
6.4.4.1	Inledning	176
6.4.4.2	Styvföräldrar	176
6.4.4.3	Ett liknande förhållande till gärningsmannen	178
6.4.5	Andra närstående	180
6.4.5.1	Inledning	180
6.4.5.2	Sammanboende utan att ha ett förhållande	181
6.4.5.3	Med utgångspunkt i en särskilt utsatt situation	182
6.5	Sammanfattande kommentarer	184

7 Flera brottsliga gärningar 187

7.1	Inledning	187
7.2	Från beteende till specifika brottstyper	191
7.2.1	Inledning	191
7.2.2	Från beteende...	192
7.2.3	... till specifika brottstyper	194
7.3	De enskilda brotten	196
7.3.1	Brottskatalogen i BrB 4:4a	196
7.3.2	Brotten i 3 kap. brottsbalken	197
7.3.2.1	Allmänt om brotten i 3 kap. brottsbalken	197
7.3.2.2	Misshandel	198
7.3.3	Brotten i 4 kap. brottsbalken	202
7.3.3.1	Allmänt om brotten i 4 kap. brottsbalken	202
7.3.3.2	Olaga frihetsberövande	203
7.3.3.3	Olaga tvång	204
7.3.3.4	Äktenskapstvång och vilseledande till äktenskapsresa	206
7.3.3.5	Olaga hot	207
7.3.3.6	Hemfridsbrott och olaga intrång	210

7.3.3.7	Ofredande	212
7.3.3.7.1	Inledning	212
7.3.3.7.2	Särskilt om kränkande tillmälen som ofredande	214
7.3.3.8	Öppnande av brev, olovlig avlyssning och dataintrång	216
7.3.4	Brotten i 6 kap. brottsbalken	217
7.3.4.1	Allmänt om brotten i 6 kap. brottsbalken.	217
7.3.4.2	Våldtäkt och sexuellt tvång	218
7.3.4.3	Sexualbrott mot barn	221
7.3.4.4	Sexuellt ofredande	224
7.3.5	Brotten i 12 kap. brottsbalken	225
7.3.5.1	Allmänt om brotten i 12 kap. brottsbalken	225
7.3.5.2	Skadegörelse	226
7.3.6	Överträdelse av kontaktförbud	228
7.3.6.1	Allmänt om kontaktförbud	228
7.3.6.2	Överträdelse av kontaktförbud	229
7.4	Det karaktäristiska våldet	231
7.4.1	Inledning	231
7.4.2	Makt- och kontroll som utgångspunkt	233
7.4.3	Med sikte på de lindrigare brotten	235
7.4.4	Det psykiska våldet – en palett av gärningar	237
7.4.5	Kontrollera och förstöra	239
7.5	Avgränsning av tillämpningsområdet	240
7.5.1	Inledning	240
7.5.2	Betydelsen av rubricering som grund för fridskränkingsbrott	240
7.5.2.1	Principer för gradindelning av brott	241
7.5.2.2	Närstående som försvårande omständighet	242
7.5.2.3	Närstående som förmildrande omständighet	244
7.5.2.3.1	Tillrättavisning eller misshandel – kopplingen mellan brottsbalken och föräldrabalken	244

- 7.5.2.4 Rubriceringens påverkan på
fridskränkingsbrottet 246
 - 7.5.2.5 Särskilt om opreciserade gärningar 249
 - 7.6 Hänsyn som bör tas vid en utvidgning
av brottskatalogen 251
 - 7.6.1 Inledning 251
 - 7.6.2 Ett direkt angrepp på den personliga
integriteten 252
 - 7.6.3 Brott som är ”typiska” men som inte ingår
i fridskränkingsbrotten 253
 - 7.6.4 Konsekvenser för straffvärdet 256
 - 7.7 Sammanfattning 257

8 Upprepad kränkning och ägnat att allvarligt skada självkänslan 260

- 8.1 Inledning 260
- 8.2 Med beaktande av hela den utsattes situation 263
 - 8.2.1 Inledning 263
 - 8.2.2 Upprepad kränkning 264
 - 8.2.3 Ägnat att allvarligt skada självkänslan 265
 - 8.2.4 Hela situationen 266
- 8.3 Led i en upprepad kränkning 268
 - 8.3.1 Inledning 268
 - 8.3.2 Omständigheter som talar för att gärningarna
varit led i en upprepad kränkning 269
 - 8.3.2.1 En tidig lagändring 269
 - 8.3.2.2 En översyn av fridskränkingsbrotten 272
 - 8.3.2.3 Sammanfattande kommentarer 274
 - 8.3.3 Gärningarnas karaktär 276
 - 8.3.3.1 Gärningarnas antal och våldets
kontinuitet 276
 - 8.3.3.2 Allvaret 278
 - 8.3.3.3 Ett tidsmässigt samband 282
 - 8.3.4 Gärningar utöver de som omfattas av åtalet
– där skuldfrågan är klar 286
 - 8.3.4.1 Inledning 286

8.3.4.2	En fortsättning på den tidigare brottsligheten	288
8.3.4.3	Brott som ska dömas för särskilt	294
8.3.4.4	Preskriberade gärningar	297
8.3.4.5	Förhållandet till principen ne bis in idem	299
8.3.5	Andra handlingar	300
8.4	Ägnat att allvarligt skada självkänslan	303
8.4.1	Inledning	303
8.4.2	Allvarligt skada självkänslan	303
8.5	Samspel och olikheter	307
8.5.1	Ett eller två rekvisit	307
8.6	Sammanfattande kommentarer	310
9	Fridskränkingsbrotten som rättslig konstruktion	312
9.1	Inledning	312
9.2	Närstående	313
9.3	Brottsliga gärningar	315
9.4	Upprepad kränkning och ägnat att	317
	Summary	319
	Källförteckning	324
	Sakregister	341

Förkortningar

Barnkonventionen	Förenta Nationernas konvention den 20 november 1989 om barnets rättigheter
BrB	Brottsbalk (1962:700)
BRÅ	Brottsförebyggande rådet
EKMR	Europeiska konventionen d. 4 nov. 1950 om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen)
FB	Föräldrabalk (1949:381, omtr. 1995:974)
HD	Högsta domstolen
LVU	Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare
OSL	Offentlighets- och sekretesslag (2009:400)
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
RF	Regeringsform (1974:152)
SoL	Socialtjänstlag (2001:453)
SOU	Statens offentliga utredningar

1 Presentation av ämnet

1.1 Inledning

Det straffrättsliga regelsystemet är till stor del utformat för enskilda, i tid och rum avgränsade, handlingar. Bestämmelserna i brottsbalken är generella och ger begränsat utrymme att ta hänsyn till det sammanhang i vilken en enskild gärning begåtts. När våld och andra kränkningar pågått under en längre tid och begås av en kärlekspartner, en mamma eller en pappa, fanns tidigare små möjligheter att beakta det samlade beteendets straffvärde vid lagföring. Gärningarna sågs, och bedömdes, som isolerade händelser som i många fall var för sig hade ett relativt lågt straffvärde.

Genom införandet av bestämmelsen om grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning i BrB 4:4a ges förutsättningar att inom det straffrättsliga regelsystemet kunna ta hänsyn till det straffvärda i att flera brottsliga gärningar begåtts mot en närstående eller tidigare närstående person. De enskilda brottsliga gärningarna ska bedömas i sin kontext, dvs. mot bakgrund av den särskilda utsatthet som familjegemenskapen kan innebära. Bestämmelsen i BrB 4:4a ger därmed möjlighet att vid rättstillämpningen beakta den utsatta personens hela situation men också den särskilda kränkning det innebär att den här typen av brottslighet, till skillnad från annan brottslighet, ofta begås i hemmet – en plats där man ska ha en rätt att känna sig trygg och vara fredad från våld.¹ Bestämmelsen öppnade upp för en ny lagstiftningsteknik inom straffrätten där det vid prövningen av bestämmelsen ska tas hänsyn till en bredare bild av verkligheten än som vanligtvis är fallet. Det sammanhang, dvs. kontexten, inom vilka de brottsliga gärningarna begås, ges därmed en avgörande betydelse för bestämmelsens tillämplighet.

Avhandlingen behandlar brotten grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning (BrB 4:4a) som rättslig konstruktion. I avhandlingen beskrivs lagstiftningsmodellen i förhållande till den mer traditionella lag-

¹ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 21 f.

stiftningsteknik som vanligtvis används i straffrätten, dvs. enskilda gärningar avgränsade till tid och rum, och bestämmelsens rekvisit analyseras och diskuteras i förhållande till fridskränkningens bakomliggande syfte, dvs. i förhållande till intentionen att fånga det särskilda fenomen som upprepat våld mot närstående utgör.

1.2 Fridskränkningens brotten i BrB 4:4a

Som ett led i samhällets åtgärder för att bekämpa mäns våld mot kvinnor och för att ytterligare markera allvaret i brottslighet utövat mot en närstående person infördes år 1998 bestämmelsen om grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning i BrB 4:4a.² Genom bestämmelsen kan flera, relativt lindriga (men givetvis också mer allvarliga) gärningar ses och bedömas som en enhet och hänsyn kan tas till den kontext i vilka de brottsliga gärningarna har begåtts.³ Därmed kan gärningarna, sedda sammantaget, ges ett högre straffvärde än om de enskilda gärningarna bedömts var för sig. Bestämmelsen har sedan den 1 juli 2013 följande lydelse:

Den som begår brottsliga gärningar enligt 3, 4, 6 eller 12 kap. eller enligt 24 § lagen (1988:688) om kontaktförbud mot en närstående eller tidigare närstående person, döms om var och en av gärningarna utgjort ett led i en upprepad kränkning av personens integritet och gärningarna varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla, för grov fridskränkning till fängelse i lägst nio månader och högst sex år.

Har gärningarna som anges i första stycket begåtts av en man mot en kvinna som han är eller har varit gift med eller som han bor eller har sam-

² Förslaget till en ny bestämmelse i brottsbalken var ett resultat av uppdraget – att utifrån ett kvinnoperspektiv göra en översyn av frågor som rör våld mot kvinnor och föreslå åtgärder för att motverka sådant våld – som gjordes av Kvinnovaldskommissionen i SOU 1995:60 Kvinnofrid. Förslaget, hur bestämmelsen slutligen kom att utformas och hur den har tolkats i praxis är ämnet för avhandlingen.

³ Att flera enskilda gärningar ses som en enhet är inte specifikt för BrB 4:4a utan förekommer också i andra bestämmelser i brottsbalken. En liknande konstruktion finns i BrB 4:4b om olaga förföljelse. Exempel på andra brott där flera gärningar bedöms som en enhet är rån (BrB 8:5) och våldtäkt (BrB 6:1). Det som skiljer de två sistnämnda bestämmelserna från BrB 4:4a är att det är fråga om flera gärningar som begås mer eller mindre samtidigt och som tillsammans utgör det sammansatta brottet. Vid fridskränkningens brotten, liksom vid olaga förföljelse, är det i stället fråga om enskilda gärningar med ett tidsmässigt mellanrum som läggs samman till en brottsenhet.

manbott tillsammans med under äktenskapsliknande förhållanden, ska han i stället dömas för grov kvinnofridskränkning till samma straff.⁴

Bestämmelsen är konstruerad så att flera enskilda, i sig straffbara, gärningar som begås mot en närstående enligt förevarande lagrum kan ses och bedömas i sitt sammanhang under förutsättning att de särskilda rekvisit som ger brottet dess fridstörande karaktär är uppfyllda – att var och en av gärningarna utgjort led i en upprepad kränkning av personens integritet och att gärningarna varit ägnade att allvarligt skada självkänslan hos den som utsatts. Flera moment måste därför vara uppfyllda för att bestämmelsen ska aktualiseras. För det första kräver brottsbeskrivningen att (1) flera var och en för sig kriminaliserade gärningar är uppe till domstolens prövning samtidigt och att det finns ett visst tidsmässigt samband mellan dessa gärningar. Gärningarna ska (2) ha begåtts mot samma person och denna ska vara någon som är eller har varit närstående till gärningsmannen. Vidare krävs att (3) de enskilda gärningarna var och en varit ett led i en upprepad kränkning av den utsatta personens integritet och att (4) gärningarna varit ägnade att allvarligt skada självkänslan hos denne.

Bestämmelsen i BrB 4:4a omfattar två brott, grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning. Rekvisiten är desamma för båda brotten förutom avseende den person som brottet riktar sig mot. I bestämmelsens andra stycke särregleras fall där gärningsmannen är en man och den utsatta en kvinna som mannen är eller har varit gift med, eller som han bor eller har sammanbott med under äktenskapsliknande förhållanden. Första stycket omfattar motsvarande situationer där brottet riktar sig mot en person som på annat sätt är, eller har varit, närstående till gärningsmannen.

⁴ De ändringar som gjordes år 2013 innebär att gärningar enligt 12 kap. brottsbalken (skadegörelse) och överträdelse av kontaktförbud enligt lag (1988:688) numera ingår i brottskatalogen för fridskränkning brotten. Vidare höjdes straffminimum från sex till nio månader för brott enligt BrB 4:4a i syfte att nå en generell höjning av straffnivån för sådana brott. Se prop. 2012/13:108 Förstärkt straffrättsligt skydd vid grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning.

1.3 Bakgrund och avhandlingens kontext

Familjen som en grundläggande enhet har en stark förankring i samhället och hänsynen till familjens privata sfär har haft stor betydelse för synen på hur mycket samhället ska blanda sig i "familjeangelägenheter" samt med vilka medel. Från att fokus har legat på *samhällets bästa* har det från 1970-talet, i och med uppmärksammandet av brottsofferbegreppet, förskjutits till att allt mer handla om skydd för *den enskilda individen*.⁵ Under de senaste två decennierna har flera lagstiftningsåtgärder, bl.a. införandet av bestämmelsen i BrB 4:4a, vidtagits för att stärka skyddet för den som utsätts för våld inom familjen.⁶ Förslaget om att införa ett särskilt brott i brottsbalken gällande våld i nära relationer grundade sig på forskningsresultat som visade att mäns våld mot kvinnor snarare är knutet till föreställningar om mannens överordning och kvinnors underordning än till förklaringar där misshandeln ses som mer eller mindre isolerade handlingar, utförda av en man med andra problem, t.ex. alkoholmissbruk eller övergrepp i barndomen.⁷ Forskningen visade att det i ett förhållande där övergrepp förekommit under en längre tid inte främst var de enskilda fysiska övergreppen i sig som karaktäriserade den utsatta personens situation, utan också den psykologiska kränkning och belastning det innebär.⁸ Utgångspunkten i lagstiftningsarbetet var därför att kartlägga vilken typ av brott som vanligtvis begås i närstående relationer men också mekanismerna bakom våldet.⁹ Mot bakgrund av vad forskningsresultaten visat skulle lagstiftningen göra det möjligt att ta hänsyn till helhetsbilden av den utsatta situationen, där straffbara gärningar visserligen förekommer men där beteenden som inte inryms under något straffbud utgör en del av våldet.¹⁰

Förklaringsmodeller till våld i nära relationer och synen på våld inom familjen har därför legat till grund för hur bestämmelsen kom att utfor-

⁵ Se t.ex. Österberg, E., "Från part i målet till brottsoffer – det moderna samhällets framväxt", i *Brottsoffer i forskningen*, (1997).

⁶ T.ex. genom införande av målsägandebiträde och särskild företrädare för barn, men också genom olika stödåtgärder enligt socialtjänstlagen. Se prop. 1987/88:107 Om målsägandebiträde och prop. 1998/99:133 Särskild företrädare för barn.

⁷ Se kapitel 3 där olika förklaringsmodeller till våld behandlas.

⁸ Se t.ex. Lundgren, E., *Våldets normaliseringsprocess och andra våldsförståelser*, (2012).

⁹ SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 49 ff. och 303 f.

¹⁰ SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 22. Se även Lundgren, E., *Våldets normaliseringsprocess*, (2004).

mas och de har också viss betydelse för hur den ska tolkas och tillämpas av domstolarna.¹¹ Det har inom rättsvetenskapen hävdats att dessa förklaringsmodeller inte bara har betydelse för hur rätten utformas av lagstiftaren utan också för hur den förstås, eller rekonstrueras, i rättstillämpningen genom en förändrad samhällssyn på ett visst problem.¹² I lagtexten anges att det ska vara fråga om upprepade kränkningar av den utsatta personens integritet vilka ska ha varit ägnade att allvarligt skada självkänslan. Det räcker därför inte enbart med att brott har begåtts mot en närstående eller tidigare närstående person för att bestämmelsen ska aktualiseras. Bestämmelsen syftar till att fånga den särskilda utsatthet som närståenderelationen kan medföra p.g.a. av känslomässiga och praktiska bindningar till och lojalitet med gärningsmannen. Definitionen i lagtexten utesluter därför tillfälliga utbrott, t.ex. ett enskilt fall av misshandel av en närstående person vid ett tillfälle.

Samtidigt som det är lätt att se vad bestämmelsen i BrB 4:4a syftar till så medför en lagstiftningsmodell som medger att man vid tillämpningen kan ta hänsyn till såväl det allmänna syftet bakom bestämmelsen som den utsattes hela situation, att det uppstår flera nya frågor och problem som ska hanteras av rättsväsendet. Då kraven på enhetlighet och förutsebarhet är särskilt höga inom straffrätten väcker en lagstiftningsmodell som tillåter att man vid tillämpningen ska ta hänsyn till en bredare bild av verkligheten både frågor av rättstillämpningskaraktär och frågor om hur modellen förhåller sig till grundläggande krav på rättssäkerhet och förutsebarhet. En brottskonstruktion som fridskränkingsbrotten utmanar på så sätt den mer traditionella straffrätten genom att det särskilt straffvärda, så att säga, delvis finns utanför eller mellan de enskilda gärningarna. Lagstiftarens intention att fånga upp allvaret i det upprepade och systematiska genom detta bredare perspektiv kan visserligen på ett tydligare sätt återspegla verkligheten vilket naturligtvis i sig är önskvärt. Frågan blir emellertid i vilken utsträckning man inom straffrätten kan och bör ta hänsyn till beteenden som inte passar in under något straffstadgande i brottsbalken, eller där det särskilt straffvärda ligger utanför

¹¹ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid.

¹² Se t.ex. Asp, P., m.fl., *Kriminalrättens grunder*, (2013), s. 19 f. Enligt författarna är straffrättsdogmatikens huvuduppgift att konstruera straffrättssystemet och därmed utgöra en brygga mellan lagstiftning och rättstillämpning. Dogmatiken hjälper till att ordna "relevanta frågeställningar" genom att konstruera begrepp, principer, terminologi och därmed skapa ett system av regler. Genom att kritiskt granska vad som framkommer som gällande rätt ges ett underlag för att utvärdera regleringen.

bedömningen av enskilda gärningar, dvs. i kontexten. Ett dilemma kan uppstå när lagstiftarens syfte, att skapa en bestämmelse som ger bättre skydd åt det skyddsvärda intresset, ställs mot legalitetsprincipen och andra grundläggande rättssäkerhetsprinciper.¹³ Frågan blir vad som kan – och kanske viktigast vad som bör – medföra ansvar för fridskränkingsbrott. Avgörande för tolkningen blir i slutändan den rådande, men också den enskilda domarens syn på vad som utgör en upprepad kränkning av den personliga integriteten och vad som typiskt sett skadar självkänslan allvarligt.

Även om det straffrättsliga skyddet utvidgades i och med fridskränkingsbrotten, är våld inom familjen på grund av gärningarnas komplexitet ofta svåra att utreda och lagföra.¹⁴ Svårigheterna kan handla om att bedöma vilka handlingar som uppfyller rekvisiten i en straffrättslig reglering såväl som processuella frågor. Beviskravet *ställt utom rimligt tvivel* gäller i alla brottmål och någon bevislättning medges inte för mer svårbevisade mål eller brottskategorier som anses särskilt angelägna att beivras.¹⁵ När den som kränker är en närstående och brottsplatsen är hemmet, sker brottet ofta utom synhåll för vittnen och kränkningarna har många gånger pågått under en längre tid innan det kommer till myndigheternas kännedom.¹⁶ Att konkretisera vad man har varit med om på ett sådant sätt att orden uppnår de höga beviskraven kan i sådana fall ofta vara svårt. Dessutom kan lojalitet, rädsla och oro för vad som ska hända med familjen påverka både motivationen och förutsättningarna att medverka till en utredning.¹⁷ När det gäller våld mot barn, särskilt de yngre barnen, finns ytterligare faktorer som påverkar möjligheten att lagföra en gärning som begåtts av en vårdnadshavare eller annan omsorgsförälder. Det rör till viss del, den inte helt tydliga, gränsdragningen mellan otillåtet våld och

¹³ Se t.ex. NJA 2004 s. 97 där HD intog ett brottsofferperspektiv vid bedömningen av begreppet närstående i bedömningen av om gärningarna skulle rubriceras som BrB 4:4a. Rättsfallet behandlas särskilt i avsnitt 6.3.3.

¹⁴ Se t.ex. Diesen C., & Diesen, E., *Övergripping mot kvinnor och barn: den rättsliga hanteringen*, 2 u. (2013).

¹⁵ Diesen, C., *Bevis 10, Bevisprövning i brottmål*, 2 u., (2015), s. 148 ff. Diesen diskuterar här om samma beviskrav kan anses gälla oavsett brottets svårhet, men då främst om samma beviskrav gäller för de lindrigare brotten, t.ex. ett erkänt rattfylleri, som de mer kvalificerade brotten, t.ex. mord.

¹⁶ Detta tas upp särskilt i prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, men samma bild framkommer inom såväl rättsvetenskaplig forskning som inom våldsforskning inom andra vetenskapliga områden.

¹⁷ Se t.ex. Schelin, L., *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, (2007).

sådan fysisk kraftutövning som faller in under vårdnadshavarens ansvar och rätt att utöva tillsyn över barnet (FB 6:2). Men det handlar också om att de yngre barnen ofta har begränsad förmåga att berätta vad som har hänt, vilket påverkar såväl utredningsmöjligheterna som möjligheterna att styrka att brott har begåtts.¹⁸ Med hänvisning till att det för någon som varit utsatt för en serie övergrepp som pågått under en längre tid kan vara svårt att i detalj redogöra för varje enskild händelse har vissa lättnader i åklagarens gärningsbeskrivning godtagits, vilket innebär att varje enskild gärning inte behöver vara individualiserad till tid, rum och plats.

Försök att komma förbi det enskilda och därigenom, i ett visst sammanhang, komma åt det särskilt straffvärda kan idag ses inom flera områden. Både fridskränkingsbrotten (BrB 4:4a) och brottet olaga förföljelse (BrB 4:4b) utgör brottstyper som syftar just till att fånga inte bara enskilda gärningar, utan gärningar sedda i en viss kontext. Även kontakt med barn i sexuellt syfte (BrB 6:10a) och äktenskapstvång (BrB 4:4c) eller vilseledande till äktenskapstvång (BrB 4:4d) är exempel på brott där kontexten ges en särskild betydelse. I det första fallet handlar det om ett utökat skydd för barn genom kriminalisering av vuxnas kontaktsökande med unga för att begå ett sexualbrott.¹⁹ I det andra fallet handlar det om att genom redan kriminaliserade gärningar, förmå någon att ingå äktenskap.²⁰ Det är också, särskilt vad gäller fridskränkingsbrotten i BrB 4:4a,

¹⁸ Se t.ex. Andersson, M., & Kaldal A., *Barn som utsatts för våld inom familjen – Kartläggning av brottmålsavgöranden från tingsrätt*. Ett uppdrag åt Barnrättighetsutredningen (Skr. 2013:08 och Dir. 2014:86). Kartläggningen offentliggjordes i samband med att kommittén redovisade uppdraget den 11 mars 2016. Se också Kaldal, A., *Parallella processer*, (2010), s. 139 ff.

¹⁹ I BrB 6:10a gör sig den skyldig till brott som i syfte att mot ett barn under 15 år begå en gärning enligt BrB 6:4, 6:5, 6:8 eller 6:10, träffar en överenskommelse med barnet om ett sammanträffande samt därefter vidtar någon åtgärd som är ägnad att främja att ett sådant sammanträffande kommer till stånd. De sexualbrott som avses är våldtäkt mot barn (BrB 6:4), sexuellt utnyttjande av barn (BrB 6:5), sexuellt övergrepp mot barn (BrB 6:6) och utnyttjande av barn för sexuell posering (BrB 6:8) (prop. 2008/09:149 Vuxnas kontakter med barn i sexuella syften). Ett tidigareläggande av straffansvar diskuteras i DS 2015:49: Översyn av straffbestämmelsen om kontakt med barn i sexuellt syfte.

²⁰ Av BrB 4:4:c framgår att den som genom olaga tvång eller utnyttjande av utsatt belägenhet förmår en person att ingå äktenskap, under vissa förutsättningar, kan dömas för äktenskapstvång. Särregleringen innebär att också ett utnyttjande av den utsattes belägenhet är straffbart, vilket enligt motiven ska likställas med bestämmelsen om människohandel (BrB 4:1a). I den här aktuella bestämmelsen avses med utnyttjande av utsatt belägenhet att gärningsmannen utnyttjar att offret befinner sig i en beroendeställning till honom eller henne, t.ex. till följd av lydnadsförhållande. Vid en helhetsbedömning (dvs. i kontexten) ska omständigheterna ha varit sådana att offret inte har haft något annat verkligt

tydligt att bestämmelserna införts för att hantera politiskt identifierade problemområden.

Oavsett om man främst ser fördelar eller nackdelar (risker) med denna utveckling utmanar lagstiftningstekniken straffrättens höga krav på förutsebarhet och rättssäkerhet. Obestämdhetsförbudet innebär vissa krav på rekvisitens konstruktion och ytterst vad som går att utreda och försvara sig emot. Rekvisit måste därför konstrueras så att de kan hanteras praktiskt i en brottmålsprocess där det ytterst handlar om hur vid tolkningen av ett rekvisit kan vara. Öppna, eller vaga, rekvisit ger utrymme för flexibilitet och möjlighet att ta hänsyn till relevanta omständigheter i det enskilda fallet.²¹ Det medför emellertid också att begrepp kan uppfattas på många olika sätt och att tillämpningen därmed kan variera beroende av den enskilda domarens tolkning.²² Det gör att lagstiftaren å ena sidan strävar efter att tillse att i en reglering fånga det man vill fånga, dvs. tillse att syftet med bestämmelsen tillgodoses, men å andra sidan behöver förhålla sig till de straff- och processrättsliga begränsningar som ska verka för att rättstillämpningen blir enhetlig och förutsebar. Det kan innebära att en straffrättslig reglering inte fullt ut kan täcka det skyddsvärda intresset och att lagstiftaren kanske måste godta att det större syftet inte alltid är helt förenligt med vad som faktiskt kan bli föremål för en prövning. Däremot måste ambitionen vara att så långt det är möjligt verka för att lagstiftarens intention med en viss reglering upprätthålls.

eller godtagbart alternativ än att underkasta sig gärningsmannens vilja; prop. 2009/10:152 Förstärkt straffrättsligt skydd mot människohandel, s. 15 och 16, prop. 2013/14:208 Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap samt tillträdande till Europarådets konvention om våld mot kvinnor, s. 53 f.

²¹ Ulväng, M., *Brottslighetskonkurrens: om relationer mellan regler och fall*, (2013), s. 72. Ulväng menar att "Rekvisitens öppna form innebär att frågan om vad lagens mening täcker lämnas öppen, vilket ofta är en förutsättning för att skapa en hanterbar och effektiv lagstiftning".

²² Kaldal, A., *Parallella processer*, (2010), s. 223 f. och 281 f. Kaldal menar att en öppen formulering i lag gör att det är svårt att ställa upp ett bevisstema mot vilket bevisningen ska värderas och därmed ges ett stort domarinflytande. Vaga rekvisit i förhållande till beviskrav diskuteras i processrätt av bl.a. Lindell, B., *Civilprocessen*, (2003) och Diesen, C. & Lagerqvist Veloz Roca, A., *Bevis 7., Bevisprövning i förvaltningsprocess*, (2003). Författarna menar bl.a. att då en rättslig riskbedömning utförs i relation till en rättsregel som har en viss materiell målsättning kan en felaktig kategorisering av rättsfakta och bevisfakta leda till felaktiga bedömningar.

1.4 Avhandlingens syfte

I avhandlingen beskrivs och analyseras brotten grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning, i BrB 4:4a, som rättslig konstruktion. Avhandlingen syftar till att undersöka hur den lagstiftningsmodell som BrB 4:4a representerar förhåller sig till den mer traditionella lagstiftnings-tekniken som vanligtvis används inom straffrätten och hur modellen fungerar i det straffrättsliga systemet. Man skulle kunna säga att det övergripande syftet är att undersöka hur den rättsliga ambitionen att bestraffa systematiska kränkningar mot närstående – grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning – förhåller sig till och fungerar i ett straffrättsligt system som i grunden fokuserar på enskilda gärningar. Syftet med avhandlingen är därmed att undersöka hur konstruktionen av bestämmelsen i BrB 4:4a förverkligar målet bakom regleringen samt vilka frågor konstruktionen väcker, i såväl ett tillämpningsperspektiv som i ett rättspolitiskt perspektiv. I detta ligger frågan om hur nya politiska intentioner och värderingar förhåller sig till straffrättsteorin och hur detta avspeglas i lagstiftning och rättstillämpning. I dessa syften ingår ett intresse för hur en övergång från generella straffstadganden till mer individ- eller grupp-baserade straffbestämmelser påverkar den traditionella straffrätten.

Dessa övergripande syften kan brytas ned i följande frågeställningar:

1. En första fråga är vilka intentioner som ligger bakom den typ av särreglering som avhandlingen behandlar. I denna del undersöks bestämmelsens historiska och politiska bakgrund och skapandet av eller identifieringen av det samhällsproblem som regleras, samt arbetet med att ta fram en lagstiftning.
2. En andra fråga handlar om hur lagstiftningsmodellen fungerar i det straffrättsliga systemet kopplat till straffrättens förutsättningar och villkor och vilka resultat den leder till. I denna del handlar det om att undersöka rekvisitens utformning, innebörden av rekvisiten samt relationen mellan dessa. Detta innefattar en analys av potentiella dilemman och konflikter som rekvisiten ger upphov till. Vilka omständigheter kan beaktas när man talar om att hänsyn ska tas till den utsattes hela situation, vilka omständigheter kan tas med i bedömningen av om det rör sig om en upprepad kränkning och vad anses allvarligt skada självkänslan? Frågorna behandlas i förhållande till straffrättens krav på enhetlighet, förutsebarhet och rättssäkerhet.

3. En tredje fråga gäller förhållandet mellan syftet med bestämmelsen, bestämmelsens utformning samt hur rätten konstrueras i den praktiska rättstillämpningen. I vilken utsträckning leder bestämmelsen till ett förverkligande av de tankar som ligger bakom bestämmelsen?
4. En fjärde och avslutande fråga gäller relationen mellan bestämmelsens syfte och straffrätten som "rättsområde" eller "regleringsform". I vilken utsträckning är det möjligt att fånga brottslighet som inte består i enskilda gärningar och som förutsätter att en viss kontext beaktas? Vilka särskilda frågor väcks, på rättstillämpningsnivå och på rättspolitisk nivå, med en sådan reglering?

Den första frågeställningen behandlas framför allt i kapitel 2 och utgör en grund för analys av bestämmelsen i BrB 4:4a. De tre följande frågeställningarna har sin grund i kapitel 2 och 3 och behandlas löpande i kapitel 4-9.

1.5 Utgångspunkter och avgränsningar

1.5.1 Mäns våld mot kvinnor som grund för lagstiftning

Våld i nära relationer förknippas ofta med mäns våld mot kvinnor. Vid utformningen av ett straffbud var det också mäns våld mot kvinnor som låg till grund för bestämmelsen i BrB 4:4a.

I diskussionen kring våld i nära relationer beskrivs våldet som ett uttryck för bristande jämställdhet mellan kvinnor och män. Det yttersta och bakomliggande syftet med den rättsliga regleringen kan därför sägas vara att lyfta våldet som en fråga om jämställdhet. Ett särskilt intresse inom våldsforskningen är kunskap som analyserar rätten med hjälp av genusrättsvetenskapliga teorier.²³ Ett sådant perspektiv har dock inte en övergripande roll i avhandlingen. I avhandlingen undersöks hur den lagstiftningsmodell som den rättsliga regleringen av våld i nära relation innebär förhåller sig till mer traditionella straffrättsliga lagstiftningsmodeller och det straffrättsliga systemet. Det innebär inte att maktstrukturer och

²³ För en introduktion till genusrättsvetenskapen hänvisas till Gunnarsson, Å., Svensson, E-M., *Genusrättsvetenskap*. Det gemensamma för forskningsfältet är att rätten och rättsvetenskapen analyseras med hjälp av genusrättsvetenskapliga metoder och begrepp där kön och genus är centrala begrepp. Författarna behandlar också ett rättsområde som benämns jämställdhetsrätt.

grundläggande frågor om våldet som en fråga om makt och kontroll är frånvarande, men att ett uttalat könsmaktsperspektiv saknas. Detta kan ändå sägas ligga i själva framväxten av bestämmelsen i BrB 4:4a och i förhållandet att tidigare straffrättsliga regleringar på olika sätt har särreglerat våld i nära relationer. En analys av rätten utifrån genusrättsvetenskapliga teorier kräver dock andra metoder och analysverktyg än de som används för att besvara de frågeställningar som avhandlingen fokuserar på.

Det torde däremot kunna anses empiriskt fastställt att gärningsmannen vid våld i nära relationer i de flesta fall kommer att vara en man och den som utsätts för våldet en kvinna. Brottsofferundersökningar och kriminalstatistik visar att män som grupp är överrepresenterad både som gärningsmän och offer när det gäller misshandel, men att kvinnor i betydligt högre utsträckning utsätts för våld i bostaden av en närstående.²⁴

Även om mäns våld mot kvinnor således var utgångspunkten vid lagstiftningsarbetet, och bestämmelsen i andra stycket uttryckligen tar sikte på kränkningar som riktas mot närstående kvinnor, omfattar bestämmelsen både kvinnor och män i såväl heterosexuella som samkönade relationer. Bestämmelsen omfattar också vuxnas våld mot närstående barn och barns våld mot varandra och mot närstående vuxna.²⁵ I avhandlingen behandlas samtliga konstellationer av gärningsman och offer som bestämmelsen i BrB 4:4a är avsedd att träffa. Därmed behandlas inte endast mäns våld mot kvinnor. Under senare tid har olika gruppers särskilda utsatthet uppmärksamats i debatt och forskning.²⁶ I avhandlingen kommer inte dessa gruppers utsatthet att behandlas särskilt. Vuxnas våld mot barn skiljer sig dock i flera hänseenden från våld mellan vuxna. Det beror dels på gränsdragningen till annan rättslig reglering, t.ex. föräldrabalkens regler för föräldrar, dels på de särskilda svårigheter som uppstår i rättstillämpningen, t.ex. barns förmåga att beskriva vad de varit utsatta för. Utöver detta är barn som utsätts för våld i en särskilt utsatt position

²⁴ Brå-rapport 2014:8 *Brott i nära relationer: en nationell kartläggning* och Brå, *Utsatthet för brott 2014: resultat från Nationella trygghetsundersökningen (NTU) 2015*, s. 16 f. Kvinnor uppgav t.ex. i betydligt högre grad än män att de blivit utsatta för misshandeln i bostaden (36 jämfört med 6 %) och att gärningsmannen var en närstående person (37 jämfört med 16 %).

²⁵ Se t.ex. prop. 1997/98:55 *Kvinnofrid*, s. 73.

²⁶ T.ex. har våld i samkönade relationer uppmärksamats, liksom våld mot äldre och funktionshindrade. För kunskaps- och forskningsöversikt hänvisas till NCK-rapport 2009:2, *Våld i samkönade relationer: en kunskaps- och forskningsöversikt*, (2009), NCK-rapport 2016:1, *Våld mot äldre kvinnor: en kunskaps- och forskningsöversikt*, (2016), NCK-rapport 2013:1, *Våld mot kvinnor med funktionsnedsättning*, (2013).

då det enda sättet för barnen att komma ifrån en våldsam relation många gånger är ett samhällsingripande, t.ex. ett tvångsomhändertagande enligt (LVU). Vuxnas våld mot barn kommer därför utifrån dessa förhållanden i vissa hänseenden att problematiseras särskilt i avhandlingen.

1.5.2 Kontextens betydelse för straffbarhet

En grundläggande utgångspunkt för avhandlingsarbetet är möjligheten att inom det straffrättsliga systemet fånga den särskilda kontext som våld i nära relation ofta innebär och vilken betydelse den kan tillåtas få ha i den straffrättsliga bedömningen. Ytterst gäller frågan vilka gärningar som kan bestraffas som fridskränkingsbrott. I detta rymms frågan om bestämmelsen, på det sätt som var avsett, har lett till att kontexten ges en större betydelse vid bedömningen och hur det kommer till uttryck i rättstillämpningen. För att kunna använda kontext som analysverktyg behövs en definition av vad som straffrättsligt, men också i BrB 4:4a, utgör kontext. Den närmare betydelsen av kontexten i BrB 4:4a behandlas i avsnitt 3.6. Vid besvarandet av frågan aktualiseras bl.a. frågor om tolkning av bestämmelsen i BrB 4:4a, inte minst relationen mellan de båda brotten grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning och innebörden av rekvisiten närstående, upprepad kränkning och ägnat att allvarligt skada självkänslan. Dessa frågor behandlas löpande i texten.

1.5.3 Brottskonstruktionen

Den lagstiftningsmodell, eller brottskonstruktion, som användes för BrB 4:4a innebär att flera i sig kriminaliserade gärningar bedöms som en enhet och ges ett högre straffvärde än det samlade straffvärdet för gärningarna bedömda var för sig. Lagstiftningsmodellen användes för första gången i svensk rätt i och med tillkomsten av fridskränkingsbrotten i BrB 4:4a, även om man kan se kopplingar till tidigare använda lagstiftningsmodeller, t.ex. konstruktionen av ett brott som ett fortlöpande, s.k. perdurerande brott eller som ett kollektivdelikt.²⁷ Modellen har senare

²⁷ Med att brottet är perdurerande brukar förstås att brottet fullbordas då ett visst tillstånd har åstadkommits men fortsätter att pågå så länge detta tillstånd varar, t.ex. olaga frihetsberövande (BrB 4:2). Med kollektivdelikt förstås sådana brott som endast utgör ett brott trots att gärningsmannen begått flera handlingar vid olika tillfällen av vilka var och en för sig är tillräckligt för fullbordat brott, t.ex. penningförfalskning (BrB 14:6). Om perdurerande brott se t.ex. Asp, P., m.fl., *Kriminalrättens grunder*, 2 u. (2013), s. 202 och

också använts vid införandet av brottet olaga förföljelse i BrB 4:4b, som tar sikte på sådana beteenden som i dagligt tal brukar kallas för stalking (av engelskans *stalking*), dvs. att någon förföljer en för honom eller henne okänd, eller känd, person genom att begå vissa i bestämmelsen uppräknade brottsliga gärningar.²⁸

Eftersom modellen *har* använts, men också skulle kunna användas i andra lagstiftningssammanhang, för att bedöma flera gärningar som en helhet och i en viss kontext, kommer jag genomgående att uppmärksamma både vilka frågor som väcks genom konstruktionen i BrB 4:4a och i vilken utsträckning den har lett till avsett resultat. Man kan säga att modellen sätts i relation till straffrätten och dess grundvärden samt till det rättspolitiska syftet bakom bestämmelsen.²⁹

1.5.4 Avgränsningar och något om terminologi

1.5.4.1 Begrepp

De begrepp som används i avhandlingen kan ha olika betydelse beroende på det sammanhang i vilka de används. Begrepp ändrar karaktär och innebörd över tid och en förklaring till varför och hur jag har valt att använda ett visst begrepp behövs därför.³⁰

I diskussionen om mäns våld mot kvinnor kan man från 1900-talets mitt se en klar förändring i språkbruket och en förskjutning från kvinnans delaktighet till mannens ansvar för våldet. Från att under mitten av 1900-talet använda begrepp som *hustrumisshandlare* och (för de svårare fallen) *hustruplågare*, med ett tydligt fokus på äktenskapet, har man under senare delen av 1900-talet börjat använda sig av begrepp som *kvinnomisshandel* och senare också *kvinnofridsbrott* och *våldsutövande män*.

439 och Leijonhufvud, M., Wennberg, S. & Ågren, J., *Straffansvar*, 9 u. (2015), s. 51. Om kollektivdelikt Asp, P., m.fl., *Kriminalrättens grunder*, 2 u. (2013), s. 475 f. Se också Leijonhufvud, M., Wennberg, S. & Ågren, J., *Straffansvar*, 9 u. (2015), s. 51 f.

²⁸ Lag (2011:485) om ändring i brottsbalken som trädde i kraft den 1 oktober 2011. Bestämmelsen ändrades den 1 juli 2013, Lag (2013:366), genom att bestämmelsen nu också omfattar kränkande fotografering enligt BrB 4:6a.

²⁹ Grunden för brottskonstruktionen, hur denna ska förstås och den kritik som har riktats mot den sammanläggning av brott som bestämmelsen innebär, presenteras i kap. 5.

³⁰ För en diskussion om betydelseförskjutningar av begreppet mäns våld mot kvinnor, se Holmberg, C., Enander, V. & Lindgren, A-L., "Ett litet ord betyder så mycket: alliansregeringen, handlingsplanen och betydelseförskjutningar av begreppet mäns våld mot kvinnor", i *Sociologisk forskning Årg. 52, 2015:3*, (2015), s. 257–278.

Förändringarna speglar utvecklingen på familjebildningens område, men visar också på en förändring i synen på våld i nära relationer från att vara ett till största delen privat problem där båda parter är delaktiga i ”den äktenskapliga osämjan” till att mannen i högre grad ges ansvar för våldet. I Sverige används fortfarande i vissa sammanhang begreppet *kvinnomisshandel*, vilket ibland avser misshandel av vuxna kvinnor som är gifta med gärningsmannen och ibland avser misshandel som riktar sig mot kvinnor – makar, sammanboende, döttrar, syskon och mödrar. Kvinnovåldskommissionen använde i sitt huvudbetänkande begreppet *våld mot kvinnor* med hänvisning till att begreppet kvinnomisshandel lätt kunde missförstås så som att bara omfatta det rent fysiska våldet och därigenom uteläsa andra brott enligt brottsbalken, t.ex. våldtäkt och andra sexuella övergrepp.³¹

Avhandlingen avgränsas inte till att behandla mäns våld mot kvinnor utan alla typer av gärningar som bestämmelsen i BrB 4:4a är avsedd att träffa. Genomgående används i avhandlingen begreppet *våld i nära relationer*, även om vissa undantag förekommer. Begreppet får anses vara väl vedertaget och kan sägas inkludera alla typer av våld som kan förekomma mellan närstående i såväl heterosexuella som samkönade relationer, föräldrars våld mot barn, men också våld mot andra som på en eller annan grund kan betecknas som närstående.³² I vissa fall används begreppet *familjevåld*, vilket på samma sätt som våld i nära relation kan sägas omfatta allt våld mot en närstående, men lätt leda tankarna till att det endast rör sig om en man och en kvinna som stadigvarande bor tillsammans och där barnen också är utsatta, antingen direkt för våldet eller genom bevitnande av våldet. Båda dessa begrepp kan uppfattas som att de inkluderar, eller exkluderar, olika skyddsobjekt som omfattas av regleringen i BrB 4:4a. I avhandlingen görs ingen distinktion mellan om den som utsätts är en man eller en kvinna. Däremot uppmärksammas barn särskilt, där det är motiverat. I diskussionen är det bestämmelsens generella skyddsobjekt som avses, dvs. den som kan anses omfattas av rekvisitet *närstående* i bestämmelsen i BrB 4:4a. Vem denne närstående

³¹ SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 51.

³² Jfr SOU 2015:55 Nationell strategi mot mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck, s. 50. Här sägs att begreppet våld i nära relationer är ett inkluderande och könsneutralt ”paraply” som inbegriper allt våld i heterosexuella relationer och våld i hbtq-relationer samt i vissa fall också barnmisshandel, men att en risk är att våldet neutraliseras och osynliggörs om enbart könsneutrala förståelser om våld är utgångspunkter i en verksamhet som hanterar våld i nära relationer.

är, dvs. vem som omfattas av närståendebegreppet i BrB 4:4a, är en av de frågor som kommer att analyseras i avhandlingen.

Med begreppet *våld* avses såväl fysiskt som psykiskt, sexuellt och materiellt våld (t.ex. skadegörelse). Våld kommer att behandlas som ett samlingsbegrepp i de fall det inte specificeras vilken typ av våld som avses. Användningen av begreppet våld är inte avgränsat till vad som i straffrättsligt hänseende faller in under t.ex. misshandel, ofredande eller sexuella övergrepp, utan har sin grund i vad som utifrån relevant forskning på området beskrivs som karaktäristiska handlingar för våld i nära relationer, vilka kan gå utanför det straffbara området. En utgångspunkt är FN:s definition av våld mot kvinnor: varje könsrelaterad våldshandling som resulterar i fysisk, sexuell eller psykisk skada eller lidande för kvinnor, samt hot om sådana handlingar, tvång eller godtyckligt frihetsberövande, vare sig det sker i det offentliga eller privata livet.³³ Definitionen kan dock sägas snäva in området som undersöks genom att grunden till definitionen finns att hämta i bekämpandet av våldet som en jämställdhetsfråga, dvs. definitionen har ett vidare syfte än en beskrivning av vad våldet omfattar.

När det gäller våld och övergrepp mot barn finns flera begrepp och definitioner på vad begreppet *våld mot barn* omfattar. Barnmisshandelskommittén lade i sitt betänkande år 2001 fram en definition av barnmisshandel.³⁴ Barnmisshandel definierades som att en ”vuxen person utsätter ett barn för fysiskt eller psykiskt våld, sexuella övergrepp, kränkningar eller försummar att tillgodose barnets behov”.³⁵ I barnkonventionens art. 19 anges att barnet ska skyddas mot ”alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande, innefattande sexuella övergrepp, medan barnet är i föräldrarnas eller den ena förälderns, vårdnadshavarens eller annan persons vård”.³⁶ Att det är fråga om våld av viss frekvens eller att skadan har en viss svårhetsgrad är, enligt Barnrättskommittén, inte någon

³³ FN:s deklaration om avskaffande av våld mot kvinnor, 1993.

³⁴ SOU 2001:72 Barnmisshandel – Att förebygga och åtgärda, s. 118 f. Barnmisshandelskommittén föreslog inte ett införande av ett särskilt barnmisshandelsbrott, men den definition av våld mot barn som används har en motsvarighet i vad som i forskningen beskrivs som våld mot barn eller barns utsatthet.

³⁵ SOU 2001:72 Barnmisshandel – Att förebygga och åtgärda, s. 120.

³⁶ Art. 19 (1), FN:s konvention om barnets rättigheter.

förutsättning för definitionen av våld.³⁷ När det gäller försummelse av barnet behandlas i avhandlingen endast sådan försummelse som har föranlett en utredning om brott. En vidare analys kräver en annan metod och ett annat material.

Ett annat begrepp som används genomgående i avhandlingen är *fridskränkingsbrott*. Begreppet som sådant kan sägas omfatta alla brott mot frihet och frid, dvs. alla brott i 4 kap. brottsbalken. I avhandlingen avses med fridskränkingsbrott brotten i BrB 4:4a, dvs. grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning. Rör det ett av de två brotten, så hänvisas det till grov fridskränkning respektive grov kvinnofridskränkning. Där andra brott i 4 kap. brottsbalken behandlas kommer det att framgå vilket eller vilka brott som avses, eller hänvisas till 4 kap. brottsbalken (eller BrB 4 kap.).

I flera avsnitt hänvisas till att brottskonstruktionen för fridskränkingsbrotten i BrB 4:4a på olika sätt skiljer sig från en *mer traditionell lagstiftningsteknik*, eller en *mer traditionell syn på straffrätten*. Med en mer traditionell lagstiftningsteknik, eller syn, menar jag det fokus på enskilda gärningar preciserade i tid och rum som är utmärkande för straffrätten. Jag inkluderar här också perdurerande, fortlöpande brott, liksom kollektivdelikt. Gemensamt för dessa brott är att de, till skillnad från BrB 4:4a, hålls samman av att de ska ha begåtts under en viss sammanhängande tid, dvs. att de avser ett pågående tillstånd eller att flera handlingar utgör ett brott trots att gärningsmannen begått flera handlingar vid olika tillfällen, där brotten var för sig är tillräckliga för fullbordat brott.

³⁷ Barnrättskommitténs allmänna kommentarer nr 13, 2011, p. 17. Kommittén hävdar att "The Committee has consistently maintained the position that all forms of violence against children, however light, are unacceptable. 'All forms of physical or mental violence' does not leave room for any level of legalized violence against children. Frequency, severity of harm and intent to harm are not prerequisites for the definitions of violence. States parties may refer to such factors of intervention strategies in order to allow proportional responses in the best interest of the child, but definitions must in no way erode the child's absolute right to human dignity and physical and psychological integrity by describing some forms of violence as legally and/or socially acceptable." Se även SOU 2016:19 Barnkonventionen blir svensk lag, där en särreglering avseende misshandel riktad mot barn föreslås.

1.5.4.2 Ett straffrättsligt perspektiv

Vid en rent straffrättslig diskussion om gällande rätt är utgångspunkten att fakta är klarlagda. Då rätten inte är helt tydlig, kan frågor om möjligheterna att bevisa att brott har förövats vara av relevans vid analys av gällande rätt, dvs. hänsyn till möjligheterna att bevisa olika faktorer påverkar hur ett visst rekvisit tolkas eller hur man i övrigt väljer att konstruera rätten i en rättstillämpningssituation.³⁸ Perspektivet för avhandlingen är straffrättsligt men kommer att tangera såväl det processuella som det socialrättsliga och familjerättsliga området, även om dessa områden kommer att behandlas mer ytligt. Särskilt när det gäller straffrättsliga frågor som på olika sätt berör familjen kan olika rättsområden både påverka, och samverka med, den straffrättsliga prövningen.³⁹

Bestämmelsen om grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning i BrB 4:4a reser en rad processuella frågor. Det handlar t.ex. om kravet på gärningsbeskrivningens precisering, bevisvärdering av utsagor och rätten till en rättvis rättegång. Många gånger tangerar den materiella rätten bevisrätten och de frågor som behandlas i avhandlingen innehåller ofta både straffrättsliga och processrättsliga element. Processuella frågor kommer att lyftas i arbetet men utan en mer utförlig redogörelse av processrättsliga principer och för de processuella och bevisrättsliga problem som våld i nära relationer kan medföra. Likaså aktualiseras ämnet våld i nära relationer frågor om föräldrars rättigheter och skyldigheter enligt föräldrabalken, samt till viss del det offentliga ansvar att skydda och bereda stöd för dem som på olika sätt utsatts för våld inom familjen. Liksom när det gäller processrätten kommer dessa rättsområden inte att behandlas mer ingående.

Utöver de försvårande omständigheter som gäller vid straffvärdebedömning av brott (BrB 29 kap.) kommer påföljder inte att behandlas i avhandlingen. De försvårande omständigheterna kommer att behandlas i förhållande till begreppet närstående och i relation till gradindelning av brott. En i straffrättsligt hänseende central fråga är givetvis hur införandet av ett brott för att höja straffvärdet för våld i nära relation (BrB 4:4a) påverkar påföljdsbestämningen i förhållande till om de enskilda gärningarna bedöms som separata brott. En ursprunglig tanke med avhandling-

³⁸ Asp, P., m.fl., *Kriminalrättens grunder*, 2 u. (2013), s. 18.

³⁹ Petter Asp beskriver t.ex. rätten som ”ett system av normer där reglerna på olika rättsområden ömsesidigt påverkar varandra på olika sätt”. Asp, P., *Internationell straffrätt. Svensk straffrätt II*, 2 u. (2014).

en var att undersöka detta förhållande. Med hänsyn till att straffvärdet, och därmed påföljd, baseras på omständigheter i det enskilda fallet och att det i de fall då gärningarna bedöms som brott enligt BrB 4:4a inte framgår vad straffvärdet skulle motsvara om gärningarna bedömts separat är jämförelser vanskliga att göra. Det har därför inte funnits utrymme att gå närmare in på denna fråga inom ramen för avhandlingen.

1.5.4.3 *Internationell rätt*

Avhandlingens fokus är innebörden av den nationella rättsliga regleringen av bestämmelsen om grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning i BrB 4:4a. Hur den straffrättsliga regleringen av våld i nära relationer har hanterats internationellt ligger därmed utanför avhandlingens ramar och kommer därför inte att behandlas närmare.⁴⁰

Även om straffrätten av tradition har uppfattats och behandlats som ett rättsområde med utpräglad nationell inriktning så påverkas både den nationella opinionen och lagstiftningsarbetet av den internationella uppfattningen i en viss fråga och av de konventioner som Sverige har tillträtt.⁴¹ I detta avsnitt ges en kortfattad beskrivning av FN:s arbete på det område som behandlar mäns våld i nära relationer och de deklarationer och konventioner i arbetet mot mäns våld mot kvinnor och våld mot barn som Sverige ratificerat. Vidare beskrivs översiktligt det europeiska samarbetet och de deklarationer och konventioner som Sverige har skrivit under på detta område.

Det internationella arbetet för att bekämpa mäns våld mot kvinnor har sedan 1980-talet varit ett prioriterat område vilket givetvis också har påverkat den nationella rätten. Det gäller såväl samhällsingripanden som hur den nationella lagstiftningen ska utformas. FN:s kvinnoårionde, år 1975–1985, uppmärksammade våldet som en fråga om kvinnors jämlikhet, utveckling och frid både i samhället och i hemmet.⁴² Våld mot

⁴⁰ Även om en jämförelse är av intresse regleras mäns våld mot kvinnor, i de fall det är reglerat, som en försvärande omständighet som kan beaktas vid straffvärdebedömningen. En reglering motsvarande den svenska regleringen i BrB 4:4a är däremot ytterst ovanlig.

⁴¹ Se t.ex. Asp, P., "EU och den svenska straffrätten", i *SvJT 2001 s. 554*. Asp menar att man visserligen sedan länge – bl.a. inom Europarådet – utarbetat internationella konventioner som har berört straffrättsliga frågor, men att förhållandet att ett visst straffbud har sin bakgrund i en konvention i praktiken haft mycket begränsad betydelse för den enskilda rättstillämparen. En viktig förändring, som gör att man kan tala om en straffrätts internationalisering, menar Asp, är Sveriges medlemskap i EU.

⁴² A/RES/3520 United Nations Decade for Women, 15 december 1975.

kvinnor blev en fråga om mänskliga rättigheter och om jämställdhet. Ett viktigt steg i bekämpandet av mäns våld mot kvinnor var FN:s deklaration om avskaffande av våld mot kvinnor (*Declaration on the Elimination of Violence against Women*) som antogs 1993.⁴³ Genom deklarationen utökades definitionen av våld från att tidigare omfatta enbart fysiskt våld till att även omfatta sexuellt och psykiskt våld.⁴⁴ Våld mot kvinnor definieras i art. 1 som:

Varje könsrelaterad våldshandling som resulterar i, eller sannolikt kommer att resultera i fysisk, sexuell eller psykisk skada eller sådant lidande för kvinnan, innefattande hot om sådana handlingar, tvång eller godtyckligt frihetsberövande, vare sig det sker i det offentliga eller privata livet.⁴⁵

I ingressen till konventionen definieras mäns våld mot kvinnor som ett samhällsproblem som har sin grund i en ojämlik maktrelation mellan könen och där det könsrelaterade våldet bidrar till att upprätthålla en könsmaktsordning och diskriminering på grund av kön.

Arbetet med jämställdhet hade emellertid pågått sedan andra världskrigets slut och flera konventioner och internationella dokument om skydd för kvinnor på olika plan hade utarbetats och undertecknats. Sedan år 1946 har FN:s kvinnokommission (*Commission of the Status of Women*, CSW) arbetat för kvinnors rättigheter och jämställdhet mellan kvinnor och män med uppdrag att lägga fram och förslå förändringar för FN:s ekonomiska och sociala råd (*United Nations Economic and Social Council*, ECOSOC) på dessa områden.⁴⁶ Kommissionen var initiativtagare till

⁴³ FN:s deklaration om avskaffande av våld mot kvinnor.

⁴⁴ Våld mot kvinnor utgör enligt konventionen allvarliga kränkningar som inskränker, eller helt upphäver, kvinnors grundläggande mänskliga rättigheter så som de framkommer i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna.

⁴⁵ FN:s deklaration om avskaffande av våld mot kvinnor, art. 1. *For the purpose of this Declaration, the term "violence against women" means any act of gender-based violence that results in, or is likely to result in, physical, sexual or psychological harm or suffering to women, including threats of such acts, coercion or arbitrary deprivation of liberty, whether occurring in public or in private life.*

⁴⁶ ECOSOC, FN:s ekonomiska och sociala råd, behandlar frågor om människors ekonomiska, sociala och kulturella villkor och samordnar arbetet inom FN:s olika fackorgan och underorgan, men ansvarar även för FN:s kontakter med icke statliga aktörer. CSW är en funktionell kommission under ECOSOC med grundläggande ansvar för policyutvecklingen på jämställdhetsområdet. E/RES/2/11 Resolution establishing the Commission on the Status of Women, 21 juni 1946. Vid kommissionens första möte år 1947 deklarerades att kommissionens arbete var "to raise the status of women, irrespective of nationality, race, language or religion, to equality with men in all fields of human enterprise, and to eliminate all discrimination against women in the provision of statutory law,

den första kvinnokonferensen som hölls i Mexico City 1975 och det var också efter kommissionens förslag som FN utlyste ett kvinnoår, 1975-1985.⁴⁷ Det kanske starkaste dokumentet för att stärka kvinnors rättigheter, Konventionen om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor (*Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women*), också kallad Kvinnokonventionen eller CEDAW, antogs av FN:s generalförsamling 1979 och trädde i kraft 1981. Konventionen syftar bl.a. till att garantera rättsligt skydd för kvinnor.⁴⁸ Ett särskilt övervakningsorgan med samma förkortning, CEDAW (Committee on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women), infördes, till vilket konventionsstaterna vart fjärde år ska avge rapport med redogörelse för den lagstiftning och övriga rättsliga, administrativa eller andra åtgärder som vidtagits utifrån konventionen.⁴⁹

Också på det europeiska planet har fysiskt och sexuellt våld mot kvinnor varit föremål för åtgärder. Europarådets jämställdhetskommitté uppmärksammade i slutet av 1970-talet fysiskt och sexuellt våld mot kvinnor

in legal maxims or rules, or in interpretation of customary law.” E/281/Rev. 1, Report of the CSW to ECOSOC on the first session of the Commission, 24 februari 1947.

⁴⁷ United Nations Blue Book Series on *The United Nations and the Advancement of Women, 1945–1996*, s. 30. Se även A/RES/3520, Resolution of World Conference of the International Women’s Year, 18 december 1975. Under kvinnoåret uppmärksammades kvinnors situation på flera områden och gjorde att flera enheter inom FN började arbeta med frågor som rör kvinnor och att fler enheter skapades med inriktning på frågor som rör kvinnor, bl.a. UNIFEM (United Nations Fund for Women) och INSTRAW (International Research and Training Institute for the Advancement of Women). United Nations Blue Book Series on *The United Nations and the Advancement of Women, 1945–1996*, s. 44. År 1980 blev CSW ansvarig för de årliga kvinnokonferenserna. United Nations Blue Book Series on *The United Nations and the Advancement of Women, 1945–1996*, s. 52. Se även A/RES/37/60 Preparations for the World Conference to Review and Appraise the Achievements of the United Nations Decade for Women, 3 december 1982, där kommissionen föreslås bli ansvariga för förberedelserna inför The World Conference to Review and Appraise the Achievements of the UN Decade for Women.

⁴⁸ FN:s konvention om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor. Konventionen behandlar frågor som rör kvinnors rättigheter på alla områden, även diskriminering inom familjen. I konventionen hänvisas inte direkt till våld mot kvinnor och det finns ingen artikel som behandlar sådant våld.

⁴⁹ FN:s konvention om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor, art. 18. Vid CEDAW:s möte år 1989 antogs en allmän rekommendation enligt vilken konventionsstaterna i rapporterna till kommittén även ska redovisa vilka lagstiftningsåtgärder som vidtagits för att förhindra våld och för att skydda kvinnor mot förekomsten av våld i alla former. I ett tilläggsprotokoll till konventionen, år 1999, ges individer eller grupper klagorätt hos CEDAW, A/RES/54/4 Optional Protocol to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, 15 oktober 1999.

som ett av de sociala problem som borde föranleda särskilda åtgärder från Europarådets sida, både inom familjen och i samhället i stort. Våld inom familjen inkluderades år 1980 i det särskilda handlingsprogrammet för ökad jämställdhet och år 1985 och år 1990 antog Europarådets ministerråd rekommendationer som tar sikte på frågor om våld mot kvinnor och strategier för bekämpandet av sådant våld.⁵⁰ Ämnet för Europarådets tredje ministermöte år 1993 om jämställdhet mellan kvinnor och män var våld mot kvinnor och inför konferensen utarbetades en särskild deklaration om strategier för att bekämpa våld mot kvinnor i Europa, *Deklarationen om strategier för att bekämpa våld mot kvinnor i ett demokratiskt Europa*. I samband med detta antogs en resolution mot våldtäkt och sexuellt utnyttjande av kvinnor.

Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och våld i hemmet, den s.k. Istanbulkonventionen (*Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence*) trädde i kraft i Sverige i november 2014.⁵¹ I ingressen understryks att förebyggande av våld, både i samhället och i hemmet, är avgörande för att uppnå jämställdhet mellan kvinnor och män.⁵²

Också inom EU har frågan om mäns våld mot kvinnor uppmärksamats, låt vara att EU i huvudsak saknar straffrättslig kompetens på detta område. Europaparlamentet har antagit flera resolutioner och betänkanden som berör mäns våld mot kvinnor, bl.a. resolutionen av den 26 november 2009 om avskaffande av våld mot kvinnor.⁵³

Barns rättigheter, och då särskilt rätten till skydd mot att utsättas för våld av närstående, har inte uppmärksamats i samma omfattning som mäns våld mot kvinnor. Av särskild vikt är dock FN:s konvention om barnets rättigheter (*The Convention on the rights of the child*), barnkonventionen, vilken initierades i samband med FN:s barnår 1979 och som

⁵⁰ No. R (85) 4, 1985 och No. R (90) 2, 1990. Se även SOU 1995:60 Kvinnofrid s. 64.

⁵¹ CETS No. 210, Istanbul 11/05/2011. Europarådets fördragsserie nr 210. För att Sverige skulle nå upp till konventionens krav har bl.a. en reglering avseende tvångsäktenskap införts i brottsbalkens 4 kap. Vidare har lagen om kontaktförbud utvidgats. DS 2012:52 och SOU 2012:35 Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och SOU 2012:45 Kvinnor och barn i rättens gränsland.

⁵² Konventionen innehåller bl.a. bestämmelser om förebyggande verksamhet genom bl.a. utbildningsinsatser av vissa yrkesgrupper som kommer i kontakt med brottsoffer och förövare men också bestämmelser om internationellt samarbete.

⁵³ Europaparlamentets resolution av den 26 november 2009 om avskaffande av våld mot kvinnor, 2010/C 285 E/07.

antogs av FN:s generalförsamling år 1989.⁵⁴ Konventionen ratificerades av Sverige i juni 1990 och arbetet med att inkorporera konventionen i nationell rätt pågår.⁵⁵ Konventionen har varit, och är, en viktig utgångspunkt för arbetet med att på olika sätt förbättra barns situation genom förändringar av både materiella rättsregler och rättsväsendets hantering av frågor som rör barn. Enligt konventionens första artikel ska med barn förstås alla barn under 18 år, om inte barnet blir myndigt tidigare enligt den lag som gäller för barnet.⁵⁶ Konventionens artiklar ska förstås mot bakgrund av konventionens samtliga artiklar, särskilt gäller det konventionens grundartiklar, art. 2 (om icke-diskriminering), art. 3 (principen om barnets bästa), art. 6 (rätten till liv, överlevnad och utveckling) samt art. 12 (barns rätt att komma till tals). För ämnet för denna avhandling är, utöver konventions grundartiklar, främst art. 19 av intresse. Enligt art. 19 p. 1 i barnkonventionen, ska konventionsstaterna vidta "alla lämpliga lagstiftnings-, administrativa och sociala åtgärder samt åtgärder i utbildningssyfte för att skydda barnet mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande, innefattande sexuella övergrepp, medan barnet är i föräldrarnas eller den ena förälderns, vårdnadshavares eller annan persons vård".⁵⁷

Europarådets konvention om skydd för barn mot sexuell exploatering och sexuella övergrepp (*Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual abuse*) också kallad Lanzarotekonventionen, ratificerades av Sverige i juli 2013. Konventionens syfte är bl.a. att främja såväl nationellt

⁵⁴ FN:s konvention om barnets rättigheter. Se också Schiratzki, J., *Barnrättens grunder*, (2002), s. 20.

⁵⁵ SÖ 1990:20. Prop. 1989/90:107 Godkännande av FN-konventionen om barnets rättigheter, s. 27 f. En särskild utredare tillsattes i mars 2013 med uppdrag att göra en kartläggning inom särskilt angelägna områden av hur tillämpningen av lagar och andra föreskrifter överensstämmer med barnets rättigheter enligt konventionen och de tilläggsprotokoll som Sverige har tillträtt. I uppdraget ingick också att analysera vilka för- och nackdelar en inkorporering av barnkonventionen i svensk rätt skulle kunna medföra. (Dir. 2013:35 Översyn av barnets rättigheter i svensk rätt) Genom ett tilläggsdirektiv i februari 2015 omfattar uppdraget också att lämna förslag till inkorporering av konventionen (Dir 2015:17 Tilläggsdirektiv till Barnrättighetsutredningen (S 2013:08). Förslaget lämnades till regeringen i mars 2016, SOU 2016:19 Barnkonventionen blir svensk lag. För att leva upp till Sveriges åtaganden enligt konventionen föreslås också införandet av ett nytt brott i brottsbalken, misshandel av barn. SOU 2016:19 s. 68. Förslaget behandlas i avsnitt 6.2.4 avseende närståendebegreppet och i avsnitt 7.3.2.2 om misshandelsbrott.

⁵⁶ SÖ 1990:20, (översättning), s. 3.

⁵⁷ SÖ 1990:20, (översättning), s. 9.

som internationellt samarbete och att öka skyddet mot sexuella övergrepp och sexuell exploatering, också inom familjen.⁵⁸

Internationella konventioner och dokument har främst betydelse för lagstiftningens utformning på olika områden; lagstiftningen utformas för att tillgodose de krav som ställs enligt konventionen. Som nämndes inledningsvis ligger avhandlingens fokus på innebörden av den nationella rättsliga regleringen och tillämpningen av densamma. Internationella konventioner och överenskommelser kommer därför att behandlas så som de har transformerats och inkorporerats i svensk rätt. I de fall där det kan ifrågasättas om Sverige lever upp till sina internationella åtaganden kommer detta att uppmärksammas i det sammanhang där frågan aktualiseras.

1.6 Metod, material och forskningsläge

1.6.1 Inledning

Avhandlingen behandlar fridskränkingsbrottens konstruktion, tillämpning och ändamålsenlighet med utgångspunkt i straffrättens krav på legalitet. Avsikten är också att utreda vilken betydelse familjekontexten får, och bör tillåtas få, i det straffrättsliga systemet samt hur synen på familjen som enhet påverkar den straffrättsliga bedömningen. De frågor som ska besvaras går således längre än att fastställa gällande rätt avseende den rättsliga regleringen av grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning. Det gör att såväl andra rättsliga regleringar, t.ex. föräldrabalken, som andra kunskapsområden än det rent rättsvetenskapliga kommer att behandlas.

1.6.2 Metod och material

Syftet med avhandlingen är att göra en analys av gällande rätt samt att, utifrån den rättspolitiska intentionen bakom bestämmelsen och utifrån vad som i förarbeten till bestämmelsen anges vara karaktäristiskt för sådant våld, problematisera och utvärdera i vilken mån bestämmelsen

⁵⁸ Materiell straffrätt behandlas i konventionens 8 kap. och handlar bl.a. om staternas skyldighet att vidta lagstiftningsåtgärder för att straffbelägga sexuella övergrepp mot barn (art. 18), barnpornografibrott (art. 20), pornografiska framställningar (art. 21) och kontakt med barn i sexuellt syfte (art. 23).

fyller den funktion den är avsedd att ha. En röd tråd genom avhandlingen är därför kopplingen mellan bestämmelsens syfte, konstruktion och tillämpning.

Studien av gällande rätt utgår från den metod som i allmänhet betecknas som den rättsdogmatiska metoden. Metoden kan förenklat sägas innebära ett fastställande av regleringens innehåll genom en analys och tolkning av rättskällor.⁵⁹ Vill man betona att rättsdogmatiken inte bara handlar om att återge något som redan finns färdigt därute kan man tala om konstruktion av gällande rätt, snarare än om fastställande av gällande rätt. Även om det tycks råda en viss konsensus om de huvudsakliga dragen i metoden är varken metodens närmare innebörd eller vad som innehar status som rättskälla given.⁶⁰ En allmän acceptans tycks föreligga om att lag, förarbeten och praxis har status som rättskällor och att doktrin kan användas till stöd för analysen.⁶¹ I straffrätten sägs metoden beskriva en *normativ verklighet* där det faktiska beslutsfattandet är av sekundärt intresse såvida det inte utgör rättspraxis av normativ betydelse som rättskälla.⁶² Bestämmelsens ordalydelse utgör utgångspunkten för såväl tolkning som tillämpning av bestämmelsen. Med straffrättens högt ställda krav på enhetlighet och förutsebarhet har en tolkning av bestämmelsens ordalydelse en särskild betydelse.⁶³ Detta kan tolkas som att denna tradition har inneburit att rättsvetenskapliga verk som behandlar straffrätt utgår från en relativt snäv syn på rättsvetenskap. Häremot talar att det under senare år har publicerats flera verk på det straffrättsliga området som behandlar straffrätten ur ett vidare perspektiv.⁶⁴

⁵⁹ Alexius Borgström, K., "Rättsdogmatik", i Hollander, A. & Alexius Borgström, K., *Juridik och rättsvetenskap i socialt arbete*, (2009), s. 20.

⁶⁰ Sandgren, C., "Är rättsdogmatiken dogmatisk?" *Tidsskrift för rettsvetenskap*, 2005 s. 648. Sandgren konstaterar att många rättsvetenskapliga framställningar betecknas som dogmatiska men utan att begreppet klargörs.

⁶¹ Se t.ex. Bernitz, U., m.fl. *Finna rätt – juristens källmaterial och arbetsmetoder*, 13 u. (2014), s. 31 ff., och Warnling-Nerep, W., *Vad är rätt?*, (2012), s. 63 f.

⁶² Asp, P., m.fl., *Kriminalrättens grunder*, 2 u. (2013), s. 55. Man kan här tala om att det är fråga om en objektiv bedömning för att fastställa lagens ändamål.

⁶³ Ekelöf, P.O. & Edelstam, H., *Rättegång Häfte I*, 8 u. (2002), s. 70 ff.

⁶⁴ Se t.ex. Andersson, U., *Hans ord eller hennes?: en könsteoretisk analys av straffrättsligt skydd mot sexuella övergrepp*, (2004), Berglund, K., *Straffrätt och kön*, (2007), Burman, M., *Straffrätt och mäns våld mot kvinnor: om straffrättens förmåga att producera jämställdhet*, (2007). Andra exempel är Lernestedt, C., *Dit och tillbaka igen: om individ och struktur i straffrätten*, (2010) och Wegerstad, L., *Skyddsvärda intressen & straffvärda knänkningar: om sexualbrotten i det straffrättsliga systemet med utgångspunkt i brottet sexuellt ofredande*, (2015).

När det gäller tolkning brukar man göra en åtskillnad mellan objektiv och subjektiv lagtolkning. Med en subjektiv lagtolkningsmetod kan lagstiftarens (subjektiva) intentioner med bestämmelsen beaktas, medan den objektiva lagtolkningsmetoden i högre grad betonar att lagtexten ska tillämpas med utgångspunkt i vad ordalydelsen ger uttryck för.⁶⁵ Med en subjektiv tolkningsmetod menas att det i de fall där lagstiftarens intentioner inte klart kan utläsas i lagtexten kan en subjektiv tolkning användas för att fastställa innebörden av bestämmelsen, vilket vanligtvis sker genom en tolkning av motiven till bestämmelsen.⁶⁶ Inom ramen för den rättsdogmatiska metoden kan, när svaret inte finns att hitta i lagtexten, främst två tolkningsmetoder utläsas – den teleologiska och den eklektiska metoden. Den teleologiska metoden bygger på att lagtolkning utgår från de klara fallen, dvs. fall som tydligt faller in under bestämmelsens ordalydelse, och man använder dessa för att fastställa bestämmelsens ändamål, syfte och funktion.⁶⁷ Den eklektiska metoden betonar i stället att tolkning bör ske genom en sammanvägning av ett flertal faktorer som måste tas i beaktande samtidigt.⁶⁸ En särskild övergripande norm för rättstillämpningen saknas och det blir i stället fråga om att välja de argument som passar bäst – eller är av störst betydelse – i det enskilda fallet.⁶⁹

Den betydelse som tillmätts olika rättskällor, och därmed den metod som används, kan dock variera beroende på det rättsområde som behandlas och de frågor som ska besvaras.⁷⁰ Enligt den straffrättsliga rättskälleläran har lagen, i jämförelse med andra rättsområden, en särskilt stark ställning. Man skulle, om man knyter an till Peczeniks indelning i ska-

⁶⁵ Asp, P., m.fl., *Kriminalrättens grunder*, (2010), s. 77.

⁶⁶ Lehrberg, B., *Praktisk juridisk metod*, 3 u. (1996), s. 136 f.

⁶⁷ För en närmare beskrivning av den teleologiska metoden se Ekelöf, P.O., m.fl., *Rättegång Häfte I*, (2002) s. 75, Lehrberg, B., *Praktisk juridisk metod*, 3 u. (1996) s. 198 och s. 206 ff. Se även Strömholm, S., *Rätt, rättskällor och rättstillämpning – en lärobok i allmän rättslära*, 5 u. (1996), s. 480 ff.

⁶⁸ Peczenik, A., *Rätten och förnuftet – en lärobok i allmän rättslära*, 2 u. (1988), Peczenik, A., *Juridisk argumentation – en lärobok i allmän rättslära*, (1990). Se även Lehrberg, B., *Praktisk juridisk metod*, 6 u. (2010) s. 198.

⁶⁹ Lehrberg, B., *Praktisk juridisk metod*, 6 u. (2010), s. 140.

⁷⁰ Jfr t.ex. Peczenik, A., *Vad är rätt: Om demokrati, rättssäkerhet, etik och juridisk argumentation*, (1995), s. 213 ff., Strömholm, S., *Rätt, rättskällor och rättstillämpning – en lärobok i allmän rättslära*, 5 u. (1996), s. 334 ff., samt Lehrberg, B., *Praktisk juridisk metod*, 6 u. (2010), s. 198 ff. Se även Jareborg, N., "Rättsdogmatik som vetenskap", i *SvJT 2004*, s. 1–10, som menar att den vetenskapliga verksamhetens mål är att finna nya svar och bättre lösningar genom ett vidgat perspektiv, s. 3.

bör- och får-källor kunna säga att lagen ska beaktas, att förarbeten och praxis bör beaktas, medan doktrin får beaktas.⁷¹ Det rättsliga materialet granskas med utgångspunkt i den rättsdogmatiska rättskälleläran men med hänsyn till avhandlingsämnets särskilda karaktär. Avhandlingens ämne tangerar flera rättsområden, inte bara straffrätt. Av särskild betydelse är straffprocessuella regler och rättigheter men också t.ex. föräldrars tillsynsansvar enligt föräldrabalken får betydelse för hur de straffrättsliga bestämmelserna ska tolkas och förstås. Vid en analys av de enskilda rekvisitens innebörd och betydelse måste dessa därför analyseras i förhållande till andra rättsliga regleringar.⁷²

Straffbestämmelserna i brottsbalken är vanligtvis generellt utformade så tillvida att det inte spelar någon roll vem som utför gärningen och vem den utförs emot. Normalt så fokuserar straffrätten vidare på enstaka gärningar och liten hänsyn tas till den bredare kontext i vilka gärningarna begås. Den rättsliga regleringen av våld i nära relationer medförde en lagstiftningsmodell som på flera sätt skiljer sig från den traditionella lagstiftningstekniken inom straffrätten. Vid bedömningen av vad som är straffbart som grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning ska såväl det allmänna syftet bakom bestämmelsen som den utsattes hela situation beaktas, något som inte framgår vid en läsning av bestämmelsen i BrB 4:4a. I det ligger att motiven till bestämmelsen får en särskild betydelse. Förarbetena studeras inte enbart i syfte att utgöra en del av underlaget för att konstruera rätt utan också för att studera bakgrunden och tillkomsten av lagen. Av särskilt intresse är Kvinnovaldskommisionens slutbetänkande ”Kvinnofrid”, regeringens proposition avseende den ursprungliga lagstiftningen, samt det betänkande och den proposition som låg bakom

⁷¹ Om den straffrättsliga rättskälleläran, se t.ex. Lernestedt, C., *Dit och tillbaka igen: om individ och struktur i straffrätten*, (2010) där Lernestedt menar att lagen på straffrättens område, i jämförelse med andra rättsområden, har en stark ställning och att denna ska beaktas medan förarbeten och praxis bör beaktas och doktrin får beaktas. Se även Ågren, J., *Billighetsskålen i BrB 29:5 – Berättigande och betydelse vid påföljdsbestämning*, (2013), s. 28 f. om straffrättslig metod. Ågren menar att doktrinen utgör en viktig del för att ”fylla ut luckor” när andra rättskällor lämnar ofullständiga besked och bidrar till systematisering och till att klargöra sammanhang. Jfr Bernitz, U., m.fl., *Finna rätt – juristens källmaterial och arbetsmetoder*, 13 u. (2014), som menar att motiv, särskilt äldre, bör användas med försiktighet och att rättspraxis får en central betydelse som rättskälla i de fall där lagen inte är tydlig.

⁷² Införandet av en särskild bestämmelse i brottsbalken 4:4a har också fått betydelse på t.ex. socialtjänstens område. I Socialtjänstlagen framgår att kvinnor och barn som på olika sätt utsatts för våld kan vara i behov av särskilt stöd.

2013 års ändringar av fridskränkingsbrotten.⁷³ Den syn som förmedlas och de diskussioner som framkommer, både i det bakomliggande utredningsbetänkandet och i propositionen kan bidra till ytterligare förståelse för det sätt på vilket ett rättsligt problem har hanterats.⁷⁴

När det gäller praxis har endast ett fåtal frågor gällande fridskränkingsbrotten prövats i HD och de avgöranden som finns är långt ifrån heltäckande. För att besvara avhandlingens frågeställningar har jag därför, utöver publicerade avgöranden från HD och refererade avgöranden från hovrätterna, också sökt vägledning i publicerade och opublicerade avgöranden från hovrätterna som behandlar den problematik som diskuteras och som ger exempel på tolkningar av de olika rekvisiten. Dessa avgörandens ställning i rättskällehierarkin, hur urvalet av dessa gjorts och hur de används redovisas nedan i avsnitt 1.6.4.

Vid bedömningen av enskilda brottsliga gärningar som fridskränkingsbrott ska hänsyn tas till den utsattes hela situation. Utöver rättsligt material har därför också använts material som beskriver den särskilda kontext som våld i nära relationer innebär. Mäns våld mot kvinnor i nära relationer är ett relativt sett välbeforskat område i Sverige och internationellt. Likaså är barns upplevelser av våld och trauma ett stort forskningsområde, liksom barns möjlighet att berätta i rättsprocess. Det material som används baseras i första hand på svensk forskning om våld i nära relationer. Materialet består till stor del av akademiska avhandlingar, rapporter och utvärderingar.

Inte bara statliga utredningar utan även interna utredningar inom polis- och åklagarväsendet har varit av betydelse, däribland Riksåklaga-

⁷³ SOU 1995:60 Kvinnofrid, prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, prop. 1998/99:145 Ändring av fridskränkingsbrotten. Under avhandlingsarbetets gång har en utvärdering av tillämpningen av brotten grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning gjorts, vilken resulterade i en höjning av straffminimum och en utvidgning av bestämmelsens brottskatalog. Utvärderingens resultat, och den ändring som genomfördes, har fungerat som ett slags bollplank för diskussion och problematisering, men är också av intresse när det gäller hur syftet med bestämmelsen i BrB 4:4a beskrivs. Se SOU 2011:85 Fridskränkingsbrotten och egenmäktighet med barn, Prop. 2012/13:108 Förstärkt straffrättsligt skydd vid grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning. Andra närliggande utredningar har givetvis varit av intresse som jämförelsematerial, t.ex. Stalkningsutredningens betänkande SOU 2008:81 Stalking – ett allvarligt brott, där bl.a. rekvisitet att det ska vara fråga om en upprepade kränkning diskuteras.

⁷⁴ Leijonhufvud, M., "Förarbeten", i Bernitz, U. (red.), *Finna rätt – juridiskt källmaterial och arbetsmetoder*, 13 u. (2014), s. 112 f. Även om det främst är en objektiv mening som söks genom studiet av förarbeten kan förarbetena ge intressanta upplysningar om bakgrunden och tillkomsten av en viss lag.

rens handbok ”Handläggning av fridskränkingsbrotten” (Riksåklagaren 2006) och Åklagarmyndighetens rapport ”Domstolarnas åklagarpraxis vid vissa våldsbrott” (Åklagarmyndigheten, 2007). Ett flertal rapporter som på olika sätt behandlar våld i nära relationer har beaktats, liksom flera rapporter från Brå som behandlar mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer.

1.6.3 Andra kunskapsområden

Att använda andra vetenskaper i den rättsvetenskapliga analysen har en särskild betydelse inom områden med anknytning till det samhälls- och beteendevetenskapliga fältet.⁷⁵ I flera fall framstår det också som naturligt att i den rättsvetenskapliga forskningen hänvisa till forskningsresultat inom andra discipliner och det kan nog sägas att synen på vad som är juridiskt relevant under senare år har blivit vidare. Bland annat har intresset för rättsordningen och politiska reformer gjort att beslut om kriminalisering ofta måste tolkas och analyseras mot bakgrund av lagstiftningens syfte.⁷⁶ Gunnarsson och Svensson menar t.ex. att:

Politiska och rättsliga beslut grundas på kunskap som utvecklas och formuleras inom akademien. Ändringar av lagen som bygger på nya forskningsrön som till exempel brottet grov kvinnofridskränkning och positiv särbehandling förutsätter att jurister som ska tillämpa lagen har kunskap om dessa rön. Det är en fråga om rättssäkerhet för medborgarna att jurister har relevant kunskap.⁷⁷

Bestämmelsen i BrB 4:4a bygger på olika förklaringsmodeller till våld, bl.a. på tanken om den s.k. normaliseringsprocessen, en förklaringsmodell till våldet som är hämtad från forskning inom det samhällsvetenskapliga området, med vilket jag här främst avser sociologi, socialt arbete, kriminologi och förgreningar till dessa. Enligt motiven till BrB 4:4a ska vid bedömning (av flera) av bestämmelsens rekvisit beaktas den utsatta

⁷⁵ Se vidare Se bl.a. Hydén, H., *Rättssociologi som rättsvetenskap*, (2002), Gunnarsson, Å., Svensson, E-M. & Davies, M. (red.), *Exploiting the Limits of the Law. Swedish Feminism and the Challenge to Pessimism*, (2007), Daicoff, S., ”The Comprehensive Law Movement: An Emerging Approach to Legal Problems”, i Wahlgren, P. (red.), *Scandinavian Studies in Law, Vol. 49, A Proactive Law Approach*, (2006), s. 109–128.

⁷⁶ Se t.ex. Leviner, P., *Rättsliga dilemman i socialtjänstens barnskyddsarbete*, (2011); Kindström Dahlin, M., *Psykiatrirätt – Intressen, rättigheter & principer*, (2014), Forsman, M., *Rättsliga ingripanden vid föräldrars våld och övergrepp mot barn*, (2014).

⁷⁷ Gunnarsson, Å. & Svensson E-M., *Genusrättsvetenskap*, (2009), s. 16.

personens hela situation (kontexten). En fråga av betydelse i avhandlingen är hur straffrätten kan formas utifrån den verklighet som beskrivs inom andra kunskapsområden, i det här fallet våld i nära relationer, och hur den straffrättsliga bestämmelsen kan, men också bör, förhålla sig till denna bild. I en rättsvetenskaplig avhandling som behandlar ett område med bakgrund i något som identifierats som ett samhällsproblem kan införandet av kunskap från andra områden på så sätt berika det juridiska forskningsfältet. På samma sätt kan den historiska bakgrunden, dvs. hur något uppfattats av samhället och lagstiftarens (o)vilja att hantera det samma bidra till både en förståelse för och förklaring av den kritik (både positiv och negativ) som har riktats mot eller kommit fram inom det straffrättsliga systemet.

Att använda sig av andra vetenskapsområden i den juridiska analysen är dock inte utan problem. Det kan hävdas att det kräver att den som använder materialet fullt ut besitter de kunskaper som krävs för att tillägna sig desamma. Det måste också anses föreligga ett krav, på samma sätt som när det gäller källor inom juridiken, på att den forskning som används är etablerad och accepterad inom det område som behandlas. Inom den rättsvetenskapliga forskningen används, för det material som inte direkt är knutet till rättskällevärdet, begreppet hjälpvetenskaper.⁷⁸ Anledningen till att jag har valt att se det som att jag använder mig av hjälpvetenskaper har, enligt mig, betydelse för hur jag väljer att presentera materialet. Materialet presenteras så som det framställs i forskningen vilket innebär att jag inte lägger in egna värderingar om hur t.ex. våldet kan förklaras eller att en viss förklaringsmodell till våldet har, eller bör ha, tolkningsföreträde framför någon annan.

Materialet används för en förståelse för hur människor agerar och reagerar inom ramen för en familjerelation. Å ena sidan handlar det om förklaringar till våldets bakomliggande faktorer och vad som utlöser våldet. Å andra sidan handlar det om faktorer som möjliggör att våldet kan fortgå.

⁷⁸ Det finns inget givet begrepp för hur vetenskaper som, vid sidan av rättsvetenskapen, används i det rättsvetenskapliga arbetet ska benämnas. Olika författare använder olika begrepp, men också hur dessa vetenskaper kan/bör/får användas skiljer sig åt. Se t.ex. Heuman, L., "Hjälpvetenskapernas betydelse för rättstillämpningen och rättsvetenskapen", *JT* 2005–06, s. 768–789. Jfr Minna Gräns replik på Heumans artikel, Gräns, M., "Om hjälpvetenskapernas betydelse för rättstillämpningen och rättsvetenskapen", i *JT* 2006–07, s. 782–792.

Andra vetenskaper kan på så sätt bidra till kunskap om och en förståelse av den bredare bild av verkligheten som bestämmelsen i BrB 4:4a är avsedd att fånga och detta kan ytterst påverka brottsrekvisitens innebörd och hur dessa ska tolkas. De förhållanden av utsatthet som beskrivs inom olika områden, framförallt den särskilda utsattheten som anses karaktäristisk för våld i nära relationer, är av relevans både i fråga om hur straffrätten kan bemöta denna utsatthet men också vid diskussion av hur denna kan och bör hanteras i rättstillämpningen. I avhandlingen finns därför en betydande mängd hänvisningar till litteratur som inte räknas till de traditionella rättskällorna.⁷⁹

I de avsnitt som i huvudsak behandlar dessa områden har jag presenterat respektive forskare inte bara med namn utan också med titel.

1.6.4 Empiriskt material

Det finns endast ett fåtal avgöranden från HD och endast ett mindre antal refererade avgöranden från hovrätterna avseende fridskränkingsbrotten. Med tanke på den begränsade ledning som ges i praxis från HD finns anledning att också undersöka hur bestämmelsen tolkas och tillämpas i tingsrätterna och hovrätterna. Även om avgöranden från tingsrätter och hovrätter kan ge vägledning och ökad förståelse för ämnet är de inte, såsom avgöranden från HD, prejudicerande, vilket naturligtvis måste beaktas i granskningen.⁸⁰ Avgöranden från tingsrätter och hovrätter kan emellertid användas som exempel på hur olika frågor har bedömts och de kan också användas för att illustrera rättsliga och praktiska problem och frågeställningar som bestämmelsen ger upphov till. Vidare kan de beskrivas som ”gällande rätt i faktisk mening”, dvs. användas för att ge en bild

⁷⁹ Jfr Schelin, L. *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, (2006), s. 20 och 381. Schelin jämför verktyg för utsageanalys av domstolarna och inom vittnespsykologin och menar att säkra resultat inte kan uppnås med vittnespsykologins arbetsmetoder men att vittnespsykologins metod för utsageanalys leder till fler korrekta beslut än om en sådan metod inte används samt att utsageanalysen blir säkrare med en sådan metod.

⁸⁰ Se Kleineman, J., ”Rättsdogmatisk metod”, s. 38, ur Korling, F. och Zamboni, M. (red.), *Juridisk metodlära*, s. 38. Kleineman menar att hur genomtänkt och våldskriven en dom än är, utgör den inte svaret på ”gällande rätt” om det saknas ett vägledande avgörande. Vidare att ett avgörande från HD kan kasta omkull underrättspraxis om det visar sig att HD inte delar det synsätt som domstolarna konsekvent har valt.

av hur rätten kan tillämpas (även om detta inte nödvändigtvis kan anses motsvara gällande rätt).⁸¹

Utöver publicerade avgöranden från HD och refererade avgöranden från hovrätterna ingår i materialet också orefererade avgöranden från hovrätterna. Urvalet är gjort med utgångspunkt i att materialet ska vara tillräckligt stort för att tillåta generella slutsatser, även om detta inte är huvudsyftet. Det handlar således inte om att presentera statistiskt fastställda slutsatser. Syftet är i stället att använda underrättsavgöranden för att finna exempel på resonemang som förs av domstolarna och för att belysa omständigheter hänförliga till bedömningen av om och när enskilda gärningar kan konstituera fridskränkingsbrott. Genomgången av hovrättsavgöranden omfattar i princip samtliga avgöranden där saken gällt grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning mellan åren 2012 och 2015.⁸² I vissa fall har även äldre och senare avgöranden använts.⁸³ I dessa fall har syftet varit att lyfta en särskild fråga, t.ex. närståendebegreppet efter HD:s avgörande 2004. Sammanlagt omfattar genomgången cirka 1480 avgöranden från hovrätt mellan åren 1998 till 2016. Anledningen till att urvalet har gjorts utifrån åtal är att genomgången ska omfatta såväl fällande domar som ogillade åtal avseende fridskränkingsbrott.

Syftet med att inkludera detta material är, som nämnts ovan, att använda underrättsavgöranden som exempel på resonemang som förs av domstolarna vid prövningen av bestämmelsens rekvisit och för att belysa omständigheter hänförliga till bedömningen av om och när enskilda gärningar kan konstituera fridskränkingsbrott. Avgörandena används därför inte som ett led i att fastställa gällande rätt utan som ett material för att illustrera och identifiera problem som kan uppstå vid bedömningen av bestämmelsens olika rekvisit. Eftersom tanken är att genom dessa belysa omständigheter och identifiera problemområden vid tillämpningen har långt ifrån alla avgöranden använts i avhandlingen. De exempel

⁸¹ Sandgren, C., "Om empiri och rättsvetenskap (del I)", i *JT* 1995–96 s. 732. Sandgren avser här hur rätten tillämpas i de domstolar där människor i allmänhet möter juridiken. Om att använda underrättsavgöranden, se även Yngvesson, B., "Making Law at the doorway: The Clerk, the Court and the Construction of Community in a New England Town", *Law and Society Review*, vol. 22, (1988), s. 409 ff.

⁸² Detta material omfattas av 1340 hovrättsavgöranden. Materialet har hämtats från databasen JP Rättsfallnet, vilka garanterar ett komplett material av hovrättsdomar f.r.om. år 2010. Som kontroll har, genom kontakt med respektive domstol, registerutdrag över samtliga avgöranden under en viss tidsperiod begärts ut, vilka sedan har jämförts med de avgöranden som inhämtats från databasen.

⁸³ En avgränsning har gjorts till avgöranden som meddelats efter den 1 juni 2016.

som ges i avhandlingen är dock sådana där det framkommer resonemang och bedömningar som återfinns i ett flertal avgöranden. Domarna analyseras med utgångspunkt i avhandlingens frågeställningar och på samma sätt som vid en rättsanalys av ett prejudicerande avgörande, men utan att de för den sakens skull direkt läggs till grund för slutsatser om vad som utgör gällande rätt.⁸⁴

1.6.5 Forskningsläget

Våld i nära relationer, och mer specifikt fridskränkingsbrotten, är relativt lite behandlat i svensk straffrättsvetenskaplig forskning även om inslag förekommer i ett flertal publikationer. Av stort intresse är Monica Burmans avhandling som behandlar mäns våld mot kvinnor och straffrättens förmåga att producera jämställdhet där fridskränkingsbrotten ges ett relativt stort utrymme.⁸⁵ Kerstin Berglund tar i sin avhandling som behandlar straffrätten ur ett genusperspektiv upp fridskränkingsbrotten.⁸⁶ Clas Lernestedt har i flera verk använt fridskränkingsbrotten som exempel för att problematisera strukturella konstruktioner inom straffrätten⁸⁷ och fridskränkingsbrottens förhållande till konkurrensläran har

⁸⁴ En utgångspunkt i den rättsdogmatiska undersökningen är att praxis av betydelse är avgöranden från HD och referat från hovrätterna. I avhandlingen används orefererade avgöranden från hovrätt. Däremot har en avgränsning gjorts mot tingsrättsavgöranden. En risk med att använda underrättspraxis i en rättsvetenskaplig avhandling är att dessa kan uppfattas som en beskrivning av gällande rätt. En ytterligare risk är att frånvaron av tingsrättsavgöranden kan medföra en viss snedvridning av de problem som tas upp. Med det menar jag att det kan vara vissa särskilda problem som medför att ett avgörande överklagas till hovrätten, vilket gör att de fall som stannar i tingsrätten kan visa på andra frågor som skulle vara intressanta för analys. En generell avgränsning till hovrättsavgöranden har dock ansetts nödvändig både i förhållande till materialets omfång och svårigheter att samla in avgöranden från tingsrätterna. I det material som ändå behandlats inom ramen för avhandlingen har även tingsrättens avgörande omfattats eftersom bakgrund och omständigheter hänförliga till kontexten i många fall behandlas mer utförligt i dessa. Särskilt har beaktats avgöranden där tingsrätt och hovrätt kommit till olika slutsatser om huruvida de enskilda gärningarna kan konstitueras ett fridskränkingsbrott eller ska bedömas som enskilda gärningar.

⁸⁵ Burman, M., *Straffrätt och mäns våld mot kvinnor – om straffrättens förmåga att producera jämställdhet* (2007). Burman undersöker och analyserar hur våld, gärningsman och brottsoffer konstrueras i straffrätten när det gäller mäns våld mot kvinnor i nära relationer.

⁸⁶ Berglund, K., *Straffrätt och kön*, (2007).

⁸⁷ Lernestedt, C., *Kriminalisering: problem och principer*, (2003), *Likhet inför lagen: rättsfilosofiska perspektiv*, (2015), *Dit och tillbaka igen: om individ och struktur i straffrätten*, (2010). Lernestedt har också behandlat rekvisitet ägnat att allvarligt skada självkänslan i

diskuterats av Magnus Ulväng.⁸⁸ Maria Forsmans avhandling om rättsliga ingripanden vid föräldrars våld och övergrepp mot barn tar övergripande upp fridskränkningssbrotten.⁸⁹ Vidare finns ett antal artiklar som behandlar fridskränkningssbrotten ur ett straffrättsdogmatiskt perspektiv. Nämnas bör särskilt Suzanne Wennbergs artikel som problematiserar konstruktionen av brottet kvinnofridskränkning.⁹⁰ Vidare har brottsofferperspektivet i NJA 2004 s. 97 behandlats i en artikel av Monika Burman⁹¹ och nödvärnsrätten i förhållande till våld mot kvinnor av Petter Asp och av Monica Larsson.⁹²

En annan sak är att mäns *våldsbrott* mot kvinnor och barn mer generellt har uppmärksamats inom den juridiska forskningen och i skilda lagstiftningssammanhang.⁹³ Bland forskningsbidragen märks bland annat Helena Sutorius postumt utgivna avhandling i processrätt om bevisprövning vid sexualbrott,⁹⁴ Lena Schelins avhandling i processrätt om bevisvärdering av utsagor i brottmål,⁹⁵ Ulrika Anderssons avhandling i straffrätt, en könsteoretisk analys av straffrättsligt skydd mot sexuella övergrepp⁹⁶ och Linnéa Wegerstads avhandling om skapandet av sexualbrott.⁹⁷ Den rättsliga hanteringen av mäns våld mot kvinnor har behandlats i Christian Diesen och Eva Diesens forskningsprojekt "Övergrepp

"Brottsoffergörande och deliktsskonstruktion; exemplet 'ägnat att' vid fridskränkningssbrott enligt BrB 4:4 a", s. 21–80, i Andersson, S. & Lainpelto, K. (red.), *Festskrift till Christian Diesen*, (2014).

⁸⁸ Ulväng, M., *Brottslighetskonkurrens: om relationer mellan regler och fall*, (2013).

⁸⁹ Forsman, M., *Rättsliga ingripanden vid föräldrars våld och övergrepp mot barn*, (2013).

⁹⁰ Wennberg, S., "Grov kvinnofridskränkning – en problematisk brottskonstruktion", i *SvJT 2000* s. 792–805.

⁹¹ Burman, M., "Begreppet närstående vid våld i nära relationer – en lagtolkning av HD i lagens anda", *JT 2005/06* s. 133–144.

⁹² Asp, P., "Nödvärnsrätten ur ett kvinnoperspektiv", i Granström, G. (red.), *Lika inför lagen? Rätten ur ett genusperspektiv*, (1999), s. 85–108. Larsson, M., "Kvinnors rätt till nödvärn", i *SvJT 2002* s. 668–685.

⁹³ Den forskning som tas upp här är sådan som varit av betydelse för avhandlingen även om betydligt mer har gåtts igenom men av olika anledningar inte tagits med i avhandlingsarbetet.

⁹⁴ Sutorius, H. & Kaldal, A., *Bevisprövning vid sexualbrott*, (2003). En omarbetad och uppdaterad andra upplaga gavs ut 2014 med Diesen, C. och Sutorius, H. som författare.

⁹⁵ Schelin, L., *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, (2007).

⁹⁶ Andersson, U., *Hans ord eller hennes? En könsteoretisk analys av straffrättsligt skydd mot sexuella övergrepp*, (2004).

⁹⁷ Wegerstad, L., *Skyddsvärda intressen & straffvärda kränkningar*, (2015).

mot kvinnor och barn”.⁹⁸ Rättsvetenskapliga studier om den rättsliga hanteringen vid våld och övergrepp mot barn har bland annat gjorts i Anna Kaldals avhandling i processrätt om riskbedömningar i vårdnads- och LVU-mål.⁹⁹ Till bilden av forskningsläget hör vidare att det angränsande till den rättsvetenskapliga forskningen finns studier som på olika sätt behandlar våld mot närstående, t.ex. inom kriminologi och viktimologi.¹⁰⁰ Flera interdisciplinära studier finns som delvis behandlar de rättsliga aspekterna av mäns våld mot kvinnor.¹⁰¹

Mäns våld mot kvinnor har utanför den rättsvetenskapliga forskningen fått betydligt mer uppmärksamhet än inom densamma, främst inom sociologi och socialt arbete, men också inom t.ex. psykologi, statsvetenskap och medicin. Forskningen på dessa områden rör hur våldet ska förstås, förklaras och motverkas och forskning inom dessa områden beskrivs i avhandlingen som *våldsforskning*. Inom det psykologiska forskningsfältet kan nämnas Mona Eliasson och Margareta Hydéns forskning. Mona Eliasson har gjort flera studier om misshandlade kvinnor, bl.a. en kunskapsöversikt av mäns våld mot kvinnor.¹⁰² Också Margareta Hydén behandlar i flera verk mäns våld mot kvinnor som de har en nära relation till.¹⁰³ Hydén har bl.a. studerat framväxten och vidmakthållandet av misshandel inom äktenskapet men också misshandlade kvinnors uppbrottmönster och menar att könsmaksordningen inte kan användas som den enda faktorn för att förklara mäns våld, utan att ett sådant perspektiv kan osynliggöra den komplexa verklighet kvinnor och män lever i. Inom sociologi ska också nämnas Eva Lundgrens forskning om våldets normaliseringsprocess. Eva Lundgren var den som introducerade

⁹⁸ Diesen, C., och Diesen, E., *Övergrepp mot kvinnor och barn*, (2013).

⁹⁹ Kaldal, A., *Parallella processer. En rättsvetenskaplig studie av riskbedömningar i vårdnads- och LVU-mål*, (2010).

¹⁰⁰ Se t.ex. Heber, A., Tiby, E. & Wikman, S., *Viktimologisk forskning Brottsoffer i teori och metod*, (2012). Se också Bergenlöf, E., Lindstedt Cronberg, M. & Österberg, E., *Offer för brott*, (2002) där författarna behandlar brottsoffer och den rättsliga hanteringen av brottsoffer före och efter den s.k. judiciella revolutionen.

¹⁰¹ T.ex. Lundgren, E., Heimer, G., Westerstrand, J. & Kalliokoski, A-M., *Slagen Dam – mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige – en omfångsundersökning*, (2001). Studien är enligt författarna den första större nationella undersökning som genomförts i Sverige i syfte att studera omfattningen av mäns våld mot kvinnor.

¹⁰² Eliasson, M., och Ellgrim, B., *Mäns våld mot kvinnor i nära relationer: en kunskapsöversikt*, (2006).

¹⁰³ Hydén, M., *Woman battering as marital act. The construction of a violent marriage*. Stockholm studies in social work: 7. Stockholms universitet, (1992).

den s.k. normaliseringsprocessen i Sverige, vilken har haft betydelse för såväl utformningen av lagstiftningsmodellen beträffande grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning som vidare forskning om våld i nära relationer.¹⁰⁴ Inom statsvetenskap har Maud Eduards i sin forskning bl.a. behandlat kvinnors och mäns maktförhållanden ur ett generellt perspektiv, vilket också inbegriper mäns våld mot kvinnor.¹⁰⁵ Inom statsvetenskap har också Maria Wendt Höjer undersökt hur det svenska politiska systemet hanterar frågor om våldtäkt och mäns våld mot kvinnor.¹⁰⁶

Våld inom familjen innebär ofta en särskild utsatthet jämfört med om brottet begåtts mot, eller av, en utomstående, genom att våldet kan pågå kontinuerligt under en längre tid. Genom brottskonstruktionen i BrB 4:4a ska hänsyn tas till den utsattes hela situation. Vad denna utsatthet består i har därför en praktisk betydelse i avhandlingen bl.a. genom bestämmelsens krav på att de enskilda gärningarna ska ha varit riktade mot en närstående, men också att de enskilda gärningarna var och en ska vara led i en upprepad kränkning och vara ägnade att allvarligt skada självkänslan. I den särskilda utsattheten ligger t.ex. frågan om vilken betydelse den känslomässiga och praktiska bindningen till gärningsmannen har, för hur den som utsätts för våld uppfattar våldet. Det kan t.ex. handla om en förståelse för hur en närstående upplever våld och svårigheter att lämna ett destruktivt förhållande, dvs. varför våldet kan fortgå. Bakomliggande faktorer till våld och våldet som ett socialt problem har i flera studier behandlats av Per Isdal och Anna Meeuwisse m.fl.¹⁰⁷ Uppbrottsprocessen från ett våldsamt förhållande med fokus på den känslomässiga och praktiska bindningen till gärningsmannen har behandlats av

¹⁰⁴ Våldets normaliseringsprocess har behandlats av Eva Lundgren i flera olika upplagor som delvis skiljer sig åt. För avhandlingen har en jämförelse mellan de olika upplagorna gjorts och följande upplagor använts. Lundgren, E. *Våldets normaliseringsprocess*, (2004) och *Våldets normalisering och andra våldsförståelser*, (2012).

¹⁰⁵ Eduards, M., *Förbjuden handling: om kvinnors organisering och feministisk teori*, (2002).

¹⁰⁶ Wendt Höjer, M., *Rädslans politik: våld och sexualitet i den svenska demokratin*, (2002). Wendt Höjer har undersökt hur våld mot kvinnor och våldtäkt har diskuterats i politiken, och därmed vilka lagstiftningsreformer som genomförts under 1900-talet.

¹⁰⁷ Se t.ex. Isdal, P., *Meningen med våld*, (2001). Per Isdal är psykoterapeut och hans studier handlar främst om varför män använder våld. Isdal var en av grundarna till den norska behandlingsmodellen ATV (Alternativ till våld), ett behandlings- och kompetenscenter för våld i nära relationer som erbjuder behandling till män och kvinnor som har ett vålds- och aggressionsproblem eller blir utsatt för våld i en nära relation. Se också Meeuwisse A., Swärd, H., (red), *Perspektiv på sociala problem*, 2 u. (2013).

Carin Holmberg och Viveka Enander.¹⁰⁸ Bland senare års forskningsinsatser inom våldsforskning kan nämnas Charlotte Agevalls avhandling om våldsutsatta kvinnors berättelser om våldsutsatthet,¹⁰⁹ Susanne Boethius avhandling om män som sökt behandling för våld i nära relationer¹¹⁰ och Sara Uhnoos avhandling om ungdomars syn på våld.¹¹¹

Barns upplevelser av våld har behandlats av bl.a. Maria Eriksson, Katarina Weinehall och Caroline Överlien.¹¹² Barns utsatthet för våld inom familjen tas upp av bl.a. Barbro Hindberg och Eva-Maria Annerbäck.¹¹³ Den historiska och nutida synen på barnmisshandel behandlas av Eva Bergenlöv.¹¹⁴ På det rättsvetenskapliga området har forskning som direkt rör föräldrars våld mot barn, som nämns ovan, behandlats av Maria Forsman. Agaförbudet och dess roll i barnskyddssystemet som helhet behandlas i en artikel av Pernilla Leviner.¹¹⁵ Nämnas bör också ett pågående forskningsprojekt vid Stockholms universitet som rör gränsen för föräldrars beslutsbefogenhet och bl.a. frågan om vad som är, respek-

¹⁰⁸ Holmberg, C., Enander, V., *Varför går hon?*, 2 u., (2011).

¹⁰⁹ Agevall, C., *Väldet och kärleken*, (2012).

¹¹⁰ Boethius, S., *Män, våld och moralarbete – Rapporter från män som sökt behandling för våld i nära relationer*, (2015).

¹¹¹ Uhnoo, S. *Väldets regler – Ungdomars tal om våld och bråk*, (ak. Avh.) (2011).

¹¹² Se bl.a. Eriksson, M., *I skuggan av pappa: familjerätten och hanteringen av faders våld*, (2003), *Mäns våldsutövande – barns upplevelser: en kartläggning av interventioner, kunskap och utvecklingsbehov* (2006), *Barn som upplever våld*, (2007). Katarina Weinehalls forskning rör ungdomars erfarenheter av att leva i en familj med våld, Weinehall, K., *Att växa upp i våldets närhet: ungdomars berättelser om våld i hemmet*, (1997). Se även "Våld mot kvinnor och barn, forskning och erfarenheter", i Skrift från Nationellt råd för Kvinnofrid, *Se till mig som liten är: När pappa slår mamma*, (2002). Caroline Överliens studie baseras på intervjuer med barn som upplevt våld mellan föräldrarna och deras agerande före, under och efter episoder av våld, Överlien, C., *Våld i hemmet: barns strategier*, (2012).

¹¹³ Hindberg, B., *Sårbara barn: att vara liten, misshandlad och försummad*, (2006). Hindberg beskriver konsekvenserna av misshandel, försummelse och våld i familjen och lyfter fram riskfaktorer och symtom som omgivningen bör vara uppmärksam på. Hindberg berör lagstiftning på området och socialtjänstens, hälso- och sjukvårdens och rättsväsendets ansvar och roller. Annerbäck, E-V., *Child Physical abuse – Characteristics, Prevalence, Health and Risk-taking*, (2011) Annerbäcks forskningsingång är på det medicinska området där hon undersöker sambandet mellan misshandel och riskbeteende hos unga.

¹¹⁴ Bergenlöv, E., *Drabbade barn: Åga och barnmisshandel i Sverige från reformationen till nutid*, (2009).

¹¹⁵ Leviner, P., "Förbudet mot barnaga i Sverige ur ett jämförande perspektiv – effekter och utmaningar", *JT nr 3 2014*, s. 578–601.

tive inte är, tillåtet att göra inom ramen för en förälders uppfostrans- och tillsynsansvar.¹¹⁶

Sammantaget kan sägas att avhandlingen behandlar ett ämne som i tidigare forskning belysts ur andra perspektiv. Flera av dessa inriktningar berörs i avhandlingens frågeställningar och belyses i avhandlingen genom att de sätts in i ett straffrättsligt sammanhang.

1.6.6 Disposition

Avhandlingen kan, utöver detta inledande kapitel 1 i vilket avhandlingsämnets kontext, syfte, metod och utgångspunkter beskrivits, sägas bestå av två teman.

Det första temat utgörs av tre kapitel (2–4) och behandlar den rättsliga och politiska utvecklingen av samhällets syn på våld i nära relationer som ledde fram till regleringen i BrB 4:4a. I kapitel 2 ges inledningsvis en övergripande beskrivning av den historiska utvecklingen av hur våld mot närstående har hanterats i straffrätten. I kapitel 3 ges vidare en beskrivning av, samt diskuteras, några av de förklaringsmodeller till våld i nära relationer som låg till grund för förslaget om införandet av en särreglering av sådant våld. Här utvecklas också innebörden av den särskilda kontext som ska beaktas vid bedömningen av brott enligt BrB 4:4a. Avslutningsvis redogörs i kapitel 4 för lagstiftningsprocessen och vägen från ett rättspolitiskt identifierat mål till en färdig straffbestämmelse. I sammanhanget berörs bestämmelsen utformning och tänkta funktion, samt de ställningstaganden som gjordes inom ramen för lagstiftningsarbetet.

Avhandlingens andra, och mest omfattande, tema utgörs av fem kapitel (kap. 5–9). Här behandlas fridskränkningens brottsrekvisit. Framställningen inleds i kapitel 5 med en översiktlig redogörelse för de rekvisit som omfattas av bestämmelsen samt andra förutsättningar för bedömningen av enskilda gärningar som fridskränkningens brott, vilka sedan i efterföljande kapitel analyseras utifrån vad som framkommit i avhandlingens första del. Kapitel 6 behandlar närståendebegreppet i BrB 4:4a. Valet att behandla närståendebegreppet först, och inte följa den ordning i vilken rekvisiten framgår av lagtexten, baseras på att bestämmelsen enbart omfattar personer som är, eller har varit närstående till gärningsmannen. Närståendebegreppet, dvs. vem som är att anse som närstående i

¹¹⁶ Doktorandprojekt, Emelie Kankaanpää Thell, juridiska institutionen, Stockholms universitet.

bestämmelsens mening, utgör således en förutsättning för prövningen av bestämmelsens övriga rekvisit. En tydlig definition av begreppet saknas i motiven till bestämmelsen varför begreppet närstående i BrB 4:4a jämförs med hur närstående tolkas och förstås i andra bestämmelser i brottsbalken, men också inom vissa andra regleringar. Vidare analyseras vilka omständigheter som har betydelse för att någon är att anse som närstående i fridskränkingsbrottens mening. I kapitel 7 behandlas de brott som ingår i brottskatalogen för fridskränkingsbrotten, dvs. vilka enskilda brott som sammantaget kan bedömas som brott enligt BrB 4:4a. Här redogörs kortfattat för de olika brottstyperna ur ett fridskränkingsperspektiv och valet att bygga lagstiftningen på enskilda brott problematiseras. I kapitel 8 analyseras de rekvisit som är utmärkande för fridskränkingsbrottet, att de enskilda gärningarna var och en utgjort en upprepad kränkning av den utsatta personens integritet och varit ägnade att allvarligt skada dennes självkänsla. Det är dessa rekvisit som, utöver att brotten begåtts mot en närstående, ger brottet dess fridsstörande karaktär och som kan sägas hålla samman bestämmelsens övriga rekvisit samt gör att de enskilda gärningar som gärningsmannen begått kan bedömas som ett fridskränkingsbrott. Tyngdpunkten ligger på prövningen av den utsattes hela situation och vad den kan, och med hänsyn till bestämmelsens syfte och utformning bör, omfatta. I avhandlingens avslutande kapitel, kapitel 9 sammanfattas de resultat som undersökningen har visat vad gäller bestämmelsens konstruktion och de enskilda rekvisitens innebörd, men också eventuella problem som identifierats, dels i förhållande till lagstiftningsmodellen, dels vid tolkning och tillämpning av bestämmelsen.

2 Från privat sfär till individ

2.1 Inledning

Våld inom familjen har under lång tid betraktats, och ses till viss del också idag, som en privat familjeangelägenhet och något som rättsväsendet inte ska lägga sig i. Den historiska och politiska framväxten av BrB 4:4a har varit lång och i viss mån spretig och har gått från husbondeväldets ”legitima” aga till en markering av våld i hemmet som ett samhällsproblem. Fokus på värnandet av den privata sfären och familjelivets helgd har gjort att förslag på ändringar ofta har mötts av motstånd och därmed tagit lång tid att genomföra. Frågan som huvudsakligen diskuterats vid lagstiftning som rör våld i nära relationer är hur mycket samhället får lägga sig i den privata sfär som äktenskapet och hemmet utgör.¹¹⁷ Synen har gått från en inställning där husbonden hade rätt att tukta hustru, barn och tjänare, via ett värnande om familjen och rätten till privatliv, till en inställning där våld i hemmet benämns som ett allvarligt samhällsproblem som ska prioriteras av rättsväsendet. I detta och nästföljande två kapitel sätts bestämmelsen i BrB 4:4a in i en historisk och politisk kontext.

För att besvara frågan om de intentioner som ligger bakom, och det specifika med, den typ av särreglering som fridskränkningssbrotten i BrB 4:4a utgör, ges i detta kapitel en översiktlig beskrivning av hur våld i

¹¹⁷ Redan under landskapslagarna reglerades husbondens tillåtna aga genom att denna var straffri så länge agan inte skedde på offentlig plats eller gav ”fulla sår eller öppet lyte”, vilket kunde bestraffas med böter. I 1734 års lag togs undantaget om lagligheten att tillrättavisa hustrun genom fysisk bestraffning bort, genom att uttrycket skäligen aga togs bort, men förbjöds inte uttryckligen. Ändringen skulle snarare ses som att lagstiftaren inte ville uppmana till begagnande av våld. Först i och med införandet av 1864 års strafflag togs mannens lagliga rätt att aga sin hustru bort helt, men begränsades av att misshandel på enskild plats skulle anges av kvinnan själv. Se t.ex. Holmbäck, Å., och Wessén, E., *Svenska landskapslagar tolkade och förklarade för nutidens svenskar*, (1979), Lindberg, B., *PRAE-MIA et POENAE: Etik och straffrätt i Sverige i tidig ny tid*, (1992), Eliasson, M., & Ellgrim, B., *Mäns våld mot kvinnor i nära relationer en kunskapsöversikt*, (2006). Se särskilt Burman, M., *Straffrätt och mäns våld mot kvinnor: om straffrättens förmåga att producera jämställdhet*, (2007), s. 58–90, avseende det straffrättsliga perspektivet.

nära relationer har behandlats av lagstiftaren under 1900-talet samt en redogörelse för skapandet av, eller identifieringen av, våld i nära relationer som ett samhällsproblem. Avsikten är inte att redovisa den historiskt rättsliga utvecklingen över tid, utan att belysa vissa riktningar så som de framkommer i lagstiftningsarbetet avseende synen på våld i nära relationer. Avsikten kan sägas vara att visa hur en särreglering av våld i nära relationer (BrB 4:4a) växte fram, men också att visa på det motstånd som har funnits mot vad som kan kallas en juridifiering av familjen, och då särskilt vilka hänsyn som ansetts behövas tas vid den straffrättsliga hanteringen av våld i nära relationer.

En utgångspunkt för den utredning som resulterade i förslaget om en särskild straffbestämmelse i BrB 4:4a, var att kartlägga mekanismerna bakom våldet i nära relationer, vilken typ av brott som är vanligt förekommande i dessa relationer, men också att få en förståelse för varför kvinnor stannar kvar i en destruktiv relation. De förklaringsmodeller till våldet som beaktades vid utformningen av bestämmelsen i BrB 4:4a behandlas i kapitel 3. I kapitel 4 beskrivs sedan lagstiftningsarbetet och bestämmelsens närmare utformning.

2.2 Våld i nära relationer

2.2.1 Från fokus på samhällets bästa till skydd för den enskilda individen

Hur mäns våld mot kvinnor, föräldrars våld mot barn och våld mot andra närstående har förståtts, accepterats eller fördömts av samhällets har varierat över tid. Likaså har den politiska debatten om hur våld inom familjen ska behandlas förändrats med samhällets uppfattning om vad som konstituerar ett äktenskap och vad som bör hållas inom hemmets privata sfär. Vägen från det synsätt som tog sin utgångspunkt i husbondesamhällets legitima åga, till bestämmelsen i BrB 4:4a och synen på våld som en kränkning av den personliga integriteten, har i mycket varit färgad av uppfattningen om att samhället bör ha begränsade befogenheter att ingripa i familjens privata sfär. Detta har påverkat de lagstiftningsåtgärder som vidtagits, mot våldet och till skydd för den enskilda individen.

Under 1900-talet genomfördes flera reformer både inom straffrätten och inom andra rättsområden som visar på ett förändrat synsätt när det gäller våld i nära relationer. Man kan säga att fokuseringen på samhällets

bästa och värnandet av familjelivets privata sfär under 1990-talet ersattes av ett individtänkande, där skyddet mot kränkningar av den personliga integriteten framhålls. Bland annat har de begränsande åtalsreglerna för misshandel i nära relationer tagits bort, äga har förbjudits genom ändringar i föräldrabalken och en rätt för brottsoffret att få ett målsägandebiträde eller en särskild företrädare har införts.¹¹⁸

2.2.2 Mäns våld mot kvinnor

Hur mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer ska bemötas av rättsväsendet har under lång tid varit en fråga för diskussion. År 1938 togs hustrumisshandel för första gången upp som en egen politisk fråga genom en motion i riksdagen.¹¹⁹ De kvinnliga motionärerna föreslog en ökad trygghet för hustrun mot misshandel i hemmet genom en ändring av de då gällande åtalsbegränsningsregler avseende misshandel.¹²⁰ I diskussionen runt motionen beskrivs våldet som, för det mesta bagatellartade händelser eller som privata angelägenheter. Den bild som ges är också

¹¹⁸ Prop. 1981/82:43 Om ändring i brottsbalken (åtalsregler vid misshandel). År 1982 ändrades åtalsreglerna för misshandel till att omfatta även sådan misshandel som tidigare var angivelsebrott, dvs. att brottet skulle angivas av den utsatte själv. Enligt propositionen är lagändringen av särskild betydelse för möjligheten att lagföra kvinnomisshandel. Diskussionen hade förts redan vid införandet av den nya brottsbalken, men där ansåg man att det var kvinnan själv som måste avgöra om hon ville ange brottet till åtal, såvida det inte var påkallat ur allmänt intresse, för att förhindra att "äktenskapet helt spolerades" eller att hustruns "situation blir svårare än förut" (Prop. 1962:10, C 177). Prop. 1978/79:67 Om förbud mot äga. Bestämmelsen i FB 6:1 anses vara ett klargörande att en bestraffningsåtgärd mot barn är brottslig, om motsvarande handling mot en annan person är straffbar som misshandel enligt brottsbalken. Prop. 1987/88:107 Om målsägandebiträde och prop. 1998/99:133 Särskild företrädare för barn. Se också t.ex. prop. 2012/13:10 Stärkt stöd och skydd för barn och unga, s. 10 och 94 ff. Av SOL 5:11 framgår t.ex. att Socialnämnden särskilt ska beakta att kvinnor som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp av närstående kan vara i behov av stöd och hjälp för att förändra sin situation. Vidare ska Socialnämnden särskilt beakta att ett barn som bevitnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående är offer för brott och ansvara för att barnet får det stöd och den hjälp som barnet behöver. Se även prop. 2008/09:150 Offentlighets- och sekretesslag, s. 29 och 368. Av OSLO 10:21 framgår t.ex. att sekretessen inte hindrar att uppgift lämnas till en åklagarmyndighet eller Polismyndigheten om uppgiften angår misstanke om brott som riktats mot någon som inte har fyllt arton år om det är fråga om brott som avses i 3, 4, 6 kap. brottsbalken eller lag (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor.

¹¹⁹ Wendt Höjer, M., *Rädslans politik: våld och sexualitet i den svenska demokratin*, (2002), s. 20 f.

¹²⁰ Motion 1938 II:208.

att ett ingripande från samhällets sida mer skulle skada äktenskapet än att hjälpa de utsatta kvinnorna. En vanlig misshandelssituation beskrivs som att makarna "komma ihop sig om en bagatell" och eftersom kvinnan har "rörligare tankegång och kvickare tunga" kan mannen inte kontrollera sig och innan han vet ordet av "smäller en örfil av på kvinnans kind". Skulle något sådant ligga under allmänt åtal skulle, enligt riksdagen (andra kammaren), den försoning som snart infinner sig vara meningslös och både man, hustru och barn bli utskämda.¹²¹ Våldet beskrivs som ett "icke-problem", ett vardagligt gnabb där det saknas förövare och offer, varför det heller inte legitimerar ett ingripande från samhällets sida.¹²²

Både mannen och kvinnan beskrivs således som delaktiga i "familjegrälet" och det ansågs viktigt att kvinnan vid en försoning hade möjlighet att dra tillbaka en eventuell anmälan så att äktenskapet, på grund av samhällets ingripande, inte "skulle spolieras".¹²³ I första kammarens protokoll avseende samma motion väcktes frågan om vilket intresse som är viktigast att bevaka, "statens intresse av att bestraffa misshandel eller hustruns, efter moget övervägande, intagna ståndpunkt att avböja inblandning i familjens interna förhållanden".¹²⁴ Motionen avslogs i sin helhet med motiveringen att det allmänna måste iaktta viss försiktighet då det gällde ingripanden i "hemlivets förhållanden" och att ändrade åtalsregler inte skulle förbättra situationen för en misshandlad hustru.¹²⁵

¹²¹ Andra kammarens protokoll 1938:39, s. 60. Andra kammaren är den ena av det tvåkammerssystem som mellan åren 1866 och 1970 utgjorde Sveriges riksdag. Till skillnad från de flesta länder med två kammare hade Sverige ett system där båda kamrarna var likställda i makt och hade absolut veto mot varandra (bortsett från budgetfrågor och skattefrågor, där gemensam votering tillämpades). Det innebar att eventuella lagstiftningsfrågor måste gå igenom i båda kamrarna för att läggas fram för regeringen. Se t.ex. Norborg, L.-A., *Sveriges historia under 1800- och 1900-talen: svensk samhällsutveckling 1809–1996*, (1995), s. 86–88.

¹²² Wendt Höjer, M., *Rädslans politik: våld och sexualitet i den svenska demokratin*, (2002), s. 56 f. Wendt Höjer beskriver samhällssynen som att "[M]äns våld uppfattas som en i stort sett normal del av kärleksrelationen mellan könen som det, genom sin normalitet, skulle bli orimligt att ingripa emot." och vidare att "[P]roblemet våld ställs i diskussionen emot ett annat, mer väsentligt värde: privatlivets helgd.". Av andra kammarens protokoll 1938:39 s. 60 framgår att motionen sågs som alltför enkelriktad och att de kvinnliga motionärerna, om de tänkt sig lite för, inte skulle ha kommit med ett sådant förslag.

¹²³ Andra kammarens protokoll 1938:39, s. 60.

¹²⁴ Första kammarens protokoll 1938:38, s. 82.

¹²⁵ Första kammarens protokoll 1938:38 s. 84, Första lagutskottets utlåtande 1938:52, s. 4.

En liknande syn kommer till uttryck i samband med att frågan om ändrade åtalsregler avseende misshandel i hemmet togs upp igen år 1943, vilket denna gång resulterade i en lagändring.¹²⁶ Lagändringen innebar att det blev möjligt att åtala för misshandel i hemmet under förutsättning att det var påkallat ur allmän synpunkt. Åtal förutsatte emellertid beslut av överåklagare.¹²⁷ Bestämmelsen skulle enligt motiven tillämpas restriktivt så att "menliga verkningar för hemlivet i möjligaste mån undviks". En sådan lösning ansågs innebära en garanti för att inga oegentligheter skulle ske mot familjen.¹²⁸

Bilden av våldet som en privat angelägenhet fanns också med vid utarbetandet av brottsbalken under 1950-talet. I Straffrättskommitténs förslag till brottsbalk 1953 togs åtalsbegränsningarna avseende misshandel upp igen. Det föreslogs att åtal inte längre skulle vara beroende av angivelse, men att åtal av misshandel av "lägsta svårhetsgraden" bara skulle ske när det var påkallat ur allmän synpunkt. Åklagaren skulle vid bedömandet av om huruvida åtal var påkallat ur allmän synpunkt ta hänsyn till bland annat målsägandens inställning till åtalsfrågan.¹²⁹ Av propositionen från 1962 framgår att flera remissinstanser, bl.a. riksåklagarämbetet, var emot förslaget och ansåg att det borde finnas åtalsregler om

¹²⁶ Frågan om ändrade åtalsregler i hemmet togs upp genom en interpellation och en skrivelse från Fredrika Bremerförbundet och Sveriges husmodersföreningars riksförbund till justitiedepartementet. Interpellationen behandlas i Andra kammarens protokoll 1942:21, s. 1–3 och skrivelserna från Fredrika Bremerförbundet och Sveriges husmodersföreningars riksförbund i prop. 1943:81 Förslag till lag om ändrad lydelse av 14 kap. 45 § strafflagen.

¹²⁷ Prop. 1943:81 Förslag till lag om ändrad lydelse av 14 kap. 45 § strafflagen, s. 4. (SFS 1943:277, s. 469). För att ändringen inte skulle innebära skadliga effekter på familjelivet skulle polisen ingripa med stor försiktighet. (s. 7). Se även Wendt Höjer, M., *Rädslans politik: våld och sexualitet i den svenska demokratin*, (2002), s. 59, där Wendt Höjer menar att ändringen innebar att samhället i vissa fall ansåg det legitimt att ingripa, men att man inte riskerade åtal i onödan. Wendt Höjer menar att tanken att hustrumisshandel som regel bör falla under allmänt åtal, fortfarande uppfattas som orimlig.

¹²⁸ Prop. 1943:81 Förslag till ändrad lydelse av 14 kap. 45 § strafflagen, s. 7 ff. Den nya regeln gällde inte enbart hustrumisshandel. Misshandel mot barn från föräldrars eller förmyndares sida kunde tidigare åtalas av allmän åklagare på angivelse av barnavårdsnämnd, men bestämmelsen öppnade upp för möjligheten för överåklagaren att förordna om åtal utan angivelse av barnavårdsnämnd. Till grund för den nya lagstiftningen låg en av straffrättskommitténs sekreterare, hovrättsrådet Nils Beckman, upprättad promemoria och kommenterats av Beckman i Beckman, N., "Allmänt åtal för misshandel i hemmen", i *SvJT* 1943, s. 471. Beckman menar att lagstiftningen är stort densamma som i den nyligen införda åtalsbegränsningen för förmögenhetsbrott mot närstående. Dessa behandlas i avsnitt 6.2.2.

¹²⁹ SOU 1953:14 Förslag till brottsbalk, s. 150.

åtalsbegränsning för fall då misshandel inte förövats på allmän plats. Som skäl för detta anfördes bl.a. att ett ingripande vid misshandel mot maka inte sällan kunde leda till att äktenskapet spolierades eller att hustruns situation blev ”ännu svårare än förut”.¹³⁰ Andra skäl som anfördes mot åtalsplikt i dessa fall var att misshandeln ofta begicks i affektstillstånd, där makarna försonades direkt efter misshandeln. Syftet med att förhindra opåkallad inblandning i enskildas förhållanden skulle, enligt remissinstanserna, vinnas bäst om ”diskretionära åtalsprövningen finge avse misshandel [...] på enskilt område”.¹³¹ Samtidigt som åtalsreglerna för misshandel ändrades, togs de tidigare åtalsbegränsande reglerna för olaga hot bort. Från att ha varit målsägande- respektive angivelsebrott lades alla former av olaga hot under allmänt åtal. Ändringen motiverades med att det fanns ett behov av att skydda kvinnor från hotfulla äkta män.¹³² Samma motivering låg till grund för den ändring av brottsbeskrivningen som genomfördes och som innebar en utvidgning av det kriminaliserade området genom att kravet på objektiv fara för att hotet skulle förverkligas togs bort.¹³³ I stället skulle, enligt motiven, i större omfattning än tidigare beaktas hur hotet påverkar den hotade själv.¹³⁴

Även här talas om hur ett samhällsingripande kan spoliera äktenskap och att misshandel visserligen inte bör vara beroende av angivelse, men att försiktighet ändå måste iakttas vid bedömande av om åtal är påkallat ur allmän synpunkt och då med beaktande av målsägandes inställning. Synen på våldet skulle kunna förklaras med att våldet sågs som isolerade företeelser vilka utlöstes av affektstillstånd. Mona Eliasson menar t.ex. att

¹³⁰ Prop. 1962:10 Förslag till brottsbalk, s. C 177.

¹³¹ Prop. 1962:10 Förslag till brottsbalk, s. C 177–178. Remissyttrande från Föreningen Sveriges landsfogdar. Prop. 1962:10 Förslag till brottsbalk, s. A 13. Prop. 1962:10 Förslag till brottsbalk, s. C 177–178. SOU 1953:14 Förslag till brottsbalk, s. 150. Remissinstansernas yttranden medförde att misshandel behölls som ett angivelsebrott (prop. 1962:10 Förslag till brottsbalk, s. C 177–178). Däremot utvidgades åtalsreglerna till att omfatta också allmän åklagare (prop. 1962:10 Förslag till brottsbalk, s. A 13).

¹³² SOU 1953:14 Förslag till brottsbalk, s. 164. Ändringarna av bestämmelsen om olaga hot föregicks av en separat utredning, som initierades år 1947 genom två motioner i riksdagen, motion 1947 I:25 och 1947 II:44 samt en hemställan från Första lagutskottet, 1947:42.

¹³³ I samband härmed höjdes också straffmaximum för olaga hot från fängelse i sex månader till två år. Att åtalsbegränsningarna togs bort när det gällde olaga hot motiverades inte närmare i propositionen utan där anges bara att det inte torde finnas någon anledning att föreskriva någon begränsning i den allmänna åtalsrätten. (prop. 1962:10 C, s. 182.).

¹³⁴ SOU 1953:14 Förslag till brottsbalk, s. 164 f.

diskussionen tyder på missuppfattningen att misshandeln startar i ett vanligt gräl som går överstyr och att mannen genom en knuff eller en örfil på grund av hans överlägsna fysiska styrka *oavsiktligt* kommer att tillfoga skada, vilket ursäktar mäns rätt att bruka våld och ger dem möjlighet att utöva våld utan att behöva ta ansvar för handlingen.¹³⁵ Maria Wendt Höjer menar att våldet, så som det framställs i den politiska debatten under 1930- till 1960-talet, mer handlar om samhällsordning och samhällsmoral än om ett problem som påverkar livet för de slagna kvinnorna. Wendt Höjer menar dock att det samtidigt med fokuseringen på samhällets bästa också förekommer tendenser inom misshandels- och våldtäktsdiskussionerna som visar på att lagstiftningen även ska fungera som ett skydd för den brottsutsatta individen och att det går att skönja en förskjutning i den offentliga debatten från 1930-talet fram till 1960-talet.¹³⁶ Genom att våldet framställdes som ett hot mot nationens och släktens fortlevnad, legitimerades ett samhällsingripande.¹³⁷

Under 1970-talet kom synen på, och diskussionen kring, mäns våld kvinnor mer att handla om den utsatta kvinnans situation. År 1977 tillsatte regeringen en kommitté för att se över lagstiftningen om sedlighetsbrotten.¹³⁸ Kommittén antog namnet 1977 års Sexualbrottskommitté.¹³⁹ I ett tilläggsdirektiv 1979 fick Sexualbrottskommittén också i uppdrag att göra en översyn av reglerna om åtal för misshandel och vissa med misshandel närbesläktade brott.¹⁴⁰ Kommittén avlämnade i maj 1981 ett delbetänkande med förslag till ändringar i 3 kapitlet brottsbalken.¹⁴¹ Förslaget ledde fram till att de sista begränsningarna för att väcka åtal för misshandel på enskild plats togs bort och regeringen poängterade

¹³⁵ Eliasson, M., *Mäns våld mot kvinnor: misshandel, våldtäkt, dominans och kontroll*, (1997).

¹³⁶ Wendt Höjer, M., *Rädslans politik: våld och sexualitet i den svenska demokratin*, (2002), s. 64.

¹³⁷ Wendt Höjer, M., *Rädslans politik: våld och sexualitet i den svenska demokratin*, (2002), s. 61–64.

¹³⁸ Dir 1977:7. Bakgrunden var den remisskritik och andra opinionsyttringar som riktades mot sexualbrottsutredningen (SOU 1976:9 Sexuella övergrepp) och brottet våldsförande, där kvinnans handlande före övergreppet i rättspraxis kommit att tillmätas stor betydelse. Sexualbrottskommittén skulle också överväga om det var motiverat att behålla de särskilda angivelseregler som fanns för vissa sexualbrott.

¹³⁹ SOU 1982:61 Våldtäkt och andra sexuella övergrepp – Betänkande avgivet av 1977 års sexualbrottskommitté, s. 3.

¹⁴⁰ Dir 1979:146.

¹⁴¹ Dir 1979:146. DS Ju 1981:6 Åtalsregler vid misshandel.

att lagändringen var av särskild betydelse för möjligheten att lagföra ”kvinnomisshandel”.¹⁴² Man menade att en ändring kunde bidra till att attityden till kvinnomisshandel ändrades:

En viktig faktor är nämligen det sätt varpå samhället i straffrättsligt avseende ser på kvinnomisshandel. Om misshandel, trots att det är ett brott och trots att det blir känt för rättsvårdande myndigheter inte beivras, kan detta vara ägnat att inge föreställningen att vissa misshandelssituationer inte anses brottsliga. Med den särbehandling i rättsligt avseende som a[n]givelserregeln innebär finns det risk för att sådana handlingar, inte bara av gärningsmännen utan även av grannar eller andra som får kännedom om förhållandet, betraktas som visserligen inte moraliskt godtagbara men ändå straffrättsligt tillåtliga. En markering från samhällets sida av att misshandel i hemmen i lika hög grad som misshandel som sker på allmän plats utgör ett brott kan tjäna som en avhållande faktor.¹⁴³

Den åtalsbegränsning som tidigare fanns i BrB 3:11, där det uppställdes ett krav på angivelse för misshandel på enskild plats, ansågs bl.a. förstärka svårigheterna för en kvinna att lämna ett våldsamt förhållande. Sedan år 1982 ligger därför också misshandel på enskild plats under allmänt åtal.¹⁴⁴ Att misshandelsbrottet ändrade status från angivelsebrott till brott under allmänt åtal bidrog till att brottet fick status som samhällsproblem och inte längre sågs som ett problem för den enskilda individen.¹⁴⁵

I den politiska debatten kom också att diskuteras hur och i vilken omfattning skydd till utsatta kvinnor ska erbjudas av samhället. Kvinnojourerna har haft stor betydelse när det gäller att hjälpa utsatta kvinnor, vilket har uppmärksammat i flera sammanhang och frågan har då i de flesta fall rört hur mycket bidrag som staten bör ge kvinnojourerna. Men även andra sorters åtgärder har vidtagits. Bland annat infördes år 1988 lagen om besöksförbud (numera lagen om kontaktförbud). Syftet med den nya lagen var att utöka skyddet för personer som förföljs och trakasseras av någon för dem känd, eller okänd, person.¹⁴⁶ Lagen om besöksförbud var ett led i strävandena att förbättra skyddet framför allt för kvinnor som utsatts för misshandel och andra övergrepp. Vid bedömningen av om ett besöksförbud skulle meddelas skulle särskilt beaktas om den, mot

¹⁴² Prop. 1981/82:43 Om ändring i brottsbalken (åtalsregler vid misshandel), s. 1.

¹⁴³ Prop. 1981/82:43 Om ändring i brottsbalken (åtalsregler vid misshandel), s. 6.

¹⁴⁴ Prop. 1981/82:43 Om ändring i brottsbalken (åtalsregler vid misshandel), s. 6.

¹⁴⁵ Steen, A-L., *Mäns våld mot kvinnor – ett diskursivt slagfält: reflektioner kring kunskapsläget*, (2003), s. 18.

¹⁴⁶ Prop. 1987/88:137, Om besöksförbud, s. 1.

vilket förbudet avses att gälla, tidigare har begått brott mot den andra personens liv, hälsa, frihet eller frid.¹⁴⁷

Också individbaserade åtgärder för skydd för utsatta kvinnor har vidtagits. År 1992 gav regeringen t.ex. i uppdrag åt länsstyrelserna i Stockholm, Göteborgs och Bohus, Malmöhus och Västernorrlands län, att under ett år genomföra försök med livvaktsskydd för hotade kvinnor i syfte att klarlägga om ett tillräckligt skydd på så sätt kunde beredas vissa särskilt utsatta kvinnor.¹⁴⁸ I försöket ingick också andra åtgärder med t.ex. överfallslarm och ökat skalskydd för bostäder. Försöket resulterade i att man vid de flesta polismyndigheter har s.k. trygghetspaket för utsatta kvinnor.

2.2.3 Våldet som en jämställdhetsfråga

Under slutet av 1970-talet och början av 1980-talet intensifierades debatten om skydd för utsatta kvinnor.¹⁴⁹ Mäns våld mot kvinnor började beskrivas som ett samhällsproblem och som ett allvarligt uttryck för bristande jämställdhet och en snedvriden maktfördelning mellan könen.¹⁵⁰ Redan i början av 1970-talet hade jämställdhet etablerats som ett politiskt och rättsligt begrepp och målet att uppnå jämställdhet blev ett eget område inom politiken.¹⁵¹ Likabehandlingsarbetet i lagstiftningsarbetet

¹⁴⁷ Prop. 1987/88:137 Om besöksförbud, s. 1. Lagen ersattes 2011 av Lagen om kontaktförbud. Anledningen till ändringen var att uttrycket kontaktförbud bättre ansågs motsvara lagens innehåll. Vidare innehöll förslaget vissa ändringar för ett utökat skydd för den utsatta, bl.a. möjlighet till elektronisk övervakning. (se prop. 2010/11:45 Förbättrat skydd mot stalkning).

¹⁴⁸ Rikspolisstyrelsens rapport 1993:6 Försöksverksamhet med livvaktsskydd för hotade kvinnor m.m.

¹⁴⁹ Eduards, M., *Förbjuden handling: om kvinnors organisering och feministisk teori*, (2002), s. 80.

¹⁵⁰ Eduards, M., *Förbjuden handling: om kvinnors organisering och feministisk teori*, (2002), s. 92. Se även prop. 1987/88:105 Om jämställdhetspolitiken inför 90-talet, s. 54. Dir 1993:88 Kommission om våld mot kvinnor. Se även Wendt Höjer, M., *Rädslans politik: våld och sexualitet i den svenska demokratin*, (2002), s. 89 ff. och Lundgren, E., *Våldets normaliseringsprocess och andra våldsförståelser*, (2012), s. 76 f., Nilsson, G., *Köns-makt eller häxjakt?: antagonistiska föreställningar om mäns våld mot kvinnor*, (2007), s. 163.

¹⁵¹ Gunnarsson, Å., & Svensson E-M., *Genusrättsvetenskap*, (2009), s. 16 ff. År 1972 tillsattes Delegationen för jämställdhet mellan män och kvinnor, även kallad Jämställdhetsdelegationen. (SOU 1975:58 Målet är jämställdhet: en svensk rapport med anledning av FN:s kvinnoår). Delegationens arbete handlade främst om att stärka kvinnors position på arbetsmarknaden och inte om mäns våld mot kvinnor. År 1976 ersattes Jämställdhetsdelegationen av Jämställdhetskommittén. Kommitténs uppdrag var att utarbeta

hade även i vidare bemärkelse pågått successivt under 1900-talet. Exempelvis hade särregleringar som på olika sätt särbehandlade kvinnor och könsspecifika skrivningar i lagtext, vilka bl.a. uteslöt kvinnor från att söka vissa tjänster och ämbeten, tagits bort. Först under 1980-talet var likabehandlingsprincipen genomförd i formellt avseende.¹⁵²

Våldet som en jämställdhetsfråga var, genom det genusrättsvetenskapliga kunskapsområdets utveckling inom våldsforskningen, ämne för debatt redan under början av 1970-talet. Diskussionen handlade då om våldtäktsproblematiken, och det högt kontroversiella förslag om ändrad sexualbrottslagstiftning som bl.a. innebar att det vid bedömning av brottet våldtäkt kunde tas hänsyn till om den som blivit utsatt för övergrepp kunde anses ha uppmuntrat till de sexuella närmanden som föranledde övergreppet.¹⁵³ Under slutet av 1970-talet kom debatten i stället att foku-

en nationell handlingsplan inför FN:s kvinnokonferens år 1980. (SOU 1979:56 Steg på väg...). Våld inom familjen, och då främst mäns våld mot kvinnor, behandlas kortfattat under rubriken hälsa och sociala problem. Ett problem som framhålls av kommittén när det gäller sådant våld är att få kvinnor anmäler misshandel och att flera av dessa kvinnor senare tar tillbaka sin anmälan. Ett skäl är, enligt kommittén, att kvinnan vanligen är rädd för mannen och att hon av skamkänslor inte vill att släkt eller grannar ska få kännedom om våldet. Vidare, menar kommittén, kan en orsak till att kvinnor inte anmäler våldet bota i en lojalitet med mannen, en dålig självkänsla, eller i att kvinnan inte vet vart hon ska ta vägen om förhållandet upphör. Kommittén lyfter fram behovet av forskning om mäns våld mot kvinnor och åtgärder mot våldet genom t.ex. sociala jourmottagningar och bidrag till kvinnohus, men behandlar inte frågan närmare. (SOU 1979:56 Steg på väg..., s. 94 f.).

¹⁵² Gunnarsson, Å., & Svensson E-M., *Genusrättsvetenskap*, (2009), s. 19. År 1976 blev kvinnors och mäns lika rättigheter en grundläggande rättsprincip när man i RF 1:2 införde en skyldighet för det allmänna att tillförsäkra kvinnor och män lika rättigheter. (Prop. 1975/76:209 Om ändring i regeringsformen.) Detta konkretiserades genom ett förbud mot könsdiskriminering som en individuell rättighet i RF 2:16. Jämställdhetsmålet gavs därmed konstitutionell status, vilket enligt Gunnarsson och Svensson blev en viktig symbolfråga. RF 1:2 ändrades år 2002 genom att den tidigare formuleringen i RF 1:2 (stycke 3) att "Det allmänna ska tillförsäkra kvinnor och män lika rättigheter samt värna den enskildes privatliv och familjeliv" gjordes könsneutral. (prop. 2001/02:72 Ändringar i regeringsformen – samarbetet i EU m.m.). En ytterligare ändring gjordes år 2010, (prop. 2009/10:80 En reformerad grundlag) och stycke 3 har idag följande lydelse: "Det allmänna ska verka för att alla människor ska kunna uppnå delaktighet och jämlikhet i samhället och för att barns rätt tas till vara. Det allmänna ska motverka diskriminering av människor på grund av kön, hudfärg, nationellt eller etiskt ursprung, språklig eller religiös tillhörighet, funktionshinder, sexuell läggning, ålder eller andra omständigheter som gäller den enskilde som person".

¹⁵³ SOU 1976:9 Sexuella övergrepp, s. 136. Förslaget genomfördes dock aldrig. Se även Wendt Höjer, M., *Rädsans politik: våld och sexualitet i den svenska demokratin*, (2002), s. 133 ff., för diskussion om problematiken kring Sexualbrottsutredningens betänkande.

sera på mäns våld mot kvinnor. Diskussionen bidrog, tillsammans med kvinnorörelsens intresse för misshandelsproblematiken, till en expansion av våldsforskning med en politisk och samhällelig förankring.¹⁵⁴

I svensk och utländsk våldsforskning presenterades olika modeller där förklaringar till våldet stod att finna i den bristande jämställdheten mellan män och kvinnor och i förlegade uppfattningar om mannens makt över kvinnan.¹⁵⁵ I den svenska debatten om mäns våld mot kvinnor restes krav på åtgärder för att förhindra våldet.¹⁵⁶ Med inspiration från USA, men också från Tyskland och Storbritannien, bildades i slutet av 1970-talet de första kvinnojourerna i Sverige som beskriver sig som ett uttryck för kvinno-solidaritet med medsystrar som varit utsatta för misshandel, våldtäkt, incest eller sexuella övergrepp.¹⁵⁷

Med utgångspunkt i jämställdhetsfrågan och efter att aktuell statistik visat på ett ökande antal anmälningar om "kvinnomisshandel" arrangerades i november år 1988 en konferens med syfte att lyfta fram kunskaper inom forskning och bland praktiker i mötet med våldsutsatta kvinnor.¹⁵⁸ Den förklaringsmodell om våldets normaliseringsprocess som framfördes av bl.a. genusvetaren Eva Lundgren fick gehör inom politiken. På konferensen talade justitieminister Anna-Greta Leijon och riksdagsledamoten Margot Wallström om könsvåld som ett utflöde av bristande jämställdhet och som det yttersta uttrycket för kvinnoförtryck i samhället.¹⁵⁹ Leijon sade i konferensens inledande anförande att lagstiftning kan vara ett stöd för att uppnå ett jämställt samhälle, ett sätt för lagstiftaren att markera på vilken sida man står.¹⁶⁰

¹⁵⁴ Gunnarsson, Å., & Svensson E-M., *Genusrättsvetenskap*, (2009), s. 11 f. och 22.

¹⁵⁵ Dir 1993:88 Kommissionen om våld mot kvinnor.

¹⁵⁶ Eduards, M., *Förbjuden handling*, (2002). Maud Eduards beskriver här utvecklingen av kvinnoorganisationernas utveckling och påverkan på den politiska debatten. Se särskilt kap. 5, om kvinnors organisering mot mäns våld.

¹⁵⁷ De första kvinnojourerna var Alla kvinnors hus i Stockholm, Kvinnohuset i Göteborg och strax därefter Umeå kvinnojour. År 2012 finns enligt de två riksorganisationerna Riksorganisationen för kvinno- och tjejjourer i Sverige (ROKS) och Unizon, tidigare Sveriges kvinno- och tjejjourers riksförbund (SKR), cirka 250 kvinno- och tjejjourer runt om i landet.

¹⁵⁸ Jämfo-rapport nr 14/90 Kvinno-misshandel. Se även Gunnarsson, Å., & Svensson E-M., *Genusrättsvetenskap*, (2009), s. 23. Gunnarsson och Svensson menar att ett viktigt forum för det genusrättsvetenskapliga forskningsfältets utveckling var de konferenser där forskningen hade stöd i politiken, bl.a. de nordiska kvinnojuristmötena.

¹⁵⁹ Jämfo-rapport nr 14/90 Kvinno-misshandel, s. 7–10 och s. 259–262.

¹⁶⁰ Jämfo-rapport nr 14/90, s. 8 f.

Initiativet till en utredning om våld mot kvinnor, den s.k. kvinnofridsreformen, ska också ses mot bakgrund av att Sverige vid 1990-talets början, i och med arbetet med FN:s Deklaration om avskaffande av våld mot kvinnor, åtagit sig att se över nationell lagstiftning om våld mot kvinnor.¹⁶¹ I direktiven till den utredning, som sedermera kom att kalla sig Kvinnovåldskommissionen, anges att en grogrund för våld mot kvinnor kunde vara samhällets förlegade kvinnosyn. Kommissionen skulle därför arbeta utifrån ett kvinnoperspektiv med utgångspunkt i de utsatta kvinnornas situation. I direktiven till utredningen anges:

[F]ördomar, som direkt och indirekt tar sig uttryck i uppfattningar om mäns makt över kvinnor, måste bekämpas med kraft.¹⁶²

Också i propositionen till BrB 4:4a framhålls att det numera är väl dokumenterat, både i forskning och annan litteratur, att det våld som män riktar mot kvinnor ofta har sitt ursprung i och finner näring ur fördomar om mäns överordning och kvinnors underordning. Våldet mot kvinnor utgör, enligt propositionen, således ett hinder för den enskilda kvinnans rättstrygghet liksom det är ett hinder för den fortsatta utvecklingen mot jämställdhet mellan kvinnor och män, i samhället i stort liksom mellan enskilda kvinnor och män.¹⁶³ Bestämmelsen i BrB 4:4a tar därmed sin utgångspunkt i frågan om jämställdhet mellan män och kvinnor där våldet ses som ett allvarligt samhällsproblem.¹⁶⁴

¹⁶¹ Se avsnitt 1.5.4.3.

¹⁶² Dir 1993:88 Kommissionen om våld mot kvinnor. Se även Wegerstad, L, *Skyddsvärda intressen & straffvärda kränkningar. Om sexualbrotten i det straffrättsliga systemet med utgångspunkt i brottet sexuellt ofredande*, (2015), s. 163 f. Wegerstad menar att Kvinnovåldskommissionens utredning skiljer sig från tidigare utredningar genom att det slås fast att det på många områden råder obalans i maktförhållandet mellan könen och att det mest extrema exemplet på en sådan obalans är det våld som män riktar mot kvinnor som de har eller har haft en nära relation till. Direktivet var dock inte första gången kvinno- misshandel kopplades till frågan om jämställdhet. Att våldet hade sin grund i mäns överordning och kvinnors underordning är också omskrivet som en tänkbar förklaring i Våldskommissionens betänkande, SOU 1990:92 Våld och brottsoffer, s. 68 ff. Enligt våldskommissionen kan ojämlikhet utgöra en övergripande förklaring till att män misshandlar kvinnor. Samtidigt visade, enligt kommissionen, alla undersökningar av övergrepp mot kvinnor att gärningsmannen ofta är en socialt utsatt person med missbruksproblem och en svår psykologisk bakgrund. Insatserna mot kvinnovåldet skulle därför, enligt kommissionen, bestå av både åtgärder som kan minska det allmänna förtrycket av kvinnor och åtgärder som inriktar sig på de speciella grupper av män som misshandlar kvinnor.

¹⁶³ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 21.

¹⁶⁴ SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 51.

Stora resurser har också under 2000-talet avsatts för att på olika områden uppnå de jämställdhetspolitiska målen, varav ett är att mäns våld mot kvinnor helt ska upphöra. I propositionen till den senaste ändringen av BrB 4:4a, år 2013, anges att:

Arbetet med att förebygga mäns våld mot kvinnor och andra brott i nära relationer förutsätter [...] ett brett spektrum av åtgärder och måste bedrivas på bred front. Av största vikt är sådana åtgärder som innebär eller kan bidra till att förhindra att brott begås och upprepas.¹⁶⁵

Gunnarsson och Svensson menar och det var först med begreppet kvinnomisshandel som den misshandel som försiggick i det privata synliggjordes och att kvinnofridsutredningen var ett viktigt steg i synliggörandet av mäns våld mot kvinnor.¹⁶⁶

2.2.4 Föräldrars våld mot barn

När det gäller föräldrars våld mot barn har lagstiftarens syn varit mer restriktiv än när det gäller våld mellan vuxna. Svensk lagstiftning rörande skyddet för barn har under 1900-talet varit sparsam och har främst rört socialrättens och civilrättens områden.¹⁶⁷ Genom Sveriges ratificering av barnkonventionen år 1990, började under slutet av 1900-talet principen om barnets bästa på olika sätt implementeras i lagstiftningen såväl inom socialrätten och familjerätten som inom straffrätten och processrätten.¹⁶⁸ Barn lyfts i lagstiftningen fram som särskilt skyddsvärda och i straffrätten betonas barnets rätt till trygghet och rätt att vara fredad från våld i hemmet som ett särskilt starkt skyddsintresse.¹⁶⁹ Bestämmelser om misshandel och annat våld har visserligen funnits, men våldet har i stor utsträckning betraktats som tillåtet. Historiskt sett har barn omfattats av husbondens maktsfär och våld i uppfostringssyfte betraktades som en del i barnuppfostran. Den bestämmelse i 1864 års strafflag där skada av någon som stod "under ens lydnad" var straffbar, såvida inte skadan var

¹⁶⁵ Prop. 2012/13:108 Förstärkt straffrättsligt skydd vid grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning, s. 7.

¹⁶⁶ Gunnarsson, Å., & Svensson, E-M., *Genusrättsvetenskap*, (2009), s. 83 f.

¹⁶⁷ Schiratzki, J., *Barnrättens grunder*, (2002), s. 16 f.

¹⁶⁸ Schiratzki, J., *Barnrättens grunder*, (2002), s. 16 f.

¹⁶⁹ Prop. 1966:96 Om förslag till ändrad lydelse av 6 kap. 3 § och 15 kap. 14 § föräldrabalken, NJA II 1966 s. 618.

ringa, upphävdes år 1957 såsom oförenlig med strävan att ersätta aga med andra uppfostringsmetoder.¹⁷⁰

Vid reformeringen av föräldrabalken, år 1966, togs rätten att aga sina barn bort, vilket gjorde att det inte längre fanns någon bestämmelse som berättigade föräldrar att i uppfostringssyfte utsätta barn för kroppslig bestraffning.¹⁷¹ Det fanns dock inte någon bestämmelse som uttryckligen förbjöd handgripliga tillrättavisningar. Ytterligare ett drygt decennium senare, år 1979, infördes emellertid i FB 6:1 ett förtydligande, det s.k. agaförbudet.¹⁷² Här stadgas att barn har rätt till omvårdnad, trygghet och god fostran, att barn ska behandlas med aktning för sin person och egenart och att de inte får utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling. Bestämmelsen utgjorde en markering från lagstiftarens och samhällets sida mot användande av aga som uppfostringsmetod.¹⁷³ Även om agaförbudet är en civilrättslig reglering som saknar en direkt sanktion, medförde förbudet indirekt ett ökat straffrättsligt skydd för barn. Agaförbudet innebär inte bara ett klarläggande av att aga inte är en tillåten uppfostringsmetod, utan även att misshandel mot barn är brottslig i samma utsträckning som motsvarande handling riktad mot en annan person.¹⁷⁴ Däremot innebär vårdnadshavarens ansvar för barnets omsorg och tillsyn att det i viss utsträckning kan finnas situationer som annars skulle vara straffbara men som kan vara rättsenliga med hänvisning till vårdnadsansvaret.¹⁷⁵

Också i straffrätten har barns särskilda skyddsvärde lyfts fram och lett till flera lagstiftningsåtgärder. I motiven till flera av brottsbalkens bestämmelser anges att barn är speciellt skyddsvärda och att ett brott som riktas mot ett barn ofta är att se som särskilt hänsynslöst. Barns särskilt utsatta situation kan vägas in både vid bedömningen av brottets svårhetsgrad

¹⁷⁰ Prop. 1957:170 Förslag till lag om ändring i strafflagen, s. 16 f.

¹⁷¹ Brottsbalkens bestämmelser om misshandel (BrB 3:5) blev därmed i princip tillämpliga också på aga mot barn.

¹⁷² Berggren, N-O., m.fl., Brottsbalken (1 jan 2016, Zeteo), kommentar till 3 kap. 5 §.

¹⁷³ Prop. 1978/79:67 Om förbud mot aga.

¹⁷⁴ Prop. 1978/79:67 Om förbud mot aga, s. 31 f. Se även NJA 2003 s. 537 där frågan var om vårdnadshavare genom aga av barn gjort sig skyldig till misshandel av normalgraden eller ringa brott.

¹⁷⁵ En sådan situation kan vara när en vårdnadshavare begränsar ett litet barns frihet, vilket t.ex. kan utgöra ett olaga tvång. Ett pågående doktorandprojekt vid Stockholms universitet av doktoranden i straffrätt Emelie Kankaanpää Thell, behandlar frågan om föräldrars beslutsbefogenhet över barn och hur detta påverkar omsorgspersoners straffrättsliga ansvar för gärningar som utförs mot barn.

och vid straffvärdebedömningen. Av motiven till bestämmelsen om grov misshandel (BrB 3:6) framgår t.ex. att våldshandlingar mot den som är väsentligt svagare, t.ex. ett barn, framstår som verkligt kvalificerade även om våldet inte varit livsfarligt eller skadorna så svåra att misshandeln enbart på dessa grunder kan anses utgöra grovt brott.¹⁷⁶ Det faktum att ett misshandelsbrott har begåtts mot ett barn, eller annan närstående, kan därför under vissa omständigheter göra att brottet är bedömt som grovt med hänvisning till det i BrB 3:6 särskilt angivna rekvisitet att gärningsmannen visat särskild hänsynslöshet.¹⁷⁷ Motsvarande överväganden kan göra sig gällande när det gäller gränsdragningen mellan ringa brott och misshandel av normalgraden. Att det är fråga om våld av en förälder mot ett barn i barnets hemmiljö kan göra att brottet bedöms som misshandel av normalgraden även om den skada eller smärta som tillfogats är relativt lindrig.

Barns särskilda utsatthet och beroendeställning till vuxna kommer till uttryck också i bestämmelserna om sexualbrotten. Flera brott i 6 kap. brottsbalken särreglerar övergrepp mot barn i syfte att förstärka skyddet för barn och ungdomar mot att utnyttjas i sexuella sammanhang.¹⁷⁸ Utöver att dessa bestämmelser gäller alla barn under 15 år, omfattar vissa bestämmelser också barn mellan 15 och 18 år, som på vissa angivna sätt är närstående till gärningsmannen, t.ex. att barnet står under fostran av eller har ett liknande förhållande till gärningsmannen.¹⁷⁹

Också vid straffvärdebedömningen kan beaktas att brottet begåtts mot ett barn (BrB 29:2). I BrB 29:2 finns flera försvårande omständigheter som, vid sidan av vad som gäller för varje särskild brottstyp, särskilt ska beaktas vid straffvärdebedömningen. Flera av dessa omständigheter kan aktualiseras när brottet riktat sig mot ett barn av en förälder eller annan

¹⁷⁶ Prop. 1987/88:14 Om ändring i brottsbalken (grov misshandel och grov stöld).

¹⁷⁷ Prop. 1987/88:14 Om ändring i brottsbalken (grov misshandel och grov stöld), s. 4 f.

¹⁷⁸ Prop. 2004/05:45 En ny sexualbrottslagstiftning.

¹⁷⁹ Prop. 2004/05:45 En ny sexualbrottslagstiftning, s. 72 f. Detta motiverades bl.a. med att det i fall när barn i åldern 15–18 år utnyttjas av närstående kan vara fråga om övergrepp som pågått under lång tid och som fortgår sedan barnet uppnått 15 års ålder. Enligt motiven kan det vara fråga om situationer där den unge anpassat sig till sin livssituation och där övergreppen normaliserats. Att barn skulle särregleras genom att gärningarna efter att barnet fyllt 15 år skulle rubriceras som sexuellt utnyttjande av underårig i de fall där våld eller tvång inte förekommit ansågs inte motiverat. Se även Leijonhufvud, M., ”HD prövar den nya regleringen av sexualbrott mot barn”, i *JT* 2005–06 s. 900–904, där Leijonhufvud tar upp skillnaderna mellan våldtäkt mot barn och sexuellt utnyttjande av barn, s. 900 ff.

omsorgsperson. Att den tilltalade utnyttjat någons särskilt skyddslösa ställning är en omständighet som normalt ska tillmätas betydande vikt och det gäller särskilt vid övergrepp mot barn.¹⁸⁰ Som ett komplement till redan befintliga försvårande omständigheterna i BrB 29 kap. och för att tydliggöra och markera att brott mot närstående barn bör åsättas ett högt straffvärde, infördes år 2003 en ny omständighet i BrB 29:2 p. 8. Där anges att som försvårande särskilt ska beaktas om brottet varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos ett barn i förhållande till en närstående person.¹⁸¹

2.3 Sammanfattande kommentarer

För att besvara frågan om vilka intentioner som ligger bakom den typ av särreglering som fridskränkingsbrotten i BrB 4:4a innebär, kan en del av svaret ligga i en undersökning av hur våld mot närstående tidigare har hanterats i straffrätten. Samhällets syn på åtgärder inom familjerättsområdet, dvs. det privata kontra samhällsintressen spelar här en tydlig roll.

Såväl FN:s deklaration om avskaffande av våld mot kvinnor som barnkonventionen har påverkat den samhällssyn som idag finns, både när det gäller våldet mellan vuxna och våld mot barn och därmed de lagstiftningsåtgärder som vidtagits. Den rättsliga regleringen när det gäller våld i nära relationer har således reformerats i takt med att samhällets syn på våld inom familjen förändrats. Från att ses som en privat angelägenhet anses nu sådant våld vara särskilt straffvärt – ett samhällsproblem som måste bekämpas.¹⁸²

¹⁸⁰ Prop. 1987/88:120 Om ändring i brottsbalken m.m. (straffmätning och påföljdssval m.m.), s. 83.

¹⁸¹ Prop. 2002/03:53 Stärkt skydd för barn i utsatta situationer, s. 69 ff. I propositionen anges att omständigheterna vid brott mot ett närstående barn i många fall är försvårande inte bara på grund av att förövaren utnyttjat barnets skyddslösa ställning, utan dessutom på grund av att gärningen som regel innebär att barnet också berövas sin trygghet. Detta genom att hemmet, för det barn som utsätts för misshandel av en förälder, inte längre är den trygga och skyddade plats det borde vara och att den förälder som ska vårda och skydda barnet genom att föröva brott mot barnet inte längre är en person att känna tillit till. Genom införandet av en ny försvårande omständighet i BrB 29 kap. skulle det inte råda något tvivel om att verkningar av brott som begås mot eller inför barn i familjen är av grundläggande betydelse vid straffvärdebedömningen.

¹⁸² Våldet definieras i ingressen till FN:s deklaration om avskaffande av våld mot kvinnor, som ett samhällsproblem som har sin grund i en ojämlik maktrelation mellan könen och där det könsrelaterade våldet bidrar till att upprätta en könsmaktsordning och diskrimi-

En ökad fokusering på individen som ett skyddsvärt intresse har gjort att flera reformer, bl.a. inom straffrätten har genomförts. Beskrivningen av våldet som en jämställdhetsfråga gör också att våldet inte längre blir en familjeangelägenhet, utan ett samhällsproblem som bidrar till att legitimera ett ingripande genom lagstiftningsåtgärder. Att våldet beskrivs som ett jämställdhetsproblem gör också att de enskilda brottsliga gärningarna sätts in i en kontext och inte längre ses som isolerade händelser orsakade av affekttillstånd.

De åtgärder som vidtagits för att motverka våld i nära relationer har bl.a. varit avsedda att stärka den brottsutsattas ställning i rättsprocessen, t.ex. genom införandet av målsägandebiträde och särskild företrädare. Också det straffrättsliga skyddet har stärkts för den som utsätts för våld och övergrepp inom familjen, bl.a. genom kriminalisering av våldtäkt inom äktenskapet och genom att åtalsbegränsningarna för misshandel (mot närstående) på enskild plats togs bort. Vidare kan, både vid gradindelning och straffvärdebedömning, i försvårande riktning beaktas att brottet begåtts mot en närstående, t.ex. kan flera av de försvårande omständigheter som anges i BrB 29:2 vara tillämpliga vid våld mot närstående. Åtgärder som vidtagits har också syftat till att, genom åtgärder å samhällets sida, förhindra att våldet kan fortgå. Som exempel kan nämnas stödåtgärder enligt socialtjänstlagen. Vidare har man infört sekretessbrytande bestämmelser mellan myndigheter, vilket har stor betydelse för möjligheterna att öka skyddet för den utsatta.

nering på grund av kön. Se även t.ex. Jämfo-rapport nr 14/90, dir. 1993:98 Kommissionen om våld mot kvinnor, SOU 1997/98:55 Kvinnofrid, prop. 1997/98:55 Kvinnofrid och prop. 2012/13:108 Förstärkt straffrättsligt skydd vid grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning.

3 Förklaringar till våld och kontexten i BrB 4:4a

3.1 Inledning

Bestämmelsen i BrB 4:4a – om grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning – infördes som ett led i arbetet för att bekämpa mäns våld mot kvinnor. Lagstiftningsmodellen bygger på forskningsresultat som visade att det inte bara var de enskilda brottsliga gärningarna som karaktäriserade våldet utan också att mannen genom kontroll över kvinnan begränsade hennes livsutrymme. Forskning för att hitta förklaringar till de bakomliggande faktorerna till våld i nära relationer bedrivs inom flera olika vetenskapliga områden, såsom medicin, psykologi och sociologi. Flera förklaringsmodeller från dessa vetenskapsområden beaktades vid utformningen av bestämmelsen i BrB 4:4a. I den utredning som föregick förslaget om en särreglering av våld i nära relationer (Kvinnoväldskommissionen) anges:

Många samband måste beaktas när man skall försöka förklara varför män utövar våld mot kvinnor. Teorierna måste innehålla bl.a. historiska, kulturella, sociala och psykologiska faktorer. Beroende på utgångspunkt är det vanligt att man väljer att lägga tyngdpunkten vid någon eller några av dessa faktorer. Valet får konsekvenser för vilka åtgärder som man anser behövs för att komma till rätta med problemet.¹⁸³

De olika teorierna representerade olika vetenskapliga områden och har sin utgångspunkt i olika perspektiv, individuella och strukturella såväl som psykologiska och sociala men behandlar samma frågor – varför män slår, varför kvinnor stannar i destruktiva förhållanden och därmed hur våldet kan fortgå, men också på vilket sätt våldet kan förhindras och med vilka medel samhället ska ingripa. I detta kapitel beskrivs de förklaringsmodeller som diskuterades under 1980- och tidigt 1990-tal, och

¹⁸³ SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 93.

som beskrivs i Kvinnovåldskommissionens betänkande. Framställningen är inte avsedd att ge en heltäckande redogörelse för olika teorier, utan är tänkt att presentera de förklaringsmodeller som använts i förarbetena till bestämmelsen om fridskränkningsbrotten och som anges som ett skäl för lagstiftning. Av betydelse är hur den särskilda kontext som våld i nära relationer innebär och beskrivs utifrån dessa modeller och hur den är tänkt att fångas i fridskränkningsbrotten i BrB 4:4a. Detta kapitel syftar därför till att försöka definiera vad den särskilda kontext som våld i nära relationer innebär, dvs. *vad* bestämmelsen i BrB är tänkt att fånga och därmed hur bestämmelsen skiljer sig från brott riktat mot, eller förövat av, en person som inte är närstående.

Diskussionen, när det gäller framväxten av BrB 4:4a, handlade om mäns våld mot kvinnor. Förklaringar till våldet, så som de framställs här, utgår därför från det perspektiv som Kvinnovåldskommissionen enligt direktiven skulle inta, dvs. att eventuella förslag på åtgärder skulle göras ur ett kvinnoperspektiv.¹⁸⁴ Bestämmelsen i BrB 4:4a infördes i brottsbalken år 1998 och utifrån de forskningsrön som var aktuella vid den tidpunkten. Dessa forskningsrön kommer att utgöra grunden för analysen, men de olika teorierna kommer också att behandlas med hänsyn till hur de beskrivs i senare forskning.

De olika förklaringsmodellerna kan i huvudsak sägas utgå från tre olika perspektiv – individbaserade teorier, strukturella teorier och socialpsykologiska teorier. Indelningen baserar jag på att man inom ramen för respektive inriktning till stor del, om än inte alltid överensstämmande, kan sägas ha liknande utgångspunkter när det gäller den huvudsakliga orsaken till våldet.¹⁸⁵ Indelningen har gjorts därför att de olika teorierna till viss del får olika betydelse för besvarandet av avhandlingens olika frågeställningar. Strukturella teorier kan utifrån denna indelning sägas förklara ambitionen att införa en bestämmelse i brottsbalken som i större utsträckning kan ta hänsyn till helheten, dvs. till den utsattes hela situation. Bestämmelsens bakomliggande syfte kan därmed sägas ha sin grund i det strukturella perspektivet. Individbaserade och socialpsykologiska teorier kan, utöver det bakomliggande syftet, ha betydelse för bedömningen av bestämmelsens rekvisit, särskilt vid bedömning av om

¹⁸⁴ Dir. 1993:88 Kommissionen om våld mot kvinnor.

¹⁸⁵ Noteras bör att denna indelning utgår från mitt perspektiv, dvs. ett rättsvetenskapligt perspektiv, och att jag är medveten om att det eventuellt ur andra perspektiv kan framstå som en missvisande framställning av forskningen.

gärningarna utgjort en upprepad kränkning av personens integritet och vilka omständigheter som är av betydelse när fråga är vad som är ägnat att allvarligt skada självkänslan. De olika teorierna kan, såsom de beskrivs, också i övrigt ha betydelse när det gäller den straffrättsliga bedömningen av brottsbeskrivningsenligheten för ett visst enskilt brott.

Som en introduktion till de enskilda perspektiven kan de individbaserade teorierna sägas beskriva mannens respektive kvinnans personliga egenskaper, eller särskilda sociala omständigheter, som orsak till våldet.¹⁸⁶ Våldet förklaras t.ex. med att mannen av olika anledningar tappar kontrollen, har missbruksproblem eller själv har varit ett offer för övergrepp. Kvinnan beskrivs som för dominant, för självständig eller provocerande, vilket leder till mannens utbrott. Det hänvisas också till att hon missbrukar, eller att hon (mer eller mindre omedvetet) söker sig till ett våldsamt förhållande. Strukturella teorier kan mycket förenklat förklaras som att våldet måste förstås och tolkas utifrån att våldet möjliggörs genom mäns överordning och kvinnors underordning.¹⁸⁷ Våldet handlar utifrån dessa teorier om makt och kontroll där kontrollen ligger i själva beteendet och den psykiska kränkning detta kan innebära för den utsatta, men där även fysiskt och sexuellt våld utgör ett inslag.¹⁸⁸ Enligt socialpsykologiska teorier ska våldet förstås i den sociala kontext där detta förekommer. Våldet handlar också här om makt, men makten beskrivs som en maktkamp mellan två jämlika individer och inte som ett strukturellt förhållande mellan en överordnad och en underordnad part.¹⁸⁹

En viktig utgångspunkt vid en diskussion om våld i nära relationer och den kontext som våldet förekommer i är den betydelse familjekontexten kan ha för vad som uppfattas som våld och därmed hur en utsatt reagerar och agerar på våldet. Forskningen visar att gränsen för vad som uppfattas som våld är betydligt högre i familjerelationen än i andra situationer, dvs. att vi generellt ofta tillåter mer från en partner än vad vi skulle göra från

¹⁸⁶ Se t.ex. Bergman, B., *Battered Wives: why are they beaten and why do they stay?*, (1987), där Bergman tycks mena att orsaken till våldet bör sökas i egenskaper hos de misshandlade kvinnorna.

¹⁸⁷ Holmberg, C. & Enander, V., *Varför går hon?*, u. 2 (2011), s. 11 f.

¹⁸⁸ Det strukturella perspektivet beskrivs i avsnitt 3.3.

¹⁸⁹ Se t.ex. Hydén, M., *Woman battering as a marital act: the construction of a Violent Marriage*, (1992).

en utomstående. Mona Eliasson menar t.ex. att våldet och situationen i vilken våldet visas oftast inte uppfattas som våld.¹⁹⁰

Personen som är måltavlan för våldet och situationen i vilken våldet visas väljs inte slumpmässigt och utan urskiljning. Att slå ned en polis som myndigt påtalar en smärre överskridande av hastighetsbegränsningen [...] sker mycket sällan. Att däremot med hög röst skrika obsceniteter till hustrun på grund av en bagatell som att hon saltat maten för lite är inte ovanligt bland våldsbenägna män. Detta uppfattas oftast inte som våld eller uttryck för dominans, det ses bara som ett ohyfsat uppträdande, vilket om det riktades mot en utomstående, skulle tas på stort allvar. Inom familjen däremot, kan de allra flesta emellertid förstå – och i förlängningen förlåta – sådant uppträdande.¹⁹¹

För att våld och andra övergrepp överhuvudtaget ska komma till myndigheternas kännedom krävs alltså för det första att den som utsätts för övergrepp uppfattar det som våld och därmed kriminaliserade gärningar. Vissa forskare menar också att det kan gå lång tid, i vissa fall först när relationen är över, innan den som är utsatt definierar våldet som miss-handel.¹⁹²

3.2 Individbaserade teorier

3.2.1 Inledning

Förklaringen till våldet mot kvinnor beskrivs enligt individbaserade teorier som kopplade till faktorer på det individuella planet, dvs. egenskaper hos mannen eller kvinnan där uppväxtvillkor, men också sociala och ekonomiska faktorer har betydelse. Teorierna tar sin utgångspunkt i att förklaringar till våldet finns att hämta i det sociala arvet, dvs. i bilden av mansrollen, eller i trauman från barndomen, t.ex. i det förhållandet att mannen har bevittnat våld mellan föräldrarna, eller själv har blivit utsatt

¹⁹⁰ Eliasson, M., *Mäns våld mot kvinnor: misshandling, våldtäkt, dominans, kontroll*, (1997), s. 24. Mona Eliasson är professor emerita i psykologi vid högskolan i Gävle och var tidigare chef för Centrum för kvinnoforskning. Hennes forskningsområde gäller våld i nära relationer ansvar som reaktion på våld i nära relationer. Hon har också studerat kvinnors ansvarstagande och mäns undvikande av ansvar för våld samt samspelet med samhällskontexter.

¹⁹¹ Eliasson, M., *Mäns våld mot kvinnor: misshandling, våldtäkt, dominans, kontroll*, (1997), s. 24. Se även Isdal i avsnitt 4.5.2.

¹⁹² Se t.ex. Holmberg, C. & Enander, V., *Varför går hon? Om misshandlade kvinnors uppbrottsprocesser*, (2011), s. 75. Isdal, P., *Meningen med våld*, (2015), s. 222 f.

för våld. Våldet beskrivs på ett sådant sätt att det reflekterar en uppfattning om att det är en viss typ av män som slår, men också att det är en viss typ av kvinnor som blir utsatta för våld.

3.2.2 Individuella egenskaper

De individuella egenskaper som diskuterats inom forskningen som förklaring till våldet handlar till stor del om uppväxtvillkor, både kvinnors och mäns, vilket gör att en viss typ av män utsätter en närstående för våld men också att det är en viss typ av kvinnor som på grund av sin bakgrund, eller på andra sätt, dras till denna typ av män. Vissa forskare inom individualpsykologin menar att kvinnor till viss mån är medskyldiga till våldet genom att de bidrar till att provocera fram bl.a. mannens underliggande känslor från barndomstrauman.¹⁹³

En förklaring till våldet som förts fram av psykologen Barbro Lennéer-Axelsson är att våldet har sin grund i mäns oförmåga att uttrycka känslor genom ord.¹⁹⁴ Centralt i Lennéer-Axelssons förklaringsmodell är att män genom att ha fått bevittna våld eller själva har blivit utsatta för våld i barndomen, men också genom kulturella föreställningar om mansrollen, har lärt sig att lösa konflikter med våld. Det gör att män befinner sig i ett språkligt underläge i förhållande till kvinnor. Lennéer-Axelsson menar att kvinnor har lättare för att uttrycka känslor genom ord och att de använder språket, och inte fysiskt våld, för att uttrycka aggressivitet och för att såra mannen. Till följd av bristande självkänsla och, som Lennéer-Axelsson benämner det, ordfattigdom reagerar mannen med hot eller fysiskt våld. Mäns fysiska styrka och det inlärdade beteendet om att använda våld i konflikter blir, enligt Lennéer-Axelsson, ett gensvar i en destruktiv makt-kamp och ett sätt att hävda självkänsla, makt och kontroll.¹⁹⁵

Våldet som orsakat av barndomstrauma beskrivs också av psykologen Johan Cullberg. Cullbergs perspektiv fokuserar på de män som utövar våld. Att misshandla den människa man står närmast, menar Cullberg,

¹⁹³ Att våldet provoceras fram brukar i viss forskning hänvisas till som ett kulturellt perspektiv, se t.ex. Eliasson, M., Ellgrim, B., *Mäns våld mot kvinnor i nära relationer en kunskapsöversikt*, (2006), s. 20. Förklaringar ur ett kulturellt perspektiv handlar om förståelseramar, normer och värderingar som, enligt författarna, kan tjäna som ursäkter för våld. Som exempel anges att det är skamligt för en man att inte "vara herre i sitt eget hus" och att han därför kan ha provocerats till våld av en dominant hustru.

¹⁹⁴ Lennéer-Axelsson, B., *Männens röster i kris och förändring*, (1989), s. 237 f.

¹⁹⁵ Lennéer-Axelsson, B., *Männens röster i kris och förändring*, (1989), s. 236 f.

ingår inte i ett allmänt accepterat beteende och psykiatrins intresse ligger därför i att beskriva och om möjligt behandla de misshandlande männen.¹⁹⁶ Ett första steg är, enligt Cullberg, att karaktärisera själva misshandelsbeteendet och den bakomliggande eventuella problematiken. Cullbergs beskrivning av våld ger bilden av att alla män som vid upprepade tillfällen misshandlar sina kvinnor, själva har varit utsatta för våld eller andra övergrepp som barn och därför själva är att se som offer. Cullberg beskriver en vanlig misshandelssituation med att kvinnan med någon handling, symboliskt eller direkt, ifrågasätter mannens behov av kontroll och auktoritet, vilket aktiverar hans bortträngda aggression.¹⁹⁷ Cullberg menar att det är en viss typ av kvinnor som blir utsatta för våld men framhåller att det är alltför förenklat att "tala om ett dominerande masochistiskt behov" hos kvinnorna. Dessa kvinnor, menar Cullberg, söker sig som regel inte till misshandelsförhållanden, men "genom att reagera negativt och starkt förebrående" fördjupar de ändå "den inre konflikt som mannen upplever".¹⁹⁸ Genom att ändra sitt beteende, och bejaka mannens känslor kan hon, menar Cullberg, få våldet att upphöra.¹⁹⁹

Till skillnad från Cullberg har psykiatrikern Bo Bergman utgått från de kvinnor som blir utsatta för våld och hur dessa ska identifieras, och därmed kunna få behandling.²⁰⁰ Bergman beskriver mäns våld mot kvinnor som "the battered wives syndrome" och menar i sin avhandling att det finns tre typer av utsatta kvinnor.²⁰¹ Den "inadekvata hustrun" är enligt Bergman förutbestämd till att bli misshandlad genom sin sociala

¹⁹⁶ Cullberg, J., *Dynamisk psykiatri – i teori och praktik*, 7 u. (2003), s. 446.

¹⁹⁷ Jfr Första kammarens protokoll 1938:39, s. 82.

¹⁹⁸ Cullberg, J., *Dynamisk psykiatri – i teori och praktik*, 7 u. (2003), s. 448 f.

¹⁹⁹ Cullberg, J., *Dynamisk psykiatri – i teori och praktik*, 7 u. (2003), s. 448 f. I denna, den senare upplagan har dock bilden av kvinnan som medansvarig till våldet nedtonats. I 1984 års upplaga skriver Cullberg: "Icke desto mindre måste man ofta räkna med kvinnans delansvar – i många fall har hon provocerat mannen starkt. Att lägga skulden på bara mannen medför i varje fall ingen djupare förståelse.", s. 308 f.

²⁰⁰ Bergman, B., *Battered wives – Why are they beaten and why do they stay?*, (1987). Bergmans avhandling bygger på en studie av 117 kvinnor som sökt sjukhusvård p.g.a. misshandel av en man som de har eller tidigare haft en relation med och 49 av dessa kvinnor ingick i den slutliga studien. Som kontrollgrupp användes 49 kvinnor på en beroendeklinik. Kvinnorna fick genomföra en medicinsk undersökning, en psykologisk utvärdering och ett personlighetstest. De blev också intervjuade av en socialarbetare om barndom, uppväxt och deras nuvarande sociala situation samt fick besvara en enkät om sina alkoholvanor, s. 11 ff.

²⁰¹ Översättningen är min utifrån Bergmans engelska begrepp, inadequate wives, provocative wives och the highly competent wives. En viktig del för diagnostiseringen av detta

historia där den nuvarande situationen bara är en upprepning av vad hon har upplevt som barn.²⁰² En andra typ är enligt Bergman ”den provocerande hustrun” som medvetet provocerar mannen, ofta bara för att skapa spänning.²⁰³ Bergman säger att man kan förstå den provocerande potentialen i sådana situationer även om det, tillägger han, inte är en ursäkt för våld.²⁰⁴ I den tredje gruppen, ”den högpresterande hustrun”, blir mannen våldsam när kvinnan är kompetent och effektiv och inte visar undergivenhet för mannen.²⁰⁵ Bergman påpekar att hans teori kan komma att ifrågasättas av forskare som är kritiska till psykoterapeutisk intervention, men menar att dessa kvinnor ur ett psykoanalytiskt perspektiv måste bli mer undergivna för att framstå som mindre provocerande för män med låg frustrationsnivå.²⁰⁶ Genom att dela in utsatta kvinnor i tre kategorier, vilka är i olika grad villiga att få hjälp, lägger Bergman över mycket av ansvaret för våldet på kvinnorna själva. I sina slutsatser skriver Bergman att kvinnor som blir utsatta för våld ofta visar på någon form av psykisk störning som inte går att hänföra till själva våldet förutom i exceptionella fall och att ovilligheten att lämna mannen skapar förutsättningar för ett fortsatt våldsamt förhållande. Bergman menar att misshandlade kvinnor ofta lever under dåliga sociala förhållanden som är påverkade av kvinnornas sociala arv och att de kvinnor som blir utsatta för våld ofta har alkoholproblem. Han konstaterar att sjukvården har ett ansvar att upptäcka denna typ av misshandel för att bistå med rättsintyg.²⁰⁷

syndrom är enligt Bergman att vara uppmärksam på kvinnor som ofta söker vård för till synes odefinierbara störningar.

²⁰² Bergman, B., *Battered wives – Why are they beaten and why do they stay?*, (1987), s. 27. Bergman menar att dessa kvinnor generellt inte är kapabla att ta tag i sina problem, men att de klarar motgångar och svåra situationer bättre än de flesta genom sina tidigare erfarenheter av våld från barndomen.

²⁰³ Den provocerande hustrun är enligt Bergman energisk, stimulussökande och ständigt spänningssökande. Hon har ett bra självförtroende och har ett beteende som ”tröttar ut” sjukvård, socialtjänst och domstolar.

²⁰⁴ Bergman, B., *Battered wives – Why are they beaten and why do they stay?*, (1987), s. 27 f.

²⁰⁵ Den högt kompetenta hustrun kan enligt Bergman ta hand om sina problem själv och hänvisar till att denna typ av kvinnor i hans studie ofta hoppade av efter att ha fått ett rättsintyg, vilket han menar är en paradox då det är dessa kvinnor som skulle kunna bli hjälpta inom våden.

²⁰⁶ Bergman, B., *Battered wives – Why are they beaten and why do they stay?*, (1987), s. 28.

²⁰⁷ Bergman, B., *Battered wives – Why are they beaten and why do they stay?*, (1987), s. 30 f.

Våldet beskrivs således, av vissa forskare inom psykologin som tillfälliga utbrott, gärningar i affekt. Kvinnan beskrivs till viss del som medskyldig till våldet då hon genom sitt beteende, på olika sätt, provocerar mannen. Ett sådant synsätt har dock kritiserats av andra forskare inom psykologin. Bland andra professorn i psykologi Mona Eliasson menar att det handlar om en snedvriden forskning som sprider myter. Eliasson säger samtidigt att uppfattningen tycks vara ett genomgående drag i modern psykiatri och klinisk psykologi där definitionen av provokation kan variera, men att ett viktigt inslag är att kvinnan överskrider gränsen för vad som får anses vara ett "lämpligt" beteende för kvinnor.²⁰⁸ Eliasson menar att individbaserade teorier om våldet bara belyser en del av problematiken genom att problematisera vissa psykologiska avvikelser. Att också män utan denna problematik utövar våld mot sin kvinnliga partner kan, menar Eliasson, därför inte enbart förklaras utifrån ett individperspektiv.²⁰⁹ Eliasson menar i stället att förklaringar till våldet, tillsammans med individuella olikheter eller avvikelser, måste analyseras utifrån strukturella faktorer och normer och värderingar i samhället.²¹⁰

3.2.3 Sociala förhållanden

Flera individbaserade teorier beskriver våldet, som orsakat av inte bara individuella egenskaper hos mannen eller kvinnan, utan också av omständigheter kopplade till sociala förhållanden. Sådana omständigheter kan t.ex. vara missbruk, kriminalitet eller arbetslöshet.²¹¹ Lennéer-Axelsson,

²⁰⁸ Eliasson, M., *Mäns våld mot kvinnor: misshandel, våldtäkt, dominans, kontroll*, (1997), s. 148 och s. 20 f.

²⁰⁹ Eliasson, M., *Mäns våld mot kvinnor: misshandel, våldtäkt, dominans, kontroll*, (1997), s. 148 och s. 20 f.

²¹⁰ Eliasson, M. & Ellgrim, B., *Mäns våld mot kvinnor i nära relationer en kunskapsöversikt*, (2006), s. 20.

²¹¹ Striktare alkohollagar var också den åtgärd som föreslogs i diskussionen om kvinnomisshandel under 1900-talets första hälft. Första lagutskottets utlåtande 1938:52, s. 4 och Första lagutskottets utlåtande 1938:52 bilaga A, s. 8. I debatten om misshandel i hemmet under slutet av 1930-talet framställdes det lindrigare våldet som bagatellartade gräl. Det grövre våldet förklarades i stället med att det i de allra flesta fall förövades av "alkoholmissbrukande" eller "psykiskt icke normala" män. Det sätt man kunde råda bot på misshandeln i hemmet ansågs därför vara en striktare alkohollagstiftning (och lagstiftning om omhändertagande av sinnessjuka) och det påpekas att en striktare alkoholförsäljning "är det sätt som verkligen hjälper" (Första kammarens protokoll 1938:38, s. 85 och Första lagutskottets utlåtande 1938:52, bilaga A, s. 8). Wendt Höjer menar att fokuseringen på alkoholism och sinnessjukdom förklarar problemet som en följd av, eller ett symptom på,

Cullberg och Bergman framhåller betydelsen av missbruksproblem som orsak till uppkomsten av våld och som en utlösande faktor till våldet, även om Lennér-Axelsson i sin studie har valt att undvika uttrycket drogvåld som en speciell kategori då hon menar att alkohol alltför ofta används som en förenklad förklaring till relationsvåld och att det bakom alkoholberoendet eller den tillfälliga berusningen genomgående finns en annan psykologisk eller psykosocial stress.²¹²

Eliasson menar i stället att alkohol i första hand används som en bortförklaring av och ursäkt för mäns våld mot kvinnor och det oberoende av om det är mannen eller kvinnan som druckit.²¹³ Hon menar att alkoholbruk inte kan besvara en så komplex fråga som orsaker till kvinnomisshandel;

Generella samband mellan alkoholpåverkan och kvinnomisshandel finns dokumenterat genom många olika undersökningar från olika länder, där vi kan hitta skillnader mellan grupper. Att alkohol förekommer i samband med kvinnomisshandel är emellertid inte liktydigt med att alkohol är *orsaken* till misshandeln eller utlöser den. [...] Det fanns således inget direkt samband mellan alkohol och misshandel på individnivå, misshandelsfrekvensen var till och med något högre bland män med måttliga alkoholvanor.²¹⁴

Eliasson hänvisar till undersökningar som visar att vissa män bara misshandlar under påverkan av alkohol medan andra inte gör det. Undersökningarna visar också att vissa män som vanemässigt konsumerar mycket alkohol bara utövar våld i nyktert tillstånd, medan män som drack sällan

andra övergripande problem som hotar samhället och att det på så sätt blir mer legitimt att använda samhällets resurser för att komma till rätta med problemet. Wendt Höjer, M., *Rädslans politik: våld och sexualitet i den svenska demokratin*, (2002), s. 11. Alkoholkonsumtionens samband med kvinnomisshandel togs också upp i våldskommissionens slutbetänkande (SOU 1990:92 Våld och brottsoffer – Slutbetänkande av våldskommissionen) där man menade att en viktig situationsorienterad åtgärd mot våld i hemmet var de lördagsstängda systembolagen som medfört att lägenhetsbråk och misshandel inomhus mellan bekanta hade minskat. (SOU 1990:92, s. 93). Våldskommissionen hänvisar till den utvärdering av effekterna av lördagsstängda systembolag som gjorts år 1984; Ds S 1984:8 Effekter av lördagsstängda systembutiker.

²¹² Lennér-Axelsson, B., *Männens röster i kris och förändring*, (1989), s. 271 f.

²¹³ Eliasson, M., *Mäns våld mot kvinnor: misshandel, våldtäkt, dominans, kontroll*, (1997), s. 184.

²¹⁴ Eliasson, M., *Mäns våld mot kvinnor: misshandel, våldtäkt, dominans, kontroll*, (1997), s. 184–188. För en sammanfattande redogörelse av de olika undersökningarna, se Eliasson, M., ”Att förstå mäns våld mot kvinnor” i Heimer, G & Sandberg, D. (red.) *Våldutsatta kvinnor – samhällets ansvar*, 2 u., (2010), s. 55 f.

bara utövade våld då de var påverkade av alkohol.²¹⁵ Eliasson menar att de varierande sambanden mellan alkoholberusning och våld gör att det är svårt att finna en enhetlig förklaring till alkoholkonsumtionens inverkan på våldet.²¹⁶ I likhet med Eliasson menar Charlotte Agevall att studier visserligen visar att alkohol och droger är relativt vanligt förekommande i samband med våld i nära relationer, och särskilt att våldet är grövre när gärningsmannen är påverkad, men att det inte är givet hur detta samband ska förstås.²¹⁷

Att relatera mannens våldsamma agerande till missbruk kan emellertid, enligt Agevall, vara ett sätt för kvinnan (och mannen) att begripliggöra och nedvärdera våldet. När alkoholismen ses som en sjukdom blir gränserna för vem som är offer och vem som bär skulden för våldet diffusa och öppnar enligt Agevall upp för kvinnans tro på ett vi och en gemensam framtid med mannen.²¹⁸ Eliasson menar att användandet av alkoholbruk som en förklaring till våldet, både för gärningsman och brottsutsatt, bygger på att det är en enkel förklaring som både kvinnan och mannen lätt kan ta till sig utan att den kräver några stora och svåra omvärderingar av deras liv tillsammans. Däremot, menar Eliasson, ursäktas inte kvinnans drickande på samma sätt. Hon menar att om en kvinna som blir misshandlad har druckit sig berusad kan det tolkas som att hon själv har försatt sig i situationen.²¹⁹ Att våldet beskrivs i relation till alkoholintag av de inblandade parterna kan vara en bidragande faktor till att berusning – hos gärningsman som utlösande faktor och hos offer som en provocerande faktor – fortfarande lever kvar som en förklaring till våldet.

²¹⁵ Corenblum, Bernard, "Reactions to alcoholrelated marital violence: effects of one's own abuse experience and alcohol problems on causal attributions". *Journal of Studies on Alcohol*, 44, s. 665–674, (1983), i Eliasson, M., *Mäns våld mot kvinnor: misshandel, våldtäkt, dominans, kontroll*, (1997), s. 188.

²¹⁶ Eliasson, M., "Att förstå mäns våld mot kvinnor" i Heimer, G & Sandberg, D. (red.) *Våldsutsatta kvinnor – samhällets ansvar*, 2 u, (2010), s. 55 f.

²¹⁷ Agevall, C., *Väldet och kärleken: våldsutsatta kvinnors begripliggörande av sina erfarenheter*, (2012), s. 197 f. Se även Heimer, G. & Sandberg, D., *Våldsutsatta kvinnor: samhällets ansvar*, (2008), s. 55 f. Författarna hänvisar till en studie av Brottsförebyggande rådet om alkoholpåverkan och våld som visade att män, som betraktas som högkonsumenter av alkohol, i vissa fall blir våldsamma under påverkan, andra när de är nyktra, medan en tredje grupp kan vara våldsamma i båda fallen.

²¹⁸ Agevall, C., *Väldet och kärleken: våldsutsatta kvinnors begripliggöranden av sina erfarenheter*, (2012), s. 197 f.

²¹⁹ Eliasson, M., *Mäns våld mot kvinnor: misshandel, våldtäkt, dominans, kontroll*, (1997), s. 190.

3.3 Strukturella förklaringar

3.3.1 Inledning

Enligt strukturella teorier finns förklaringen till våldet att söka i den rådande samhällsstrukturen och i en maktobalans mellan könen.²²⁰ Våldet handlar, enligt detta perspektiv, om makt och kontroll där roten till våldet finns i bilden av en samhällelig maktordning med mannen som överordnad och kvinnan som underordnad honom.²²¹ Utövandet av våldet beskrivs som en viktig del i vidmakthållandet av mannens ställning. En förståelse för våldet skapas med utgångspunkt i den samhälleliga kontext inom vilken vi befinner oss och i hur maktobalansen, via normer och stereotypa uppfattningar om kön, återskapas i relationen mellan kvinna och man.²²²

Enligt strukturella teorier ska mäns våld mot kvinnor förstås i relation till konstruktionen av kön, dvs. med samhällets uppfattningar om vad som är en "äkte kvinna" och en "riktig man" och i vad som uppfattas som det "normala".²²³ Förståelsen bygger på att det inte är möjligt att tala om specifika personlighetsdrag vare sig när det gäller männen som misshandlar eller kvinnor som blir misshandlade. Forskare menar att det i misshandelsförhållanden förekommer också psykologiska avvikelser, t.ex. alkoholism eller psykisk sjukdom, eller att individuella egenskaper, t.ex. svår uppväxt eller arbetslöshet, kan bidra till våldet, men att de inte förklarar orsakerna bakom våldet.²²⁴

²²⁰ Se t.ex. Holmberg, C. & Enander, V., *Varför går hon?*, (2011), s. 11 f. Det finns dock flera olika begrepp och olika inriktningar inom vad som ibland kallas feministiskt perspektiv, genusperspektiv och könsperspektiv. Beroende på syften och teoretiska utgångspunkter kan förstås olika resultat nås och därmed förklaringar ges. Ansatsen här är att ge en övergripande förklaring till ett strukturellt perspektiv. För en mer ingående redogörelse för olika perspektiv inom rättsvetenskapen hänvisas till t.ex. Gunnarsson, Å. & Svensson, E-M., *Genusrättsvetenskap*, (2009).

²²¹ Se t.ex. Lundgren, E., *Våldets normaliseringsprocess*, (2004), s. 14 f.

²²² Lundgren, E., *Våldets normaliseringsprocess*, (2004), s. 14 ff.

²²³ Lundgren, E., *Våldets normaliseringsprocess och andra våldsförståelser*, (2012), s. 21–25.

²²⁴ Se t.ex. Eliasson, M. & Ellgrim, B., *Mäns våld mot kvinnor i nära relationer en kunskapsöversikt*, (2006), s. 20. Författarna menar att kulturen och samhället vi lever i bidrar till och påverkar mäns våld mot kvinnor och måste därför undersökas om hela problematiken ska analyseras. Om våldet enbart handlade om vissa avvikande individer skulle psykologiska avvikelser eller individuella egenskaper enligt författarna kunna förklara våldet, men eftersom också utåt sett välanpassade män kan vara våldsamma i hemmet måste våldet förstås i ett vidare perspektiv. Det handlar enligt författarna om tre nivåer som förklarar delvis olika delar och som bildar en ram för människors förståelse för och reak-

3.3.2 Våldet som en process

Gemensamt för de olika inriktningarna inom det strukturella perspektivet är att de enskilda (kriminaliserade) gärningarna i sig bara är en mekanism av flera i relationen. Genom att våldet förklaras som en process med flera verksamma mekanismer (inte bara fysiskt våld) som var för sig, men särskilt i kombination, påverkar den utsattes liv, menar forskarna att våldet snarare är knutet till de strukturella föreställningarna i samhället – till bristande jämställdhet och maktstrukturer knutna till mäns kontroll och kvinnors underordning – än relaterat till individuella förutsättningar och omständigheter (såsom alkoholproblem eller egna erfarenheter av övergrepp).²²⁵ Våldsforskningen beskriver det könsrelaterade våldet som kopplat till sexualiteten, att våldet riktas mot kvinnor i deras egenskap av kvinnor.²²⁶ Normalisering av våldet, att mekanismerna till slut blir ett normalt inslag i vardagen, beskrivs som sammanhängande med de föreställningar om kön som finns i samhället, med normer för hur normala moderna kvinnor och par ”är” och beter sig.²²⁷ Lundgren menar att det är dessa ”inrotade kulturella sanningar” kring kön, kvinnlighet och manlighet, som de utsatta, men också förövarna, använder sig av när de berättar om och förklarar våldet.²²⁸

Våldets normaliseringsprocess är en teori för våld i nära relationer som för första gången presenterades i svenskt sammanhang vid en konferens om kvinnomisshandel i Stockholm 1988.²²⁹ Teorin lanserades av Eva Lundgren och även om kritik, av olika anledningar, har riktats mot modellen så får utgångspunkterna för teorin anses vedertagna inom våldsforskningen.²³⁰ Genom att våldet – med utgångspunkt i ett struktu-

tion på våldet. Det handlar enligt författarna om individuella olikheter, strukturella faktorer samt kulturella normer och värderingar som tillsammans bildar ett könsmaktsystem (könsmaktsordningen).

²²⁵ Se bl.a. prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 73 f.

²²⁶ Se t.ex. Eliasson, M., *Mäns våld mot kvinnor, misshandel, våldtäkt, dominans och kontroll*, (1997), Eduards, M., *Förbjuden handling: om kvinnors organisering och feministisk teori*, (2002), och Lundgren, E., *Våldets normaliseringsprocess*, (2004).

²²⁷ Lundgren, E., *Våldets normaliseringsprocess*, (2004), s. 16. Lundgren är i grunden religionsvetare, men är numera professor emerita i sociologi med inriktning på mäns våld mot kvinnor. Lundgrens studier baseras främst på ett internationellt forskningsprogram som bedrevs i Norge.

²²⁸ Lundgren, E., *Våldets normaliseringsprocess*, (2004), s. 16.

²²⁹ Jämfö-rapport nr 14/90, s. 113–140.

²³⁰ Se t.ex. Hydén, M., *Kvinnomisshandel inom äktenskapet: mellan det omöjliga och det möjliga*. (1995). Hydén, M., ”Mot en förståelse av kvinnomisshandel som en social pro-

rellt perspektiv – inte ses som isolerade händelser, utan som episoder av våld som ingår i ett större sammanhang förskjuts fokus från att betrakta våldet som enskilda händelser till att beakta helheten, där det fysiska våldet inte alltid är värst.²³¹ Ett sådant perspektiv anammades också av Kvinnovåldskommissionen och kom även att påverka utformningen av bestämmelsen i BrB 4:4a.

3.3.3 Våldets normaliseringsprocess

Normaliseringsprocessen förklarar våldet som en fortgående process, en nedbrytningsprocess i relationen där (mannens) maktkontroll gör att gränserna för det normala förskjuts och suddas ut, vilket gör att våldet kan stabiliseras och vidmakthållas.²³² Makt- och kontrollstrukturen i normaliseringsprocessen är tillämpbar för att förklara våld i olika typer av nära relationer, men den utvecklades som en förklaring till mäns våld mot kvinnor och till varför en kvinna har svårt att lämna en destruktiv relation. Det är också så den kommer att presenteras här.

Normaliseringsprocessen brukar beskrivas så att förhållandet inleds passionerat och att mannens kontroll i början ofta ses som ömhetsbetygelser. Det kan t.ex. handla om att han hämtar kvinnan på hennes arbetsplats, att han ringer henne för att höra vad hon gör, eller att han vill att hon prioriterar umgänget med honom framför vännerna och på så sätt minskar kvinnans livsutrymme. Kontrollen utvidgas sedan successivt genom t.ex. olika former av kontrollerande beteende som många gånger faller utanför det kriminaliserade området. Det kan t.ex. handla om att han förbjuder henne att träffa släkt och vänner, att han kallar henne för nedsättande namn och att han bestämmer hur hon ska klä sig och sminka sig.²³³

cess”. I: *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, vol. 16, nr. 4, s. 67–74. Hydén riktar i sin artikel kritik mot det undersökningsmaterial, bestående av norska män och kvinnor i frikyrkliga miljöer, som Eva Lundgren använder för att förklara normaliseringsprocessen och att denna teori utvecklats från en liten och speciell grupp. För att inte förlora värdefull kunskap, menar Hydén, måste hänsyn tas till skilda sociala eller kulturella mönster.

²³¹ I våldsforskningen benämns detta ibland som våldets kontinuum, med vilket menas att de olika våldsmomenten kan kopplas till varandra. Se t.ex. Nordborg, G., ”Våld i vardagen”, i Heimer, G. & Sandberg, D. (red.), *Våldsutsatta kvinnor: samhällets ansvar*, (2008), s. 69, med hänvisning till Kelly, L., *Surviving sexual violence*, (1988).

²³² Lundgren, E., *Våldets normaliseringsprocess*, (2004).

²³³ Se t.ex. Heimer, G., Sandberg, D., *Våldsutsatta kvinnor – samhällets ansvar*, s. 66 ff.

När det fysiska våldet inträder så flyttas gränserna för hur våldet uppfattas och det får en ny betydelse. Till skillnad från vissa andra förklaringsmodeller, som går ut på att män slår i affektillstånd, menar Lundgren och flera med henne, att misshandeln är kontrollerad och sker i ett syfte – att kontrollera kvinnans livsutrymme. Lundgren menar att mannens våldsutövning inte sker i ”blint raseri” och därför inte går att hänföra till bristande impulskontroll.²³⁴ Också Gunilla Carlstedt menar att det våld som män utövar mot kvinnor ofta i hög grad är kontrollerat – vilket visas av att våldet sker på en bestämd plats, enbart mot partnern och att det fysiska våldet främst utförs mot kroppsdelar som går att täcka med kläder – och att männen mycket väl vet vad de gör då de använder våld.²³⁵ Genom att med fysiskt våld sätta gränser för vad hon får göra och genom fysisk eller mental isolering, ökar han hennes beroende av honom.²³⁶ Kvinnans rädsla för våld tvingar henne att anpassa sig till mannens behov och mannen skapar därigenom kontroll.²³⁷ Kontrollen utökas stegvis och mannen bryter successivt ned kvinnan medan hans kontroll och våldsanvändning utvecklas, vilket gör att gränserna förskjuts och till slut uppfattas och upplevs detta tillstånd som normalt.²³⁸ Gradvis isoleras kvinnan från umgänge med vänner och familj och anpassar sitt liv efter mannens önskemål. Våldet är inte heller konstant utan varvas med positiva erfarenheter där mannen är snäll och kärleksfull vilket skapar en växelverkan mellan våld och värme. Detta är enligt Lundgren i sig en maktstrategi från mannens sida för att skapa förvirring och beroende hos kvinnan.²³⁹ Enligt Lundgren hänger mannens kontroll av kvinnan,

²³⁴ Lundgren, E., *Våldets normaliseringsprocess*, (2004), s. 27 f.

²³⁵ Carlstedt, G., *Kvinnors hälsa: en fråga om makt*, (1992). Carlstedt är läkare och aktiv inom kvinno- och genusforskning samt knuten till Centrum för Kvinnoforskning vid Stockholms universitet.

²³⁶ Lundgren, E., *Våldets normaliseringsprocess*, (2004), s. 25 ff.

²³⁷ Wendt Höjer M., *Rädslans politik: våld och sexualitet i den svenska demokratin*, (2002), s. 10.

²³⁸ Lundgren, E., *Våldets normaliseringsprocess*, (2004), s. 13. Den kontrollerade isoleringen består, enligt Lundgren, i att mannen på olika sätt avskärmar kvinnan från omvärlden och hindrar henne från att ha kontakt med familj och vänner. I och med den fysiska, men framförallt den psykiska isoleringen kommer mannen, enligt Lundgren, att känslomässigt helt dominera kvinnans liv. Mannen blir den dominerande referenspunkten till vilken kvinnan relaterar sina upplevelser och positiva upplevelser i relationen blir starkare. Det gör enligt Lundgren att de positiva erfarenheterna förstärks, samtidigt som det bekräftar för kvinnan att mannen egentligen är en god man.

²³⁹ Lundgren, Eva, *Våldets normaliseringsprocess*, (2004), s. 31 ff. och s. 59 f. Kontroll med växling mellan våld och värme består, enligt Lundgren, just i att mannen växlar mel-

hennes livsutrymme och kvinnlighet, samman med att mannen i dessa sammanhang blir ”man” och därmed befäster strukturella värderingar om mäns överordning och kvinnors underordning.²⁴⁰ Kvinnan i sin tur ursäktar ofta mannens beteende och tar själv på sig skulden för det inträffade våldet.²⁴¹ På så sätt, menar Lundgren, att det vid sidan av normaliseringen av våldet pågår en process med två helt olika strategier för att förhålla sig till våldet. För mannen handlar det om att genom våldet få kontroll över kvinnan vilket konstituerar hans maskulinitet.²⁴² För kvinnan handlar det i stället om att anpassa sig och underordna sig mannen och mannens föreställningar om, och normer för, hur en kvinna ska vara.²⁴³ Eliasson beskriver på liknande sätt våldet mot kvinnor ”som en skala av dominans och kontroll” som i den ena änden består av isolerade händelser som är relativt triviala men som efterhand trappas upp och i den andra änden övergår i manifesterat våld och terror.²⁴⁴

3.4 Socialpsykologiska perspektiv

Socialpsykologiska teorier förklarar våldet med utgångspunkt i samspelet mellan mannen och kvinnan i deras relation.²⁴⁵ Också socialpsykologiska teorier beskriver våldet som en fråga om makt och kontroll, men inte som en ojämn maktfördelning mellan kvinnan och mannen. Fokus ligger på äktenskapet och parrelationen och det som analyseras är parternas interaktion, dvs. upprinnelsen till våldet, själva våldshandlingen och efterspelet, där också individuella och livsstilsrelaterade omständigheter kan ha betydelse. Margareta Hydén, professor i socialt arbete, menar t.ex. att makten inte kan hänskjutas till ett ”renodlat” strukturellt perspektiv utan

lan att å ena sidan vara aggressiv och våldsam och å andra sidan att vara kärleksfull och omvårdande, vilket gör att kvinnan utvecklar ett känslomässigt beroende av mannen. Det går enligt Lundgren att dra en parallell till tortyr, där man kan finna en liknande dynamik. Växlingen mellan våld och värme leder i kombination med isoleringen till att gränserna mellan gott och ont luckras upp.

²⁴⁰ Lundgren, E., *Väldets normaliseringsprocess*, (2004), s. 39.

²⁴¹ Lundgren, E., *Väldets normaliseringsprocess*, (2004), s. 50 ff.

²⁴² Lundgren, E., *Väldets normaliseringsprocess*, (2004), s. 23–48.

²⁴³ Lundgren, E., *Väldets normaliseringsprocess*, (2004), s. 49–72.

²⁴⁴ Eliasson, M., *Mäns våld mot kvinnor – misshandel, våldtäkt, dominans, kontroll*, (1997), s. 15.

²⁴⁵ Se t.ex. Hydén, M., *Woman Battering as Marital Act. The construction of a Violent Marriage*, (1994).

att det är "ur de specifika maktrelationerna mellan människor som en väv av maktrelationer växer fram".²⁴⁶ Hydén menar att en strikt förståelse av våldet utifrån könsmaktsordningen framställer kvinnan som ett passivt offer och inte ger utrymme för att se den betydelse som sociala och kulturella sammanhang kan ha för våldet.²⁴⁷

Hydén menar att våldet måste ses i den sociala kontext där det förekommer – att våldet är en äktenskaplig handling som utlöses av en verbal konflikt som båda parter är inblandade i men inte förmår att lösa. Våldet beskrivs som en del i ett maktförhållande, men till skillnad från ett strukturellt förhållande beskrivs det som ett maktförhållande mellan två jämlika parter, ett maktförhållande som skapas i det specifika förhållandet och inte är något som är på förhand strukturellt givet till följd av könstillhörighet.²⁴⁸ Våldet ska därför, enligt Hydén, förstås som ett uttryck för ett sammanbrott i parternas kommunikation, där våldet blir en sista utväg för att avsluta bråket.²⁴⁹ Hydén menar att det är först när mannen tar till våld som han får makten och på så sätt blir överordnad kvinnan. För att våldet inte ska utgöra ett hot mot äktenskapet behöver våldet sedan ursäktas eller rättfärdigas vilket, enligt Hydén, gör att positionerna ändras, dvs. att kvinnan återfår makten och gör mannen underordnad genom att han efter våldet blir beroende av hennes absolution.²⁵⁰

²⁴⁶ Hydén, M., *Kvinnomisshandel inom äktenskapet: mellan det omöjliga och det möjliga*, (1995), s. 67.

²⁴⁷ Hydén, M., *Kvinnomisshandel inom äktenskapet: mellan det omöjliga och det möjliga*, (1995). Hydén, M., *Woman Battering as Marital Act. The construction of a Violent Marriage*, (1994), s. 15. Hydén menar att den "feministiska forskningen" framställer de misshandlade kvinnorna som passiva offer, oförmögna att förändra sin situation i stället för att se kvinnornas förmåga att ta ansvar för sina egna liv. Hydén återkommer till detta i Hydén, M., "Misshandlade kvinnors uppbrott: en motståndprocess" i Åkerström, M. & Sahlin, I., (red.) *Det motspänstiga offret*, (2000). Genom att sätta in våldet i förhållandet underordnad/överordnad, menar Hydén att kvinnornas motstånd negligeras.

²⁴⁸ Hydén, M., *Woman Battering as Marital Act. The construction of a Violent Marriage*, (1994), s. 27 ff. och s. 158 f.

²⁴⁹ Hydén, M., *Woman Battering as Marital Act. The construction of a Violent Marriage*, (1994), s. 27 ff. och s. 72. Se också SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 100.

²⁵⁰ Hydén, M., *Woman Battering as Marital Act. The construction of a Violent Marriage*, (1994), s. 158 f., s. 73, s. 133 ff. och s. 152 f.

3.5 Förklaringar till våld

De olika förklaringsmodeller som inryms under beskrivningen ovan kommer från olika discipliner, såsom sociologi, psykologi och till viss del rättsvetenskap och representerar olika sätt att förklara våld ur olika synvinklar. Indelningen baseras, som nämns ovan, på att dessa inriktningar till stor del, om än inte alltid överensstämmande vad gäller detaljer, kan sägas ha liknande utgångspunkter när det gäller den huvudsakliga orsaken till våldet. Givet är att det finns en rad olika uppfattningar inom vart och ett av dessa synsätt som presenteras, liksom mellan de olika inriktningarna. Samtidigt är det inte lätt urskilja en skarp gräns mellan olika teorier i förhållande till syftet att särreglera våldet. Olika teorier lyfter fram olika faktorer som orsak till våldet, men förklaringar till våldet visar att våld som begås inom ramen för en nära relation många gånger handlar om kontroll, men framför allt att det handlar om mer än enskilda brottsliga övergrepp vid eller flera tillfällen. Förklaringsmodellerna kan därför vara till hjälp för att förklara våldet på en övergripande nivå, även om bakgrunden till och de utlösande faktorerna för, våldet givetvis kan variera i det enskilda fallet. Oavsett om man utgår från strukturella teorier eller andra förklaringar till våld kan antas att de olika teoriernas förklaringar till vad som är det avgörande, såväl som de utlösande faktorerna till våldet i många fall kan påverka varandra. Alkohol kan vara en utlösande faktor till våld i en annars kontrollerande relation på samma sätt som en socialt utsatt person kan vara utsatt för våld, utan att våldet för den skull har sin grund i den sociala situationen. I en rapport om våld mot kvinnor och män i nära relationer från Brottsförebyggande rådet konstateras t.ex. att ”våld i nära relationer bör betraktas som ett beteende där både strukturella och individuella omständigheter samverkar och där könsmakten är en av flera dimensioner”.²⁵¹

Normaliseringsprocessen, eller förståelsen för normaliseringen av våldet, får idag anses vara ett etablerat begrepp inom forskningen även om det förekommer variationer i beskrivningen av normaliseringen och vad den innebär. Även om betydelsen inte nödvändigtvis är kopplad till tan-

²⁵¹ Brå rapport 2009:12: Våld mot kvinnor och män i nära relationer – våldets karaktär och offrens erfarenheter av kontakter med rättsväsendet, s. 7. Att kvinnor och ensamstående föräldrar är två särskilt utsatta grupper tyder enligt rapporten visserligen på att könsmaktperspektivet har ett förklaringsvärde när det gäller relationsvåld. Samtidigt, menar man i rapporten, kan utsattheten bland exempelvis unga även vara ett uttryck för andra förhållanden.

ken om könsmaktsordningen, så beskrivs våldet som en fråga om makt och kontroll. Som Lundgren själv påpekar så är normaliseringsprocessen ett sätt att förklara våld, en teoretisk och inte en konkret modell, och att våld också förekommer i andra typer av relationer.²⁵² Lundgren menar att kvinnan i ett våldsamt förhållande i flera fall kan ha ett fungerande socialt umgänge och att hon har en önskan att lämna den våldsamma relationen, men att andra faktorer, t.ex. rädsla för vad som ska hända med barnen, husdjur eller hem gör att hon stannar kvar.²⁵³

3.6 Kontexten i BrB 4:4a

3.6.1 Inledning

Det görs i straffrättsligt hänseende, med några få undantag, inte någon åtskillnad mot vem ett brott riktas.²⁵⁴ Den särreglering som brott mot närstående i BrB 4:4a innebär är på så sätt speciell. Genom bestämmelsen i BrB 4:4a ges förutsättningar att inom det straffrättsliga regelsystemet kunna ta hänsyn till det straffvärda i att flera brottsliga gärningar begåtts mot en närstående eller tidigare närstående person och – framförallt – till den särskilda kontext som brott i en nära relation kan medföra. Konstruktionen av fridskränkingsbrotten innebär att den kontext som ska beaktas har en mer framträdande roll än vad som normalt är fallet vid en straffrättslig bedömning. Det kan beskrivas som att hänsyn ska tas till en bredare bild av verkligheten där de enskilda brottsliga gärningar som ligger till grund för åtalet ska bedömas utifrån den kontext som våld i nära relationer ofta innebär, dvs. mot bakgrund av den särskilda utsatthet som familjegemenskapen kan medföra.

Diskussionen, när det gällde framväxten av BrB 4:4a, handlade om mäns våld mot kvinnor.²⁵⁵ Förklaringar till våldet, så som de framställts här, utgår från det perspektiv som Kvinnovåldskommissionen enligt direktiven skulle inta, dvs. att eventuella förslag på åtgärder skulle göras

²⁵² Lundgren, E., *Våldets normaliseringsprocess*, (2004), s. 21 f.

²⁵³ Lundgren, E., *Våldets normaliseringsprocess*, (2004), s. 21 f. Det perspektiv som Lundgren presenterar har dock kritiserats, se t.ex. Hydén, M., *Mot en förståelse av kvinnomisshandel som en social process*, Särtryck – Nr 36, Ur *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1995:4, s. 67–74, (1995).

²⁵⁴ Undantaget de särskilda brott i 6 kap. brottsbalken som särskilt avser barn och regler om straffmätning 29 kap. brottsbalken.

²⁵⁵ Dir. 1993:88 Kommissionen om våld mot kvinnor.

ur ett kvinnoperspektiv. Även om fokus i framställningen därför ligger på teorier om mäns våld mot kvinnor menar jag att den utsatthet som våld i nära relationer innebär också återspeglar komplexiteten i andra konstellationer av gärningsman och offer – kvinnors våld mot män, våld i samkönade relationer, vuxnas våld mot barn osv. Liksom olika faktorer har betydelse när det gäller mäns våld mot kvinnor, kan så givetvis också vara fallet i andra situationer av våld mot närstående. Det som sammantaget utmärker den särskilda kontext som fridskränkningensbrotten är tänkt att fånga är att den innebär att den som våldet riktas mot befinner sig i en särskilt utsatt situation som bygger på att den utsatte har en viss nära relation till gärningsmannen.

3.6.2 Kvinnovaldskommissionens förslag

Den förståelse för våldet som beskrivs i Kvinnovaldskommissionens förslag kan sägas utgå från teorier om våldets normaliseringsprocess. Kommissionen menade att det utmärkande för brottslighet i en nära relation är att det ofta är fråga om en serie övergrepp av likartad karaktär som kan pågå kontinuerligt under lång tid innan en anmälan slutligen görs. Sociala förhållanden, parternas känslomässiga bindningar och andra personliga faktorer kan också bidra till att inte bara gärningsmannen utan också offret i det längsta försöker undvika att röja för någon vad som försiggår mellan dem.²⁵⁶ Anledningar till att kvinnan inte anmäler kan enligt kommissionen vara flera, bl.a. anges att:

Orsakerna till att en kvinna inte anmäler brottet är många och svårgripbara, och för många kvinnor är målet när hon anmäler brottet framför allt att få slut på våldet och inte i första hand att få mannen hon levt med straffad. Det kan också vara så att kvinnan känner skam och skuld – dels för att hon "lätit sig" misshandlas, men också för att hon ofta själv tar på sig skulden för att hon blivit utsatt för övergrepp. Ofta är kvinnan dessutom rädd, såväl för repressalier från mannen som för vad en eventuell kontakt med rättsväsendet kan komma att innebära för henne själv och för hennes familj.²⁵⁷

De orsaker som anges av kommissionen visar både den särskilda utsatthet som våld i nära relationer kan innebära. Det visar bl.a. på betydelsen av

²⁵⁶ SOU 1995:60 Kvinnovald, s. 303.

²⁵⁷ SOU 1995:60 Kvinnovald, s. 183 f. Enligt kommissionen visade internationella undersökningar att en kvinna blivit slagen i genomsnitt 35 gånger innan hon själv kontaktar polisen för att få hjälp.

de praktiska och känslomässiga bindningarna till gärningsmannen som beskrivs i avsnittet ovan och som många gånger möjliggör att våldet kan pågå under en längre tid.

3.6.3 Våldets kontinuitet

Även om diskussionen vid våld i nära relationer idag inte nödvändigtvis i första hand enbart handlar om förekomsten av en könsmaktsordning kan det inom forskningen sägas finnas en förståelse, eller acceptans, för våldet som en fråga om makt och kontroll och att våldet successivt kan komma att uppfattas som ett normalt inslag i vardagen. Oavsett vilka vägar man väljer att gå för att hitta förklaringar till våldets orsak och uppkomst är en annan fråga hur våldet kan fortgå. Det kan då dels handla om att våldet normaliseras, dels om den känslomässiga och praktiska bindningen som den utsatta har till gärningsmannen.

Psykologen Per Isdal menar att den som utsätts för våld, speciellt inom familjen, ofta normaliserar våldet och därmed frångår sig möjligheten att förstå och reagera.²⁵⁸ Isdal beskriver denna normalisering genom att exemplifiera hur ett barn kan uppfatta familjesituationen:

Ett barn ser sin familj som centrum i världen, och de förhållanden barnen växer upp med har de lätt för att uppfatta som normala, nästan oavsett hur felaktiga eller omöjliga de är. När man inte har något att jämföra med eller något som kan utgöra en kontrast, blir det vi lever i uppfattat som normalt.²⁵⁹

Isdal menar att den normaliseringsprocess som sker vid upprepat våld hämmar handlingar och reaktioner som kunde ha lett till förändring och kan innebära att den som utsätts för våldet har svårt att förstå att han eller hon är utsatt för misshandel.²⁶⁰ Vidare, menar Isdal, medför det faktum att den som utövar våldet har en tendens att isolera sina familjer från kontakt med omvärlden, att den som utsätts för våldet inte kan jämföra sina livsvillkor med andra. Isdal menar också att den som utövar t.ex. kvinnomisshandel eller barnmisshandel i de flesta fall är oerhört bra på att kontrollera sig i andra situationer än den där våldet försiggår, att vålds- och aggressionsreaktionerna är selektiva, dvs. att de bara uppträder inom relationen och inte (eller i minimal utsträckning) annars i livet,

²⁵⁸ Isdal, P., *Meningen med våld*, (2015), s. 222 f.

²⁵⁹ Isdal, P., *Meningen med våld*, (2015), s. 223.

²⁶⁰ Isdal, P., *Meningen med våld*, (2015), s. 223.

varför människor utanför relationen kan ha svårt att se och förstå vad som händer. Han framhåller också att skammen över vad som försiggår i familjen hindrar den utsatta att berätta om våldet.²⁶¹

Juristen Gudrun Nordborg menar att normaliseringsprocessen måste ses som ett mönster med många möjliga variationer inom och mellan olika par.²⁶² Nordborg menar att vissa män upprepar sig, medan andra varierar sig och att övergreppen kan pågå under några minuter, timmar eller dygn. Vidare, menar Nordborg, kan övergrepp förekomma dagligen eller med långa intervaller och övergreppen kan vara riktade direkt mot personen, mot värdesaker eller husdjur, men också innefatta hot mot barn eller anhöriga. Utmärkande, menar Nordborg, är att varje ny episod av våld anknyter till de tidigare som en upprepning eller som ett alternativ till tidigare våld.²⁶³ Insikten att våldet inte består av isolerade enstaka händelser gör, enligt Nordborg, att fokus förskjuts från att beakta enstaka moment i en relation till att mer se helheten, till allt som ”ligger i luften”, där de olika våldsmomenten kopplas till varandra. Den känslomässiga anspänningen inför att våldet ska inträffa igen, de nedvärderande orden och de påtvingade sexualakterna är många gånger, enligt Nordborg, betydligt värre än det fysiska våldet, men de känslomässiga och praktiska bindningarna till gärningsmannen gör att den utsatta stannar kvar.²⁶⁴

I den typiska beskrivningen av en våldspräglad relation uppmärksammas isoleringen av kvinnan som en central del, antingen som en social bakgrundsvariabel eller som en aktiv kontrollstrategi från mannens sida.²⁶⁵ Holmberg & Enander menar att även om mannen i många fall blir kvinnans primära referenspunkt så behöver det inte, så som det enligt författarna ofta framställs i forskningen, innebära att kvinnan blir helt och hållet avskärmad från omvärlden och därigenom hänvisad till mannen som enda referenspunkt och källa till spegling. Holmberg & Enander fann i sin intervjustudie att isolering, eller försök till isolering, var ett dominerande tema, men att kvinnan – i olika hög grad – ändå behållit sitt nätverk, eller på olika sätt tagit kontakt med vänner och familj. Det

²⁶¹ Isdal, P., *Meningen med våld*, (2015), s. 191 ff. och s. 223.

²⁶² Nordborg, G., ”Väld i vardagen”, i Heimer, G. & Sandberg, D. (red.), *Våldsutsatta kvinnor: samhällets ansvar*, (2008), s. 63–87.

²⁶³ Nordborg, G., ”Väld i vardagen”, i Heimer, G. & Sandberg, D. (red.), *Våldsutsatta kvinnor: samhällets ansvar*, (2008), s. 69.

²⁶⁴ Nordborg, G., ”Väld i vardagen”, i Heimer, G. & Sandberg, D. (red.), *Våldsutsatta kvinnor: samhällets ansvar*, (2008), s. 69.

²⁶⁵ Se t.ex. Lundgren, E., *Väldets normaliseringsprocess*, 2004, s. 27 f.

innebär, enligt författarna, att våldet inte utspelar sig i ett socialt vakuum och att vänner och anhöriga i många fall känt till att kvinnan var utsatt för våld. Däremot hade deras agerande inte visat sig ha en avgörande betydelse för kvinnans uppbrott.²⁶⁶

I forskning om kvinnors uppbrottsprocess beskrivs flera faktorer som gör att en kvinna stannar kvar i en våldspräglad relation. Carin Holmberg och Viveka Enander har i en studie definierat de processer och mekanismer som leder till att kvinnor som lever i en misshandelssituation lämnar mannen.²⁶⁷ Även om deras studie har fokus på uppbrottet så belyser författarna också vissa aspekter som bidrar till att svårigheterna att bryta upp från ett förhållande med våld. Holmberg & Enander menar att det starka band kvinnan kan ha till mannen består av flera olika beståndsdelar – kärlek, rädsla, hat, medlidande, skuld, hopp, viljan att förstå, beroende och internalisering. Författarna beskriver det som att dessa faktorer var för sig utgör band till gärningsmannen som i sin tur flätas ihop till ett starkare band. Med hänvisning till begreppet traumatisk bindning benämner Holmberg & Enander detta starkare band för det traumatiska bandet till vilket kopplas den starka makt som, enligt författarna, mannen kan få över kvinnan och vars kärnpunkt består i att mannen får kvinnan att svika eller kränka sig själv. Grunden för att en traumatisk bindning ska kunna utvecklas är enligt författarna att det föreligger en ojämn maktbalans mellan parterna samt att de psykiska och/eller fysiska övergreppen är återkommande.²⁶⁸ Att de psykiska och fysiska övergreppen är återkommande, men inte ständigt pågående, utan att det häremellan finns perioder av vänlighet och medmänsklighet medför, enligt Holmberg & Enander, att en stark emotionell bindning till gärningsmannen utvecklas.²⁶⁹

²⁶⁶ Holmberg, C. & Enander, V., *Varför går hon? Om misshandlade kvinnors uppbrottsprocesser*, (2010), s. 125 f.

²⁶⁷ Holmberg, C. & Enander, V., *Varför går hon? Om misshandlade kvinnors uppbrottsprocesser*, (2010).

²⁶⁸ Holmberg, C. & Enander, V., *Varför går hon? Om misshandlade kvinnors uppbrottsprocesser*, (2010), s. 56 ff.

²⁶⁹ Holmberg, C. & Enander, V., *Varför går hon? Om misshandlade kvinnors uppbrottsprocesser*, (2010), s. 57 f. Jfr Lundgrens beskrivning om växlingen mellan våld och värme, avsnitt 4.3.3. Holmberg & Enander menar att just den känslomässiga intensiteten – de tvära kasten mellan värme och våld från mannens sida och den intensiva blandningen av kärlek, rädsla och hat från kvinnans, troligen är av betydelse för utvecklingen av ett traumatiskt band till mannen.

Vid sidan av de rent emotionella banden menar Holmgren & Enander att det finns andra band som också påverkar kvinnans uppbrottsprocess. Bland annat handlar det, enligt författarna, om en vilja att förstå mannen och varför han misshandlar, men också om en uppfattning hos kvinnan att det hon utsätts för inte är misshandel. Med det menar författarna att den som utsätts för våldet många gånger inte uppfattar de fysiska och/eller psykiska kränkningarna som våld och därmed inte ser sig själv som misshandlad.²⁷⁰ Andra faktorer som påverkar uppbrottsprocessen kan enligt Holmgren & Enander vara beroendeförhållandet, dels ett psykologiskt behov av kärlek, sällskap och förståelse, dels en praktiskt inriktad oro för att mannen t.ex. inte ska klara sig praktiskt med mat och omvårdnad om hon lämnar honom.²⁷¹

Utöver detta kan givetvis också andra faktorer göra att våldet tillåts fortgå. Faktorer som boende och arbete, eller brist på arbete, beskrivs också som utlösande faktorer för våldet, men också som omständigheter som möjliggör en kontinuitet i våldet.²⁷² Upplösningen av sociala nätverk, till följd av arbetslöshet, flytt, eller isolering av den utsatta, kan göra att det är svårt för den utsatta att få hjälp. Attityder i samhället som gör att familjens problem ses som privat och som kan hindra utomstående att ingripa, kan också påverka.²⁷³

3.6.4 En särskilt utsatt situation

Den forskning som redovisats ovan visar att våldet kan bygga på en rad olika faktorer som var för sig och tillsammans bidrar till utsattheten. På samma sätt kan den kontext och den särskilda utsatthet som fridskränkningensbrotten är tänkt att fånga påverkas av en rad olika faktorer. Det går därför inte att med lätthet definiera vad kontexten i BrB 4:4a innebär och

²⁷⁰ Holmberg, C. & Enander, V., *Varför går hon? Om misshandlade kvinnors uppbrottsprocesser*, (2010), s. 105 ff. Författarna menar att kvinnor tycks uppleva att de inte kvalificerar sig som misshandlade kvinnor eftersom våldet inte har varit tillräckligt grovt. De menar att det våld som kvinnorna själva beskriver som det värsta våldet är det psykiska, hjärntvätten, vilket inte motsvarar bilden av vad som är misshandel.

²⁷¹ Holmberg, C. & Enander, V., *Varför går hon? Om misshandlade kvinnors uppbrottsprocesser*, (2011), s. 45–56.

²⁷² SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 100.

²⁷³ Även om de flesta torde vara av uppfattningen att våld mot en närstående är fel så är steget att ingripa när man misstänker att någon blir utsatt för våld relativt stort. Om detta beror på en rädsla att blanda sig i familjelivet eller att andra orsaker ligger bakom får vara osagt.

varför det just är vid brott förövat mot *närstående* som bestämmelsen ger en möjlighet att lägga ihop flera gärningar och betrakta en bredare bild av verkligheten. Forskningen visar snarare på den komplexitet som ska hanteras inom ramen för fridskränkningensbrotten.

Det bör emellertid kunna sägas att de faktorer som utmärker fridskränkningensbrotten i första hand kan sägas handla om betydelsen av familjen som enhet. I betydelsen av familjen som enhet ligger i första hand den emotionella bindning till, och lojalitet med, gärningsmannen som följer av närståendeförhållandet. Den person som ska stå för kärlek, trygghet och tillit är på samma gång den som utövar våldet. De emotionella banden kan också bidra till en normalisering av våldet. I det ligger bl.a. att vi i en relation så att säga tål mer, eller ursäktar mer, vilket kan göra att den som utsätts har svårt att definiera det som pågår som våld, men också frågor om skuld och skam. Banden till gärningsmannen kan också göra att det är svårt att ta sig ur en destruktiv relation. Det kan i första sägas handla om de emotionella banden men också om praktiska orsaker. Även om våldet i sig kan vara allvarligt kan en rädsla för vad som ska hända med familjen, barnen eller huset bidra till att en anmälan inte görs eller att våldet döljs för utomstående. Att våldet ofta begås i hemmet är också en omständighet som påverkar utsattheten genom att kränkningarna begås på en plats där personen borde kunna känna sig trygg och vara fredad från våld.²⁷⁴ Vidare kan närståendekontexten sägas innebära en särskild utsatthet som ligger i att den nära relationen ger möjlighet till kontinuerligt våld i det privata, dvs. att gärningsmannen bortom det offentliga kontinuerligt kan föröva brott mot den utsatte. Sammantaget bidrar de olika faktorerna till att våldet kan upprätthållas och kan fortgå.

De omständigheter som tillsammans visar på den särskilda kontext som våld i nära relationer kan innebära kommer jag, med hänvisning till NJA 2004 s. 97, i avhandlingen att referera till som *en särskilt utsatt situation*.²⁷⁵ I NJA 2004 s. 97 uttrycks det som att det utmärkande för

²⁷⁴ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 21 f.

²⁷⁵ Begreppet särskilt utsatt situation används, för att beskriva kontexten i BrB 4:4a, förutom i NJA 2004 s. 97 även i prop. 2012/13:108 Ett förstärkt straffrättsligt skydd vid grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning, s. 10, för att benämna den särskilda situation som den som blir utsatt för våld i nära relationer kan befinna sig i. NJA 2004 s. 97 behandlas i avsnitt 6.3.3. Begreppet ska inte sammanblandas med "särskilt utsatt situation" i BrB 6:1 om våldtäkt (prop. 2012/13:111 En skärpt sexualbrottslagstiftning, s. 112) där begreppet "hjälploöst tillstånd", sedan juli år 2013, har ersatts med begreppet "särskilt utsatt situation". Med särskilt utsatt situation avses i BrB 6:1 att gärningsmannen genomför ett samlag eller en sexuell handling jämförlig med samlag genom att utnyttja

de straffvärda förfaranden som bestämmelsen i BrB 4:4a är avsedd att skydda är att kränkningarna, till skillnad från kränkningar av grannar eller andra mer yttligt bekanta, kan pågå under en längre tid utan att de upptäcks av andra och att de sällan anmäls av den kränkta personen på grund av de känslomässiga bindningar som finns mellan denna och gärningsmannen vilka sammantaget kan innebära att den utsatta parten befinner sig i en särskilt utsatt situation.²⁷⁶ När jag i det följande refererar till en särskilt utsatt situation – t.ex. skriver att kvinnan i ett visst fall bör kunna anses ha befunnit sig i en särskilt utsatt situation – syftar jag alltså på att kvinnan bör kunna anses ha befunnit sig i en sådan relation som kan motivera en tillämpning av BrB 4:4a.

3.7 Sammanfattande kommentarer

Konstruktionen av fridskränkingsbrotten innebär att den kontext som ska beaktas vid bedömningen av brott enligt BrB 4:4a har en mer framträdande roll än vad som normalt är fallet vid en straffrättslig bedömning. Av betydelse är inte bara kontexten i vilken den enskilda gärningen begåtts utan hur situationen för den utsatta verkligen ser ut. Olika förklaringsmodeller lyfter fram olika faktorer som orsak till våldet, men de beskriver var för sig, och sammantaget, att våld som begås inom ramen för en relation i många gånger handlar om kontroll, men visar framförallt att våldet handlar om mer än enskilda brottsliga övergrepp vid ett eller flera tillfällen.

Vad som ligger i den särskilda utsattheten kan bero på en mängd olika faktorer samt samspelet mellan dessa. Det går därför inte att ge någon generell definition av vad som menas med en särskilt utsatt situation. Faktorer som bidrar till den särskilda utsattheten är den känslomässiga och praktiska bindningen till gärningsmannen, att våldet ofta begås i det egna hemmet, att relationen medför att våldet kan pågå kontinuerligt, men det har också betydelse hur den utsattes situation framstår i övrigt.

att personen p.g.a. medvetlöshet, sömn, allvarlig rädsla, berusning eller annan drogpåverkan, sjukdom, kroppsskada eller psykisk störning eller annars med hänsyn till omständigheterna befinner sig i en särskilt utsatt situation. Se prop. 2012/13:111 En skärpt sexualbrottslagstiftning, s. 112.

²⁷⁶ Samma formulering återfinns i prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 78 f., vilken också HD hänvisar till, men utan att det i propositionen benämns särskilt utsatt situation.

4 Kvinnofridsreformen och vägen till ett fridskränkingsbrott

4.1 Inledning

Den ökade kunskap om våld mot kvinnor som våldsforskningen bidrog till, och som presenterades i kap. 3, fick under 1990-talet gehör inom politiken. Under detta årtionde blev mäns våld mot kvinnor ett fokusområde inom jämställdhetspolitiken och mäns våld mot kvinnor sågs som ett allvarligt samhällsproblem, en brottslighet som skulle prioriteras av rättsväsendet.²⁷⁷ Mäns våld mot kvinnor var även internationellt ett prioriterat område och 1993 antogs FN-deklarationen om avskaffande av våld mot kvinnor. I deklarationen beskrivs våldet som orsakat av en ojämlik maktrelation mellan könen.²⁷⁸

Genom ett regeringsbeslut den 1 juli 1993 tillsattes den utredning som kom att kallas Kvinnovåldskommissionen.²⁷⁹ Kommissionens uppdrag var att utifrån ett kvinnoperspektiv göra en översyn av frågor som rör våld mot kvinnor och att föreslå åtgärder för att motverka sådant våld.²⁸⁰ En av de åtgärder som föreslogs var införandet av ett nytt brott i brottsbalken som framförallt skulle ta sikte på våld och andra övergrepp mot kvinnor som levde i en nära relation med en man.

I detta kapitel beskrivs uppkomsten av den straffbestämmelse som till en början var tänkt enbart att fungera som ett skydd för utsatta kvin-

²⁷⁷ Se prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 21.

²⁷⁸ Förenta Nationerna Deklaration om avskaffande av våld mot kvinnor.

²⁷⁹ SOU 1995:60 Kvinnofrid.

²⁸⁰ Dir. 1993:88 Kommissionen om våld mot kvinnor. Förslaget initierades av dåvarande socialministern, Bengt Westerberg som menade att det trots att Sverige i ett internationellt perspektiv ansågs vara ett föregångsland när det gällde jämställdhet, så levde förlegade uppfattningar om kvinnorollen fortfarande kvar i samhället, vilka utgjorde en grund för uppkomsten av våld mot kvinnor. För att kunna föreslå adekvata åtgärder mot våldet ansågs det viktigt att öka de bakomliggande kunskaperna om orsakerna till det ökade våldet mot kvinnor.

nor, men som senare i praktiken gjordes könsneutral och resulterade i brotten grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning. I denna beskrivning ligger frågan om vilka intentioner som ligger bakom den typ av särreglering som BrB 4:4a innebär. Till skillnad från föregående kapitel som behandlade *vad* den särskilda kontexten i BrB 4:4a kan sägas innebära, behandlas i detta kapitel *hur* denna utsatthet är tänkt att fångas av bestämmelsen. Förslaget om ett särskilt fridskränkingsbrott, ändrade till viss del karaktär under lagstiftningsarbetets gång, både vad gäller syfte och utformning. Det förslag som lades fram i propositionen, och som senare kom att bli BrB 4:4a, skiljer sig på viktiga punkter från kommissionens förslag, vilket har viss betydelse för betydelsen av de bakomliggande faktorerna till kommissionens förslag och därmed också för innebörden av det helhetsperspektiv som ska anläggas vid tillämpning av bestämmelsen. I kapitlet redogörs vidare för de straff- och processrättsliga begränsningar som ansågs förhindra att Kvinnovaldskommissionens förslag skulle kunna genomföras fullt ut. Den närmare innebörden av dessa begränsningar i förhållande till det helhetsperspektiv som Kvinnovaldskommissionens förslag utgick ifrån och därmed hur dessa förhåller sig till det ursprungliga syftet bakom bestämmelsen, kommer att diskuteras och problematiseras i efterföljande kapitel.

4.2 Kvinnovaldskommissionens förslag

4.2.1 Inledning

Kommissionens uppdrag var att utifrån ett kvinnoperspektiv göra en översyn av frågor som rör våld mot kvinnor och att föreslå åtgärder för att motverka sådant våld.²⁸¹ Bakgrunden var främst det ökande antal anmälningar om misshandel och sexuella övergrepp som skett sedan 1980-talet och då i synnerhet när det gällde våldsbrott mot närstående kvinnor.²⁸²

²⁸¹ Dir. 1993:88 Kommissionen om våld mot kvinnor. Direktiven till kommissionen finns i sin helhet i SOU 1995:60, bilaga B.

²⁸² Dir. 1993:88 Kommissionen om våld mot kvinnor. I direktivet konstateras att den senaste statistiken från Statistiska centralbyrån och Brottförebyggande rådet visade att antalet anmälningar om sexuellt tvång, sexuellt utnyttjande och sexuellt umgänge riktat mot vuxna personer ökat med 23 procent under år 1992 jämfört med år 1991 och att ökningen av sexuellt ofredande riktat mot vuxna under samma period uppgick till 35 procent. Antalet misshandelsbrott hade under samma period ökat med tio procent. Trots den stora ökningen av anmälda sexualbrott som skett mellan åren 1981 och 1991 (70

Åtgärderna skulle därför i första hand röra de utsatta kvinnorna och deras barn, samt männen som utövade våld, men kommissionen skulle också beakta orsakerna till att våld mot kvinnor uppstår.²⁸³ Kommissionens uppdrag omfattade särskilt åtgärder inom socialtjänsten, hälso- och sjukvården samt rättsväsendet.²⁸⁴

Inom det område som gick under beteckningen "rättsväsendet" var uppdraget att göra en utvärdering och allmän översyn av tillämpningen av de regler som rörde sexualbrott, kvinnomisshandel och därmed närbesläktade brott, t.ex. olaga hot och ofredande, samt att överväga möjligheterna att med i huvudsak befintlig lagstiftning komma tillrätta med sådana brott. Särskilt skulle beaktas om rekvisiten i brottsbalkens bestämmelser var adekvat utformade med hänsyn till den rådande synen på jämställdhet mellan kvinnor och män i allmänhet och på våld mot kvinnor i synnerhet.²⁸⁵

Föreställningen om våldet som ett uttryck för bristande jämställdhet, låg också till grund för Kvinnovåldskommissionens förslag till ny lagstiftning rörande kvinnofridsbrott. Kommissionen menade att även om orsakerna till våld mot kvinnor är mångfacetterade och svårångade, så är en grundförutsättning för uppkomsten av mäns våld mot kvinnor "samhällets struktur grundad på mäns överordning och kvinnors underordning".²⁸⁶ Kommissionen poängterade emellertid att förslagen i betänkandet inte primärt var inriktade på ojämlika maktförhållanden "utan framförallt på åtgärder mot våld i egentlig bemärkelse".²⁸⁷ Mot bakgrund av den forskning om våld mot kvinnor och de förklaringsmodeller som visade på våldets särskilda karaktär ansåg Kvinnovåldskommissionen att den lagstiftning som fanns inte tillräckligt gav utrymme att

procent) kunde konstateras att ökningen i anmälningar mellan åren 1991 och 1992 var "kraftigare än på länge".

²⁸³ Vad som åsyftades var samhällets och enskilda individers kvinnosyn – att fördomar som direkt, eller indirekt, tog sig uttryck i mäns makt över kvinnor skulle bekämpas. För att kunna öka insatserna mot våldet mot kvinnor behövdes enligt direktivet en tydlig insikt om våldets bakomliggande orsaker och mekanismer.

²⁸⁴ Kvinnovåldskommissionens slutbetänkande innehåller förslag på lagändringar på flera områden och förslag på åtgärder inom socialtjänst, hälso- och sjukvård, frivilliga organisationer och myndigheter inom rättsväsendet, men också rekommendationer för myndigheternas förhållningssätt till frågor som rörde våld mot kvinnor.

²⁸⁵ Dir. 1993:88 Kommissionen om våld mot kvinnor, s. 17 f.

²⁸⁶ SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 51.

²⁸⁷ SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 51.

beakta ”kvinnans utsatta situation”.²⁸⁸ Utredningen visade att det våld och de övergrepp som förekommer i relationer och som riktas mot kvinnor ofta utgör ett led i en lång rad av samma eller olika slags brott, t.ex. misshandel, olaga hot och sexualbrott, vid ett stort antal brottstillfällen. När dessa brott bedöms som isolerade händelser krävs det i princip att kvinnan kan precisera varje gärning till tid och rum.²⁸⁹

En utgångspunkt för Kvinnovaldskommissionens förslag var NJA 1991 s. 83, där justitierådet Nyströms särskilda yttrande hade stor betydelse för kommissionens inställning och förslagets utformning.²⁹⁰ Frågan i HD gällde beviskrav och bevisvärdering i mål om våldtäkt och misshandel. Den tilltalade dömdes för att, under tre års tid och vid ett stort antal tillfällen, ha misshandlat och hotat sin sambo samt vid flera tillfällen genom våld tvingat henne till samlag. Nyström anför i sitt särskilda yttrande att det, då den påstådda brottsliga gärningen består av våld eller annat övergrepp utövat mot någon inom gärningsmannens familj, ofta finns svårigheter av särskilt slag vilka kan gälla såväl bevisning som precisering av brottet. Nyström skriver bland annat följande:

Utmärkande för brottslighet av detta slag är att det ofta är fråga om en serie övergrepp av likartad karaktär, som har fått pågå under lång tid innan en anmälan slutligen görs. Sociala förhållanden, parternas känslomässiga bindningar och andra personliga faktorer bidrar till att inte bara gärningsmannen utan också offret i det längsta försöker undvika att röja för någon vad som försiggår mellan dem. Utredningen försvåras av att det endast sällan finns någon teknisk eller annan objektiv bevisning av den typ som ofta kan säkras vid brott av överfallskaraktär eller i andra situationer där parterna inte har någon varaktig personlig relation. [...] Ett särskilt problem är att det vid upprepade övergrepp, där de yttre förhållandena vid skilda gärningstillfällen är ganska likartade, kan vara svårt för den drabbade att i efterhand hålla isär olika händelser och att dels i detalj beskriva dem, dels precisera när och var de har utspelat sig.²⁹¹

Det som enligt Kvinnovaldskommissionen motiverade en särreglering av mäns våld mot kvinnor var att forskningen, med hänvisning till bl.a. normaliseringsprocessen, visade att det i ett förhållande där övergrepp förekommit under en längre tid inte främst var de enskilda fysiska över-

²⁸⁸ SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 301.

²⁸⁹ SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 300 f.

²⁹⁰ SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 303 f.

²⁹¹ NJA 1991 s. 83. Nyströms särskilda yttrande behandlas mer utförligt i Kvinnovaldskommissionens betänkande, SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 303 f.

greppen i sig som karaktäriserade den utsatta kvinnans situation.²⁹² Kommissionen menade att det i lagstiftningen måste tas hänsyn till helhetsbilden av den utsatta kvinnans situation, där de enskilda gärningar kvinnan utsatts för dels kan vara svåra att precisera, dels utgörs av beteenden som inte ryms under något straffbud men som ändå är en väsentlig del i våldet.²⁹³

Även om uppdraget i första hand var att utifrån befintlig lagstiftning föreslå åtgärder, ansågs de särskilda omständigheter som karaktäriserar våld i nära relationer, med styrka tala för en särreglering av sådant våld. Kommissionen menade att den straffrättsliga regleringen inte gav tillräckligt utrymme att ta hänsyn till helheten:

Vår straffrätt fokuserar på enskilda gärningar. Om man inte betraktar gärningarna som ett led i en pågående process föreligger risk att helhetsperspektivet går förlorat.²⁹⁴

Det nya brottet skulle framförallt ta sikte på våld och andra övergrepp mot kvinnor i nära relationer till män, dvs. det skulle ge ökat straffrättsligt skydd åt makar, sambor och mödrar, men också åt vuxna döttrar.²⁹⁵ Bestämmelsen skulle inte bara omfatta redan kriminaliserade gärningar, utan även vissa andra beteenden som bidrog till den särskilda utsatthet som våldet var ett utslag av.²⁹⁶ För straffansvar skulle det vara tillräckligt att de olika straffbara handlingarna var preciserade till sin karaktär, däremot skulle de inte behöva vara preciserade i tid och rum.²⁹⁷

²⁹² SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 306, där kommissionen hänvisar till prop. 1994/95:23 Om ett effektivare brottmålsförfarande, där det anges att kriminalisering som metod för att söka hindra överträdelser av olika normer i samhället bör användas med stor försiktighet och att nykriminalisering i princip bara är befogad för det fall ett beteende kan föranleda påtaglig skada eller fara och där alternativa sanktioner inte står till buds eller där straffsanktion krävs med hänsyn till gärningens allvar och utgör ett effektivt medel för att motverka det icke önskvärda beteendet, samt att rättsväsendet har resurser för att klara den ytterligare belastningen en kriminalisering kan komma att innebära, s. 55. Normaliseringsprocessen behandlas i betänkandet i olika avsnitt, men främst på s. 102 f.

²⁹³ SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 22.

²⁹⁴ SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 22.

²⁹⁵ SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 304.

²⁹⁶ SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 22.

²⁹⁷ SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 304.

4.2.2 Förslag på ett nytt brott i brottsbalken – kvinnofridsbrott och fridsbrott

Kvinnovåldskommissionens förslag innebar att ett nytt brott skulle tas in i brottsbalken. Bestämmelsen, som framförallt skulle ta sikte på våld och andra övergrepp mot närstående eller tidigare närstående kvinnor, skulle enligt förslaget innehålla två brottsrubriceringar. Ett första stycke, kvinnofridsbrott, avsåg situationer där brottet begicks av en man mot en kvinna som var närstående till honom. Ett andra stycke, fridsbrott, avsåg andra typer av relationer, t.ex. samkönade relationer.²⁹⁸

En man som mot en närstående eller tidigare närstående kvinna använder våld eller hot om våld eller utsätter henne för annan fysisk eller psykisk påverkan, ägnad att varaktigt kränka kvinnans integritet och skada hennes självkänsla, döms för *kvinnofridsbrott* till fängelse i lägst ett och högst sex år.

Om en man handlar som anges i första stycket mot en annan man, eller om en kvinna handlar så mot en annan kvinna eller mot en man, döms för *fridsbrott* till straff som där anges.²⁹⁹

Kommissionen menade att det vid brott mot kvinnor i nära relationer i och för sig kan vara fråga om enstaka övergrepp, men att det ofta rör sig om övergrepp som utgör ett led i en lång rad av brott, såsom misshandel, olaga hot och sexualbrott. Enligt kommissionen förhöll det sig ofta så att en brottsanmälan omfattade ett stort antal brottstillfällen.³⁰⁰ Kommissionen ansåg att detta medförde svårigheter för åklagaren som för att kunna väcka åtal behövde ha gärningarna preciserade till tid och rum och tillräckliga bevis avseende varje enskild gärning. En grundläggande viktig innebörd av det nya brottet var därför att vissa lättnader i åklagarens gärningsbeskrivning kunde medges.³⁰¹ Kommissionen anförde:

²⁹⁸ SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 304. Noteras kan att tre ledamöter och en sakkunnig i utredningen reserverade sig mot förslaget på en särskild bestämmelse om kvinnofridsbrott. Distriktsåklagare Margaretha Lidman Lind, chefsrådmann Ulla Ljunggren-Thedéen och sakkunnig Monika Olsson, delade majoritetens uppfattning avseende behovet av en helhetssyn på kvinnans situation och de svårigheter som kan uppstå vid kvinnans möte med rättsväsendet. Reservationen avsåg de tillämpningssvårigheter som var förenat med det föreslagna brottet och reservanternas förslag var i stället att förstärka skyddet i redan befintlig lagstiftning, t.ex. avseende misshandel (SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 427 ff. och s. 432.) Anders Erikssons, professor i rättsmedicin, reservation avsåg förslagets könsspecifika natur. (SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 431 f.).

²⁹⁹ SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 36.

³⁰⁰ SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 300 f.

³⁰¹ SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 301.

För en kvinna som under en längre tid har levt i ett förhållande där hon blivit misshandlad är det emellertid inte bara de enskilda fysiska övergreppen i sig som karaktäriserar kvinnans utsatta situation. Det är oftast inte ens möjligt för henne att i detalj beskriva vart och ett av övergreppen. Verkligheten är i stället många gånger sådan att kvinnans tillvaro har varit helt präglad av våld och hot. Våldet har varit det normala, och tidsperioder utan våld hör i vissa fall till undantagen. Kvinnan beskriver därför övergreppen som en process. Ibland kan våldet till och med ha varit ganska begränsat. Redan det latent, outtalade hotet, och vetskapen om att mannen som hon sammanbor eller har sammanbott med när som helst kan utöva våld mot henne, utgör ett övergrepp mot kvinnan.³⁰²

Kommissionen menade att straffrättens krav på konkreta händelser som kan avgränsas och preciseras tidsmässigt inte stämde överens med de utsatta kvinnornas upplevelser av våldet som en process som pågår över tid och att det därför behövdes en ny straffbestämmelse som tog sikte på dessa specifika fall.³⁰³ Bestämmelsen skulle därför omfatta en rad olika handlingar som redan var kriminaliserade i olika straffstadganden, t.ex. misshandel, olaga hot och förolämpningar. Därutöver skulle bestämmelsen komma att innefatta vissa beteenden som inte är kriminaliserade, men som ändå starkt bidrar till att skapa den situation av psykisk terror som, enligt kommissionen, brottet var ett utslag av.³⁰⁴

En särskild fråga gällde var brottet skulle placeras. Brottet ansågs på grund av dess karaktär framförallt utgöra ett brott mot frihet och frid. Brottet skulle enligt förslaget därför placeras bland frihet- och fridsbrotten i brottsbalkens fjärde kapitel i en ny 4 a §.³⁰⁵

Straffet för brottet skulle motsvara minimistraffet för grov misshandel och straffskalan förslogs bli fängelse i lägst ett och högst sex år.

4.2.3 En ny brottskonstruktion

4.2.3.1 Närstående och indelningen i två separata brott

För ansvar för kvinnofridsbrott eller fridsbrott skulle fordras att brottet riktas mot en närstående eller tidigare närstående person. Med närstående avsågs framförallt makar och par som lever eller har levt tillsammans under äktenskapsliknande förhållande, men också andra närstående kvin-

³⁰² SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 301.

³⁰³ SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 301.

³⁰⁴ SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 304.

³⁰⁵ SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 411 ff.

nor till mannen, t.ex. hans mor eller dotter. Att också tidigare närstående skulle omfattas av bestämmelsen motiverades med att trakasserierna ofta fortsätter, och ibland också inleds, efter att kvinnan lämnat mannen.³⁰⁶

Bestämmelsen skulle i första hand ta sikte på att skydda kvinnor från övergrepp av män, vilket ansågs borde tydliggöras i lagstiftningen genom en uppdelning i två stycken, där det första stycket skulle omfatta fall där en man gjorde sig skyldig till brottet mot en kvinna (kvinnofridsbrott) och där det andra stycket skulle omfatta fall där en man gjorde sig skyldig till brottet mot en annan man, eller fall där en kvinna var förövare (fridsbrott).³⁰⁷ Kommissionen motiverade indelningen med att det inte rådde någon tvekan om att gärningsmannen i regel kommer att vara en man och offret en kvinna.³⁰⁸ Kommissionen pekade dock på att även andra konstellationer avseende gärningsman/offre var tänkbara, t.ex. övergrepp i samkönade relationer, men också i förhållandet mellan vuxna barn och deras föräldrar eller motsvarande nära anhöriga. Såväl män som kvinnor kunde därmed vara både gärningsmän och offer och dessa relationer skulle alltså ingå i det andra stycket, fridsbrott.³⁰⁹ Föräldrars våld mot ett minderårigt barn skulle dock inte omfattas av bestämmelsen. Denna begränsning motiverades emellertid inte närmare.³¹⁰

4.2.3.2 *Brotten – ett helhetsperspektiv*

Genom bestämmelsen skulle det bli möjligt att ta hänsyn till den utsatta personens hela situation. Brottet skulle enligt förslaget vara perdurerande, fortlöpande, men det skulle för straffansvar krävas att de straffbara handlingarna pågått under en viss minsta tid. Denna tid kunde variera från fall till fall beroende på hur allvarligt våldet och hotet framstod. Vidare anförde kommissionen att en fokusering på de enskilda gärningarna gjorde att gärningarna inte betraktades i belysning av en pågående process och att det förelåg en uppenbar risk att helhetsperspektivet skulle

³⁰⁶ SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 307.

³⁰⁷ SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 307.

³⁰⁸ SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 23 och 306 f. ”Utmärkande för det beteende som vi vill straffbelägga är nämligen att det innefattar en kränkning av en annan person på grund av kön och har sin grund i föreställningar om kvinnors lägre värde i förhållande till män”. (s. 306)

³⁰⁹ SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 307.

³¹⁰ SOU 1995:60, Kvinnofrid s. 412.

gå förlorat och att den psykiska påverkan som kvinnan blivit utsatt för blev mindre tydlig.³¹¹

Kommissionen menade att det inte skulle det inte vara nödvändigt att tidsmässigt ange varje handling i detalj utan att det i stället var tillräckligt att konstatera att de olika straffbara handlingarna var preciserade till sin karaktär och att de utförts inom en bestämd tidsperiod.³¹² Som skäl för denna lättnad avseende kravet på precision i gärningsbeskrivningen anfördes att den tid som ofta förflutit mellan gärningarna och anmälan, tillsammans med det förhållandet att gärningarna i regel ingår i en pågående process, innebar att det inte sällan är svårt för en utsatt person att på ett sammanhängande, klart och detaljerat sätt redogöra för övergreppen. Enligt kommissionen var det inte ovanligt att berättelsen i stället präglades av vaghet och var generellt hållen samt att det på grund av det upprepade våldet ofta saknades möjlighet för kvinnan att precisera de enskilda gärningarna till tid och rum.³¹³ Genom en lättnad i kravet på gärningsbeskrivningens precision förordade således kommissionen närmast en bevislättning, eller åtminstone ett ändrat bevistema i förhållande till ett åtal som baseras på separata gärningar enligt brottsbalkens kapitel.³¹⁴

I den nya straffbestämmelsen skulle hänsyn kunna tas till vissa beteenden, t.ex. diffusa hot, påtryckningar och annan negativ psykisk påverkan, som inte var kriminaliserade men som, enligt kommissionen, på ett effektivt sätt bidrar till utsattheten och som tillsammans utgör "ett latent hot som kvinnan lever i skuggan av".³¹⁵ Vidare skulle också en rad olika handlingar, som redan var kriminaliserade i olika straffstadganden komma att inrymmas i straffbudet, t.ex. misshandel, olaga hot, men även olaga frihetsberövande, olaga tvång och hemfridsbrott. Detta motiverades med att "[g]ärningsmomenten kan vara många och olikartade, men kännetecknas alla av att de ingår som ett led i en pågående process."

³¹¹ SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 302. Kommissionen hänvisade till NJA 1991 s. 83, om beviskrav och bevisvärdering i mål om våldtäkt och misshandel, där HD konstaterade att det inte utgör något absolut hinder mot en fällande dom att det exakta antalet handlingar av det aktuella slaget inte kan fixeras till tid och rum, utan endast kan anges inom vissa tidsramar och att åtal för en serie brottsliga gärningar av närmare angivet innehåll bör kunna bifallas "utan att det blir till fullt utrett när och var de olika gärningarna har ägt rum".

³¹² SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 304.

³¹³ SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 301 f.

³¹⁴ För vidare diskussion om lättnad i gärningsbeskrivningens precisionskrav, se avsnitt 7.5.2.5.

³¹⁵ SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 305.

Fördelen med en sådan ordning ansåg kommissionen vara att ”helheten – om än i belysning av enskilda detaljer – tydligt blir föremål för domstolens prövning”. Införandet av straffbestämmelsen skulle också tydliggöra att den straffbara gärningen utgörs av en pågående process där de enskilda gärningsmomenten inte med nödvändighet behövde preciseras till tid och rum. Det skulle därmed vara tillräckligt att konstatera att det varit fråga om en rad beteenden av olika slag, som är preciserade till sin karaktär och där man vet att handlingarna utförts under en bestämd period.³¹⁶ Sådana beteenden kunde, utöver enskilda brottsliga gärningar, enligt kommissionen vara att mannen t.ex. förbjuder en kvinna att träffa släktingar och vänner, att mannen gömmer undan gemensamma tillhörigheter som telefon eller nycklar, men också diffusa hot eller andra handlingar som inte gick att lagföra, men som ”framför allt i belysning av en situation präglad av våld och såväl uttalade som outtalade hot – närmast kan beskrivas som psykisk terror”.³¹⁷

I konkurrenshänseende skulle, när förutsättningarna i övrigt förelåg, den nya straffbestämmelsen konsumera brott som ringa misshandel och misshandel av normalgraden, ofredande och förolämpning. Om gärningarna däremot var sådana att det fanns förutsättningar att döma för t.ex. grov misshandel, skulle det dömas för fridsbrott och det grova brottet i konkurrens. Samma sak gällde beträffande brott som t.ex. olaga frihetsberövande av normalgraden, våldtäkt, utom såvitt avser det mindre allvarliga brottet, och (det då existerande brottet) grovt sexuellt utnyttjande. Om gärningsmannen dessutom genom sitt handlande överträtt ett meddelat besöksförbud (idag kontaktförbud) skulle han dömas även för detta brott.

4.2.3.3 *Ett perdurerande brott – särskilt om preskription och nödvärn*

De omständigheter som enligt kommissionen talade för att brottet skulle vara perdurerande var främst att brotten ofta kom till myndigheternas kännedom först efter lång tid och att det därför inte var ovanligt att brotten var preskriberade.³¹⁸ Genom att brottet var konstruerat som ett fortlöpande brott skulle preskription för brottet inträda först efter att det tillstånd brottet utgjorde upphör. Att brottet var perdurerande kunde enligt

³¹⁶ SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 305 f.

³¹⁷ SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 302.

³¹⁸ SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 302.

kommissionen också få betydelse i nödvärnshänseende. Kommissionen menade att det i de fall där kvinnor använt grovt våld mot män ofta handlade om att kvinnan levit i ett förhållande som under lång tid präglats av att mannen misshandlat och hotat henne.

När kvinnor har använt grovt våld mot män bottnar detta ofta i att kvinnorna har levit i förhållanden, som under lång tid har präglats av att männen misshandlat eller hotat dem. När en kvinna i en sådan situation åtalats för att hon använt grovt våld har hon sällan framgång med invändningen att hon handlat i nödvärn, eftersom mannens våld många gånger inte ansetts tillräckligt överhängande.³¹⁹

Enligt kommissionen kunde den nya straffbestämmelsen få betydelse för hur en kvinnas våldsbrott i sådana situationer ska bedömas i nödvärnshänseende.³²⁰ Det gjordes emellertid ingen närmare analys av på vilket sätt och i vilka situationer rätten till nödvärn kunde tänkas påverkas.

4.3 Ett nytt brott i brottsbalken grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning

4.3.1 Inledning

Regeringen konstaterade att införandet av ett nytt brott i brottsbalken var en viktig åtgärd för att lyfta fram våld mot kvinnor i hemmet och höja straffvärdet för sådana brott.³²¹ Det förslag som läggs fram i propo-

³¹⁹ SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 412.

³²⁰ SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 302 f. och s. 412.

³²¹ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 22 f. Av de åtgärder Kvinnoväldskommissionen föreslog mot våld mot kvinnor valde regeringen att fokusera på tre centrala punkter varav en var skärpt straffrättslig lagstiftning avseende våld i nära relationer. Den andra punkten handlade om förebyggande åtgärder, främst åtgärder riktade mot våldsbenägna män, men också åtgärder för att stödja, skydda och hjälpa utsatta kvinnor. Den tredje punkten handlade om utbildning av personal inom rättsväsende, socialtjänst och hälso- och sjukvård, samt samverkan mellan myndigheter för att identifiera utsatta kvinnor och för att kunna ge dem ett adekvat bemötande. Visserligen ansågs, något som kommissionen poängterat, barns utsatta situation i misshandelsmiljöer genom bevitnande av våldet vara ett område som måste uppmärksammas i betydligt högre grad, men att fokus här i första hand var det perspektiv som hade sin utgångspunkt i de utsatta kvinnornas situation. Barns utsatta situation i misshandelsmiljöer har senare resulterat i både ändringar i socialtjänstlagen genom att barn som bevitnar våld ska ses som brottsoffer i behov av stöd och hjälp (SoL 5:11) och genom ett tillägg i de försvårande omständigheter som kan beaktas vid straffvärdebedömning av brott (BrB 29:2 p. 8).

sitionen, och som senare kom att bli BrB 4:4a, skiljer sig emellertid, som nämndes i inledningen, på viktiga punkter från kommissionens förslag. Det handlar dels om den allmänna utformningen av brottet, dels om vem som enligt bestämmelsen är att betrakta som närstående.

4.3.2 Brottskonstruktionen

4.3.2.1 Inledning

Regeringen delade i grunden kommissionens uppfattning att våld i nära relationer kan vara särskilt straffvärt med hänsyn till den utsatta situation som den våldsutsatte ofta befinner sig i. Regeringen menade att visst utrymme visserligen redan gavs att beakta den särskilda utsatthet som följer av att offret är närstående person, bl.a. med hänvisning till att misshandel av en närstående kvinna kan bedömas som grov misshandel under åberopande av just sådana skäl som kommissionen anförde till stöd för sitt förslag till ny straffbestämmelse. Frågan var, enligt regeringen, om sådan hänsyn tas när de enskilda kränkningarna inte når upp till denna nivå utan i stället består av upprepade gärningar som betraktade var för sig är relativt lindriga. Det förhållandet att det systematiska i förfarandet sammantaget kan leda till en mycket betydande kränkning av den utsatta personen innebar, enligt regeringen, att det fanns ett behov av en generell uppgradering av straffvärdet även i fall där grovt brott inte bedöms föreligga.³²²

Det som utmärker kränkningar av nära anhöriga, till skillnad mot t.ex. grannar eller andra mer ytligt bekanta, är att kränkningarna kan pågå under en längre tid utan att de upptäcks av andra och att de sällan anmäls av den kränkta personen på grund av de känslomässiga bindningar som finns mellan denna och gärningsmannen. Dessutom pågår de inte sällan i hemmet där personen borde kunna känna sig trygg och säker.³²³

Brottet ansågs, i linje med vad kommissionen föreslagit, på grund av sin karaktär framförallt utgöra ett brott mot frihet och frid. Placeringen, så som kommissionen föreslagit, bland frihet- och fridsbrotten i brottsbalkens fjärde kapitel i en ny 4 a § ansågs därför motiverad.

³²² Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 78. Regeringen menade att det inte heller fanns någon anledning att anta att domstolarna inte bedömer upprepade misshandel mot närstående, eller tidigare närstående, som grov misshandel i de fall det finns skäl för det.

³²³ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 79.

Med hänvisning till att de enskilda gärningar som sammantaget kunde bedömas som ett fridskränkingsbrott kan innefatta gärningar av mycket olika straffvärde, men att de i regel skulle vara att bedöma som brott av lindrigare slag, ansågs det minimistraff som kommissionen föreslagit, ett års fängelse, vara alltför strängt. Regeringen föreslog i stället ett minimistraff på sex månader, vilket ansågs vara en tillräcklig markering av allvaret i den kränkning som förfarandet innefattar. Med hänsyn till att straffbestämmelsen kan innefatta också gärningar av sammantaget mycket betydande straffvärde skulle dock straffmaximum sättas till det av kommissionen föreslagna sex års fängelse. Straffskalan ansågs på så sätt medge en adekvat bedömning av straffvärdet.³²⁴

4.3.2.2 Närstående och indelningen i två separata brott

Den bestämmelse som slutligen kom att införas i BrB 4:4a skiljer sig på vissa ganska väsentliga punkter från förslaget i Kvinnovaldskommisionens betänkande. En första skillnad gäller närståendebegreppet. Med närstående skulle, enligt regeringen, i första hand avses en person till vilken gärningsmannen har eller har haft ett förhållande, t.ex. någon som är gift med gärningsmannen eller som sammanbor eller har sammanbott med denne under äktenskapsliknande förhållanden.³²⁵ Vidare skulle personer som är närstående till gärningsmannen på annat sätt, t.ex. gärningsmannens mor eller far, syster eller bror eller andra nära släktingar omfattas.

Regeringen delade emellertid inte kommissionens uppfattning att omyndiga barn inte skulle omfattas av bestämmelsen utan menade att det fanns all anledning att bedöma kränkningar av ett minderårigt barn som "minst lika allvarliga som kränkningar av vuxna personer".³²⁶ Som närstående skulle därför också räknas barn till gärningsmannen och barn till en person som gärningsmannen bor eller har bott med (styvbarn). Att någon är att betrakta som närstående innebär normalt sett, enligt

³²⁴ Prop. 1997/98:55 Kvinnovald, s. 82.

³²⁵ Med sammanboende under äktenskapsliknande förhållanden avses här samma förhållanden som i lag (1987:232) om sambors gemensamma hem. Sambor är enligt 1 § två personer som stadigvarande bor tillsammans i ett parförhållande och har gemensamt hushåll.

³²⁶ Prop. 1997/98:55 Kvinnovald, s. 78.

propositionen, att gärningsmannen och den kränkta bor eller har bott tillsammans.³²⁷

Vikten av att särskilt belysa det straffvärda i mäns våld mot kvinnor ansågs, främst av pedagogiska skäl, motivera en indelning av bestämmelsen i två separata brott. Med hänsyn bl.a. till det pågående arbetet med att göra brottsbalkens bestämmelser könsneutrala ansågs däremot att den könsneutrala formuleringen skulle finnas i det första stycket i bestämmelsen, medan den del av bestämmelsen som specifikt tog sikte på mäns våld mot kvinnor skulle finnas i bestämmelsens andra stycke.

4.3.2.3 *Brotten – enskilda redan kriminaliserade gärningar*

En andra skillnad mellan kommissionens förslag och regeringens förslag var att regeringen valde att bygga regleringen kring redan kriminaliserade gärningar. En sådan konstruktion som kommissionen föreslagit ansågs bl.a. ur ett rättssäkerhetsperspektiv göra brottsbeskrivningen alltför vag. Exempelvis ansågs, med hänvisning till legalitetsprincipen, en bestämmelse som också skulle rymma icke kriminaliserade gärningar, som t.ex. lindrigare psykisk misshandel, kunna komma att omfatta ”en alltför oöverskådlig krets av gärningar” för att kunna godtas.³²⁸ Bestämmelsen skulle därför utgå från de, redan kriminaliserade, gärningar som av Kvinnovaldscommissionen visat sig vara karaktäristiska för mäns våld mot kvinnor, t.ex. misshandel och olaga hot. Beträffande handlingar som inte i sig är straffbara, t.ex. lindrigare psykisk misshandel, gjordes bedömningen att det torde vara ytterst ovanligt att den kränkande personen utöver dessa inte också begick straffbara handlingar. En utformning av bestämmelsen som en serie i sig straffbelagda gärningar som typiskt sett bedömdes kunna ingå i en kränkning av en närstående person och som utgjorde ett direkt angrepp på den personliga integriteten, ansågs därför stämma väl överens med lagstiftningens syfte. En sådan konstruktion ansågs innebära att brottsliga gärningar som sedda var för sig var av relativt lindrig art skulle kunna bedömas som ett grovt brott och därmed ges ett högre straffvärde samtidigt som det straffrättsliga intresset av en tydlig avgränsning av det kriminaliserade området kunde tillgodoses.³²⁹

³²⁷ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 131. Varken avgränsningen till närstående eller närståendebegreppet kommenterades av Lagrådet.

³²⁸ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 76 f.

³²⁹ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 79 ff.

De brott som skulle omfattas av bestämmelsens brottskatalog var sådana som till sin karaktär utgjorde ett direkt angrepp på den personliga integriteten. Kommissionen hade visat att ärekränkningsbrotten i 5 kap. brottsbalken är vanligt förekommande i de nu aktuella situationerna men med hänvisning till bl.a. de särskilda åtalsregler som gäller för dessa brott, ansågs de likväl inte böra omfattas av brottskatalogen.

En avgränsning till brotten i 3, 4 och 6 kap. brottsbalken, dvs. brott mot liv och hälsa, brott mot frihet och frid och sexualbrotten ansågs motiverad med hänsyn till syftet med bestämmelsen. Genom de särskilda rekvisit som uppställs i bestämmelsen – att gärningarna varit led i en upprepad kränkning och varit ägnade att allvarligt skada självkänslan – ansågs möjligheten att ta hänsyn till den utsattas hela situation tillgodoses. För bedömningen av om gärningarna varit ett led i en upprepad kränkning och för att visa mönstret i gärningsmannens handlande, skulle också handlingar som den tilltalade tidigare dömts för eller där skuldfrågan annars är klar, t.ex. genom åtalsunderlåtelse, kunna åberopas.³³⁰

Bestämmelsen innebar, enligt propositionen att domstolen, i stället för att döma för de enskilda brott som gärningarna utgör (t.ex. misshandel och olaga hot), skulle döma för det nya brottet, om övriga förutsättningar var uppfyllda. Domstolen skulle därmed kunna ta hänsyn till den kränkta personens hela situation vid brottsrubriceringen av gärningarna vilket också direkt skulle påverka bedömningen av straffvärdet.³³¹

Såsom kommissionen föreslagit, skulle det vad gäller allvarligare brott dömas i konkurrens med fridskränkingsbrottet. Enligt regeringen torde det normalt innebära att, när fråga är om konkurrens mellan det nya brottet och ett annat brott med strängare straffskala, ska domstolen för det senare brottet döma särskilt och det ska därmed inte ingå i fridskränkingsbrottet.³³² Som exempel anges att det innebär att domstolen ska döma för grov misshandel i konkurrens med ett eventuellt fridskränkingsbrott, även om gärningen ingår i ett beteende av det slag som omfattas av den nya bestämmelsen.

³³⁰ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 81 f. och s. 133.

³³¹ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 134.

³³² Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 134.

4.3.2.4 *Inte ett perdurerande brott – preskription och nödvärn*

Kommissionens förslag att ge brottet karaktär av en fortlöpande kränkning ansågs kunna leda till att beskrivningen av gärningarna gjordes alltför oprecis vilket skulle kunna försvåra förutsättningarna att bevisa brott.³³³ En sådan utvidgning av nödvärnsrätten som kommissionen föreslagit ansågs inte heller vara förenlig med legalitetsprincipen. Också frågor om nödvärnsrätt och svårigheter att avgöra en sådan doms rättskraft ansågs därför tala emot att brottet skulle göras perdurerande.³³⁴ I stället menade regeringen att man genom den nya bestämmelsen borde göra det möjligt att bedöma de enskilda gärningarna samlat som en enhet, dvs. under förutsättning att de för brottstypen särskilda rekvisiten är uppfyllda skulle de enskilda gärningarna kunna bedömas som ett fridskränkingsbrott i stället för som ett antal enskilda och mindre allvarliga brott.

Vid bestämmande av utgångspunkten för preskriptionstiden beaktades att brottet inte skulle göras perdurerande utan bestå av enskilda, var för sig straffbelagda, gärningar. Preskriptionstiden för det nya brottet bestämdes, med hänvisning till bestämmelserna i 35 kap. brottsbalken om bortfallande av påföljd, till tio år. Preskriptionstiden för de enskilda brottsliga gärningar som sammantaget kan bedömas som ett fridskränkingsbrott skulle emellertid löpa var för sig. Det innebär t.ex. att preskriptionstiden för en misshandel av normalgraden, fem år, gäller oavsett om brottet ingår i ett fridskränkingsbrott.³³⁵ Det betyder i sak att brott som är preskriberade såsom enskilda gärningar inte kan ingå i ett fridskränkingsbrott.

Med hänvisning till de skäl som anges i kommissionens förslag, dvs. att det kan vara svårt att definiera varje enskild gärning ansågs, som nämnts ovan, vissa lättnader i kraven på åklagarens gärningsbeskrivning vara befogade. Även om brottet byggs på enskilda gärningar som i sig ska vara brottsliga kan därför godtas att gärningarna inte fullt ut är preciserade i tid och rum.

³³³ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 76.

³³⁴ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 76.

³³⁵ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 131.

4.4 Bestämmelsens syfte

Bestämmelsen i BrB 4:4a infördes för att markera allvaret i sådan brottslighet som riktar sig mot personer i nära relationer och som utmärks av att den sammantaget är avsedd att systematiskt kränka den utsatta personen. Bestämmelsen innebär i sin slutliga utformning att ett helhetsperspektiv ska anläggas vid bedömningen av de enskilda gärningarna. Intentionen med bestämmelsen var att höja straffvärdet för upprepade övergrepp mot en närstående person och öka möjligheten att lagföra sådan brottslighet genom lättnader i kravet på gärningsbeskrivningens precision.

Som framgått skiljer sig den nu gällande bestämmelsen dock på flera punkter från kommissionens förslag. Brottet skulle enligt kommissionen vara perdurerande och på så sätt motsvara den pågående processen som våldet innebär och som beskrivits i forskningen, men en sådan lösning ansågs, av skäl som ovan återgivits, inte vara lämplig. Vidare ansågs ett brott som också omfattade andra beteenden än redan kriminaliserade gärningar stå i strid med legalitetsprincipens krav på förutsebarhet. Mot denna bakgrund är det naturligt att ställa sig frågan om de begränsningar som följer av de förändringar som gjordes av regeringen också innebar en begränsning av möjligheterna att straffrättsligt bedöma en situation utifrån ett sådant helhetsperspektiv som kommissionen utgick ifrån, dvs. om den utformning som kom att bli gällande begränsar möjligheterna att tillämpa bestämmelsen på det sätt som ursprungligen var tänkt.

Det bakomliggande syftet med bestämmelsen, dvs. det förslag som lades fram av Kvinnovaldskommissionen, var att hela det beteende som i forskningen beskrivs som en process skulle täckas av bestämmelsen genom att hela den tid som kränkningarna pågår skulle kriminaliseras som ett, perdurerande brott. Bestämmelsen skulle därför inte bara omfatta redan kriminaliserade gärningar utan också andra beteenden som visat sig karaktäristiska för våldet. På så sätt skulle helheten – om än i belysning av enskilda detaljer – bli föremål för domstolens prövning. Gemensamt för de straffbara förfarandena var att de skulle vara ägnade att kränka kvinnans integritet och skada hennes självkänsla. För det fall det inte rörde sig om övergrepp av man mot kvinna, föreslogs en motsvarande reglering men med en annan rubricering (fridsbrott). Förslaget utgick från den beskrivning av verkligheten som kunskaper från forskningen om mäns våld mot kvinnor bidragit till, men också från kvinnornas egna berättelser så som de beskrivs i utredningen.

Bestämmelsen innebär i sin slutliga utformning, vilket också torde kunna sägas vara syftet, att ett helhetsperspektiv ska anläggas vid bedömningen av de enskilda gärningarna och bedömas i ljuset av att de inneburit en upprepad kränkning av den utsatta personen och varit ägnade att allvarligt skada självkänslan. Även om regeringen, således, ställde sig positiv till kommissionens förslag om införandet av ett särskilt fridsbrott kom bestämmelsen, som den slutligen kom att utformas, med hänvisning till legalitetsprincipen, att på olika sätt begränsas. Vilken betydelse dessa begränsningar eventuellt kan ha, i förhållande till det bakomliggande syftet men också i förhållande till de enskilda rekvisiten, vid bedömningen av ett fridskränkingsbrott kommer att diskuteras i efterföljande kapitel.

5 Bestämmelsen i BrB 4:4a

5.1 Inledning

Brottskonstruktionen i BrB 4:4a innebär att flera i sig kriminaliserade gärningar ska ses som en brottsenhet som ska tillmätas ett högre straffvärde än om de enskilda gärningarna bedömts var för sig. Utformningen av brottet ger möjlighet för domstolen att vid tillämpningen beakta det allmänna syftet bakom bestämmelsen, genom de öppna rekvisit som innebär att gärningarna ska ha inneburit en upprepad kränkning och varit ägnade att allvarligt skada självkänslan. Det handlar dels om att hänsyn ska tas till den kränkta personens hela situation, dels om att handlingar mot målsäganden som den åtalade tidigare dömts för eller där skuldfrågan annars är klar, kan bidra till ansvar för fridskränkingsbrott.³³⁶ I det att hänsyn, vid bedömningen av de enskilda gärningarna som fridskränkingsbrott, ska tas till den utsatta personens hela situation, ligger att kontexten inom vilken de enskilda gärningarna har begåtts har en särskild betydelse. Vidare sägs konstruktionen, att de enskilda gärningarna ska ses som en brottsenhet och därmed som ett brott, kunna medföra att vissa förenklingar avseende kravet på individualisering och precisering av de enskilda gärningarna kan godtas.³³⁷ Eftersom kravet på enhetlighet och förutsebarhet är särskilt höga inom straffrätten väcker dessa möjligheter bl.a. frågor om hur modellen förhåller sig till grundläggande krav på rättssäkerhet och förutsebarhet. Lagstiftarens intention att fånga upp allvaret i det upprepade och systematiska genom detta bredare perspektiv kan därför medföra ett dilemma när det ställs mot legalitetsprincipens krav och andra grundläggande rättssäkerhetsprinciper. Det gäller såväl frågor om hur brottskonstruktionen förhåller sig till legalitetsprincipen som förbudet mot dubbelbestraffning samt kravet att den tilltalade ska ha möjlighet att förbereda sitt försvar.

³³⁶ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 133.

³³⁷ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 75 ff.

Detta kapitel innehåller en översiktlig redogörelse av brottsbeskrivningen i BrB 4:4a, varefter de enskilda rekvisiten kommer att behandlas i efterföljande kapitel (kap. 6–8). I anslutning till den redogörelse som görs i detta kapitel berörs också några av de problemformuleringar som är kopplade till de olika rekvisiten och som utvecklas närmare i senare kapitel. I detta kapitel redogörs också för vissa straffrättsliga och kontextuella förutsättningar som är direkt kopplade till brottsbeskrivningen. Dessa framgår inte nödvändigtvis uttryckligen av bestämmelsens ordalydelse, men är ändå av betydelse för om de enskilda gärningarna sammantaget kan bedömas som ett fridskränkingsbrott. Det rör dels frågan om tidens betydelse, t.ex. kravet på ett tidsmässigt samband mellan gärningarna och hur detta kan påverka bedömningen i olika delar, dels frågor om konkurrens, dvs. frågan om vilka gärningar som domstolen ska dömas för särskilt. En ytterligare fråga är om gärningar som ligger vid sidan om de gärningar som omfattas av åtalet kan beaktas vid bedömningen av om de åtalade gärningarna kan anses utgöra ett fridskränkingsbrott. Dessa förutsättningar utvecklas och behandlas vidare i efterföljande kapitel i förhållande till varje enskilt rekvisit, men också till brottskonstruktionen som helhet.

I kapitel 6 behandlas begreppet närstående i fridskränkingsbrottet, dvs. frågan om vem som är att betrakta som närstående enligt bestämmelsen. I kapitel 7 behandlas sedan de brott som enligt brottskatalogen kan ingå i fridskränkingsbrottet, men också de konsekvenser avgränsningen till vissa särskilda brottstyper medför, liksom vilken betydelse gradindelningsfrågor kan få vid bedömningen av om de enskilda gärningarna kan anses utgöra ett fridskränkingsbrott. I kapitel 8 behandlas de rekvisit som sätter de enskilda gärningarna i en kontext – dvs. kravet på att var och en av gärningarna utgjort ett led i en upprepad kränkning av den utsatta personens integritet och att de varit ägnade att allvarligt skada dennes självkänsla. En sammanfattande analys av brottskonstruktionen som helhet, och en analys av vilka konsekvenser den nuvarande förståelsen av bestämmelsen har, görs i kapitel 9.

Som en röd tråd genom analysen av bestämmelsens rekvisit (kap. 7–10) löper frågan hur bestämmelsen i sin nuvarande utformning, med de rekvisit den innehåller, förhåller sig till det helhetsperspektiv som förespråkades av Kvinnovaldskommisionen och det i lagstiftningsprocessen uttalade syftet – att hänsyn ska kunna tas till den utsatta personens hela situation.

5.2 En särskild brottskonstruktion

Konstruktionen av fridskränkingsbrotten i BrB 4:4a skiljer sig på från mer traditionella brottsbeskrivningar genom att flera enskilda gärningar ska ses som en brottsenhet där det särskilt straffvärda ligger utanför bedömningen av de enskilda gärningarna, dvs. i kontexten, genom att hänsyn ska tas till den utsattes hela situation.

Den konstruktion som fridskränkingsbrotten i BrB 4:4a har utmanar på så sätt en mer traditionell lagstiftningsteknik. Hur konstruktionen ska förstås har diskuterats och kritiserats i den straffrättsliga doktrinen.³³⁸ Kritiken har i huvudsak handlat om de praktiska problem som följer av att enskilda gärningar ska ses i sitt sammanhang och omvandlas till ett brott av ett annat slag.³³⁹

Utformningen av BrB 4:4a har bl.a. diskuterats i en artikel av Suzanne Wennberg.³⁴⁰ Wennberg diskuterar här ingående vilken typ av brottskonstruktion BrB 4:4a kan sägas utgöra. Wennberg avfärdar möjligheten att konstruktionen kan liknas vid ett perdurerande brott. Karaktäristiskt för sådana brott, menar Wennberg, är nämligen att brottet fortsätter att begås så länge det genom handlandet uppkomna tillståndet varar. Ett perdurerande brott, menar Wennberg, förutsätter inte ett handlande för att fortsätta det en gång påbörjade brottet, men att brottets upphörande förutsätter en positiv handling. Ett upprepat våldsbrott kan därför, enligt Wennberg, inte utgöra ett perdurerande brott eftersom upprepad misshandel inte skapar ett faktiskt tillstånd som endast kan hävas genom en positiv handling. Wennberg menar också att fridskränkingsbrotten inte heller kan anses utgöra ett kollektivdelikt. Wennberg påpekar att kollektivdelikt, till skillnad från fridskränkingsbrottet, inte med nödvändighet

³³⁸ Se t.ex. Wennberg, S., "Grov kvinnofridskränkning – en problematisk brottskonstruktion", i *SvJT* 2000 s. 794, Sunnqvist, M., "Sammanläggning av flera systematiskt begångna brott till ett grovt brott", i *SvJT* 2011 s. 495 och Ulvängs replik på samma artikel, Ulväng, M., "Sammanläggning av flera systematiskt begångna brott till ett grovt brott – en replik", i *SvJT* 2011 s. 1036, Sunnqvist kommentar på repliken, Sunnqvist, M., "Sammanläggning av flera systematiskt begångna brott till ett grovt brott", i *SvJT* 2012 s. 58, samt Ulvängs slutreplik, Ulväng, M., "Sammanläggning av flera systematiskt begångna brott till ett grovt brott – en replik", i *SvJT* 2012 s. 62.

³³⁹ Se t.ex. Jareborg, N., Friberg, S., m.fl., *Brotten mot person och förmögensbrotten*, 2 u. (2015), s. 65.

³⁴⁰ Wennberg, S., "Grov kvinnofridskränkning – en problematisk brottskonstruktion", i *SvJT* 2000 s. 794.

innehåller ett krav på upprepat handlande, eftersom brottet är fullbordat vid den inledande brottsliga gärningen.

Wennberg menar i stället att brottskonstruktionen vilar på en konkurrensklausul som kan beskrivas så att summan av flera likartade brott betraktas som om den utgjorde en brottsenhet, vilket torde vara den rådande uppfattningen. Wennbergs uppfattning delas också av Nils Jareborg även om Jareborg påpekar att fridskränkingsbrotten i BrB 4:4a är det brottsbalksbrott som skulle passa bäst som kollektivdelikt, men att det inte finns någon anledning att anse brottstypen vara kollektivdelikt.³⁴¹

Brottskonstruktionen kan, sammanfattningsvis, därför sägas vila på en konkurrensklausul där enskilda gärningar som sammantaget kan utgöra en brottsenhet.

5.3 Brottsbeskrivningen

5.3.1 Inledning

Den brottsliga gärningen innehåller flera moment som alla måste vara uppfyllda för att ansvar för brott enligt BrB 4:4a ska föreligga. Det krävs:

- (1) att gärningarna riktar sig mot samma person och att denne är någon som är, eller har varit, närstående till gärningsmannen,
- (2) att flera gärningar är uppe till domstolens prövning samtidigt och att dessa utgör brott enligt 3, 4, 6 eller 12 kap. brottsbalken eller innebär en överträdelse av ett meddelat kontaktförbud,
- (3) att gärningarna var för sig har utgjort ett led i en upprepat kränkning av den utsatta personens integritet samt,
- (4) att gärningarna varit ägnade att allvarligt skada självkänslan hos den som utsätts.

Utöver detta finns ett i lagtexten outtalat krav på (5) att de brottsliga gärningarna har skett under en viss, sammanhållen, tid. Vidare följer av allmänna konkurrensrättsliga regler och principer att det ska dömas särskilt för vissa brott, vilka då inte kan ingå i konstruktionen av ett fridskränk-

³⁴¹ Jareborg, N., Friberg, S., m.fl., *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, (2015), s. 65. Jareborg, N., *Allmän kriminalrätt*, (2001), s. 138 och Asp, P., m.fl., *Kriminalrättens grunder*, 2 u. (2013), s. 475.

ningsbrott (jfr särskilt moment 2 ovan). Härutöver framgår av motiven till bestämmelsen att gärningar som den tilltalade tidigare dömts för, eller där skuldfrågan annars är klar, kan beaktas vid bedömning av om gärningarna utgjort en upprepad kränkning (jfr moment 3 ovan).

I enlighet med huvudregeln i BrB 1:2 första stycket krävs att gärningsmannens uppsåt täcker de brott som de enskilda gärningarna utgör.³⁴² När det gäller rekvisiten ”upprepad kränkning” och ”ägnad att”, är här fråga om s.k. normativa rekvisit. Det är därmed, i enlighet med vad som normalt gäller för denna typ av rekvisit, tillräckligt att gärningsmannen har uppsåt beträffande de faktiska omständigheter som läggs till grund för bedömningen, dvs. att gärningsmannen har uppsåt till de brottsliga gärningar som åtalet omfattar och som ligger till grund för bedömningen att gärningarna är ägnade att allvarligt skada självkänslan. Gärningsmannen behöver däremot inte själv ha dragit slutsatsen att gärningarna varit ägnade att skada självkänslan hos den utsatte.³⁴³

5.3.2 Närstående

Fridskränkingsbrotten förutsätter att de enskilda gärningarna har riktats mot en och samma person och att denne är någon som är *närstående eller tidigare närstående* till gärningsmannen. Närståendekravet är en grundförutsättning för bestämmelsens tillämplighet och kan sägas vara det verktyg som lagstiftaren har valt för att fånga det särskilt skyddsvärda eller, omvänt, för att fånga våldets specifika karaktär.³⁴⁴ Om gärningsmannen är en man och den utsatta en kvinna som är eller har varit gift med gärningsmannen eller, som han bor eller har sammanbott med honom under äktenskapsliknande förhållanden ska gärningarna bedömas enligt bestämmelsens andra stycke (grov kvinnofridskränkning). Våld som riktas mot andra som räknas som närstående till gärningsmannen bedöms enligt första stycket (grov fridskränkning). Vem som är att betrakta som

³⁴² Att brottet kräver uppsåt anges inte i bestämmelsen, men följer av det allmänna uppsåtskravet i BrB 1:2.

³⁴³ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 133 f. Bedömningen av om de faktiska omständigheterna inneburit en upprepad kränkning och har varit ägnade att allvarligt skada självkänslan görs av domstolen oavsett gärningsmannens egna värderingar och syften. Se även Lernestedt, C., *Kriminalisering: problem och principer*, (2003), s. 336 ff., där Lernestedt utvecklar detta.

³⁴⁴ Kontexten i vilka de brottsliga gärningarna har begåtts kan däremot sägas framgå av rekvisiten upprepad kränkning och ägnat att.

närstående, och i så fall vilken kategori av närstående, är med beaktande av motiv och praxis inte helt tydligt. Begreppet närstående har medfört vissa gränsdragningsproblem, och särskilt har uppdelningen av bestämmelsen i två brott med delvis olika förutsättningar väckt frågor inom rättstillämpningen. Dessa frågor blev föremål för prövning i NJA 2004 s. 97.³⁴⁵ Innebörden av begreppet närstående och vad närståendebegreppet kan innebära för möjligheten att bedöma ett antal enskilda gärningar som fridskränkingsbrott behandlas i kapitel 6.

5.3.3 Flera brottsliga gärningar

Brottsbeskrivningen kräver vidare att det ska vara fråga om *brottsliga gärningar*. I det ligger ett krav på att det ska vara fråga om flera gärningar som ska vara uppe till domstolens prövning samtidigt. Dessa gärningar ska, enligt bestämmelsen, vara straffbara var och en för sig och rymmas under någon av brottsbeskrivningarna i 3, 4, 6 eller 12 kap. brottsbalken, eller utgöra en överträdelse av meddelat kontaktförbud enligt 24 § lagen (1988:68) om kontaktförbud. Gärningarna kan, men behöver inte, vara av samma typ. Det kan således vara fråga om gärningar som i sig utgör t.ex. misshandel (BrB 3:5), ofredande (BrB 4:7) och skadegörelse (BrB 12:1), men också om upprepade fall av likartad brottslighet, t.ex. flera fall av misshandel. Under förutsättning att övriga rekvisit i bestämmelsen är uppfyllda kan t.ex. en man som vid tre tillfällen misshandlat sin hustru dömas för grov kvinnofridskränkning. Under samma förutsättningar kan en man som vid ett tillfälle misshandlat, vid ett annat tillfälle hotat och vid ett tredje tillfälle ofredat sin hustru dömas för grov kvinnofridskränkning.³⁴⁶

³⁴⁵ NJA 2004 s. 97 där HD prövade frågan om ett par som inte var sammanboende ändå kunde anses vara närstående i bestämmelsens mening. HD konstaterar att bestämmelsen inte innehåller en definition av närståendebegreppet och att begreppet (vid tiden för avgörandet) inte förekommer i brottsbalken i övrigt. Avgörandet, som var det första där frågan behandlades, har därför stor betydelse för bedömningen av begreppet närstående i rättstillämpningen, men också för förhållandet mellan de två brotten i BrB 4:4a, och behandlas särskilt i avsnitt 6.3.3.

³⁴⁶ Av bestämmelsens ordalydelse framgår att det ska vara fråga om flera brottsliga gärningar som är uppe till domstolens prövning samtidigt. Antalet gärningar som krävs för att det ska vara fråga om en upprepad kränkning har överlåtits till rättstillämpningen att avgöra. I de flesta fall som rör grov fridskränkning eller grov kvinnofridskränkning torde antalet gärningar sällan utgöra en fråga för domstolens prövning då det i de flesta fall rör sig om betydligt fler än två gärningar.

De enskilda gärningarna bedöms då som *en* brottsenhet och det sammanhållande elementet är att var och en av de åtalade gärningarna har utgjort led i en upprepad kränkning av brottsoffrets integritet och att gärningarna varit ägnade att allvarligt skada dennes självkänsla. De enskilda brotten och förhållandet mellan dessa behandlas i kapitel 7.

5.3.4 Upprepad kränkning

Ett tredje krav som följer av bestämmelsens ordalydelse är att det ska vara fråga om en upprepad kränkning. Enligt motiven avses med upprepad kränkning sådana gärningar som tar sikte på den personliga integriteten och som sker vid upprepade tillfällen.³⁴⁷ Bestämmelsens krav på att det ska vara fråga om en upprepad kränkning innebär därför att det dels ska vara fråga om flera gärningar, dels att dessa är sådana brott som innebär en kränkning av den personliga integriteten. Hur rekvisitet i det hänseendet skiljer sig från kravet på att det ska vara flera gärningar uppe till domstolens prövning samtidigt är inte självklart, särskilt med beaktande av att de brott som kan ingå i brottskatalogen för fridskränkingsbrotten ska vara just sådana som innebär ett direkt angrepp på den personliga integriteten.³⁴⁸ Av motiven framgår dock att bedömningen av hur många gärningar som krävs för att de ska utgöra en upprepad kränkning får göras med utgångspunkt i gärningarnas karaktär. Ju allvarligare de enskilda gärningarna är, desto färre gärningar ska, enligt motiven, krävas för att kränkningen ska anses som upprepad. Dessa uttalanden kan möjligen anses tyda på att kravet på upprepad kränkning innefattar någon form av brottsförutsättning som går utöver vad som följer av kravet på flera brottsliga gärningar och kravet på att gärningarna är ägnade att allvarligt skada självkänslan hos den utsatte.³⁴⁹

Utöver de gärningar som omfattas av åtalet kan enligt motiven också, för att kravet på en upprepad kränkning ska vara uppfyllt, beaktas gär-

³⁴⁷ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 132.

³⁴⁸ Prop. 1997/98:55, s. 131 om att de gärningar som omfattas av brottskatalogen för fridskränkingsbrotten typiskt sett innebär en kränkning av den personliga integriteten. Se även prop. 2012/13:108 Förstärkt straffrättsligt skydd vid grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning, s. 13 f., där det anges att ytterligare brottstyper som kan tillföras brottskatalogen för fridskränkingsbrotten därför måste utgöra ett likartat angrepp på den personliga integriteten och att brottstyper som väsentligen syftar till att skydda ett annat intresse därför inte bör omfattas.

³⁴⁹ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 132.

ningar som gärningsmannen tidigare dömts för, eller där skuldfrågan annars är klar, om dessa är av liknande art och riktar sig mot samma närstående.³⁵⁰ Enligt motiven kan sådana gärningar tillsammans med de gärningar som åtalet omfattar de tidigare gärningarna visa på frekvensen och vanemässigheten i kränkningen av den utsatta personen och därmed bidra till att domstolen finner det styrkt att gärningarna utgjort en upprepad kränkning av den utsatte.³⁵¹

Den närmare innebörden av rekvisitet, hur detta har tolkats i rättstillämpningen och hur tidigare lagföringar, liksom gärningar vid sidan av friidskränkingsbrottet, påverkar bedömningen diskuteras nedan i kapitel 8.

5.3.5 Ägnad att allvarligt skada självkänslan

Slutligen fordras enligt ordalydelsen i BrB 4:4a, att gärningarna ska vara ägnade att allvarligt skada den utsattes självkänsla. I detta ligger ett krav på en viss kvalificering av de brottsliga gärningarna: det duger inte med ett antal gärningar vilka som helst. Av ordalydelsen framgår att det ska vara fråga om sådana gärningar som sammantagna är ägnade att *allvarligt* skada den utsattas självkänsla. I motiven anges att de brott som ingår i brottskatalogen för BrB 4:4a typiskt sett innebär att självkänslan skadas, men att det för straffansvar krävs att gärningarna är ägnade att skada självkänslan allvarligt.³⁵² Att något ska vara ägnat att få en viss effekt (abstrakt faredelikt) gör att det inte krävs att brottsoffrets självkänsla verkligen *har* skadats, utan att det är tillräckligt att gärningarna *typiskt sett* leder till att självkänslan skadas allvarligt.³⁵³ I rekvisitet ligger ett krav på en viss kvalificering av de brottsliga gärningarna. När det gäller de lindrigare brotten kan detta, enligt motiven, t.ex. ske genom att gärningarna ingår i ett mönster som sammantaget leder till att den kränkta personen bryts ned.³⁵⁴ Vilka faktorer som kan vara sådana att självkänslan typiskt skadas allvarligt, och därmed kan medföra straffansvar enligt BrB 4:4a, framgår inte av motiven.

³⁵⁰ Se nedan, avsnitt 8.3.4.

³⁵¹ NJA 1999 s. 102.

³⁵² Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 133.

³⁵³ Om abstrakta faredelikt, se t.ex. Asp, P., m.fl., *Kriminalrättens grunder*, 2 u. (2013), s. 89 ff. och s. 100 ff.

³⁵⁴ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 132 och s. 73 ff.

Både vid bedömningen av om gärningarna varit led i en upprepad kränkning och varit ägnade att allvarligt skada självkänslan ska, enligt motiven, hänsyn tas till den utsatta personens *hela situation*.³⁵⁵ Det kan förstås som att det vid bedömningen av rekvisiten därför är möjligt att beakta såväl icke kriminaliserade beteenden som andra gärningar som gärningsmannen döms, eller har dömts, för även om de inte ingår i brottskatalogen för fridskränkingsbrottet.³⁵⁶ Huruvida rekvisiten öppnar för en sådan bredare bedömning är en av de frågor som kommer att diskuteras ytterligare i det följande. Rekvisitetet ägnat att allvarligt skada självkänslan behandlas, tillsammans med rekvisitetet upprepad kränkning, i kapitel 8.

5.4 Andra förutsättningar för bedömningen

5.4.1 Inledning

Utöver de förutsättningar som följer direkt av ordalydelsen i BrB 4:4a, finns vissa andra omständigheter som påverkar om de enskilda gärningarna sammantagna ska kunna bedömas som brott enligt BrB 4:4a. Det handlar dels om kontextuella förutsättningar när det gäller de enskilda gärningarna, särskilt det tidsmässiga sambandet, dels om straffrättsliga förutsättningar och begränsningar, t.ex. när det gäller frågor om konkurrens och vilken betydelse andra gärningar än de som ingår i åtalet har vid bedömningar enligt bestämmelsen i BrB 4:4a. Också dessa förutsättningar direkt betydelse för vilka gärningar som anses utgöra fridskränkingsbrott enligt BrB 4:4a.

³⁵⁵ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 132 f.

³⁵⁶ NJA 2003 s. 144. Frågan i HD behandlade bl.a. om de gärningar som mannen utsatt kvinnan för varit ägnade att allvarligt skada hennes självkänsla. HD ansåg att omständigheter som att kvinnan var nyinflyttad till Sverige utan kunskaper i svenska språket och att mannen inte gjort några särskilda ansträngningar för att underlätta för henne att komma in i det svenska samhället, samt att han försökt styra och begränsa hennes kontakter med omvärlden gjorde att hon var mer eller mindre utlämnad åt honom. Mot den bakgrunden ansåg HD att de kränkande gärningar mannen utsatt kvinnan för varit ägnade att allvarligt skada hennes självkänsla. Mannen dömdes för grov kvinnofridskränkning.

5.4.2 Ett tidsmässigt samband

I motiven till bestämmelsen anges att de gärningar som kan utgöra brott enligt BrB 4:4a "självfallet" ska ha skett under viss tid.³⁵⁷ Vad som inte explicit framgår av bestämmelsen, men som är av stor betydelse för om de enskilda gärningar som gärningsmannen har begått ska bedömas som fridskränkingsbrott, är därför det tidsmässiga sambandet mellan de olika gärningarna.

Konstruktionen av bestämmelsen – att flera enskilda, var för sig straffbara, gärningar kan ses och bedömas i ett sammanhang med beaktande av den kontext i vilken de företas – gör att den tid som förflutit mellan de enskilda brotten, men också den tid som förflutit innan gärningarna prövas i domstol, har betydelse på flera plan för om gärningarna kan bedömas som brott enligt BrB 4:4a. Till skillnad från flerfaldig brottslighet som sker vid samma tillfälle förutsätts vid brott enligt BrB 4:4a att brotten begås vid olika tidpunkter.³⁵⁸ Det tidsmässiga sambandet gäller inte bara de enskilda gärningarna utan det kan också få betydelse för frågan om huruvida målsäganden, beroende på förhållandets längd, är att anse som närstående och om de enskilda gärningarna har utgjort led i en upprepad kränkning och varit ägnade att allvarligt skada självkänslan.

Det tidsmässiga sambandet *mellan* gärningarna får emellertid framförallt betydelse för bedömningen av om gärningarna kan anses utgöra en *upprepad kränkning* av den utsatta personen, samt för bedömningen av om gärningarna kan anses vara *ägnade att allvarligt skada självkänslan*. För att de enskilda gärningar som gärningsmannen har begått ska uppfylla kravet på upprepad kränkning ska det föreligga ett sådant tidsmässigt samband mellan gärningarna att det finns skäl att bedöma dessa som en brottsenhet och i ett sammanhang. Har det gått en alltför kort eller lång tid mellan de enskilda gärningar som åtalet omfattar, kan detta medföra att gärningarna inte har ett sådant samband att de innebär en upprepad kränkning av den utsatte eller att de inte kan anses vara ägnade att

³⁵⁷ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 131 f.

³⁵⁸ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 131 f. Tidigare gjorde regler om återfall i brott och kumulation av brott att straffvärdet för sådana gärningar blev lågt. Genom införandet av fridskränkingsbrottet i BrB 4:4a kan gärningarna i stället, sedda i sitt sammanhang, visa på den allvarliga kränkning som gärningarna tillsammans innebär. Även om den enskilda gärningen i sig innebär en kränkning av den personliga integriteten ansågs den tidigare bedömningen av straffvärde inte återspegla allvaret i att brottsligheten skett vid upprepade tillfällen. Det tidsmässiga sambandet behandlas också av Ulväng, M., *Brottslighetskonkurrens: om relationer mellan regler och fall*, (2013), s. 321 f.

allvarligt skada självkänslan. Vilken betydelse tiden har för bedömningen av om gärningarna ska bedömas som fridskränkingsbrott och för frågor om preskription behandlas i de enskilda kapitlen, men frågan kommer framför allt att diskuteras i kapitel 8.

Den tid som förflutit *innan* gärningarna provas har naturligtvis främst betydelse när det gäller frågan om *preskription*. Ett åtal för en gärning som är preskriberad ska ogillas och kan därmed inte medföra straffansvar (BrB 35:1). Den yttersta gränsen är fridskränkingsbrottets preskriptionstid (tio år) men de enskilda gärningar som kan ingå i ett fridskränkingsbrott preskriberas var för sig.³⁵⁹ Det innebär t.ex. att preskriptionstiden för misshandel av normalgraden är fem år, medan en misshandel som bedöms som ringa brott har en preskriptionstid på två år (för grov och synnerligen grov misshandel är preskriptionstiden tio, respektive femton år). Huruvida ett visst brott bedöms som av normalgraden eller som ringa brott får naturligtvis därför också betydelse för om brottet är preskriberat och därmed också för om brottet kan, respektive inte kan, bidra till konstruktionen av ett fridskränkingsbrott. Det förhållandet att ett visst brott är preskriberat kan, beroende på hur många andra gärningar det finns att bygga ett fridskränkingsbrott på, innebära att de gärningar som återstår inte är tillräckligt många, eller kvalificerade, att de sammantaget kan bedömas som brott enligt BrB 4:4a. Det är emellertid inte självklart att preskriberade gärningar saknar all betydelse vid bedömning av om brottsrekvisiten är uppfyllda. Huruvida och i vilken utsträckning preskriberade gärningar kan beaktas när det gäller frågan om gärningarna utgjort en upprepad kränkning diskuteras i kapitel 6.

Den tid som en relation har pågått kan, med hänvisning till praxis, ha betydelse när det gäller frågan om parterna kan anses vara *närstående*.³⁶⁰ Särskilt tydligt blir detta när parterna inte bor, eller har bott, tillsammans. I dessa fall kan frågan om relationen ha varit av en viss varaktighet ha väsentlig betydelse för om parterna är närstående i den mening som avses i bestämmelsen och därmed om de enskilda gärningarna ska bedömas som fridskränkingsbrott enligt BrB 4:4a, eller som enskilda gärningar.

³⁵⁹ Noteras kan här den särskilda preskriptionstid som gäller vid vissa sexualbrott mot barn, där preskriptionstiden börjar löpa när målsäganden fyller 18 år. Denna torde inte påverka preskriptionstiden för fridskränkingsbrottet, men kan innebära att gärningar som målsäganden inte berättar om vid ett eventuellt åtal om grov fridskränkning och som omfattas av den särskilda preskriptionstiden kan medföra straffansvar vid ett senare tillfälle.

³⁶⁰ NJA 2004 s. 97.

Förhållandets varaktighet, och hur det påverkar närståendebegreppet i BrB 4:4a, diskuteras i kapitel 6.

5.4.3 Gärningar utöver de åtalade gärningarna

Vid bedömning av om gärningarna utgjort en upprepad kränkning av den utsatta personens integritet kan gärningar som den tilltalade tidigare dömts för beaktas, om dessa är av liknande art som de nu aktuella och om de riktat sig mot samma målsägande.³⁶¹ Enligt motiven till fridskränkingsbrottet kan tidigare lagförda gärningar, eller gärningar där skuldfrågan annars är klar, belysa de förhållanden under vilka de åtalade gärningarna ägt rum.³⁶² Tidigare brottslighet kan därmed bidra till att kvalificera de åtalade gärningarna som fridskränkingsbrott genom att de visar på ett mönster, utan att det därmed är fråga om att lagföra gärningsmannen för dessa gärningar ännu en gång. Särskilt i den situation att mönstret av upprepade kränkningar upptäcks först efter ett antal gärningar, där gärningsmannen redan dömts för de första, anses detta vara av betydelse.³⁶³

Möjligheten att beakta tidigare lagföringar vid bedömningen av om de åtalade gärningarna utgjort en upprepad kränkning anses i förarbetena inte strida mot principen *ne bis in idem*, dvs. det faktum att gärningarna beaktas anses inte innebära att den tilltalade döms igen för den tidigare brottsligheten.³⁶⁴ I de allra flesta fall torde de gärningar som omfattas av det aktuella åtalet vara tillräckligt många och tillräckligt kvalificerade för att själva konstituera ett fridskränkingsbrott. I dessa fall utgör principen *ne bis in idem* inte ett problem. Också i dessa fall kan emellertid – om det är fråga om ett fåtal, relativt okvalificerade, gärningar – tidigare brottslighet få betydelse för att visa på frekvens och vanemässighet, och därigenom bidra till att uppfylla kravet på att var och en av (de åtalade gärningarna) gärningarna utgjort led i en upprepad kränkning. Inte heller detta framstår som problematiskt. Förhållandet till *ne bis in idem* kan emellertid framstå som problematiskt om de åtalade gärningarna inte ensamma kan anses vara tillräckligt många för att kunna ligga till grund för ett fridskränkingsbrott. Anta t.ex. att det vid sidan av tidigare lag-

³⁶¹ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 133. ”Utan möjligheten att beakta tidigare lagföringar ansågs bestämmelsen innebära att alltför lite hänsyn tas till hela serien av gärningar när några senare, sedda var för sig, relativt lindriga brott skall bedömas”.

³⁶² Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 133.

³⁶³ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 82.

³⁶⁴ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 133. Se också lagrådets yttrande, s. 209.

förda gärningar endast finns två relativt lindriga gärningar. I dessa situationer kan det vara viktigt att veta vilken utsträckning tidigare lagförda gärningar kan beaktas vid konstruktion av fridskränkingsbrottet. Tidigare brottslighets inverkan på fridskränkingsbrottet och förhållandet till *ne bis in idem* diskuteras i kapitel 8.

5.4.4 Frågor om konkurrens

Bestämmelsens konstruktion innebär vidare att det regelmässigt uppstår konkurrens mellan fridskränkingsbrotten och de brott som ingår i dessa. Normalt innebär detta att fridskränkingsbrottet konsumerar de gärningar som används för att konstruera fridskränkingsbrottet. Även om det inte framgår uttryckligen av bestämmelsen följer av förarbetena att vanliga konkurrensregler ska gälla, vilket betyder att vissa allvarigare brott ska ha företräde framför fridskränkingsbrotten.³⁶⁵ I här aktuellt avseende innebär det närmast en anvisning om att det ska dömas särskilt för grövre brott enligt 3, 4 och 6 kapitlet brottsbalken.³⁶⁶ Vid grov fridskränkning är det således möjligt att döma för en grov misshandel i konkurrens med ett fridskränkingsbrott, även om misshandel ingår i brottskatalogen för fridskränkingsbrotten. Det betyder i praktiken att de grövre brotten i 3, 4 och 6 kap. inte kommer att ingå i fridskränkingsbrottet. En sådan hantering kan måhända framstå som märklig, men ordningen blir mer begriplig om man betänker att fridskränkingsbrotten kan sägas syfta till att skärpa synen på gärningar som är mindre allvarliga sedda var för sig, men som anses påtagligt straffvärda om de ses i ljuset av varandra.

I sammanhanget bör noteras att gradindelningen av ett brott i sin tur kan påverkas av att brottet begåtts mot en närstående. I flera bestämmelser i brottsbalken anges, mer eller mindre uttryckligen, att en omständighet som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om grovt brott föreligger, är om gärningsmannen visat särskild hänsynslöshet, t.ex. genom att gärningen begåtts mot en närstående. Det betyder åtminstone teoretiskt att det förhållandet att en misshandel har begåtts mot en närstående person är en omständighet som kan göra brottet grovt, vilket i sin tur innebär att det inte kommer att ingå i fridskränkingsbrottet.

³⁶⁵ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 80 och s. 134.

³⁶⁶ Brotten i 12 kap. BrB eller överträdelse av kontaktförbud bör däremot inte påverkas av regler om konkurrens.

Brott som inte ingår i brottskatalogen för fridskränkningensbrotten kan inte beaktas vid bedömningen av om det föreligger flera gärningar. Däremot kan sådan brottslighet, t.ex. förolämpningar (BrB 5:3), påverka straffvärdet för fridskränkningensbrottet.³⁶⁷ Det torde eventuellt också vara möjligt att annan brottslighet kan beaktas vid bedömningen av kravet på upprepad kränkning och kravet på att gärningarna varit ägnade att allvarligt skada självkänslan. Detta under förutsättning att gärningarna kan anses utgöra en sådan typisk kränkning som avses i fridskränkningensbrottet. Det skulle i så fall inte vara fråga om en utvidgning av brottsenheten eller brottskatalogen utan om att sådana gärningar som inte omfattas av brottskatalogen i BrB 4:4a, på samma sätt som tidigare lagförda gärningar, påverkar bedömningen av de gärningar som ingår i åtalet, t.ex. genom belysa de förhållanden under vilka de åtalade gärningarna ägt rum. Frågor om vilka brott som kan beaktas, om betydelsen av gradindelning av brott, samt frågor om konkurrens kommer att behandlas framför allt i kapitel 7 men också i kapitel 8.

³⁶⁷ Se t.ex. NJA 2004 s. 437. Brott som anses "typiska" för våld i nära relationer, men som av en eller annan anledning inte ingår i brottskatalogen för BrB 4:4a diskuteras i avsnitt 7.4.

6 Närstående

6.1 Inledning

Våld i nära relationer har historiskt, och till viss del fortfarande, i straffrätten präglats av något som kan uttryckas som en dubbelhet. Samtidigt som våld mot anhöriga och närstående har betraktats som allvarligt har det ansetts finnas skäl att på olika sätt särreglera våldet för att värna om den privata sfären och familjelivets helgd.³⁶⁸ Införandet av ett brott i brottsbalken som framhäver det särskilt straffvärda i kränkningar mot en närstående är ur det perspektivet särskilt betydelsefullt. Fridskränkningsbrottens konstruktion medför att kontexten – familjen och hemmiljön – får en viktig roll för straffansvar.³⁶⁹ Avgränsningen till brottslighet som riktar sig mot en närstående utgör grunden för såväl bestämmelsens tillkomst som dess tillämpning. Avgränsningen ska ses utifrån den bakomliggande problematik som fridskränkningsbrotten är tänkt att motverka och utifrån den kontext som brott mot närstående förekommer i.

Genom fridskränkingsbrotten i BrB 4:4a specialregleras ansvar för upprepade straffbara kränkningar mot en närstående person. Bestämmelsen skiljer sig därmed från de flesta andra brott i brottsbalken på så sätt att det finns ett uttryckligt krav på att brottet ska ha riktat sig mot en särskild grupp – en närstående eller tidigare närstående person.³⁷⁰ Begreppet närstående är dock inte reglerat i brottsbalken och har inte en enhetlig

³⁶⁸ Se t.ex. 1864 års strafflag där det av 14 kap. 36 § anges att försvårande var om miss-handel riktade sig mot vissa anhöriga. Samtidigt fanns i 14 kap. 45 § regler om åtalsbe-gränsningar för sådant våld. Se vidare Burman, M., *Straffrätt och mäns våld mot kvinnor: straffrättens förmåga att producera jämställdhet*, (2007), kap. 2. Burman behandlar här hur våld mot kvinnor och relationen mellan makar har framställts i den straffrättsliga lagstift-ningen.

³⁶⁹ Se Lernestedt, C., *Dit och tillbaka igen: om individ och struktur i straffrätten*, (2010), s. 144, där Lernestedt menar att kontexten (relation och interaktion mellan parterna) vid fridskränkingsbrotten ges en mer framträdande roll än annars och att brottstyperna ges en mer framträdande roll än vad som tidigare varit fallet.

³⁷⁰ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 74 ff.

betydelse i straffrätten. Olika begrepp används för att beskriva närståendeförhållandet och den personkrets som kan ingå tycks i viss mån variera utifrån det intresse bestämmelsen är avsedd att skydda. Det är därför inte givet vem som är att betrakta som närstående i straffrättsligt hänseende.³⁷¹ Innebörden av begreppet närstående blir därför särskilt viktig i BrB 4:4a genom att det utgör en förutsättning för straffansvar.

Fridskränkningens brotten består av två brottsrubriceringar, grov fridskränkning (första stycket) och grov kvinnofridskränkning (andra stycket). Bestämmelsens andra stycke särreglerar vissa särskilda närståenderelationer och är endast tillämplig i de fall gärningsmannen är en man och den utsatta är en kvinna. Med närstående avses enligt bestämmelsens ordalydelse en man och en kvinna som är eller har varit gifta, eller är eller har sammanbott under äktenskapsliknande förhållanden. Enligt förarbetena till bestämmelsen menas med närstående i första stycket en person till vilken gärningsmannen har eller har haft ett förhållande och som bor eller har bott tillsammans med gärningsmannen.³⁷² Som exempel anges fall där gärningsmannen är en kvinna och offret en man, eller fall där gärningsman och offer är av samma kön. Vidare omfattas enligt förarbetena vissa personer som är närstående till gärningsmannen på annat sätt. Som exempel på denna kategori närstående anges föräldrar, syskon, barn eller styvbarn till gärningsmannen samt andra nära släktingar.³⁷³ Också par som lever i en fast parrelation utan att vara sammanboende kan, enligt praxis, vara närstående om förhållandet präglas av en praktisk och känslomässig bindning av viss varaktighet som kan göra att den utsatte befinner sig i en sådan särskilt utsatt situation som avses i bestämmelsen.³⁷⁴ Att en person har en nära (kärleks-)relation med gärningsmannen behöver därför inte nödvändigtvis innebära att denne är närstående i bestämmelsens mening.³⁷⁵ Inte heller behöver relationer som innebär att offret befinner sig i en beroendeställning, eller i en särskilt utsatt situation, i förhållande till gärningsmannen, omfattas av närståendebegreppet i BrB 4:4a. Samti-

³⁷¹ Se t.ex. NJA 2013 s. 588 (garantställning). Frågan som prövades av HD var om en pojkvän till mamman hade ett sådant omsorgsansvar för hennes son att han därför hade ett garantansvar gentemot sonen.

³⁷² Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 133.

³⁷³ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 131. Formuleringen "t.ex." i motiven medger att även andra konstellationer av offer och gärningsman kan förekomma varför de exempel som ges inte kan anses uttömmande.

³⁷⁴ NJA 2004 s. 97. Avgörandet behandlas i avsnitt 6.3.3.

³⁷⁵ NJA 2004 s. 97.

digt är de exempel som tas upp i motiven inte uttömmande vilket öppnar upp för att också andra personer, under vissa förutsättningar, kan vara att betrakta som närstående.

Detta kapitel behandlar den personkrets som kan, respektive inte kan, vara att betrakta som närstående i BrB 4:4a och hur begreppet har tolkats och utvecklats i rättstillämpningen. För att besvara frågan om vem som omfattas av kretsen närstående i fridskränkningsbrotten diskuteras hur begreppet närstående används i andra sammanhang i straffrätten och hur begreppet närstående i fridskränkningsbrotten förhåller sig till andra rättsliga definitioner av närstående. I motiven till flera bestämmelser i brottsbalken anges att det kan vara en försvårande omständighet att brottet har begåtts mot en närstående eller tidigare närstående p.g.a. den särskilda utsatthet sådan brottslighet medför. Vidare kommer därför också de omständigheter som gör att brott mot närstående anses särskilt straffvärt att behandlas för att undersöka hur den särskilda utsattheten definieras. Utöver detta problematiseras de konsekvenser en avgränsning till en särskild personkrets kan få i förhållande till det bakomliggande syftet med bestämmelsen såsom det har beskrivits i kapitel 5.

6.2 Närstående i straffrätten

6.2.1 Allmänt om närståendebegreppet i straffrätten

Begreppet närstående är, som ovan nämnts, inte reglerat i brottsbalken. Det innebär inte att begreppet är frånvarande. Utöver fridskränkningsbrotten, där en förutsättning är att brottet begås mot en närstående, finns närståendebegreppet explicit också i t.ex. bestämmelsen om sexuellt övergrepp mot barn i BrB 6:6. Sedan år 2013 framgår av bestämmelsens ordalydelse att en omständighet som ska beaktas vid bedömningen av brottet som grovt är att gärningsmannen är närstående till barnet.³⁷⁶ Begreppet återfinns också i de försvårande omständigheter som ska beaktas vid straffvärdebedömning av brott i BrB 29:2. Här sägs i punkten 8, att som försvårande omständighet ska beaktas om brottet varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos ett barn i förhållande till en närstående

³⁷⁶ Prop. 2012/13:111 En skärpt sexualbrottslagstiftning, s. 45. Även om brott mot närstående även tidigare omfattades av att gärningsmannen visat särskild hänsynslöshet ansågs ett införande av närstående som en särskild omständighet förtydliga att så var fallet.

vuxen.³⁷⁷ I motiven till flera bestämmelser i brottsbalken uttalas också, mer eller mindre tydligt, att brott mot närstående kan ses som en försvårande omständighet vid bedömning av brottets svårhet.³⁷⁸ Det gäller t.ex. vid gradindelning av brott, där det anges att en omständighet som talar i försvårande riktning vid placering i svårighetsgrad, är att brottet har begåtts mot en närstående.³⁷⁹ Den försvårande omständigheten kan då falla in under de rekvisit som särskilt ska beaktas. Exempelvis kan det förhållandet att brottet har riktats mot en närstående innebära att gärningsmannen visat "särskild" eller "synnerlig" hänsynslöshet.³⁸⁰

Närstående används också inom straffrätten som en begränsning av ansvaret för vissa brott i brottsbalken. Till exempel finns i 8 kap. brottsbalken om rån, stöld och andra tillgreppsbrott, en åtalsbegränsningsregel avseende brott mot närstående (BrB 8:13). Närstående som grund för bedömning av brott som ringa, och som ansvarsfrihetsgrund finns i 17 kap. brottsbalken i bestämmelserna om skyddande av brottsling (BrB 17:11) och främjande av flykt (BrB 17:12).

I detta avsnitt beskrivs hur begreppet närstående används, och har använts, i straffrätten och hur begreppet definieras i motiven till dessa bestämmelser och i praxis. Dessa definitioner kommer i senare avsnitt att diskuteras i förhållande till begreppet närstående i BrB 4:4a.

³⁷⁷ BrB 29:2. Flera punkter i bestämmelsen kan enligt motiven utgöra en försvårande omständighet när brott begås mot en närstående, men i punkten 8 anges särskilt det försvårande i att brottet varit ägnat att allvarligt skada tryggheten och tilliten hos ett barn i dess förhållande till en närstående person. BrB 29:2 p. 8 är tillämplig både när brottet riktat sig direkt mot barnet, men också om brottet riktat sig mot en vuxen inför barnet, s.k. bevittnandefall.

³⁷⁸ Hur närståendebegreppet framställs i dessa bestämmelser kommer att behandlas vidare i avsnitt 6.2.3.

³⁷⁹ Se t.ex. prop. 1987/88:14 Om ändring i brottsbalken (grov misshandel och grov stöld), s. 5 f.

³⁸⁰ Se t.ex. bestämmelsen om grov misshandel (BrB 3:6 st. 1) enligt vilken domstolen vid bedömning av brottet som grovt brott särskilt ska beakta om gärningen varit livsfarlig eller om gärningsmannen har tillfogat svår kroppsskada eller allvarlig sjukdom eller annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet. Vid bedömning av brottet som grovt vid synnerligen grov misshandel (BrB 3:6 st. 2) ska domstolen särskilt beakta om kroppsskadan är bestående eller om gärningen har orsakat synnerligt lidande eller gärningsmannen visat synnerlig hänsynslöshet.

6.2.2 Närstående som privilegierande eller förmildrande omständighet

Att ett brott har riktats mot en närstående har inte i alla sammanhang setts som en försvårande omständighet i strafflagstiftningen. Tidigare fanns t.ex. lagstiftning som i stället betraktade våld mot närstående som en förmildrande eller privilegierande omständighet. Detta kan förklaras mot bakgrund av att det förelåg en stark presumtion för privatlivets helgd och att våldet betraktades som ett uttryck för missämja mellan makar, eller som en del av uppfostran, som inte skulle vara föremål för lagstiftning.³⁸¹ Genom 1734 års lag togs mannens skäliga rätt att aga hustrun bort, däremot ansågs våld av mindre allvarligt slag inte lämpat för en rättslig prövning då detta skulle kunna förorsaka hat och bitterhet mellan makarna.³⁸² I 1864 års strafflag kriminaliserades uttryckligen allt fysiskt våld mot en maka, men samtidigt infördes särskilda åtalsregler som krävde angivelse från hustrun om misshandeln ägt rum på enskild plats, t.ex. i hemmet.³⁸³

När det gällde sexualbrott fanns tidigare, vid sidan av bestämmelsen om våldtäkt BrB 6:1, en särskild bestämmelse om mindre grovt brott, våldförande (BrB 6:1 st. 2), som bl.a. avsåg närståenderelationer.³⁸⁴ Bestämmelsen innebar bl.a. att brottet, med hänsyn till kvinnans förhållande till mannen, t.ex. att de var gifta eller tidigare haft sexuell umgänge, kunde

³⁸¹ Wendt Höjer, M., *Rädslans politik: våld och sexualitet i den svenska demokratin*, (2002), s. 57 och 78 ff. Wendt Höjer menar att det förelåg en normalitetsföreställning runt våldet som gjorde att våldet formulerades som ett gräl mellan makar och därmed som en del av en vanlig ätenskaplig relation. Hon menar att våldet, när det framställdes som bagatellartat, gjorde våldet till ett icke-problem. Se även avsnitt 2.2.1, där detta behandlas.

³⁸² Se även Burman, M., *Straffrätt och mäns våld mot kvinnor: straffrättens förmåga att producera jämställdhet*, (2007), kap. 2, där Burman beskriver utvecklingen av hur våld mot kvinnor gått från en privat till en offentlig angelägenhet. Se också Ottoson Hindberg, B., *Kvinnomisshandel*, (1984), s. 12, där Ottoson Hindberg menar att uteslutandet av den skäliga agan gjordes i syfte att inte direkt uppmana till våldsamheter, men inte att det därmed gjordes förbjudet.

³⁸³ 14 kap. 45 § 1864 års strafflag.

³⁸⁴ Prop. 1983/84:105 Om ändring i brottsbalken m.m. (sexualbrotten), s. 20. Andra omständigheter som enligt praxis kunde medföra att gärningen bedömdes som våldsförande var att kvinnan underlåtit att tillkalla hjälp när detta varit möjligt, eller att hon föranlett eller tillåtit närmanden från gärningsmannens sida. Men också andra omständigheter, såsom att hon följt med en man som hon endast varit ytligt bekant med, till hans bostad eller att hon liftat eller följt med en raggabil, hade i praxis bedömts som våldförande, även om våldet eller hotet varit av allvarligt slag.

bedömas som mindre grovt.³⁸⁵ Brottet våldförande upphävdes år 1984 och ett mindre allvarligt brott, utan hänvisning till kvinnans förhållande till mannen, infördes i ett tredje stycke i BrB 6:1. I och med att bestämmelsen upphävdes uttalade departementschefen att omständigheter som föregått ett sexuellt övergrepp inte bör få inverka på brottsrubriceringen och att den synnerligen grova kränkning som ett övergrepp innebär måste bedömas som våldtäkt oberoende av parternas relationer och de omständigheter som föregått övergreppet.³⁸⁶

Också inom andra områden har brott mot närstående särreglerats i förmildrande riktning. Tidigare fanns i brottsbalken bestämmelsen om bodräkt (BrB 8:3) som reglerade stöld mot bl.a. sammanboende familjemedlem.³⁸⁷ Vidare fanns, och finns fortfarande vad gäller vissa tillgrepps-brott, begreppet närstående i regler avseende åtalsbegränsning vad gäller sådana brott.³⁸⁸ Begreppet närstående var inte direkt angivet i bestämmelsen om bodräkt, men i motiven beskrivs brottet som en särreglering vid stöld av en närstående. Med sammanboende familjemedlem avsågs i bestämmelsen om bodräkt makar, syskon, föräldrar och barn eller fosterföräldrar och fosterbarn, samt någon som på grund av adoption stod i motsvarande förhållande. När bestämmelsen om bodräkt upphävdes, år 1987, framhölls att även om tillgrepp mot närstående i vissa fall kunde framstå som mindre straffvärda än det traditionella stöldbrottet, dvs. mindre straffvärda än ett tillgrepp från utomstående, ansågs detta kunna lösas genom att ett sådant förfarande rubricerades som snatteri. Exempel på en sådan situation var att det vid känsloladdade separationer kunde vara svårt att skilja mellan den enes och den andres egendom vilket kunde

³⁸⁵ Prop. 1983/84:105 Om ändring i brottsbalken m.m. (sexualbrotten), s. 17 och 19 ff. Med hänsyn till att brottet våldtäkt mot barn (BrB 6:4) inte ännu var infört i brottsbalken var bestämmelsen också tillämplig i förhållande till närstående barn, se t.ex. RH 2002:70 som rörde brott begångna under 1980-talet då bestämmelsen om våldförande fortfarande var i kraft.

³⁸⁶ Prop. 1983/84:105 Om ändring i brottsbalken m.m. (sexualbrotten), s. 19 ff.

³⁸⁷ NJA II 1962, s. 205. Bestämmelsen fanns i BrB 8:3 st. 1 och avsåg vissa fall av stöld från samägare, dödsbo eller sammanboende familjemedlem. Bestämmelsen upphävdes i samband med införandet av äktenskapsbalken och lag (1987:232) om sambors gemensamma hem. Se prop. 1986/87:86 Om följdlagstiftning till äktenskapsbalken, s. 54 ff.

³⁸⁸ Prop. 1986/87:86 Om följdlagstiftning till äktenskapsbalken, s. 55. Med undantag för grov stöld, rån och grovt rån krävs vid sådana brott antingen angivelse från målsäganden eller att åklagaren finner att åtal är påkallat ur allmän synpunkt. Bestämmelsen om bodräkt upphävdes år 1987 med hänvisning till att begreppet bodräkt var ålderdomligt och att stölder mot närstående redan genom åtalsreglerna ansågs ha en tillräcklig särställning.

få de inblandade att handla på ett sätt som annars var för dem främmande.³⁸⁹

Även om den särskilda bestämmelsen avseende stöld- och andra tillgreppsbrott mot närstående i 8 kap. brottsbalken togs bort finns närståendebegreppet kvar i regeln om åtalsbegränsning för brott mot vissa närstående (BrB 8:13). Bestämmelsen innebär att åklagaren beträffande andra brott än grov stöld, rån och grovt rån förövat mot en närstående får väcka åtal endast om brottet anges till åtal av målsäganden eller att åtal är påkallat ur allmän synpunkt. Att åtalsbegränsningarna skulle behållas motiverades med att det var rimligt att målsäganden själv ska ha inflytande över hur något som kunde betraktas som *en familjeangelägenhet* skulle behandlas av rättsväsendet.³⁹⁰ Däremot ansågs det finnas ett behov av att göra reglerna mer generella. Personkretsen utvidgades därför till att omfatta varje sammanboende mellan målsäganden och gärningsmannen som inte var helt tillfälligt (p. 1), make, den som är i rätt upp- eller nedstigande släktskap eller svägerlag, syskon, sväger eller svägerska (p. 2) eller *någon annan som på liknande sätt är närstående till gärningsmannen* (p. 3). Formuleringen *annan som på liknande sätt är närstående*, ansågs ge utrymme för en nyanserad bedömning i det särskilda fallet där hänsyn kan tas till bl.a. det närmare förhållandet mellan målsägande och gärningsman, t.ex. en mycket nära känslomässig relation. Som exempel anges t.ex. olika former av partiell samlevnad ”där den känslomässiga relationen kan vara djup trots att parterna av olika skäl inte sambor utan har varsin bostad”.³⁹¹ Vidare angavs att barn till den ena parten i ett samboförhållande, eller barn till den ena parten där parterna inte stadigvarande sammanbor, kan omfattas.³⁹²

Samtidigt med ändringarna i BrB 8:13, ändrades ansvarsfrihetsregeln för närstående vid skyddande av brottsling i BrB 17:11.³⁹³ Enligt bestämmelsen ska ansvar inte dömas ut om gärningen är att anse som ringa med hänsyn till *gärningsmannens förhållande till den brottslige* och övriga omständigheter. Det framgår inte uttryckligen att förhållandet avser när-

³⁸⁹ Prop. 1986/87:86 Om följdlagstiftning till äktenskapsbalken, s. 55.

³⁹⁰ Prop. 1986/87:86 Om följdlagstiftning till äktenskapsbalken, s. 55.

³⁹¹ Prop. 1986/87:86 Om följdlagstiftning till äktenskapsbalken, s. 94 f. Under remissbehandlingen hade framhållits att förlovning borde medföra att bestämmelsen kan bli tillämplig. Departementschefen ansåg det naturligt att anse förlovade som närstående, varför de därmed skulle falla under bestämmelsen.

³⁹² Prop. 1986/87:86 Om följdlagstiftning till äktenskapsbalken, s. 56.

³⁹³ Prop. 1986/87:86 Om följdlagstiftning till äktenskapsbalken, s. 54 och 56.

stående, men den tidigare lydelsen av bestämmelsen avsåg nära släktingar till den brottslige, med vilka avsågs make, trolovad och släktingar i rätt upp- eller nedstigande led samt fosterföräldrar och fosterbarn. En strikt uppräkningsansågs i vissa fall kunna komma att bli alltför snäv, medan den i andra skulle föra för långt. Som förutsättning för ansvarsfrihet skulle i stället beaktas om gärningen med hänsyn till förhållandet mellan de båda personerna och brottets beskaffenhet framstår som för- svarlig. I motiven anges att ett handlande från en nära familjemedlem kan framstå som mindre klandervärt än ett som företas av någon som inte kan räknas bland de allra närmaste. Vid bedömning av om brottet är ringa bör således en helhetsbedömning av samtliga omständigheter göras.³⁹⁴ En motsvarande regel avseende närstående var sedan tidigare införd i BrB 17:12, om främjande av flykt.³⁹⁵ Även i denna bestämmelse tillmätts närståendeförhållandet stor betydelse vid bedömningen av om brott kan anses ha förövats.³⁹⁶

³⁹⁴ Prop. 1986/87:86 Om följdlagstiftning till äktenskapsbalken, s. 54 och 95 f.

³⁹⁵ SFS 1981:462.

³⁹⁶ NJA 2015 s. 31 (fader och bror) där de gärningar som fadern och brodern gjort sig skyldiga visserligen haft till syfte att hjälpa H.H.A att undkomma ansvar för mycket allvarlig brottslighet (försök till mord och försök till grov misshandel) men att gärningarna inte innefattat några särskilt aktiva eller avancerade åtgärder från deras sida och inte heller inneburit att bevisning förstörts eller undanröjts. Att de härutöver hade ett mycket nära släktskapsförhållande till H.H.A med en nära och god relation, gjorde att bedömningen av omständigheterna kring gärningarna ansågs ringa och därmed straffria. Se även NJA 1990 s. 175 (bror) där förhållandet till brodern, tillsammans med att han handlat i stundens ingivelse (när han gömde den kniv brodern använt vid den grova misshandeln) och knappast torde ha försvårat utredningen, gjorde att brottet bedömdes som ringa och därmed straffritt. Två justitieråd var skiljaktiga och menade att det lagstiftaren velat åstadkomma med en regel om ansvarsfrihet var att möjliggöra en friare bedömning än den tidigare gällande regeln, vilken innebär att tidigare straffria fall kan komma att omfattas av straffansvar, samtidigt som möjlighet införs att inte döma till ansvar i situationer som tidigare var straffbelagda. Varken det förhållande att mannen stått sin bror nära eller omständigheterna i övrigt kunde, enligt de skiljaktiga meningarna, leda till att hans gärning bedömdes som ringa. Jfr NJA 1990 s. 354 (fästmö) gällande ansvarsfrihetsregeln i BrB 17:2 för försök till främjande av flykt. Omständigheterna ansågs inte vara sådana att ansvarsfrihetsregeln var tillämplig på fästmöns handlande.

6.2.3 Närstående som kvalificerande eller försvårande omständighet

Att lagstiftaren idag anser att våld och övergrepp mot närstående ofta utgör en försvårande omständighet vid straffvärdebedömning och gradindelning framgår av motiven till flera bestämmelser i brottsbalken. Det förhållandet att ett brott har begåtts mot en närstående kan t.ex. i fråga om gradindelning av vissa brott anses försvårande genom att gärningsmannen, genom att begå brottet mot en närstående har visat en *särskild hänsynslöshet*.³⁹⁷ En förklaring till varför brott mot närstående anses särskilt allvarligt finns däremot inte tydligt angiven. Vid en genomgång av förarbeten och praxis framkommer ändå flera omständigheter som framhålls som försvårande vid brott mot närstående.³⁹⁸

Ett annat begrepp som återspeglar närståendeförhållandet är begreppet nära anhörig. I tidigare lagstiftning anges att brott mot nära anhöriga i regel måste anses försvårande. I 1953 års förslag till brottsbalk anges i motivuttalanden till misshandelsbrottet att *misshandel riktad mot en gravid kvinna eller nära anhörig* i regel måste anses försvårande.³⁹⁹ Vid bedömningen av om misshandeln är att anse som grov skulle bl.a. beaktas om misshandeln förekom *vid upprepade tillfällen och under brutala former, t.ex. mot hustru och barn*.⁴⁰⁰ Begreppet nära anhörig torde ha en mer begränsad betydelse än närstående och normalt avse maka, make, sambo och barn.⁴⁰¹ Genom att begreppet anhörig i senare lagstiftning har bytts ut mot begreppet närstående, skulle det kunna tyda på en önskan att

³⁹⁷ Se t.ex. prop. 1992/93:141, s. 31 (om olaga hot) och prop. 1987/88:14, s. 5 ff. (om grov misshandel), prop. 1991/92:35, s. 13 ff. (om sexuella övergrepp mot barn), prop. 2004/05:45, s. 66–76 och 142–144 (om våldtäkt mot barn), prop. 2012/13:111 (om att närstående är en särskild omständighet som ska beaktas vid bedömningen av om brottet är att anse som grovt), s. 45–51.

³⁹⁸ Den allmänna uppfattningen torde vara att våld mot närstående är försvårande och att närstående som utsätts för våld är särskilt skyddsvärda. Svårare att hitta är däremot den rättsvetenskapliga grund som de olika begreppen, t.ex. att sådant våld innebär en påtaglig integritetskränkning, baseras på.

³⁹⁹ SOU 1953:14 Förslag till brottsbalk, s. 138.

⁴⁰⁰ SOU 1953:14 Förslag till brottsbalk, s. 138. En omständighet som kunde göra att gärningen "ådagalade synnerlig förslagenhet eller grymhet" var att den begåtts mot närstående. Också idag kan brott mot en närstående ses som ett uttryck av "särskild hänsynslöshet" som ska beaktas vid bedömningen.

⁴⁰¹ Som anhöriga räknas därutöver syskon, egna föräldrar och make/makas/sambos föräldrar. En jämförelse kan göras med RB 36:3 om att inte behöva vittna mot en närstående där definitionen av närstående är tämligen vid. I bestämmelsen anges att den som med part är, eller har varit gift, eller är i rätt upp- eller nedstigande släktskap, i svägerlag

utvidga personkretsen och att tillåta att andra faktorer än de som kommer av släktskap får betydelse.

Vid lagändringen år 1987 avseende grov misshandel, angavs våld mot närstående kvinnor vara en sådan omständighet som särskilt ska beaktas vid bedömningen av brottet som grovt. Det försvårande momentet vid upprepat våld, där kvinnomisshandel tas upp som exempel, ansågs främst ligga i den påtagliga integritetskränkning det innebär liksom i det förhållandet att våldet ofta är psykiskt nedbrytande till sin karaktär.⁴⁰² Vidare ansågs våldshandlingar mot en fysiskt väsentligt svagare person, t.ex. ett litet barn eller en äldre person, vara en sådan omständighet som skulle beaktas. Även om våldet inte varit livsfarligt eller skadorna så svåra att misshandeln enbart på dessa grunder kunde anses som grov, ansågs sådant våld många gånger kunna framstå som ”verkligt kvalificerad misshandel” och som utslag av särskild brutalitet och hänsynslöshet.⁴⁰³

Att närstående utgör en särskild skyddsvärd grupp framkommer också av motiven till införandet av en ny straffskala för synnerligen grov misshandel (BrB 3:6 st. 2).⁴⁰⁴ Här anges att det med synnerlig hänsynslöshet avses att misshandeln gått påtagligt utöver vad som gäller för att brottet ska betraktas som grovt. Som exempel på sådan synnerlig hänsynslöshet anges att våld använts mot ett barn, en äldre människa eller en person med funktionshinder. Också när den tilltalade annars visat synnerlig brutalitet, t.ex. när grovt våld använts mot en *närstående* kvinna som tidigare utsatts för upprepade och allvarliga övergrepp av gärningsmannen, kan det enligt motiven vara fråga om synnerlig hänsynslöshet.⁴⁰⁵

Den under 1900-talet förändrade synen på våld mot närstående som lika, eller mer, allvarligt än våld mot en utomstående har kommit till uttryck på flera sätt. En tydlig markering från lagstiftaren är 1982 års ändrade åtalsregler, då misshandel i hemmet lades under allmänt åtal.

eller är syskon eller är det i svågerlag, att den ene är eller varit gift med den andres syskon, eller som på liknande sätt är till parten närstående.

⁴⁰² Prop. 1987/88:14 Om ändring i brottsbalken (grov misshandel och grov stöld), s. 5 ff. Genom att ändra rekviritet ”synnerlig hänsynslöshet” till ”särskild hänsynslöshet” i bestämmelsen om grov misshandel (BrB 3:6) ville man ge en anvisning till domstolarna att tillämpa ett något mindre restriktivt synsätt när det gällde att kvalificera misshandelsbrott som grovt. Framförallt gällde det sådana faktorer som att misshandeln varit oprovo-cerad och långvarig, påtagligt integritetskränkande eller riktat sig mot skyddslösa personer.

⁴⁰³ Prop. 1987/88:14 Om ändring i brottsbalken (grov misshandel och grov stöld), s. 5 f.

⁴⁰⁴ Prop. 2009/10:147 Skärpta straff för allvarliga våldsbrott m.m.

⁴⁰⁵ Prop. 2009/10:147 Skärpta straff för allvarliga våldsbrott m.m., s. 37.

Särskilt poängterades att ändringen var av betydelse för möjligheten att lagföra det som i förarbetena benämns kvinnomisshandel.⁴⁰⁶ Också synen på barn förändrades under 1900-talet. Barn kom att ses som självständiga individer med bärare av egna rättigheter gentemot föräldrarna, men också som en grupp med särskilt behov av skydd.⁴⁰⁷ Att våld mot närstående betraktas som allvarigare framgår också i propositionen angående skärpta straff för allvarliga våldsbrott, där man skriver att det numera finns;

[en] större medvetenhet om att allvarliga våldsbrott innebär att offret inte bara drabbas av fysiskt våld och fysiska skador utan ofta också utsätts för psykiska påfrestningar. Det gäller inte minst när våldet riktar sig mot vuxna som är närstående till förövaren eller drabbar barn.⁴⁰⁸

Uttalandet gjordes i samband med redovisningen av vilka åtgärder som vidtagits genom lagstiftning och skälen för regeringens bedömning, men visar den förändring i synen på brott mot närstående som Kvinnovåldskommissionens arbete hade medfört.

Det förhållandet att ett brott har begåtts mot en närstående kan ofta beaktas som en försvarande omständighet även om det inte påverkar brottsrubriceringen, dvs. det kan beaktas vid bestämmandet av straffvärdet inom den för brottet gällande straffskalan. Vid bedömning av brottslighetens straffvärde ska beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv som han eller hon har haft (BrB 29:1). Särskilt ska beaktas om gärningen inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person.⁴⁰⁹ I BrB 29:2 finns flera försvarande omständigheter som, vid sidan av vad som gäller för varje särskild brottsyp, särskilt ska beaktas vid straffvärdebedömningen.⁴¹⁰ Genom straffskärpningsgrunderna finns en uttalad möjlighet att vid straffvärdebedömningen beakta om brottet begåtts mot, eller inför,

⁴⁰⁶ Prop. 1981/82:43 Om ändring i brottsbalken (åtalsregler vid misshandel), s. 1.

⁴⁰⁷ En sådan syn kommer till uttryck i t.ex. prop. 1978/79:67 Om förbud mot aga. Se t.ex. s. 5 ff.

⁴⁰⁸ Prop. 2009/10:147 Skärpta straff för allvarliga våldsbrott, s. 10.

⁴⁰⁹ BrB 29:1 st. 2. ”Vid bedömningen av straffvärdet ska beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv som han eller hon haft. Det ska särskilt beaktas om gärningen inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person.”.

⁴¹⁰ Prop. 1987/88:120 Om ändring i brottsbalken (grov misshandel och grov stöld), s. 81–84.

en närstående. Att den tilltalade utnyttjat någon annans skyddslösa ställning är en omständighet som normalt ska tillmätas betydande vikt.⁴¹¹ De omständigheter i BrB 29:2 som aktualiseras vid brott mot närstående är främst att gärningsmannen visat stor hänsynslöshet (punkten 2), att gärningsmannen utnyttjat någon annans skyddslösa ställning eller svårighet att värja sig (punkten 3), att gärningsmannen utnyttjat sin ställning eller i övrigt missbrukat ett förtroende (punkten 4) eller att brottet varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos ett barn i förhållande till en närstående vuxen (punkten 8).⁴¹² De omständigheter som nämns i propositionen är endast exempel på sådant som kan påverka straffmätningen. Även andra faktorer som domstolen bedömer som relevanta kan inverka.⁴¹³ Närståendebegreppet behandlas inte särskilt, förutom när det gäller punkten 8. Däremot anses omständigheterna på olika sätt omfatta att brottet begåtts mot en närstående.⁴¹⁴ Som försvårande omständighet bör beaktas att brottet har begåtts mot en närstående, att brottsoffret har befunnit sig i en skyddslös ställning eller att brottet har förövats inför närstående till offret, t.ex. offrets barn. Också att den tilltalade tidigare gjort sig skyldig till våldsbrottslighet mot den utsatte bör tala i skärpande riktning.⁴¹⁵

I flera avgöranden som rör våld mot närstående lyfts omständigheter som gör att brott mot närstående är särskilt straffvärt fram, även om det inte explicit anges en grund i BrB 29:2. I NJA 2015 s. 702 (det s.k. balkongfallet) anges t.ex. att försvårande vid straffvärdebedömningen är att kvinnan ”har blivit utsatt för brottet i sitt hem och gärningsmannen är en närstående person, som hon borde kunnat lita på” samt att hon i förhållande till gärningsmannen ”befunnit sig i en skyddslös ställning

⁴¹¹ Prop. 1987/88:120 Om ändring i brottsbalken (straffmätning och påföljdsval m.m.), s. 83.

⁴¹² Prop. 2009/10:147 Skärpta straff för allvarliga våldsbrott, s. 6 och 42. Genom en ändring av bestämmelsen år 2010 vidgades utrymmet för att beakta vissa omständigheter i syfte att generellt öka spännvidden vid straffvärdebedömningen av brott. Det krävs inte längre att den tilltalade utnyttjat någon annans skyddslösa ställning eller *särskilda* svårigheter att värja sig, utan omständigheten ska beaktas även när den inte varit av kvalificerat slag.

⁴¹³ Prop. 2008/09:118 Straffet för mord m.m., s. 43. NJA 2013 s. 376. HD prövade frågan om straffmätning för mord då en man dödat sin före detta sambo inför deras gemensamma barn, genom att hugga henne med en bajonett.

⁴¹⁴ Prop. 2008/09:118 Straffet för mord m.m., s. 43.

⁴¹⁵ Att återfall i brott kan beaktas framgår av BrB 29:4. Se också prop. 2008/09:118 Straffet för mord, s. 43.

och haft svårt att värja sig”.⁴¹⁶ I NJA 2013 s. 376 (det s.k. bajonettmålet, om straffmätning för mord) inleder HD med att konstatera att det inte finns några omständigheter som leder till att brottet ska anses som mindre grovt och bedömas som dråp, och menar att det i stället föreligger flera försvårande omständigheter. I avgörandet menade HD att det försvårande är att brottet riktat sig mot en närstående och att gärningsmannen utnyttjat målsägandes skyddslösa ställning och svårigheter att värja sig. HD anförde vidare att kvinnan var rädd att den tilltalade, trots att han hade kontaktförbud, skulle angripa och döda henne, men att hon inte trodde att detta skulle ske när barnen var närvarande och att den tilltalade därmed gjort sig skyldig till ett ”lömskt angrepp på öppen gata mot en vid tillfället inte ont anande person som helt saknade möjligheter att komma undan”. Att den tilltalade före mordet frihetsberövat kvinnan och därmed gjort sig skyldig till ett allvarligt brott som gjorde det omöjligt för henne – och även för barnen – att leva ett normalt liv, ansågs också vara en omständighet som talade för en strängare bedömning. Mest försvårande var dock enligt HD att den tilltalade utfört gärningen inför sina minderåriga barn och dessutom genom gärningen har berövat dem deras mor.⁴¹⁷

Sammantaget kan sägas att det som lyfts fram när det rör det straffvärda i brott riktade mot närstående är t.ex. att brottet har begåtts i hemmet där man har en rätt att känna sig trygg. Framförallt framhålls den skyddslösa ställningen och svårigheten att värja sig. Det som gör brott riktade mot närstående mer straffvärda än annan brottslighet, tycks således främst ligga i den särskilda utsatthet personen befinner sig i p.g.a. relationen.⁴¹⁸

⁴¹⁶ NJA 2015 s. 702. Frågan i HD handlade främst om beviskravet i brottmål och särskilt om den bevisning som åberopats var tillräckligt för att det skulle vara styrkt att den tilltalade begått gärningen, dvs. försök till mord.

⁴¹⁷ NJA 2013 s. 376. Om HD:s uttalande om att C.S. låtit barnen bevittna mordet, se avsnitt 6.2.4.2.

⁴¹⁸ Se avsnitt 3.6 som behandlar den särskilda kontexten i BrB 4:4a.

6.2.4 Särskilt om det förstärkta skyddet för närstående barn

6.2.4.1 *Agaförbudet*

Föräldrars rätt att aga sina barn avskaffades år 1966, men ett uttryckligt förbud infördes i föräldrabalken år 1979, där det sägs att barn inte får utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling (FB 6:1).⁴¹⁹ En särreglering av föräldrars misshandel mot barn och en kriminalisering av lindrigare psykisk misshandel och försummelse diskuterades i SOU 2001:72 av Kommittén mot barnmisshandel.⁴²⁰ Avseende de lindrigare brotten menade kommittén att det, eftersom dessa gärningar oftast äger rum i hemmet där risken för upptäckt är mycket liten, var tveksamt om en utökad kriminalisering skulle ha någon verklig avskräckande effekt.⁴²¹ Kommittén menade vidare att det också kunde ifrågasättas om straffrättsliga åtgärder var en lämplig metod för att få vuxna att behandla barn med respekt och att det som regel inte torde ligga i barnets intresse att den vårdnadshavare som gör sig skyldig till försummelse av barnet döms till ansvar för brott.⁴²² Med hänsyn till att en särreglering avseende misshandel mot barn bl.a. skulle kunna medföra att andra övergrepp mot barn kom att betraktas som mindre allvarliga föreslogs inte heller någon särreglering avseende misshandel.⁴²³ I propositionen poängteras att barn generellt sett är mer utsatta och sårbara än vuxna personer och att det därför kan finnas anledning att se särskilt allvarligt på när barn utsätts för fysiskt eller psykiskt våld. Den främsta anledningen till det var enligt propositionen att en sådan behandling ofta innebär en risk för att barnets hälsa och utveckling skadas ”i vart fall om det är fråga om ett upprepat handlande”.⁴²⁴ Regeringen delade dock kommitténs skäl

⁴¹⁹ FB 6:1. Se även SOU 1978:10 Barnets rätt och prop. 1978/79:67 Om förbud mot aga.

⁴²⁰ SOU 2001:72 Barnmisshandel – Att förebygga och åtgärda. Utredningen tillsattes år 1998 med uppdrag att, mot bakgrund av regeringens förslag att förverkliga FN:s konvention om barnets rättigheter (Prop. 1997/98:182 Strategi för att förverkliga FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige), bl.a. definiera begreppet barnmisshandel samt beskriva utvecklingen av barnmisshandel och förklaringar till detta samt att förslå åtgärder.

⁴²¹ SOU 2001:72 Barnmisshandel – Att förebygga och åtgärda, s. 335.

⁴²² SOU 2001:72 Barnmisshandel – Att förebygga och åtgärda, s. 335.

⁴²³ SOU 2001:72 Barnmisshandel – Att förebygga och åtgärda, s. 337 ff.

⁴²⁴ Prop. 2002/03:53 Stärkt skydd för barn i utsatta situationer, s. 68.

för att inte göra några ändringar.⁴²⁵ Misshandel riktad mot barn bedöms därmed idag utifrån samma förutsättningar som när misshandeln begåtts mot en vuxen.⁴²⁶

Misshandel mot närstående barn diskuteras också i SOU 2016:19 av Barnrättighetsutredningen.⁴²⁷ I arbetet med att inkorporera barnkonventionen i nationell rätt förslås en särreglering avseende misshandel av barn. Förslaget innebär en särskild straffbestämmelse som tar sikte på misshandel av barn och som inbegriper fysiskt våld som utövas mot barn även om det inte är visat att våldet lett till smärta.⁴²⁸ Även om förslaget i första hand torde ha sin grund i bevisvärigheter avseende rekvisitet smärta, anges som skäl för särreglering behovet av att ytterligare markera allvaret i sådan våldsbrottslighet som föräldrar och omsorgspersoner utsätter barn för genom en skärpning och utvidgning av det straffrättsliga skyddet för barn.⁴²⁹ Mot bakgrund av att barnets särskilt utsatta situation gör sig gällande så snart gärningsmannen är en person som ska svara för barnets fostran, vård eller tillsyn är, enligt utredningen, den personkrets som kan komma att omfattas av förslaget i första hand, föräldrar, styvföräldrar, far- och morföräldrar.⁴³⁰ Även andra personer kan emellertid omfattas

⁴²⁵ Prop. 2002/03:53 Stärkt skydd för barn i utsatta situationer, s. 68 f. Mot bakgrund av den nya straffskärpningsgrund i BrB 29:2 som föreslogs – för sådana fall där brottet varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos ett barn i förhållande till en närstående person – tillsammans med den redan befintliga straffskärpningsregeln i BrB 29:2 p. 3 ansåg regeringen att det inte fanns skäl att särreglera misshandel mot barn.

⁴²⁶ Prop. 1978/79:67 Om förbud mot aga, s. 31 f. Förbudet har ansetts innebära ett klarläggande av att aga mot barn är brottsligt, om motsvarande handling mot en annan person är straffbar som misshandel. Förbudet går emellertid längre. Dock sägs att föräldrar måste ha rätt att övervinna visst fysiskt motstånd, om de ska kunna utöva sin uppsikt över barnet.

⁴²⁷ SOU 2016:19 Barnkonventionen blir svensk lag.

⁴²⁸ SOU 2016:19 Barnkonventionen blir svensk lag, s. 267. Bestämmelsen föreslås placeras i BrB 3:5a med lydelsen ”Om en förälder eller en person under vars fostran, vård eller tillsyn ett barn står, tillfogar barnet kroppsskada, sjukdom eller smärta eller utsätter barnet för våld eller försätter barnet i vanmakt eller något annat sådant tillstånd döms för misshandel av barn till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter eller fängelse i högst sex månader.” (s. 67.)

⁴²⁹ SOU 2016:19 Barnkonventionen blir svensk lag, s. 260–270. Som grund anges den nationella kartläggningen som tyder på att det har skett en viss ökning av kroppslig bestraffning. Se Jansson, S., m.fl., *Kroppslig bestraffning och annan kränkande behandling av barn i Sverige: en nationell kartläggning*, (2011).

⁴³⁰ SOU 2016:19 Barnkonventionen blir svensk lag, s. 477 f. Med föräldrar avses i förslaget rättsliga föräldrar och det saknas betydelse om barnet står under föräldrarnas vårdnad eller inte eller om barnet bor tillsammans med föräldern. Adoptivföräldrar jämfälls med

om förhållandet i det enskilda fallet kan liknas vid vad som kan anses normalt mellan en fostrare och det barn som står under dennes fostran.⁴³¹

6.2.4.2 *En särskild straffskärpningsgrund*

Barn är enligt motiven till flera bestämmelser i brottsbalken särskilt skyddsvärda, något som också kommer till uttryck i lagtext. I motiven till straffskärpningsgrunderna i 29 kap. brottsbalken anges att den omständigheten att någon uppsåtligen utnyttjar någon annans skyddslösa ställning är en faktor som normalt bör tillmätas en betydande vikt och detta särskilt vid övergrepp mot barn.⁴³² För att ytterligare stärka det straffrättsliga skyddet för barn infördes år 2003 en ny omständighet i BrB 29:2 p. 8. Här anges att som försvärande omständighet ska beaktas om brottet varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos ett barn i dess förhållande till en *närstående* person. Avsikten med att komplettera de redan befintliga försvärande omständigheterna i BrB 29:2 med en särskild omständighet rörande barn, var att tydliggöra och markera att brott mot närstående barn bör åsättas ett högre straffvärde.⁴³³

Straffskärpningsgrunden är inte begränsad till brott som riktar sig direkt mot barnet utan omfattar också så kallade bevittnandefall, dvs. fall där ett barn ser eller hör t.ex. att en förälder blir slagen av den andre föräldern eller av någon annan närstående till barnet.⁴³⁴ Med barn avses

biologiska föräldrar. Också styvföräldrar som intar en faktisk vårdnadposition gentemot barnet och sammanbor eller är gift med barnets förälder eller någon som utan beslut från socialtjänst har tagit emot ett barn i sitt hem omfattas. Avgörande är inte om barnet och gärningsmannen bor tillsammans, även om det enligt förslaget kan ha betydelse liksom hur mycket tid de tillbringar tillsammans.

⁴³¹ SOU 2016:19 Barnkonventionen blir svensk lag, s. 477 f. Utöver de som kan hänföras till närståendebegreppet p.g.a. familjegemenskap omfattas också den som står för barnets vård eller tillsyn i annan egenskap, t.ex. en lärare eller någon som står för barnets vård p.g.a. ingripande enligt SoL eller LVU.

⁴³² Prop. 1987/88:120 Om ändring i brottsbalken m.m. (straffmätning och påföljdsväl m.m.), s. 83.

⁴³³ Prop. 2002/03:53 Stärkt skydd för barn i utsatta situationer, s. 71.

⁴³⁴ Prop. 2002/03:53 Stärkt skydd för barn i utsatta situationer, s. 111. I forskning om barn som bevitnar våld brukar det i stället hänvisas till barns *upplevelser* av våld. Forskningen visar att barns upplevelser av våld är betydligt mer komplexa än bara frågan om barnet sett eller hört misshandeln. Barnets upplevelser av våldet är inte begränsat till vad det ser eller hör under själva våldshandlingen, där barnet själv kan utsättas för hot eller våld eller försöker att stoppa våldet, utan också att barnet efter incidenten upplever konsekvenserna av våldet. Se t.ex. Eriksson, M., (red), *Barn som upplever våld: nordisk forskning och praktik*, (2007) och Överlien, C., *Våld i hemmet: barns strategier*, (2012). Förslag

enligt bestämmelsen varje människa under 18 år men bestämmelsen avsågs, enligt motiven, få störst betydelse vid brott som direkt eller indirekt riktat sig mot de yngre barnen.⁴³⁵

Av motivuttalandena framgår att till närstående till barnet hör främst barnets mor och far samt, fosterföräldrar eller en sambo till barnets förälder. Även andra vuxna som inte direkt ingår i familjen, men som barnet har en nära och förtroendefull relation till omfattas. Som exempel på sådana personer nämns mor- och farföräldrar, mostrar och fastrar.⁴³⁶ Beträffande bevittnandefallen uttalas att bestämmelsen huvudsakligen avser fall när barn bevittnar våld mellan föräldrarna. Anledningen till att barn ansågs behöva ett särskilt skydd beskrivs relativt ingående i motiven.⁴³⁷ Där anges att hemmet, för ett barn som utsätts för misshandel av en förälder, inte längre utgör den trygga och skyddade plats det borde vara och att den förälder som förövat brottet – och som egentligen är den som ska vårda barnet och skydda det från att utsättas för brott – inte längre är en person för barnet att känna tillit till.⁴³⁸ Vidare sägs att även barn som bevittnat våld befinner sig i en liknande situation genom att de ofta berövas sin trygghet inte bara i förhållande till förövaren utan också i förhållande till den som blir slagen. Detta då den som blir utsatt för våld inte kan försvara sig själv och därmed inte heller kan erbjuda barnet trygghet. Att barnet inte själv kan skydda den förälder som blir slagen ansågs förstärka detta.⁴³⁹ Att bevittnande av våld mot en förälder och dess konsekvenser för barnet är särskilt allvarligt framkommer tydligt i NJA 2013 s. 376 (bajonettmålet). Enligt HD är, utöver ett flertal andra försvärande omständigheter, följande det mest försvärande:

Vad som är mest försvärande är dock tveklöst att C.S., med full insikt om det, har utfört gärningen inför sina minderåriga barn och dessutom genom gärningen har berövat dem deras mor. Detta vittnar om en total hänsynslöshet. Barnen kommer under resten av sina liv få leva med det trauma som upplevelsen av hur deras far mördade deras mor inför deras ögon innebär. Ett beteende av detta slag – genom vilket man inte bara har tagit den döda-

på att begreppet bevittna bör ersättas med begreppet barn som upplever våld har också framförts, se t.ex. Barnombudsmannens årsrapport 2007 och SOU 2006:65 Att ta ansvar för sina insatser. Socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor.

⁴³⁵ Prop. 2002/03:53 Stärkt skydd för barn i utsatta situationer, s. 111.

⁴³⁶ Prop. 2002/03:53 Stärkt skydd för barn i utsatta situationer, s. 111.

⁴³⁷ Prop. 2002/03:53 Stärkt skydd för barn i utsatta situationer, s. 70 f.

⁴³⁸ Prop. 2002/03:53 Stärkt skydd för barn i utsatta situationer, s. 70 f.

⁴³⁹ Prop. 2002/03:53 Stärkt skydd för barn i utsatta situationer, s. 70 f.

des liv utan även förstört barnens – är så utomordentligt allvarligt att det har ett synnerligen högt straffvärde.⁴⁴⁰

HD intar här explicit ett tydligt barnperspektiv där hänsyn tas inte bara till att barnen sett våldet utan också vilka konsekvenser det kommer att få för barnen i framtiden.⁴⁴¹ Även om det är ett i många avseenden extremt exempel som inte direkt kan överföras till mindre allvarlig brottslighet, så visar det på betydelsen av den särskilda straffskärpningsgrunden i BrB 29:2. I begreppet närstående i BrB 29:2 p. 8 är inte fokus på själva släktskapsbandet utan att det är fråga om en vuxen som ska stå för barnets omsorg och trygghet. Det försvårande i att brottet riktas mot barnet, eller att barnet tvingas bevittna våld, ligger i att den trygghet barnet har en rätt att känna i sitt hem och gentemot den vuxne skadas eller rubbas.⁴⁴²

Bevittnandefallen torde också, enligt Sandra Friberg, utifrån bestämmelsens syfte, kunna tillämpas när barnet bevittnar våld från en förälder mot ett syskon till barnet, eller där ett syskon utövar våld mot en förälder.⁴⁴³ Friberg menar att det även vid syskons våldsutövning mot en förälder föreligger en sådan situation som gör att föräldern inte har möjlighet att försvara sig själv eller erbjuda trygghet till det barn som blir vittne till våldet. Att det rör sig om våld av ett barn mot en vuxen kan, enligt Friberg, tänkas göra att barnets maktlöshet kan upplevas som större än om våldet begås mellan vuxna.⁴⁴⁴

⁴⁴⁰ NJA 2013 s. 376. Övriga försvårande omständigheter behandlas ovan i avsnitt 6.2.3.

⁴⁴¹ Jfr med tingsrättens bedömning i samma mål. Tingsrätten konstaterar att det är ”svårt att överhuvudtaget se några förmildrande omständigheter”, men hänför de försvårande momenten inte direkt till barnen, utan till kvinnan. Tingsrätten menar att mordet visserligen skett hastigt, men att kvinnan måste ha hunnit inse att barnen skulle ta skada av att från kort avstånd ”se och höra hur mamma blev stucken av en bajonett och följa hennes sista minuter i livet, med ovissheten för henne vad som sedan skulle hända med barnen och vetskapen att hon aldrig skulle kunna trösta dem.”

⁴⁴² Prop. 2002/03:53 Stärkt skydd för barn i utsatta situationer, s. 72.

⁴⁴³ Friberg, S., *Kränkningersättning – Skadestånd för kränkning genom brott*, (2010), s. 645. Jfr prop. 2002/03:53 Stärkt skydd för barn i utsatta situationer, s. 72 där det enligt regeringen tydliggörs att det är en kvalificerad form av trygghet som åsyftas och lyfts fram, nämligen den i relationen mellan främst föräldrar, andra vuxna närstående och barn och att det härigenom undviks sådana fall där en straffskärpning gör sig mindre starkt gällande, exempelvis fall då brottet begåtts av ett jämnårigt syskon.

⁴⁴⁴ Friberg, S., *Kränkningersättning – Skadestånd för kränkning genom brott*, (2010), s. 645. Jämför Lernestedt, C., ”Barn som bevittnar våld”, i Norée, A. (red.), *Festskrift till Madeleine Leijonhufvud*, (2007), s. 179 ff. Enligt Lernestedt innebär den relativt perifera uppräkningsen av närstående – som visar och fastslår, att förarbetena lämnar öppet vilka närstående, och i vilka konstellationer, som kan aktualisera punkten 8.

6.2.4.3 Sexuellt övergrepp mot barn och våldtäkt mot barn

En bestämmelse i brottsbalken där närstående också explicit finns uttryckt är bestämmelsen i BrB 6:6, om sexuellt övergrepp mot barn. Bestämmelsens andra stycke, om grovt sexuellt övergrepp mot barn, utvidgades år 2013 genom att en omständighet som särskilt ska beaktas är om gärningsmannen är närstående till barnet. Vidare ska särskilt beaktas om gärningsmannen i övrigt utnyttjat sin ställning, missbrukat ett särskilt förtroende, eller om brottet inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av barnet.⁴⁴⁵ Tillägget innebär att det vid ett sexuellt övergrepp mot barn ska ses som försvårande att brottet begåtts av en person som står barnet nära eller annars har anförtrots eller haft tillsyn över barnet.⁴⁴⁶

Med närstående avses, på samma sätt som i BrB 29:2 p. 8, främst någon av barnets föräldrar eller fosterföräldrar eller sambor till dessa. Men också andra vuxna personer som barnet har en *nära och förtroendefull relation* till omfattas. Som exempel anges mor- och farföräldrar, samt mostrar, fastrar, morbröder och farbröder. Personkategorin omfattar också personer som ”i övrigt utnyttjat sin ställning eller missbrukat ett särskilt förtroende”. Det kan röra sig om personer i barnets omgivning som barnet har en särskild relation till, t.ex. nära vänner till familjen, skol- och förskolepersonal, idrottsledare eller barnvakter.⁴⁴⁷

Ett särskilt skydd för närstående barn finns också i bestämmelsen om våldtäkt mot barn (BrB 6:4 st. 2). Av andra stycket framgår att våldtäkt mot barn omfattar barn som fyllt femton men inte arton år och som är *avkomling till gärningsmannen eller står under fostran av eller har ett liknande förhållande till gärningsmannen*.⁴⁴⁸ Med avkomling menas här biologiskt släktskap, t.ex. barn och barnbarn oavsett om barnet står under föräldrarnas, mor- eller farföräldrarnas vårdnad eller fostran, men inte styvföräldrar eller adoptivföräldrar. För de senare kan ansvar i stället komma ifråga om barnet står under deras fostran eller om ett liknande förhål-

⁴⁴⁵ Prop. 2012/13:111 En skärpt sexualbrottslagstiftning, s. 45–52. Syftet var att ge domstolarna större utrymme att bedöma allvarliga sexuella övergrepp mot barn som grovt brott. Vidare höjdes straffminimum för brottet till fängelse i ett år. Även om övergrepp mot närstående barn även tidigare kunde omfattas av att gärningsmannen visat särskild hänsynslöshet ansågs införandet av närstående som en särskild omständighet förtydliga att så var fallet.

⁴⁴⁶ Prop. 2012/13:111 En skärpt sexualbrottslagstiftning, s. 115.

⁴⁴⁷ Prop. 2012/13:111 En skärpt sexualbrottslagstiftning, s. 115.

⁴⁴⁸ Bestämmelsen omfattar också barn mellan femton och arton år för vars vård eller tillsyn gärningsmannen ska svara på grund av en myndighets beslut.

lande föreligger. Med att barnet står under någons fostran avses i första hand vårdnadshavare, men avsikten är att inte bara den som har den rättsliga vårdnaden, utan att varje person som intar en faktisk vårdningsposition gentemot barnet ska omfattas, t.ex. den som sammanbor eller är gift med barnets vårdnadshavare eller utan myndighets beslut tjänstgör som fosterförälder. Bestämmelsen omfattar också den som på annat sätt än t.ex. föräldrar, har ett liknande förhållande till gärningsmannen. Med att barnet har ett liknande förhållande till gärningsmannen avses att gärningsmannen ingår i familjekretsen eller på annat sätt står barnet mycket nära. Det kan gälla t.ex. en ny partner till en förälder som ett barn bor med även om den nya partnern inte intar en fostrarroll eller har direkt ansvar för den underåriges uppfostran eller omvårdnad, men också en ny partner till föräldern som inte bor tillsammans med barnet, s.k. särbo. Även om det således inte krävs att gärningsmannen bor tillsammans med barnet eller att han eller hon intar en direkt fostrarroll förutsätts dock att gärningsmannen på något sätt uppträder som en i familjen och att han eller hon intar en särställning till barnet. Detta motiveras med att en vuxen person som på detta sätt ingår i familjen inte sällan får en speciell betydelse för barnet. Det som ska bedömas är om omständigheterna i det enskilda fallet liknar vad som kan anses normalt mellan en fostrare och den som står under dennes fostran.⁴⁴⁹

Som framgått är den personkategori som omfattas av BrB 6:4 st. 2 vidare än personkretsen i BrB 4:4a genom att den inte bara avser gärningsmannens barn, eller den som står under gärningsmannens fostran, utan också den som barnet har ett liknande förhållande till, vilket kan avse t.ex. en ny partner till barnets förälder, nära vänner till familjen, eller andra som barnet har en särskild relation till. Huruvida, och på vilket sätt, det skulle kunna vara motiverat att närståendebegreppet i fridskränkningssbrotten skulle kunna omfattas av någon som barnet har ett sådant "liknande förhållande" till diskuteras i avsnitt 6.4.4.3.

⁴⁴⁹ Prop. 2004/05:45 En ny sexualbrottslagstiftning, s. 72 f. och s. 143. Personkretsen utökades år 2005, till att också omfatta den som intar en särställning till barnet. Från att tidigare ha omfattat de som har en faktisk vårdnad om barnet, gäller bestämmelsen nu också den som har ett liknande förhållande till barnet. Som exempel på sådana situationer anges i motiven att ett barn som stadigvarande bor med pappan utnyttjas sexuellt vid besök hos mamman av mammans nya sambo. Det gäller även om barnet utnyttjas av en ny partner till föräldern, t.ex. mammans pojkvän eller särbo även om han inte deltagit i uppfostran av barnet eller annars utövat en faktisk vårdnad om barnet.

6.3 Närstående i fridskränkningsbrottet

6.3.1 Inledning

Fridskränkningsbrotten tar i första hand sikte på upprepade straffbara kränkningar som riktas mot närstående kvinnor, men omfattar som framgått ovan också barn och andra närstående personer.⁴⁵⁰ Brottets konstruktion har sin utgångspunkt i de utsatta kvinnornas situation då sådana brott, till skillnad från annan våldsbrottslighet, ofta begås i hemmet av en man som kvinnan har eller har haft nära relation till.⁴⁵¹ Det beteendemönster som denna typ av kränkningar innefattar gör, tillsammans med den känslomässiga bindningen till gärningsmannen, att den kränkta personen hamnar i en särskilt utsatt situation. Att övergreppen inte sällan pågår i hemmet, där personen ska kunna känna sig trygg och säker ökar denna utsatthet. Det huvudsakliga syftet med BrB 4:4a är därför att domstolarna ska kunna ha hänsyn till den kränkta personens hela situation vid brottsrubricering och bedömningen av straffvärdet.⁴⁵²

Det kan tyckas att tillämpningen av bedömningen av vem som är närstående inte bör medföra några svårigheter. Bedömningen torde också vara relativt oproblematisk när det gäller de exempel som återges i motiven till bestämmelsen. Annorlunda uttryckt – är man gift med gärningsmannen, eller gärningsmannens biologiska barn – är man också närstående till gärningsmannen. Detsamma skulle kunna sägas om par som sammanbor under äktenskapsliknande förhållanden. Här finns det dock exempel som visar att bedömningen inte nödvändigtvis är helt okomplicerad och att det finns omständigheter som gör att domstolen i vissa fall finner att det inte är fråga om ett sammanboende eller ens ett närståendeförhållande. I dagens samhälle är det inte heller ovanligt med parrelationer där paret har en relation utan att vara sammanboende. I dessa fall har omständigheter som förhållandets längd och den praktiska och känslomässiga bindningen betydelse för om de inblandade personerna är närstående i fridskränkningsbrottets mening.

Det följande avsnittet behandlar vem som utifrån motiv och praxis kan anses vara närstående till gärningsmannen och vilka omständigheter som är av betydelse vid bedömningen av om någon är, respektive inte är, att anse som närstående. Vidare diskuteras indelningen av bestämmelsen

⁴⁵⁰ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 73.

⁴⁵¹ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 21 f. Se vidare kapitel 3. Förklaringar till våld.

⁴⁵² Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 133.

i två brott, grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning. Enligt motiven skiljer sig brotten åt så till vida att det i andra stycket (grov kvinnofridskränkning) ska vara fråga om att gärningsmannen är en man och den utsatta en kvinna som är, eller har varit, gift eller sambo med gärningsmannen. I avsnittet diskuteras också om indelningen i två brott har en särskild innebörd, utöver just mot vilken personkrets brottet begås. En möjlig tolkning är att brott enligt andra stycket, grov kvinnofridskränkning, generellt sett är mer straffvärda än brott enligt andra stycket, grov fridskränkning, men något sådant har inte uttryckts i motiven till bestämmelsen. Utifrån en analys av praxis lyfts vissa problemområden fram som kan tänkas uppstå i förhållande till närståenderekvisitet och den särskilda utsatthet som fridskränkingsbrottet är avsett att träffa.

6.3.2 Grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning

6.3.2.1 Ett kvinnofridsbrott

Kvinnovåldskommissionens författningsförslag hade sin grund i tanken om ett särskilt kvinnofridsbrott och mäns våld mot kvinnor. Med hänvisning till tanken att straffbestämmelser ska vara generella och könsneutrala skulle dock den nya bestämmelsen, enligt förslaget, innehålla två brottsrubriceringar.⁴⁵³ Ett första stycke skulle omfatta situationer där gärningsmannen är en man och offret en kvinna och en förutsättning för straffansvar var att mannen och kvinnan var eller hade varit närstående. Med närstående avsågs främst att mannen och kvinnan levde eller hade levt tillsammans i äktenskap eller under äktenskapsliknande förhållanden.⁴⁵⁴

Ett andra stycke skulle innehålla andra konstellationer avseende gärningsman och offer. Här avsågs främst mäns våld mot kvinnor de inte hade en kärleksrelation med, t.ex. mödrar och vuxna döttrar, men också kvinnors våld mot män samt våld i samkönade relationer. Även vuxna

⁴⁵³ Starka skäl ska föreligga för att frånga neutralitetstanken och förekommer, utöver BrB 4:4a i BrB 3:3 om barnadrap där en kvinna till följd av förlossningen befinner sig i ett upprivet sinnestillstånd eller i svårt trångmål och i direkt anslutning till födseln eller under tiden därefter dödar sitt eget barn.

⁴⁵⁴ SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 307. Samma formulering föreslogs också ingå som ett första stycke i våldtäktsbestämmelsen (BrB 6:1). Anledningen var att man särskilt ville uppmärksamma mäns våld mot närstående kvinnor där sexualbrott ofta ingick. Förslaget antogs dock inte av regeringen.

barns våld mot sina föräldrar skulle omfattas.⁴⁵⁵ Däremot skulle våld och övergrepp mot minderåriga barn inte omfattas av bestämmelsen, vilket inte motiverades närmare.⁴⁵⁶

6.3.2.2 *Grov fridskränkning*

Regeringen delade inte kommissionens uppfattning om att omyndiga barn inte skulle omfattas av bestämmelsen utan menade att det i stället fanns all anledning att bedöma kränkningar av ett minderårigt barn som ”minst lika allvarliga som kränkningar av vuxna personer”.⁴⁵⁷ Också barn omfattas därmed av bestämmelsen så som den slutligen kom att utformas.

Med närstående i BrB 4:4a avses således enligt motiven till bestämmelsen i första hand en person till vilken gärningsmannen har eller har haft ett förhållande, t.ex. någon som är eller har varit gift med gärningsmannen eller som sammanbor eller har sammanbott med denne under äktenskapsliknande förhållanden.⁴⁵⁸ Vidare inkluderas personer som är närstående till gärningsmannen på annat sätt, t.ex. gärningsmannens mor eller far, syster eller bror eller andra nära släktingar. Som närstående räknas också barn till gärningsmannen och barn till en person som gärningsmannen bor eller har bott med (styvbarn). Att någon är att betrakta som närstående innebär *normalt* sett, enligt motiven, att gärningsmannen och den kränkta bor eller har bott tillsammans.⁴⁵⁹

Med utgångspunkt i motiven kan slutsatsen dras att maka/make eller sambo, liksom släkt i rakt upp- och nedstigande led är närstående till gärningsmannen. Även barn till den person som gärningsmannen bor eller har bott med inkluderas i närståendebegreppet. Till skillnad från kommissionens förslag anges inte uttryckligen i bestämmelsen att även

⁴⁵⁵ SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 307.

⁴⁵⁶ SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 307. Att minderåriga barn inte skulle omfattas av bestämmelsen motiveras inte, men skulle kunna anses bero på att brottet i första hand skulle utgöra ett skydd för våld och övergrepp mot kvinnor och därigenom indirekt skydd för barn.

⁴⁵⁷ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 78.

⁴⁵⁸ Med sammanboende under äktenskapsliknande förhållanden avsågs samma förhållanden som i lag (1987:232) om sambors gemensamma hem. Sambor är enligt 1 § två personer som stadigvarande bor tillsammans i ett parförhållande och har gemensamt hus-håll.

⁴⁵⁹ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 131. Varken avgränsningen till närstående eller närståendebegreppet kommenterades av Lagrådet.

samkönade relationer omfattas, men sådana relationer torde inkluderas i lokutionen ”en person till vilken gärningsmannen har eller har haft ett förhållande”. Men motiven öppnar också upp för att andra än de där uppräknade kan vara närstående till gärningsmannen. Det anges att begreppet närstående i *första hand* avser en person med vilken gärningsmannen har eller har haft ett förhållande. Uppräkningen av andra närstående är inte uttömmande och räckvidden av att vara nära släkt med gärningsmannen på annat sätt (utan att vara förälder, syskon eller barn till gärningsmannen) anges inte. Det torde innebära att också andra personer under vissa förutsättningar kan vara att betrakta som närstående.⁴⁶⁰ Vilka omständigheter som ska föreligga för att man ska kunna betrakta någon som närstående i bestämmelsens mening anges dock inte närmare i motiven.

Att närståendebegreppet för sin tillämpning normalt förutsätter att gärningsmannen och den kränkta bor eller har bott tillsammans, visar också på att det även kan förekomma fall där parterna inte bor eller har bott tillsammans. I NJA 2004 s. 97 prövades frågan om närståendebegreppet också kunde anses omfatta par som utan att vara sammanboende levde i en fast parrelation. HD konstaterade att begreppet närstående utifrån lagstiftarens syfte även kan innefatta fall då en man och en kvinna – eller två personer av samma kön – lever i en fast parrelation utan att bo tillsammans.⁴⁶¹

6.3.2.3 Tidigare närstående

Av ordalydelsen framgår att bestämmelsen också omfattar tidigare närstående personer. Detta motiverades med att kränkningarna ofta kan fortsätta efter, och ibland också inleds först i samband med, att förhållandet upphör.⁴⁶² Efter införandet av brottet olaga förföljelse i BrB 4:4b, år 2011, torde flera fall där kränkningar av tidigare närstående börjat efter att förhållandet upphört även kunna bedömas utifrån denna bestämmelse.⁴⁶³ Av motiven till bestämmelsen om olaga förföljelse framgår

⁴⁶⁰ Se dock NJA 2015 s. 501 om sexuella övergrepp mot barn där HD konstaterar att den omständighet att J.E. är kusin emellertid inte innebär att han är att betrakta som närstående till flickorna.

⁴⁶¹ NJA 2004 s. 97.

⁴⁶² SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 307.

⁴⁶³ SOU 2008:81 Stalkning – ett allvarligt brott, s. 125 f. Stalkningsutredningen diskuterade som alternativ till kriminalisering att tillämpningsområdet för fridskränkings-

dock att det i de fall där brotten riktats mot en närstående och övriga förutsättningar föreligger, ska gärningarna i första hand bedömas som fridskränkingsbrott enligt BrB 4:4a, dvs. om samma gärningar utgör brott enligt båda bestämmelserna, så ska fridskränkingsbrottet ha företräde.⁴⁶⁴ Innebörden av tidigare närstående får också betydelse i och med att brottskatalogen för fridskränkingsbrotten sedan år 2013 omfattar överträdelse av kontaktförbud.⁴⁶⁵ Frågan aktualiseras om det finns någon gräns för hur länge man kan anses vara "tidigare närstående", dvs. om det finns en borte gräns för när ett närståendeförhållande som har upphört kan inverka på den straffrättsliga bedömningen. Rimligtvis borde det förhållandet att gärningsman och offer varit tidigare närstående få en minskad betydelse ju längre tiden går, men också arten och frekvensen av den aktuella brottsligheten torde påverka bedömningen.

6.3.2.4 Indelningen i två brottsrubriceringar

Lagtexten är indelad i två stycken där det första stycket avser brottet grov fridskränkning och där det andra stycket avser grov kvinnofridskränkning och specialreglerar fall där gärningsmannen är en man och den utsatta en kvinna. I Kvinnovaldskommisionens förslag anges som motiv till indelningen att lagtexten på detta sätt bättre skulle beskriva verkligheten och att det i de övervägande antalet fall är män som utsätter kvinnor för kränkningar. Utmärkande för detta beteende var enligt kommissionen att

brottet skulle utvidgas genom att ta bort närståendekravet. Det ansågs dock av vikt att fridskränkingsbrottet behölls oförändrat med tanke på den bakomliggande problematik som bestämmelsen tillskapats för att motverka.

⁴⁶⁴ Prop. 2010/11:45 Förbättrat skydd mot stalkning, s. 68 f. Se dock t.ex. hovrätten för Nedre Norrland, mål nr B 1142-15, dom meddelad 13 maj 2016. Kvinnan och mannen hade haft ett förhållande i 13 år. De hade ett gemensamt barn, men var också fosterföräldrar till kvinnans avlidna systers dotter. Kvinnan hade enligt gärningsbeskrivningen under en period av 10 månader bl.a. skickat ett stort antal sms och mms med kränkande innehåll, samt vissa också med innebörd av att hon skulle komma att skada eller döda honom. Kvinnan hade vidare enligt gärningsbeskrivningen vid ett flertal tillfällen överträtt ett meddelat kontaktförbud. Utöver detta ingick åtalpunkter om skadegörelse av mannens egendom, sexuellt ofredande, samt hot mot mannens nuvarande sambo. Kvinnan dömdes för olaga förföljelse.

⁴⁶⁵ Prop. 2012/13:108 Förstärkt straffrättsligt skydd vid grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning. Visserligen kan ett kontaktförbud också meddelas för det gemensamma hemmet, eller någon närstående till gärningsmannen, men torde i de flesta fall handla om att det avser kontaktförbud mot en tidigare närstående.

kränkningen sker på grund av kön, ett förhållande som skulle tydliggöras genom att bestämmelsen delades upp i två stycken.⁴⁶⁶

Regeringen instämde i kommissionens förslag om en indelning av bestämmelsen i två brott. Även om kvinnor som är gifta eller sammanboende med gärningsmannen under äktenskapsliknande förhållanden också omfattas av begreppet närstående, ansågs en egen brottsrubricering för dessa fall vara särskilt värdefull. På så sätt markerades, vilket ansågs vara av värde inte minst av pedagogiska skäl, den särskilda kränkning som brott mot en närstående kvinna utgör.⁴⁶⁷ En särreglering av dessa fall ansågs också på ett värdefullt sätt synliggöra omfattningen av mäns våld mot kvinnor.⁴⁶⁸ För att följa brottsbalkens könsneutrala systematik och utformning skulle denna särreglering emellertid införas i ett andra stycke – och inte som i kommissionens förslag i ett första stycke.⁴⁶⁹

Med hänsyn till att rekvisiten i de båda styckena skiljer sig åt endast i fråga om mot vem brottet begås aktualiseras frågan om indelningen i två brottsrubriceringar ska anses innebära att mäns våld mot kvinnor (som de är eller har varit gifta eller sambos med) generellt kan bedömas vara mer straffvärt än våld som t.ex. begås i samkönade relationer eller av en kvinna mot en man. Bör med andra ord, brott som bedöms som grov kvinnofridskränkning generellt åsättas ett högre straffvärde än om samma gärningar begås mot en närstående enligt första stycket.⁴⁷⁰ Utifrån motiven till bestämmelsen bör dock så inte vara fallet. Här anges i stället att det främst är av pedagogiska skäl som mäns våld mot kvinnor har fått en särskild brottsrubricering.⁴⁷¹

Frågan om behovet av en särskild reglering för fall där gärningarna begåtts av en man mot en kvinna som han är eller har varit gift med eller som han bor eller har sammanbott tillsammans med under äktenskapsliknande förhållanden togs även upp vid översynen av fridskränkningssbrotten.⁴⁷² I motiven till 2013 års lagändring konstateras, när det gäller

⁴⁶⁶ SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 305.

⁴⁶⁷ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 81 f.

⁴⁶⁸ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 81 f. Genom att brott mot kvinnor fick en egen brottsrubricering kan särskild statistik föras över brottsligheten vilket, enligt regeringen, kunde bidra till en kartläggning av våldet och vilka åtgärder som behövs mot våldet.

⁴⁶⁹ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 83.

⁴⁷⁰ Se t.ex. Lernstedt, C., *Dit och tillbaka igen: om individ och struktur i straffrätten*, (2010), s. 142 f., där frågan tas upp.

⁴⁷¹ Se även avsnitt 6.3.3.3 om HD:s uttalande om förhållandet mellan de båda brotten.

⁴⁷² SOU 2011:85 Fridskränkningssbrotten och egenmäktighet med barn.

den särskilda regleringen i andra stycket, att även om det förekommer att såväl kvinnor använder våld mot närstående män som att våld förekommer i samkönade relationer, drabbar den typ av brottslighet som bestämmelsen tar sikte på främst kvinnor, varför det alltjämt fanns skäl att behålla den särskilda brottsrubricering som är inriktad på mäns våld mot kvinnor.⁴⁷³ Uttalandet skulle, mot bakgrund av de tidigare motivuttalandena, kunna tolkas så att indelningen i två brottsrubriceringar har en betydelse eller innebörd som går utöver en rent pedagogiska.

6.3.3 Närståendebegreppet i NJA 2004 s. 97

6.3.3.1 Inledning

Den närmare innebörden av begreppet närstående i fridskränkingsbrottet och tillämpningen vid relationer där gärningsmannen och den utsatte inte bor tillsammans prövades i NJA 2004 s. 97.⁴⁷⁴ Fallet är av betydelse då det är det enda där HD behandlar närståendebegreppet i BrB 4:4a och har haft stor betydelse för hur begreppet tolkas i rättstillämpningen. Utöver att HD behandlar de omständigheter som kan ligga till grund för bedömningen av att någon är närstående till gärningsmannen, öppnar avgörandet också upp för att flera personkategorier än de som ges som exempel i förarbetena till bestämmelsen kan vara att betrakta som närstående. Vidare tar HD också upp förhållandet mellan det första och andra stycket i bestämmelsen, dvs. domstolen klargör relationen mellan grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning samt hur de båda styckena avgränsas mot varandra.

Frågan i målet var om en flickvän som den åtalade mannen hade ett förhållande med, men inte sammanbodde med, var att betrakta som när-

⁴⁷³ Prop. 2012/13:108 Förstärkt straffrättsligt skydd vid grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning, s. 12. Regeringen menade att kvinnors våld mot män och våld i samkönade relationer är "lika allvarligt" som mäns våld mot kvinnor, men att det alltjämt fanns skäl för att behålla den särskilda brottsrubricering som är inriktad på mäns våld mot kvinnor. Dock skulle den könsneutrala bestämmelsen om grov fridskränkning fortfarande ange ramen för bestämmelsens tillämplighet varför något behov att byta plats på de två brottsbenämningarna inte förelåg.

⁴⁷⁴ HD meddelade prövningstillstånd i fråga om brottsrubricering och därmed också påföljd. I tingsrätten dömdes mannen för grov kvinnofridskränkning, medan hovrätten bedömde att mannen och kvinnan inte var närstående enligt lydelsen i andra stycket och ändrade brottsrubriceringen till grov fridskränkning. I HD justerade riksåklagaren gärningsbeskrivningen så att rubriceringen enbart omfattade grov fridskränkning mot kvinnan.

stående i den mening som avses i fridskränkingsbrottens första stycke (grov fridskränkning). Mannen hade vid sex tillfällen under cirka ett års tid misshandlat sin flickvän och vid ett av dessa tillfällen också gjort sig skyldig till olaga hot mot henne. Utgångspunkten vid HD:s prövning var att mannen gjort sig skyldig till de brott hovrätten funnit styrkta samt att var och en av dessa gärningar utgjort ett led i en upprepad kränkning av kvinnans integritet och varit ägnade att allvarligt skada hennes självkänsla.

Den tilltalade invände att han inte var närstående till kvinnan eftersom de inte bott tillsammans och att han därför skulle dömas för de enskilda gärningar han befunnits skyldig till.⁴⁷⁵ Vad HD hade att pröva var därmed om närståendebegreppet i första stycket även omfattade relationer där ett par inte bor tillsammans. Vidare var frågan i HD om bestämmelsens andra stycke (grov kvinnofridskränkning) innebar en inskränkning av bestämmelsens tillämpningsområde i alla fall där gärningsmannen var en man och offret en kvinna men inte – på det sätt som krävs enligt andra stycket – är gifta eller har varit gifta eller sammanboende under äktenskapsliknande förhållanden. Frågan uppstod som en konsekvens av att lagstiftaren dels valt att skilja situationer där män förövat brott mot kvinnor (andra stycket) från andra situationer (första stycket), dels valt att formulera det stycke som tar sikte på mäns brott mot kvinnor, dvs. det andra stycket, på ett snävare sätt än det första.

6.3.3.2 Närstående utan att vara sammanboende

HD konstaterade inledningsvis att närståendebegreppet inte har någon sådan entydig innebörd vare sig i juridiskt eller i allmänt språkbruk att det framstår som uteslutet att tillämpa det på en man och en kvinna som lever i ett fast parförhållande utan att vara sammanboende. Det kunde därför inte i sig anses strida mot den straffrättsliga legalitetsprincipen att även sådana relationer skulle inbegripas vid en tolkning av bestämmelsen. HD konstaterar därefter att bestämmelsen tillkommit för att markera allvaret i sådan brottslighet som riktar sig mot personer i nära relationer och

⁴⁷⁵ Mannens advokat angav som skäl för prövningstillstånd att utformningen av bestämmelsen innebar att missförstånd kunde uppkomma avseende definitionen av begreppet närstående. Advokaten menade att om närståendebegreppet också skulle innefatta en kvinna, med vilken gärningsmannen inte hade varit gift eller sambo, utan med vilken han endast "sällskapat" så skulle detta medföra problem i att avgränsa och definiera begreppet närstående.

att motivens definition av närstående inte innehöll någon uttömmande precisering av begreppet. I stället angavs i motiven att med närstående *i första hand* avsågs en person med vilken gärningsmannen har eller har haft ett förhållande. Detta kunde enligt HD tolkas så att också andra personer kan vara att betrakta som närstående.⁴⁷⁶ Vid prövningen om en sådan tolkning var förenlig med paragrafens syfte och uppbyggnad fann HD att motivuttalandena talade för att begreppet närstående avsetts att innefatta även fall då två personer (en man och en kvinna, eller två personer av samma kön) utan att vara sammanboende levt i en fast parrelation.

Vad som skulle kunna anses tala emot tolkningen att även parrelationer där en man och en kvinna som inte bor eller har bott tillsammans omfattades av första stycket var ordalydelsen i bestämmelsens andra stycke om grov kvinnofridskränkning. Denna kunde enligt HD uppfattas som en uttömmande reglering för sådana fall där gärningsmannen är en man och den kränkta personen en kvinna. HD konstaterade att om fall som inte omfattades av avgränsningen till äktenskap och samboförhållanden kunde hänföras till första stycket och bestraffas enligt samma straffskala, skulle denna avgränsning bli i det närmaste meningslös.

6.3.3.3 *Förhållandet mellan första och andra stycket*

HD ansåg att ordalydelsen i bestämmelsens andra stycke närmast talade för att parrelationer där mannen och kvinnan är i ett förhållande utan att vara sammanboende föll utanför tillämpningsområdet för grov fridskränkning. Även om uttalandena i lagmotiven var delvis motsägelsefulla saknades dock, enligt HD, skäl att anta att specialregleringen i bestämmelsens andra stycke varit avsedd att begränsa räckvidden av bestämmelsens första stycke i vidare mån än att fall som uttryckligen omfattades av andra stycket skulle betecknas grov kvinnofridskränkning. Med hänsyn till att syftet med fridskränkningssbrotten var att kunna åsätta upprepade kränkningar i nära relationer ett högre straffvärde och en mera adekvat brottsrubricering skulle, enligt HD, en mera långtgående begränsning framstå som omotiverad.

Utifrån bestämmelsens syfte konstaterade HD följaktligen att begreppet närstående i första stycket måste antas inbegripa även fall då gärningarna begåtts av en man mot en kvinna med vilken han utan att vara sammanboende levt i en fast parrelation med. Det faktum att brott förövade

⁴⁷⁶ Se vidare prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 131.

av en man mot en kvinna särregleras i andra stycket hindrar alltså inte att sådana fall (också) kan bedömas enligt första stycket.

6.3.3.4 *Omständigheter som kan göra att någon är att anse som närstående*

Även om mannen och kvinnan inte haft sådant gemensamt bohem eller gemensam ekonomi som avses i lagen om samboförhållanden, menade HD att det i målet hade framkommit att det förelegat en känslomässig bindning mellan mannen och kvinnan samt att de var ett etablerat par som umgåtts med varandra på ett sätt som var väl *jämförbart med vad som kunde vara fallet i ett samboförhållande och mellan äkta makar*.

De omständigheter som domstolen anför till stöd för slutsatsen att paret var att anse som närstående var att mannen och kvinnan hade tillbragt fritiden tillsammans, att de hade sovit över hos varandra två till tre dagar i veckan och vanligtvis hade gemensam mathållning. Paret hade också vissa personliga tillhörigheter hos varandra och mannen vistades i kvinnans lägenhet även då hon inte var hemma. Mannen och kvinnan betraktade sig som ett par och sågs även av andra som ett par. Vidare hade förhållandet vid första gärningstillfället pågått mer än ett halvår och totalt kommit att vara i mer än ett och ett halvt år. Den omständigheten att förhållandet vid ett tiotal tillfällen tagit slut för att sedan återupptas efter några dagar berördes inte av domstolen. HD konstaterar att det förelegat en sådan känslomässig och praktisk bindning av inte obetydlig varaktighet mellan kvinnan som var av sådan karaktär att hon befann sig i en sådan särskilt utsatt situation som avsågs i de allmänna utgångspunkterna som legat till grund för regleringen. Kvinnan var därför att betrakta som närstående till mannen i den mening som anges i BrB 4:4a st. 1. Att båda haft tillgång till egen bostad medförde, enligt domstolen, inte någon annan bedömning.

Med hänvisning till avgörandet kan alltså par som inte bor tillsammans betraktas som närstående om förhållandet är *jämförbart med ett samboförhållande eller ett förhållande mellan äkta makar*. En omständighet som visar på att förhållandet är jämförbart med ett samboförhållande är att det har förelegat en *känslomässig bindning* mellan mannen och kvinnan att de uppfattar sig själva, och av andra ses, som ett par. En annan omständighet är om det förelegat en *praktisk bindning* mellan parterna. Detta kan ta sig uttryck genom att paret t.ex. tillbringar mycket tid hos varandra, att de har en gemensam mathållning eller att de har personliga tillhörigheter i

varandras bostäder. Ytterligare en omständighet är att förhållandet bör ha varit av viss varaktighet, eller åtminstone varit av *inte obetydlig varaktighet*. De faktorer som är av betydelse torde framför allt vara sådana som bidrar till att den kränkta befinner sig i *en sådan särskilt utsatt situation* som motiverar det straffskydd bestämmelsen är avsedd att ge.

6.3.3.5 Lagtolkning i bestämmelsens anda

HD:s bedömning och tolkning av närståendebegreppet i NJA 2004 s. 97 har bl.a. diskuterats i en artikel av Monica Burman.⁴⁷⁷ Burman menar att avgörandet innehåller ett ovanligt tydligt brottsofferperspektiv och att detta bl.a. framgår av tolkningen av vad en fast parrelation är. HD beskriver en fast parrelation som en relation som präglas av en praktisk och känslomässig bindning av inte obetydlig varaktighet som därför kan innebära att den ena parten befinner sig i en sådan särskilt utsatt situation som fridskränkningensbrotten tar sikte på.

Burman menar vidare att brottsofferperspektivet förstärks av att de känslomässiga och relationella aspekterna får relativt stor betydelse i HD:s argumentation för att mannen och kvinnan är att anse som närstående. Vad som pekar på detta, menar Burman, är t.ex. bedömningen av varaktigheten av förhållandet där HD inte lägger någon större vikt vid att förhållandet vid ett tiotal tillfällen kortvarigt tagit slut. Inte heller platsen för gärningarna verkar, enligt Burman, ha haft någon nämnvärd betydelse då två av de sex misshandelsgärningarna samt det olaga hotet begåtts utomhus utan anknytning till någon av parternas bostad. Som Burman påpekar tycks HD inte lägga någon större vikt vid de yttre omständigheterna för relationen. Genom att flytta fokus från "hemmet" som en viktig faktor kan HD sägas göra bedömningen på ett sätt som är troget de utgångspunkter som legat till grund för regleringen.⁴⁷⁸

⁴⁷⁷ Burman, M., "Begreppet närstående vid våld i nära relationer – en lagtolkning av HD i lagens anda", i *JT nr 1 2004/05*, s. 133–144. Rättsfallet behandlas också i Burmans avhandling *Straffrätt och mäns våld mot kvinnor: om straffrättens förmåga att producera jämställdhet*, (2007), s. 310 ff.

⁴⁷⁸ Burman, M., "Begreppet närstående vid våld i nära relationer – en lagtolkning av HD i lagens anda", i *JT nr 1 2004/05*, s. 143.

6.3.3.6 Betydelse för tolkning av begreppet inom andra områden

NJA 2004 s. 97, har också fått betydelse på andra rättsområden. Bland annat har begreppet närstående vid vittnesplikt (RB 36:3) fått en utökad innebörd med hänvisning till NJA 2004 s. 97. I NJA 2007 s. 874, om vittnesplikten, ansåg HD att det får anses stå klart att begreppet närstående har avsetts omfatta personer som är eller har varit sambor. Härmed måste enligt HD, med hänvisning till NJA 2004 s. 97, jämföras situationer då två personer utan att vara sambor lever eller har levt i en fast parrelation med en praktisk och känslomässig bindning av inte obetydlig varaktighet. Med hänsyn till att bestämmelsen (RB 36:3) har avsetts ta sikte på *familjemässiga relationer* måste, anger HD, också situationer då två personer har eller väntar barn tillsammans inbegripas.⁴⁷⁹ Det förhållande att två personer har eller väntar barn tillsammans, utan att de för den skull lever tillsammans, skulle också kunna vara en sådan omständighet som kan medföra att den ena parten befinner sig i en sådan beroendeställning till den andra att denna kan finna sig i en sådan särskilt utsatt situation som avses i BrB 4:4a. Det är dock inte helt klart att den utsatta då kan anses närstående i bestämmelsens mening. En sådan bedömning beror givetvis på parternas relation i stort och måste bedömas utifrån omständigheterna i det enskilda fallet.⁴⁸⁰

6.4 Närståendebegreppet med utgångspunkt i olika typfall

6.4.1 Inledning

Främst tre problemområden kan tänkas uppstå i förhållande till närståendebegreppets innebörd och räckvidd. Ett första sådant problemområde rör avgränsningen av vilka parrelationer som kan anses omfattas av bestämmelsen och under vilken av rubriceringarna den faller. Här uppstår bl.a. frågan om paret är sammanboende eller ej och därmed vilken

⁴⁷⁹ NJA 2007 s. 874. I det konkreta fallet kunde enligt HD vittnets förhållande till ena parten inte anses ha haft en sådan fasthet och varaktighet att det kunde jämföras med ett samboförhållande.

⁴⁸⁰ I NJA 2007 s. 874, där fråga var om den som åberopats som vittne ska anses vara part närstående anges, med hänvisning till NJA 2004 s. 97, att med hänsyn till att paragrafen har avsett familjemässiga relationer måste också situationer då två personer har eller väntar barn tillsammans inbegripas i RB 36:3.

av brottsrubriceringarna som ska tillämpas, dvs. om brottet ska bedömas som grov kvinnofridskränkning eller som grov fridskränkning. En andra fråga som kan uppstå är om ett par som inte sammanbor är (eller inte är) att betrakta som närstående och därmed om gärningarna ska bedömas som grov fridskränkning eller som enskilda gärningar. Denna fråga kan bli särskilt problematisk när det gäller omyndiga personer som befinner sig i ett parförhållande men som inte bor tillsammans. I den sistnämnda situationen aktualiseras särskilt frågan om sådana personer kan anses närstående genom att de befunnit sig i en sådan särskilt utsatt situation som bestämmelsen avser att träffa.

Ett andra problemområde rör vuxnas våld mot barn. Frågan i det här fallet rör främst om den vuxne innehar en sådan roll i barnets liv att den är att betrakta som styvförälder och därmed som närstående till barnet. Det tredje problemområdet rör andra närstående. Frågan blir här bl.a. om, och under vilka omständigheter, t.ex. två vuxna personer som bor tillsammans utan att ha en kärleksrelation kan anses närstående.

Det här avsnittet avser att belysa hur begreppet närstående kan tolkas och vilka konsekvenser detta får för tillämpningen av närståendebegreppet. I underrättspraxis kan man se att olika tolkningar förekommer och underrättsavgöranden kommer i viss utsträckning att användas som exempel på hur bl.a. de omständigheter som lyfts fram i NJA 2004 s. 97 tillämpas och tolkas.

6.4.2 Indelningen i två brottsrubriceringar

Det kan diskuteras om det har någon betydelse huruvida en man som begått brott mot en närstående döms för grov kvinnofridskränkning eller grov fridskränkning. De två brottsrubriceringarna skiljer sig åt endast i fråga om den krets mot vilken brottet kan riktas. Av NJA 2004 s. 97 framgår, som ovan beskrivits, att bestämmelsens andra stycke inte blir tillämpligt i fall där mannen och kvinnan inte är eller har varit gifta eller är eller har varit sammanboende under äktenskapsliknande förhållande, men att dessa fall kan bedömas som grov fridskränkning enligt första stycket. Enligt motiven till bestämmelsen ansågs en särreglering gällande grov kvinnofridskränkning främst ha en pedagogisk funktion genom att

utgöra en markering av den särskilda form av kränkning som mäns våld i nära relationer utgjorde.⁴⁸¹

Om uttalandet i motiven skulle förstås så att mäns våld mot kvinnor innefattar en särskild form av kränkning i förhållande till våld i andra typer av närstående relationer skulle brottsrubriceringen kunna anses ha en betydelse som går utöver den rent pedagogiska. Fråga skulle alltså vara om rubriceringen skulle ha betydelse för synen på brottets svårhet och därmed också för straffvärdebedömningen. Även om mäns våld mot kvinnor, som det uttalas av Kvinnovaldscommissionen, är det vanligast förekommande förhållandet avseende våld i nära relationer, kan det ifrågasättas om fall av denna typ generellt kan anses vara mer straffvärda än fall som rör andra konstellationer av gärningsman och offer. Lernestedt menar att risken med en lagstiftning som lyfter fram och synliggör ett visst förhållande kan leda till ett synsätt där andra situationer uppfattas som mindre skyddsvärda.⁴⁸² Han menar att en sådan formulering av lagtexten kan göra att frågan om klandervärdhet påverkas.⁴⁸³ Att särreglera mäns våld mot kvinnor gör, enligt Lernestedt att frågan uppkommer om flera grupper, av individuell rättvisehänsyn, bör ges särskilt skydd utifrån att brott mot dessa är frekvent förekommande.⁴⁸⁴

Det synes likväl vara befogat att ställa frågan om situationer som faller under andra stycket typiskt sett är mer kvalificerade än fall enligt första stycket. Bakom regleringen låg bl.a. teorier om mäns våld mot närstående kvinnor och det uttryck för mäns makt i samhället som sådant våld innebär. Syftet med regleringen var ju vidare att tillse att man vid straffvärdebedömningen kan beakta hela den situation som en kvinna som under lång tid utsätts för upprepade kränkningar befinner sig i.

Mot att indelningen i två brottsrubriceringar ska ges betydelse vid straffvärdebedömningen talar emellertid domstolens resonemang i NJA 2004 s. 97. Där sägs att det avgörande utifrån syftet med bestämmelsen

⁴⁸¹ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 81 f. Enligt motiven innebar införandet av en särskild brottsrubricering, inte minst av pedagogiska skäl, att den särskilda form av kränkning som mäns våld mot kvinnor i nära relationer utgör markerades. En särskild brottsrubricering skulle också bidra till att synliggöra och kartlägga sådant våld.

⁴⁸² Lernestedt, C., *Dit och tillbaka igen: om individ och struktur i straffrätten*, (2010), s. 142 f.

⁴⁸³ Lernestedt, C., *Dit och tillbaka igen: om individ och struktur i straffrätten*, (2010), s. 142.

⁴⁸⁴ Lernestedt, C., *Dit och tillbaka igen: om individ och struktur i straffrätten*, (2010), s. 142 f.

måste vara att den kränkta personen som närstående befinner sig i en sådan särskilt utsatt situation där det finns skäl att ge ett förstärkt straffskydd. Dessutom innebär ju HD:s dom att ett inte obetydligt antal fall där män begår brott mot en kvinna kommer att bedömas enligt första stycket. Också om man skulle utgå ifrån att mäns våld mot kvinnor ska bedömas strängare än annat våld finns alltså skäl att inte tillmäta rubriceringen i sig någon betydelse vid straffvärdebedömningen.

6.4.3 Parförhållanden

6.4.3.1 Inledning

Utifrån de syften med bestämmelsens avgränsning till närstående som anges i förarbetena till fridskränkingsbrotten torde bestämmelsen i första hand avse sådana fall där en man begår upprepade kränkningar mot en närstående kvinna. I de fall där gärningsman och målsäganden är eller har varit gifta eller är eller har varit sammanboende under en längre tid torde bedömningen i regel vara enkel. Är gärningsmannen en man och den utsatta en kvinna ska dessa bedömas enligt andra stycket om *grov kvinnofridskränkning*. Fall där gärningsmannen är en kvinna och den utsatta en man, eller där gärningsman och målsäganden är av samma kön bedöms enligt första stycket om *grov fridskränkning*. Svårigheter att bedöma om ett par är närstående kan däremot uppkomma när paret inte bor tillsammans eller har bott tillsammans under kort eller osammanhängande tid.

6.4.3.2 Gifta och sammanboende

Avgörande för om brottet ska rubriceras som grov kvinnofridskränkning eller grov fridskränkning är om mannen och kvinnan är eller har varit gifta eller bor eller har sammanbott under äktenskapsliknande förhållanden. Har paret varit gifta eller sammanboende under en längre tid föreligger sällan några problem vid bedömningen. Om paret har separata bostäder eller den ena parten hävdar att de inte är närstående kan däremot frågan uppkomma om hur brottet ska rubriceras – som grov fridskränkning enligt första stycket eller som grov kvinnofridskränkning enligt andra stycket.

I underrättspraxis förekommer både fall där den ena parten hävdar att paret är sammanboende, medan den andra parten förnekar detta och

andra fall där den ena, eller båda, parter invänder att de inte är närstående. Bedömningen av om två personer är att betrakta som sammanboende tycks då i första hand göras utifrån hur relationen framstår utåt sett. Det kan t.ex. handla om att paret är i en relation men att de har separata bostäder. Ett sådant exempel är ett avgörande från Svea hovrätt som handlar om en man som hade egen bostad men som under hela förhållandet, med undantag för ett fåtal nätter, tillbringat tiden i kvinnans bostad. Domstolen ansåg att det förhållandet att mannen mestadels kommit att tillbringa tiden i kvinnans bostad talade för att målsäganden och mannen *i praktiken kommit att bo tillsammans* hos målsäganden. Paret ansågs därför ha bott tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden och gärningarna bedömdes enligt andra stycket som grov kvinnofridskränkning. Frågan om brottet i stället skulle rubriceras som grov fridskränkning diskuterades varken i tingsrätten eller hovrätten.⁴⁸⁵ I fall där den ena, eller båda parter, hävdar att de inte är närstående, finns exempel på att domstolen ändå ansett att de har varit närstående i bestämmelsens mening. Ett exempel är ett fall i vilket en kvinna under en tid om drygt sex månader varit folkbokförd på samma adress som mannen. Mannen hävdade att kvinnan enbart var inneboende hos honom, att de inte var ett par, men att de hade en sexuell relation. Domstolen konstaterar inledningsvis att mannen och kvinnan varit sammanboende under denna tid. I fråga om det rört sig om ett äktenskapsliknande förhållande noterar domstolen att både mannen och kvinnan har uppgett att de haft en sexuell relation. Vidare hade mannen uttryckt att han under aktuell tid känt svartsjuka som bottnade i hans känslor för kvinnan. Detta talade enligt domstolen för att deras relation var av mer ingående natur än mannen hade velat kännas vid. Mannen och kvinnan hade av andra uppfattats som ett par, de hade tillbringat tid tillsammans, arbetat i trädgården tillsammans och även köpt julklappar ihop. Att kvinnan dessutom haft kläder och hygienartiklar och en del arvegods i mannens garage samt att de delat måltider och anordnat grillkvällar gjorde att domstolen ansåg att relationen vid en sammantagen bedömning varit av sådan karaktär att den var att beteckna

⁴⁸⁵ Svea Hovrätt, mål nr B 1950-13, dom meddelad 12 april 2013. Utöver grov kvinnofridskränkning dömdes mannen för våldtäkt i två fall mot samma målsäganden. Den grova kvinnofridskränkningen hade bestått i att mannen vid upprepade tillfällen under en period av sex månader hade misshandlat och hotat kvinnan. Han hade också vid ett tillfälle frihetsberövat henne genom att hindra henne från att lämna hennes bostad.

som ett äktenskapsliknande förhållande. Mannen dömdes för grov kvinnofridskränkning.⁴⁸⁶

I ett annat fall bedömdes emellertid en man som hävdade att han inte hade ett förhållande med kvinnan, även om han medgav att de haft en sexuell relation, inte vara sammanboende med kvinnan. De omständigheter som beaktades var att han inte varit skriven på samma adress som kvinnan utan var skriven hos sin mor där han haft tillgång till ett rum. Mannen och kvinnan hade ägt en båt tillsammans men utöver det framgick inte att de hade något gemensamt bohag. Det ansågs inte heller klarlagt hur ofta mannen sovit över hos kvinnan. Domstolen bedömde att paret inte varit sammanboende under äktenskapsliknande förhållanden, men att de hade varit ett etablerat par som umgåtts med varandra på ett sätt som väl var att jämföra med vad som kan vara fallet i ett samboförhållande eller mellan äkta makar, varför mannen var att anse som närstående. Mannen dömdes för grov fridskränkning.⁴⁸⁷ Bedömningen av om ett par är sammanboende under äktenskapsliknande förhållanden när den ena parten anser att så inte är fallet tycks göras utifrån en objektiv bedömning där hänsyn tas till faktorer som att paret har gemensam egendom eller att de är skrivna på samma adress.

Det förhållandet att parförhållanden som inte lever upp till kraven enligt andra stycket ofta faller in under första stycket innebär att skiljelinjen mellan vad som är respektive inte är att anse som ett samboförhållande i första hand blir av betydelse för rubriceringsfrågan. Det finns exempel på att domstolen i åtal avseende samma målsäganden bedömt vissa av gärningarna som grov fridskränkning medan de andra har bedömts som grov kvinnofridskränkning. Så kan t.ex. vara fallet när kränkningarna har inletts innan paret är sammanboende och sedan fortsatt efter det att paret flyttat ihop. Ett sådant exempel är att de gärningar som begåtts sedan paret flyttat ihop, under en tid av cirka fem månader, bedömdes som

⁴⁸⁶ Svea Hovrätt, mål nr B 1843-13, dom meddelad 17 april 2013. Både mannen och kvinnan hävdar vid rättegången att de inte vara sammanboende under den tid som åtalet avsåg utan att kvinnan endast sporadiskt besökt mannen för sexuell umgänge och att de först senare inlett en stabil relation. Domstolen avfärdar invändningen som en efterhandskonstruktion och som kvinnans försök att bagatellisera mannens gärningar för att vara honom till lags. Mannen invände att de gärningar han begått mot kvinnan begåtts i nödvärn när han hade försökt få henne att lämna huset, en invändning som domstolen också avfärdar. Mannen dömdes också i hovrätten för våldtäkt mot kvinnan.

⁴⁸⁷ Svea Hovrätt, mål nr B 2560-12, dom meddelad 25 mars 2013.

grov kvinnofridskränkning medan de gärningar som begåtts under det år innan de var sammanboende bedömdes som grov fridskränkning.⁴⁸⁸

6.4.3.3 *Andra parförhållanden*

Bedömningen av om ett par som har ett förhållande utan att sammanbo med varandra är att anse som närstående i bestämmelsens mening görs utifrån omständigheter som gör förhållandet jämförbart med ett samboförhållande eller ett äktenskap. De omständigheter som kan ligga till grund för bedömningen av om det är fråga om ett etablerat parförhållande och att parterna därmed är att anse som närstående framgår av NJA 2004 s. 97.⁴⁸⁹

Av NJA 2004 s. 97 att omständigheter som kan medföra att parterna är att betrakta som närstående kan variera, men att de måste vara av kvalificerad art. De tre centrala omständigheter som lyfts fram är (1) den känslomässiga bindningen, (2) den praktiska bindningen som sammantagna kan medföra att den utsatta befinner sig i (3) en särskilt utsatt situation.⁴⁹⁰

Den första omständigheten, *den känslomässiga bindningen*, är en omständighet som kan visa på att parterna har ett etablerat förhållande och därför kan anses vara närstående i bestämmelsens mening. Faktorer som kan tala för att det finns ett sådant band är förhållandets varaktighet, hur paret och andra uppfattar deras relation och stabiliteten i förhållandet. Vidare kan omständigheter som att paret har eller har haft en sexuell relation visa på att det föreläggat en känslomässig bindning. Dessa faktorer kan sammantaget visa på att paret har en sådan bindning till varandra som kan vara jämförlig med den i ett samboförhållande.

När det gäller frågan om förhållandets varaktighet så ska det enligt HD vara av en inte obetydlig varaktighet. Någon närmare riktlinje för hur länge ett förhållande ska ha pågått ges inte. Att HD inte utförligare behandlar förhållandets varaktighet eller den omständigheten att förhållandet under flera tillfällen tagit slut för att sedan återupptas, skulle kunna tolkas som att förhållandets faktiska längd är av mindre relevans. Av relevans torde däremot vara om förhållandet har haft en sådan var-

⁴⁸⁸ Göta Hovrätt, mål nr B 758-12, dom meddelad 18 april 2012. Mannen dömdes utöver fridskränkingsbrott för grov misshandel och olaga hot mot kvinnan.

⁴⁸⁹ NJA 2004 s. 97.

⁴⁹⁰ Om särskilt utsatt situation, se avsnitt 3.6.

aktighet att det inneburit att den ena parten kan befinna sig i en sådan särskilt utsatt situation som fridskränkningssammanhangen innebär. Förhållandets längd, skulle med en sådan tolkning, inte utgöra en faktor som kan bedömas separat utan avgörande torde i stället bli hur situationen ser ut i det specifika fallet och om paret i det enskilda fallet kan anses ha en etablerad relation.

Att underrättspraxis visar på ganska betydande variationer när det gäller förhållandets varaktighet kan sägas ge stöd för en uppfattning att tiden inte kan ses som en egen faktor. Till exempel ansågs omständigheten att ett förhållande endast varat i drygt två och en halv månad, tillsammans med att paret hade varsin bostad och inte hade några särskilda praktiska arrangemang, göra att paret inte var att anse som närstående i den mening som avses i BrB 4:4a. Mannen dömdes i stället för de enskilda gärningarna bestående i tre fall av misshandel, ett frihetsberövande, fyra olaga hot och ett sexuellt ofredande.⁴⁹¹ I ett annat fall bedömdes ett förhållande av liknande längd göra att kvinnan var att anse som närstående till mannen.⁴⁹² Paret hade träffats drygt två månader innan de blev ett par och förhållandet varade i drygt två och en halv månad. Tingsrätten, vars dom hovrätten fastställde, konstaterade att mannen och kvinnan var ett etablerat par som umgåtts i fem månader och att de därför var att anse som närstående.

Vid bedömning av frågan om förhållandet är etablerat beaktas hur paret uppfattar sig själva, men också om de uppfattas som ett par av andra. Men det förhållandet att ett par uppfattas som ett par utåt behöver inte nödvändigtvis innebära att de bedöms som närstående i bestämmelsens mening. Ett exempel är ett avgörande där en man stod åtalad för grov kvinnofridskränkning. Tingsrätten ansåg att paret inte levt under äktenskapsliknande förhållanden eftersom det inte ansågs styrkt att mannen och kvinnan bott tillsammans mer än en kort tid. Mannen dömdes därför för grov fridskränkning, enligt BrB 4:4a st. 1. Hovrätten ansåg i stället att paret överhuvudtaget inte var att anse som närstående. Hovrätten gjorde följande bedömning:

Av utredningen i förevarande mål framgår att M.E. och V.A. träffats av en händelse och umgåtts några kvällar. Därefter har M.E. egentligen utan V.A. vilja kommit att bosätta sig i hennes lägenhet. Som framgår av hovrättens

⁴⁹¹ Svea hovrätt, mål nr B 10871-11, dom meddelad 10 februari 2012.

⁴⁹² Svea Hovrätt, mål nr B 7466-12, dom meddelad 16 oktober 2012, där en kvinna som utan att vara sammanboende med mannen ansågs närstående till denne.

bedömning har M.E. nästan omedelbart börjat förgripa sig på V.A. och närmast egenmäktigt tagit kontroll över hennes liv. De bodde tillsammans i V.A:s lägenhet under några dagar i november och december samt ytterligare någon natt i början av januari. Därefter vistades de på annan ort varvid de ibland övernattade i bilen och ibland på hotell. Det har inte framkommit att de hade någon gemensam egendom. Även om de efter ett par veckor "förlovat sig" finns det inget som tyder på att M.E. och V.A. verkligen hyste sådana känslor för varandra att de avsåg att gifta sig eller sammanbo under äktenskapsliknande förhållanden. Det måste också beaktas vid bedömningen av om de två var närstående att M.E. ljugit för V.A. om vem han egentligen var och sina förhållanden. Överhuvudtaget var omständigheterna under den tid som de var tillsammans sådana att de inte kan anses ha varit ett par även om de för utomstående kunde tyckas vara det. Vid en samlad bedömning finner hovrätten att de inte varit närstående i den mening som avses i BrB 4:4a.⁴⁹³

Den tilltalade dömdes för de enskilda gärningar han begått mot målsäganden. Hovrätten menar att det trots att mannen och kvinnan var förlovade med varandra så fanns det inte något som tydde på att de verkligen hyste sådana känslor för varandra att de avsåg att gifta sig eller sammanbo under äktenskapsliknande förhållanden. Hovrätten ansåg därför att det inte var visat att det fanns en sådan känslomässig bindning att mannen och kvinnan kunde anses ha varit ett par, även om det kunde tyckas så för utomstående. Hovrättens bedömning visar ändå på den särskilt utsatta situation som målsäganden befann sig i. Hovrätten konstaterar att den tilltalade nästan omedelbart börjat förgripa sig på kvinnan och närmast egenmäktigt tagit kontroll över hennes liv.

En ytterligare omständighet som också kan påverka bedömningen är att det finns (eller har funnits) *en praktisk bindning* mellan gärningsmannen och den utsatta. Med en praktisk bindning avses, enligt HD, de praktiska arrangemang som knyts till förhållandet för att underlätta ett liv tillsammans. Det kan t.ex. röra sig om att paret tillbringar en väsentlig del av sin fritid tillsammans, att de har gemensam mathållning eller att de har personliga tillhörigheter i den andras bostad. Avsikten torde vara att det ska handla om sådana praktiska saker som gör att situationen kan jämföras med den som normalt föreligger i ett samboförhållande.

⁴⁹³ Hovrätten för Västra Sverige, mål nr B 4410-05, dom meddelad 25 januari 2006. Noteras bör att författaren i citatet från hovrätten har tagit bort namn, platser årtal, samt vissa kringomständigheter som inte påverkar innebörden av citatet. Mannen dömdes för att vid flera tillfällen ha misshandlat, hotat och ofredat kvinnan samt för våldtäkt vid upprepade tillfällen.

Att förhållandet ska vara jämförbart med ett samboförhållande behöver dock inte innebära att paret bor på samma ort. En man och en kvinna som var bosatta på olika orter ansågs i ett hovrättsavgörande ha ett sådant förhållande som var jämförbart med ett samboförhållande. Paret besökte varandra relativt ofta och sov över hos varandra två till tre dagar i veckan. Målsäganden hade vid ett antal tillfällen avslutat förhållandet men det hade senare återupptagits efter någon vecka. Hovrätten ansåg att såväl den tid som de varit ett par, drygt sex månader, som den tid under vilka kränkningarna pågått, cirka tre månader, tillsammans med praktiska och känslomässiga bindningen, sammantaget innebar att kvinnan skulle anses närstående till mannen.⁴⁹⁴

Även om det föreligger en känslomässig bindning kan omständigheten att förhållandet inte präglats av en praktisk bindning medföra att parterna inte är att anse som närstående i bestämmelsens mening. Denna ståndpunkt kan motiveras med att det är det gemensamma vardagslivet som skapar den särskilda utsatthet som bestämmelsen avser att fånga. Med hänsyn till bestämmelsens bakomliggande syfte, att framhäva det särskilt straffvärda i kränkningar mot en närstående, bör därför det avgörande för att anse någon som närstående vara att den kränkta personen genom förhållandet befinner sig i *en särskilt utsatt situation*.

NJA 2004 s. 97 kan tolkas så att den särskilt utsatta situationen har sin grund i att det föreligger en känslomässig och praktiskt bindning av

⁴⁹⁴ Hovrätten för Nedre Norrland, mål nr B 1041-11, dom meddelad 20 december 2011. Den tilltalade och målsäganden hade träffats på en rättspsykiatrisk klinik där den tilltalade var intagen. Målsäganden hade gjort slut ett antal gånger, men förhållandet hade återupptagits efter någon vecka. Paret hade inte någon gemensam bostad utan var bosatta på skilda orter. De besökte varandra relativt ofta och sov över hos varandra två till tre dagar i veckan. Hovrätten fann att mannen och kvinnan varit ett etablerat par som haft en känslomässig bindning till varandra och umgåtts på ett sätt som var jämförbart med vad som kan vara fallet i ett samboförhållande. Såväl tiden som de varit ett par, drygt sex månader, som den tid under vilka kränkningarna pågått, cirka tre månader, ansågs av hovrätten vara tillräckligt lång för att kvinnan skulle anses som närstående till mannen. Jfr NJA 2007 s. 874 om vittnesplikt och frågan om en kvinna som var förlovad med den tilltalade var att anse som närstående och därmed undantagen från vittnesskyldigheten enligt RB 36:3. HD konstaterar, med hänvisning till NJA 2004 s. 97 att det med närstående numera måste jämföras situationer där två personer utan att vara sambor lever eller har levt i en fast parrelation. Mannen och kvinnan hade varit ett par i drygt ett år, de var förlovade men bodde på olika orter. HD konstaterar att paret inte är gifta eller sambor och kan inte anses ha haft sådan fasthet och varaktighet att det kan jämföras med ett samboförhållande. Vidare anför HD att deras planer på att gifta sig inte kan ifrågasättas, men att denna avsikt inte kommit till uttryck på sådant sätt som får krävas för att undantaget från vittnesplikten av det skälet ska anses tillämpligt.

inte obetydlig varaktighet. Förekomsten av sådana bindningar skapar en särskild utsatthet eftersom de innebär att kränkningarna kan pågå över tid utan att de upptäcks och att de sällan kommer till myndigheternas kännedom. En särskilt utsatt situation torde dock också kunna föreligga även om den praktiska bindningen inte har varit sådan att den är jämförbar med ett samboförhållande. Det förhållandet att en kvinna vid flera tillfällen lämnat förhållandet men efter påtryckningar från mannen gått tillbaka till honom har t.ex. ansetts tyda på att det funnits en stark känslomässig bindning mellan dem och att kvinnan därför befunnit sig i en utsatt situation även om den praktiska bindningen inte förelåg.⁴⁹⁵ Förhållandet mellan de olika bedömningsgrunderna behandlas vidare nedan i avsnitt 7.4.5.3.

6.4.3.4 Särskilt om parförhållanden mellan omyndiga

Hur närståendebegreppet ska tolkas i fall som rör omyndiga i en parrelation är inte helt tydligt. HD har inte lämnat någon vägledning vad specifikt gäller unga personer och de fall som finns från hovrätterna visar att den bedömning som görs i dylika fall inte är enhetlig. Utgångspunkten är, liksom vid bedömningen i förhållanden mellan vuxna, att förhållandet ska vara jämförbart med ett samboförhållande. En särskild faktor som spelar in i dessa fall är att ungdomar ibland inte kan anses befinna sig i en särskilt utsatt situation eftersom de har sin familjetrygghet i det egna hemmet genom sina vårdnadshavare. Även om också ungdomar i yngre tonåren kan betraktas som närstående till varandra, t.ex. om de är varaktigt sammanboende eller har barn tillsammans, har det ansetts att man inte kan använda riktigt samma måttstock för barn som för vuxna.⁴⁹⁶ Att omyndiga står under vårdnadshavarens bestämmanderätt har vid prövningen av begreppet närstående betydelse dels vid bedömningen av den praktiska bindningen, dels vid bedömning av om den unga kan anses befinna sig i en särskilt utsatt situation.

När det gäller den praktiska bindningen så medför det förhållandet att unga normalt står under annans vårdnad att de saknar egen bestämmanderätt i praktiska frågor, t.ex. när det gäller boende och ekonomi.

⁴⁹⁵ Svea Hovrätt, mål nr 10367-11, dom meddelad 28 januari 2013. Paret bodde på olika orter och det fanns enligt domstolen också en viss praktisk bindning, t.ex. att kvinnan umgåtts med mannens barn och att hon köpt vissa föremål till hans lägenhet.

⁴⁹⁶ Se t.ex. Hovrätten över Skåne och Blekinge, mål nr B 1677-11, dom meddelad 29 juli 2011 och Svea Hovrätt, mål nr B 6854-07, dom meddelad 11 december 2007.

Vidare är de i andra praktiska frågor, t.ex. övernattning och mathållning, hänvisade till sina vårdnadshavares ansvar och bestämmanderätt. Dessa omständigheter har i flera fall ansetts vara sådana att det inte kan anses föreligga någon praktisk bindning mellan de inblandade ungdomarna och att förhållandet därför inte är jämförbart med ett samboförhållande.

I ett fall stod en 15-årig pojke åtalad för att vid fem specificerade och ett antal ospecificerade tillfällen ha misshandlat sin jämnåriga flickvän. Av utredningen framgick att ungdomarna hade umgåtts så gott som dagligen och då främst i pojkens bostad eftersom flickan var föremål för sociala insatser och periodvis familjehemsplacerad. Enligt flickan hade hon så gott som alla sina kläder hos pojken som också bestämde hur hon skulle klä och sminka sig. Av utredningen framgick också att paret under den tid, nio månader, som förhållandet varat även haft en sexuell relation. Hovrätten konstaterade att det förelegat en känslomässig bindning mellan pojken och flickan men domstolen ansåg ändå, mot bakgrund av att ungdomarna i praktiska frågor var hänvisade till sina vårdnadshavares bestämmanderätt, att flickan inte var närstående till pojken i den mening som avsågs med bestämmelsen.⁴⁹⁷

Man kan fråga sig om bedömningen blivit annorlunda om det rört sig om ett förhållande mellan vuxna. Det var fråga om ett varaktigt förhållande där ungdomarna umgåtts med varandra i stort sett dagligen. Vidare hade de en sexuell relation och flickan hade en stor del av sina kläder hos pojken. Att pojken bestämde hur hon skulle klä sig och att det var fråga om ett stort antal gärningar skulle kunna tyda på att flickan befann sig i en sådan utsatt situation som avses med bestämmelsen: även om hon saknade bestämmanderätt i vissa frågor var situationen sådan att hon kunde utsättas för sådant kontinuerligt våld som bestämmelsen syftar till att ge skydd emot. Det skulle av den anledningen kunna hävdas att det faktum att hon stått under annans vårdnad är av mindre relevans, särskilt som det framstår som att flickans hemförhållanden under den aktuella perioden varit otrygga. Även om domstolen konstaterade att det brast i praktisk bindning kan noteras att flickan under den tid åtalet omfattade hade varit föremål för sociala insatser och periodvis var familjehemsplacerad vilket kan tyda på att hon saknade familjetrygghet i det egna hemmet genom sina vårdnadshavare, vilket torde bidra till utsattheten.

⁴⁹⁷ Se t.ex. Hovrätten över Skåne och Blekinge, mål nr B 1677-11, dom meddelad 29 juli 2011.

Flera exempel finns där avsaknaden av den praktiska bindningen, på grund av att ungdomen fortfarande befunnit sig under vårdnadshavarens ansvar, bedömts medföra att ungdomar inte är att anse som närstående. I ett fall där en 19-årig man stod åtalad för grov fridskränkning av sin 15-åriga flickvän ansågs paret sakna den praktiska bindning som gjorde att de var att anse som närstående enligt BrB 4:4a. Hovrätten konstaterade att det var fråga om två tonåringar som sällskapade med varandra som vilka ungdomar som helst under cirka ett års tid. Domstolen menade att även om förhållandet skiljde sig från de flesta andra ungdomars förhållanden på så sätt att flickan blivit starkt bunden till, och närmast beroende av pojken, och att detta hade gjort att hon låtit honom bestämma över henne i en omfattning som visserligen medfört att hon befunnit sig i en utsatt situation, så var de med hänsyn till deras osjälvständighet i övrigt inte att betrakta som närstående i lagens mening.⁴⁹⁸

I andra fall har den omständighet att de unga saknat en praktisk bindning inte ansetts hindra att de är att anse som närstående. Att vårdnadshavaren har det primära ansvaret för barnets omvård och trygghet, har däremot i vissa fall ansetts innebära att den unga inte har ansetts befinna sig i en särskilt utsatt situation. Ett sådant exempel är ett fall där en flicka inte ansågs ha befunnit sig i en sådan utsatt situation att närståenderekvisitet var uppfyllt. Domstolen hänvisade till att flickans vårdnadshavare hade det primära ansvaret för hennes omvårdnad och att gärningarna till viss del begåtts i flickans hem, där hon utan särskild praktisk svårighet hade kunnat påkalla moderns uppmärksamhet. Att gärningarna i vissa fall utförts inför hennes kamrater, där hon också hade kunnat påkalla hjälp påverkade också domstolens bedömning.⁴⁹⁹

⁴⁹⁸ Hovrätten över Skåne och Blekinge, mål nr B 1385-14, dom meddelad 28 januari 2015. Osjälvständigheten låg i att de inte bodde tillsammans, även om det förekom att pojken sov över hos flickan så hade flickan inte sovit över hos pojken och hade inte presenterats för hans far. Även om de umgåtts dagligen hade de träffats utomhus, i pojkens bil eller flickans farmors bostad (där flickan bodde). Den gemensamma tillvaron hade inte heller varit av sådan beskaffenhet att misshandel i någon större omfattning varit möjlig att döljas för utomstående på sätt som sker när parterna har gemensamt boende eller den utsatta parten har ett eget boende.

⁴⁹⁹ Svea Hovrätt, mål nr B 6854-07, dom meddelad 11 december 2007. Även om ungdomarna ansågs ha haft ett tämligen varaktigt förhållande som också varit av sexuell karaktär, talade den omständigheten att de inte hade någon gemensam, eller egen bostad utan bodde hos sina respektive vårdnadshavare, emot att det förelåg en praktisk bindning. Det som talade för att flickan ändå skulle anses vara närstående var att det våld och de hot hon utsatts för till sin karaktär var sådana som bestämmelsen tog sikte på. Hovrätten

I underrättspraxis hänvisas det i flera fall, som framgått ovan, till vårdnadshavarnas ansvar och bestämmanderätt som stöd för bedömningen att unga i ett parförhållande inte är anse som närstående i fridskränkningens brottsens mening. Det finns också flera exempel där fokus i domstolens bedömning i stället ligger på den känslomässiga bindningen mellan de unga och där det förhållandet att paret är omyndigt och saknar en praktisk bindning, inte tas upp alls eller tas upp som en omständighet som inte är av betydelse vid bedömningen om paret är att betrakta som närstående.

I ett fall hade åtalet om grov fridskränkning ogillats i tingsrätten eftersom det inte ansågs styrkt att de gärningar pojken hade begått mot flickan hade varit mot hennes vilja. Enligt åtalet hade pojken slagit henne, bundit, låst in, hotat henne och sexuellt ofredat henne. Hovrätten gjorde en annan bedömning av bevisningen och konstaterade att det var fråga om flera gärningar som inneburit en upprepad kränkning av flickan och varit ägnade att allvarligt skada hennes självkänsla. När det gäller frågan om flickan och pojken var att anse som närstående tycks hovrätten inte ha lagt någon vikt vid att paret stod under vårdnadshavarnas bestämmanderätt utan fann, utan motivering, att flickan varit närstående till pojken på det sätt som avses i bestämmelsen.⁵⁰⁰ Också i ett annat fall som rörde två personer i de yngre tonåren, konstaterade domstolen att flickan var att anse som närstående till pojken på det sätt som avses i BrB 4:4a. Hovrätten konstaterade att det våld som den tilltalade utsatt henne för hade inneburit en så allvarlig integritetskränkning av målsäganden att hennes självkänsla fick anses ha skadats och att den sammantagna brottsligheten skulle bedömas som grov fridskränkning. Det förhållandet att de båda ungdomarna vid händelserna varit 14 respektive 15 år saknade enligt domstolen betydelse.⁵⁰¹

ansåg dock att hon inte befunnit sig i en sådan utsatt situation som omfattades av bestämmelsens syfte, varför pojkvännen dömdes för de enskilda gärningarna.

⁵⁰⁰ Göta Hovrätt, mål nr B 782-06, dom meddelad 10 maj 2006. Paret hade inlett en relation när de gick i åttonde klass och förhållandet varade i cirka ett år och sex månader. Pojken hade under en period av sex månader misshandlat flickan, bundit fast henne, hotat och låst in henne. Vid ett flertal tillfällen hade han också genomfört sexuella handlingar genom att ha betvingat henne med sin kroppstyngd samtidigt som han tagit henne på bröst och könsorgan. Pojken hävdade att allt skett med flickans samtycke. Pojken dömdes för grov fridskränkning och överlämnades med hänsyn till hans ålder, till sociala myndigheter.

⁵⁰¹ Hovrätten för Västra Sverige, mål nr B 2684-09, dom meddelad 29 juli 2009. Ungdomarna hade varit klasskamrater sedan sexan och inledde under höstterminen i sjuan ett

Även om parrelationer mellan personer i nedre tonåren förmodligen inte stod i blickpunkten under lagstiftningsarbetet så torde inte syftet ha varit att exkludera unga på den grunden att de står under vårdnadshavarens ansvar och bestämmanderätt och därför inte kan anses ha en praktisk bindning till gärningsmannen. Att vårdnadshavaren har det primära ansvaret för barnets omvårdnad och trygghet utesluter inte att en ung person kan befinna sig i en sådan utsatt situation som bestämmelsen tar sikte på. Tvärtom skulle kunna hävdas att redan det faktum att en person är tonåring medför ett visst mått av utsatthet. För ungdomar kan vänskapskretsen och social status ofta ha stor betydelse och förhållandet kan vara en stor del av den egna identiteten som fortfarande är under utveckling. Det kan medföra att ung person som utsätts för upprepade kränkningar drar sig för att anmäla eller berätta om sin situation eftersom han eller hon då kan riskera att förlora sin status eller sin vänskapskrets. Detta skulle i sin tur kunna innebära att den unga har ett sådant band till gärningsmannen som gör att den kränkta personen är lika utsatt som om det varit ett förhållande mellan vuxna.

I underrättspraxis har ett argument för att ungdomar inte befunnit sig i en särskilt utsatt situation varit att de har sin trygghet i familjen. Den stabilitet och trygghet som familjen står för innebär i dessa fall att den unga inte anses befinna sig utsatt på samma sätt som vid ett förhållande mellan vuxna. En förutsättning för att så ska vara fallet är ju dock att det finns en sådan familjetrygghet. I det fall det inte gör det, t.ex. att barnet kommer från ett hem med sociala problem, torde det innebära att den unga i relationen kan anses lika utelämnad till gärningsmannen som i ett vuxenförhållande. Detta oavsett vårdnadshavarens bestämmanderätt. Rekvisitetet närstående lämnar utrymme för tolkning, vilket har konkretiserats av HD i NJA 2004 s. 97. Genom att det ska röra sig om en känslomässig och praktiskt bindning som gör att den kränkta befinner sig i en särskilt utsatt situation, ställs det krav på en faktisk prövning av omständigheterna i det enskilda fallet. Det torde då inte anses tillräckligt att, som förekommit i flera exempel där underrätterna inte anser att de unga är att anse som närstående, att enbart hänvisa till föräldrabalkens regler. Genom att betona den praktiska bindningen och föräldrars

förhållande som varade i ungefär sex månader. Utöver sju specificerade fall av misshandel stod pojken åtalad för att vid ett flertal tillfällen ha misshandlat och hotat flickan. Pojken erkände visst våld, men invände att det var efter provokation från flickan. Tingsrätten fann åtalet styrkt beträffande sju fall av misshandel. Hovrätten fastställde tingsrättens dom. Frågan om flickan var att anse som närstående tas inte upp i hovrättens domskäl.

bestämmanderätt över den unga finns det en risk att det bortses från andra faktorer när det gäller utsattheten, bl.a. den känslomässiga utsatthet som kan förekomma under tonåren.

6.4.4 Förhållandet mellan föräldrar och barn

6.4.4.1 Inledning

Som framgått ovan är barn enligt motiven till flera bestämmelser i brottsbalken särskilt skyddsvärda, vilket också kommer till uttryck i lagtexten på flera håll. I flera bestämmelser anges relationen mellan vuxna och barn som en faktor som normalt ska tillmätas betydande vikt vid våld eller övergrepp mot barnet.⁵⁰² Begränsningen av begreppet närstående i förhållandet mellan vuxna och barn i BrB 4:4a medför dock att långt ifrån alla vuxna som barnet har en nära relation till omfattas av bestämmelsen.

6.4.4.2 Styvföräldrar

Av motiven till bestämmelsen framgår att även barn till den som gärningsmannen bor tillsammans med ska betraktas som närstående till gärningsmannen.⁵⁰³ Förhållandet mellan barnet och den vuxna ska, enligt motiven, göra att den vuxna står i ett förhållande som styvförälder till barnet.⁵⁰⁴ Med styvförälder avses någon som har en sådan nära relation till barnet och en sådan ställning i förhållande till barnet att han eller hon har en del i och ett inflytande över barnets omvårdnad och fostran och som normalt bor med barnet.

Det förhållandet att en vuxen stadigvarande bor med barnet kan göra att den vuxne är att anse som närstående (styvförälder) till barnet, men behöver inte göra det. En man som vid flera tillfällen misshandlat och på andra sätt kränkt sin hustrus dotter ansågs närstående till flickan med hänvisning till att de stadigvarande bott tillsammans i nära levnads-gemenskap. Flickan hade bott med sin mormor i ett annat land men

⁵⁰² Se vidare avsnitt 6.2.3.

⁵⁰³ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 131.

⁵⁰⁴ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 131.

senare flyttat till mamman och mammans nya familj, som bestod av den tilltalade och tre gemensamma barn, där hon bott i två år.⁵⁰⁵

I sammanhanget kan jämföras med den bedömning som ska göras av huruvida någon är i garantställning på grund av nära levnadsgemenskap vid ansvar för underlåtenhet.⁵⁰⁶ I ett avgörande från HD ansågs en man som bott med sin flickvän och hennes son under en period av sex månader inte ha en sådan nära levnadsgemenskap med sin sambos son att det kunde grunda en garantställning som kunde ligga till grund för ansvar för underlåtenhet. Det ansågs inte visat att han hade en så nära relation till, och en sådan ställning i förhållande till barnet att det innebar att han var delaktig i, eller hade ett inflytande över, barnets omvårdnad och fostran.⁵⁰⁷

Också i de fall där det är fråga om växelvis boende eller ett mer sporadiskt boende, dvs. att barnen vid enstaka tillfällen bor hos den ena föräldern, kan frågan om föräldrarnas partner är närstående till barnen aktualiseras.

I ett fall var frågan om en kvinna kunde anses närstående med hänsyn till att barnen kunde betraktas som styvbarn till henne. Kvinnan hävdade att hon inte var närstående till de barn med vars far hon haft en relation eftersom barnen bara bott hos henne och pappan sporadiskt. Förhållandet hade varat under tre år och under denna tid hade barnen endast periodvis bott hos pappan. Domstolen fann att även om det inte var klarlagt hur ofta barnen bott tillsammans med kvinnan och pappan,

⁵⁰⁵ RH 2004:7, där en man som vid flera tillfällen misshandlat sin hustrus dotter ansågs närstående till flickan med hänvisning till att de stadigvarande bott tillsammans i nära levnadsgemenskap.

⁵⁰⁶ Garantläran kan mycket förenklat förklaras som att vissa personer, t.ex. föräldrar (FB 6:2 och 6:3), under vissa förutsättningar kan hållas ansvariga genom underlåtenhet att handla. Se t.ex. Asp, P., m.fl., *Kriminalrättens grunder*, 2 u. (2013), s. 109 ff.

⁵⁰⁷ NJA 2013 s. 588. Mannen hade hämtat pojken på förskolan några dagar i veckan och b.l.a. frågat om tips på böcker när förskolan påtalat att pojken hade problem med utvecklingen av talförmågan, men uppgav att han i övrigt inte deltog i omvårdnaden av pojken. Två justitieråd var skiljaktiga beträffande domslutet och menade att pojken vid tidpunkten för den aktuella händelsen var ett litet barn med betydande behov av vård och omsorg. Mannen var vid skadetillfället medlem i ett hushåll som bestod av honom själv, pojkens mor samt pojken. De skiljaktiga meningarna menade att det av utredningen framgick att mannen sedan en inte obetydlig tid tillbaka i praktiken agerat som en förälder för pojken i en familjekonstellation som åtminstone numera får anses vara vanligt förekommande. Mannen hade sålunda ett medinflytande över pojkens omvårdnad och deltog i de dagliga besluten rörande pojken. Mannen intog därför vid tidpunkten för händelsen en sådan garantställning i förhållande till pojken att hans underlåtenhet kunde grunda straffansvar för misshandel.

var det utifrån den beskrivning som kvinnan själv lämnat om relationen klart att det inte var fråga om ett helt sporadiskt boende. Barnen var därför, enligt domstolen, att anse som närstående till kvinnan under den tid åtalet avsåg.⁵⁰⁸

Att vuxna med barn sedan ett tidigare förhållande väljer att inte flytta ihop med en ny partner torde inte vara ovanligt. Inte heller att de sover över hos varandra relativt ofta och har andra praktiska arrangemang. De vuxna i ett sådant förhållande skulle utifrån NJA 2004 s. 97 kunna betraktas som närstående om förhållandet präglats av en praktisk och känslomässig bindning av inte obetydlig varaktighet. Däremot är det inte lika självklart att den ena partens barn skulle betraktas som närstående. Frågan kan sägas gälla om de omständigheter som gör att gärningsmannen är närstående till den vuxna kan "smitta av sig" på barnen till den utsatta om även barnet utsätts för våld eller kränkningar. Omständigheterna i sig kan inte med lätthet överföras på situationen. Barnet kan ju stå förälderns nya partner nära och partnern kan ha en speciell betydelse för barnet utan att det för den skull behöver vara en lika nära relation som föräldern har, t.ex. att föräldern träffar den nya partnern oftare än vad barnet gör. Det kan också vara så att förälderns nya partner umgås mycket med barnet utan att det innebär att partnern har del i omsorgen och fostran om barnet eller vistas i barnets hem i den utsträckningen att han eller hon kan likställas styvförälder. En konsekvens av det sagda är att det i och för sig är tänkbart att BrB 4:4a blir tillämplig i relationen mellan de båda vuxna, men inte i relation mellan den nya partnern och barnet.

6.4.4.3 *Ett liknande förhållande till gärningsmannen*

I vissa andra bestämmelser i brottsbalken som rör brott mot barn omfattar bestämmelsen inte bara den som är direkt närstående till barnet utan också den som barnet har *ett liknande förhållande till*. Ett särskilt skydd för barn mot övergrepp av t.ex. en förälders partner, även i fall där parterna inte är sammanboende, finns t.ex. i andra stycket i bestämmelsen om våldtäkt mot barn (BrB 6:4).⁵⁰⁹ Där anges att den som genomför en sexuell handling med någon som är avkomling till gärningsmannen eller

⁵⁰⁸ Svea Hovrätt, mål nr B 9609-12, dom meddelad 8 mars 2013. Kvinnan hade under en tid vid ett flertal tillfällen ofredat barnen genom att skicka sms till dem med ett kränkande innehåll. Förhållandet med fadern hade senare upphört, men kvinnan ansågs för tiden åtalet omfattat närstående till barnen.

⁵⁰⁹ Se prop. 2004/05:45 En ny sexualbrottslagstiftning, s. 73 f. Se avsnitt 6.2.4.

står under fostran av eller har ett liknande förhållande till gärningsmannen döms för våldtäkt mot barn.⁵¹⁰ Med liknande förhållande avses att den vuxna intar en särskild ställning i förhållande till barnet, vilket enligt motiven t.ex. kan gälla en förälders nya partner. Detta motiverades med att en vuxen person som genom en relation med den ena föräldern kommer att ingå i familjen och därmed inte sällan får en speciell betydelse för barnet. Genom att gärningsmannen är en partner till föräldern ansågs det också kunna vara svårare för barnet att värja sig och att barnet kan ha svårare att avslöja eventuella övergrepp. Särskilt ansågs detta gälla om barnet inte är så gammalt när det börjar känna den vuxne.⁵¹¹

Också i reglerna om åtalsbegränsning för vissa förmögenhetsbrott mot närstående (BrB 8:13) anges att reglerna även omfattar personer som *på liknande sätt* är närstående till gärningsmannen.⁵¹² I motiven till ändringarna av åtalsbegränsningsreglerna anges närstående avser t.ex. barn till den ena parten i ett samboförhållande, men också att bestämmelsen även kan omfatta fall där parterna inte stadigvarande sammanbor.⁵¹³ Åtalsreglerna avser visserligen fall där närstående utgör en privilegierande omständighet, men är ett exempel på regler där närståendebegreppet har en vidare innebörd än i fridskränkingsbrotten. Vid bedömningen ska beaktas, förutom brottets grovhet, hur nära relationen varit i det konkreta fallet.⁵¹⁴

En liknande diskussion som förs vid våldtäkt mot barn och vad gäller de tidigare reglerna om åtalsbegränsning vid förmögenhetsbrott mot närstående, skulle kunna föras gällande fridskränkingsbrotten. Att barnet kan befinna sig i en särskilt utsatt situation också i förhållande till en vuxen som är en del av familjekonstellationen men inte nödvändigtvis bor tillsammans med barnet torde inte vara ovanligt förekommande. Något tillägg till närståendebegreppet genom att barnet har ett liknande förhållande till gärningsmannen, finns dock inte i fridskränkingsbrotten, vilket möjligen kan förklaras med bestämmelsernas något olika skyddsintressen. Det kan ändå ifrågasättas om inte en person som inte bor tillsammans med barnet, men har ett förhållande med barnets för-

⁵¹⁰ Prop. 2004/05:45 En ny sexualbrottslagstiftning, s. 72.

⁵¹¹ Prop. 2004/05:45 En ny sexualbrottslagstiftning, s. 73.

⁵¹² BrB 8:13 i dess lydelse efter ändringarna till följd av införandet av äktenskapsbalken. Se avsnitt 6.2.2.

⁵¹³ Prop. 1986/87:86 Om följdlagstiftning till äktenskapsbalken, s. 56.

⁵¹⁴ Prop. 1986/87:86 Om följdlagstiftning till äktenskapsbalken, s. 56.

älder, borde kunna betraktas som närstående till barnet beroende på den särskilda ställning han eller hon intar till barnet även i andra sammanhang. Samma omständigheter som gör att den vuxne intar en särställning till barnet vid våldtäkt mot barn, torde kunna göra att barnet befinner sig i sådan utsatt situation som fridskränkingsbrotten avser att träffa. Även om det i motiven till fridskränkingsbrotten anges att bestämmelsen i första hand omfattar övergrepp mot barn till en person som gärningsmannen bor eller har bott tillsammans med, anges också att personer kan vara närstående *på annat sätt*. Exempel på personer som är närstående utan att vara sammanboende kan, enligt motiven, vara föräldrar, syskon och nära släktingar. Men begreppet torde också kunna gälla andra konstellationer av gärningsmän och offer.⁵¹⁵ Ett synsätt som innebär att den vuxne ska ha ett förhållande som styvförälder till barnet för att betraktas som närstående kan tyckas vara en omotiverad inskränkning av begreppet närstående i fridskränkingsbrotten. En konsekvens av att den vuxne inte kan anses närstående till barnet kan bli att brott mot barnets förälder kan utgöra fridskränkingsbrott, medan brott mot barnet skulle bedömas som enskilda gärningar.

6.4.5 Andra närstående

6.4.5.1 Inledning

Eftersom motiven enbart anger exemplifieringar på vilka som är att betrakta som närstående uppkommer frågan om vilka andra personer som kan omfattas av närståendebegreppet. HD har genom NJA 2004 s. 97 klargjort att även i fall när gärningsman och den utsatta haft en relation, men inte bott tillsammans kan de vara att anse närstående om relationen innebär en känslomässig och praktisk bindning av inte o betydlig varaktighet.

⁵¹⁵ Se Hovrätten för Västra Sverige, mål nr B 3319-12, dom meddelad 14 augusti 2012, där en man dömdes för grov fridskränkning mot en kvinna som han bodde tillsammans med utan att ha ett förhållande med. Mannen och kvinnan beskrev sitt förhållande som ett förhållande mellan syskon. Fallet behandlas vidare i avsnitt 6.4.5.2.

6.4.5.2 *Sammanboende utan att ha ett förhållande*

Som framgått ovan kan man vara närstående utan att leva i ett äktenskapsliknande förhållande. Det betyder att bestämmelsen också omfattar sammanboende personer som, på grund av att de inte lever under äktenskapsliknande förhållanden, inte är sambor. Det kan t.ex. handla om relationen mellan syskon. Frågan är om det finns omständigheter som kan föranleda att personer i sådana förhållanden, dvs. som bor ihop utan att ha en kärleksrelation eller en familjerelation, kan anses vara närstående enligt BrB 4:4a.

I ett fall var fråga om att den tilltalade och målsäganden bott tillsammans i tre år, utan att ha en kärleksrelation. Mannen stod åtalad för grov fridskränkning av kvinnan och frågan var om dessa var att anse som närstående i den mening som avses i BrB 4:4a. Kvinnan led av MS och var rullstolsbunden. Hon hade full rörlighet endast i en arm och hade personlig assistans dygnet runt. Mannen och kvinnan hade träffats några år tidigare då mannen råkat ut för en olycka där han för en tid blev rullstolsbunden och de beskrev sitt förhållande som ett förhållande mellan syskon. Det våld mannen hade utsatt kvinnan för hade bestått i att mannen under en period av cirka sex månader vid flera tillfällen misshandlat och ofredat kvinnan. Bland annat hade han knuffat henne ur rullstolen och slagit av henne glasögonen.

Vid bedömning av om mannen och kvinnan kunde ses som närstående i bestämmelsens mening ansåg tingsrätten, vars dom fastställdes av hovrätten, att den omständighet att de bott tillsammans i tre år samt att de såg sitt förhållande som ett förhållande mellan syskon, gjorde att de skulle anses vara närstående i den mening som avses med bestämmelsen. Vidare ansåg tingsrätten att det var uppenbart att de gärningar som mannen utsatt kvinnan för, objektivt sett, hade utgjort ett led i en upprepad kränkning av hennes integritet och varit ägnade att allvarligt skada hennes självkänsla. Mannen dömdes för grov fridskränkning.⁵¹⁶

Av avgörande betydelse för att betrakta kvinnan som närstående torde ha varit den tid som mannen och kvinnan levit tillsammans, samt att kvinnan i och med sin starkt nedsatta rörelseförmåga befunnit sig i en särskilt utsatt situation. Om fallet kan sägas innebära en mer generell utvidgning av närståendebegreppet får vara osagt, men det öppnar för en del intressanta frågeställningar om begreppets räckvidd. Anta att två

⁵¹⁶ Hovrätten för Västra Sverige, mål nr B 3319-12, dom meddelad 14 augusti 2012.

barndomsvänner sedan något år bor tillsammans på annan ort än där de har sina familjer. De har känt varandra under större delen av sina liv och umgåtts så gått som dagligen. I sådana fall torde det inte vara ovanligt att de ser på sitt förhållande som ett mellan syskon eller åtminstone som en utökad del av familjen. Även om de inte är sammanboende under äktenskapsliknande förhållanden så har de en praktisk och förmodligen också känslomässig, om än inte sexuell, bindning till varandra. I praktiken kan det också innebära att den ena parten befinner sig i en sådan utsatt situation som bestämmelsen tar sikte på. Det skulle i så fall kunna ifrågasättas om den omständigheten att de inte har samma föräldrar bör medföra att gärningarna inte kan bedömas enligt BrB 4:4a.

En ytterligare dimension på frågan uppstår i fall där omyndiga av olika anledningar bor hos någon som inte är vårdnadshavare utan att det är fråga om ett omhändertagande enligt myndighetsbeslut. Anta att en ung person, trots en god och stabil familjetrygghet, av praktiska skäl väljer att under en tid flytta in hos en väns familj. Så skulle t.ex. kunna vara fallet när den ungas föräldrar under en längre tid arbetar på annan ort och barnet för att kunna fullfölja sin skolgång är inneboende hos vännens familj. Om alla barn, inklusive det inflyttade, skulle utsättas för våld så skulle de barn som är föräldrarnas egna omfattas av bestämmelsen i BrB 4:4a, medan det är oklart om det inflyttade barnet – så länge de vuxna inte är att anse som styvföräldrar – är att betrakta som närstående. Det som talar emot att barnet skulle vara att anse som närstående är att den ursprungliga tanken, dvs. avgränsningen till närstående och familjekontexten, på visst sätt går förlorad. Det som däremot talar för att den unga skulle omfattas av BrB 4:4a är han eller hon kan befinna sig i just en sådan utsatthet som bestämmelsen syftar till att träffa. Jämföras kan dock med de fall som rör omyndiga i parrelationer där vårdnadshavarna anses stå för familjetryggheten och att den unga av den anledningen inte kan anses befinna sig i en sådan utsatt situation som avses i fridskränkningssbrotten.

6.4.5.3 Med utgångspunkt i en särskilt utsatt situation

Med en utgångspunkt i att det centrala vid bedömning av huruvida någon är att anse som närstående enligt BrB 4:4a är att den kränkta personen befinner sig i en särskilt utsatt situation, kan diskuteras om en vidare personkrets, än den som beskrivits ovan skulle kunna ingå i en bedömning av enskilda gärningar som fridskränkningssbrott. De exempel som har diskuterats i förarbeten och praxis har handlat om parrelationer,

familje- och släktrelationer samt vissa andra situationer där personer har bott ihop. Om man utgår ifrån bestämmelsens syfte – att straffvärdemässigt uppgradera kontinuerligt återkommande våld i en relation där den ena parten träffar och utsätts för våld från den andra parten – skulle det kunna ifrågasättas om inte också vissa andra kategorier skulle kunna omfattas av bestämmelsen. Exempelvis torde personer som personliga assistenter, hemtjänstpersonal och långvårdspersonal inte sällan ha en sådan position i förhållande till den utsatta att den möjliggör sådant kontinuerligt våld som bestämmelsen syftar till att träffa. Vårdtagaren kan många gånger befinna sig i en utsatt situation på grund av handikapp eller ålder och vårdaren kan vara den enda person som han eller hon har kontakt med. Vårdaren blir med andra ord inte sällan den person som står för den vardagliga omsorgen, kontakten och tilliten hos vårdtagaren. Man skulle kunna säga att vårdaren i dessa fall blir ”närstående” men på en annan grund än man föreställt sig i förarbetena till fridskränkingsbrotten.

Det är tydligt att dessa personer inte är de man tänkt på vid lagstiftningen, men skulle mycket väl kunna tänkas nå upp till det förhållande man kan ha med t.ex. en moster eller andra släktingar som inte ingår i den direkta familjen, men som enligt motiven kan omfattas av det nuvarande närståendebegreppet. Beroendeförhållandet till en vårdare skulle också kunna göra att situationen är allvarligare än i många fall när det avser släktingar utanför den direkta familjen. Det framstår som tydligt att fokus på nära relationer som ett familjefenomen har gjort att man inte ser alla nära relationer som kan förekomma. Fokus har därför kommit att hamna på själva familjen, möjligen på bekostnad av den utsatta situationen. Det innebär att vissa andra nära relationer, där utsattheten kan vara lika stor, inte kan bedömas som fridskränkingsbrott. Det skulle kunna argumenteras för att detta kan anses utgöra en brist i bestämmelsen?

Samtidigt måste beaktas att utbrytningen av våld i nära relationer genom bestämmelsen i BrB 4:4a syftade till att reglera ett visst problem. Om man ska utgå från en särskilt utsatt situation så måste givetvis de förhållanden som avses vara lika kvalificerande som det som bestämmelsen i BrB 4:4a ska fänga. Därmed är det flera situationer som kan innebära en utsatthet, eller ett beroendeförhållande, som ändå skulle falla utanför bestämmelsens tillämpningsområde. En sådan situation skulle t.ex. kunna föreligga i förhållandet mellan en lärare och en elev. Anta att dessa inleder en relation. I ett sådant fall skulle eleven av olika anledningar

kunna befinna sig i en utsatt situation, bl.a. därför att läraren är samma person som sätter betyg på eleven. Samtidigt innebär inte detta att eleven befinner sig i en sådan situation som avses i BrB 4:4a.

6.5 Sammanfattande kommentarer

Flera bestämmelser i brottsbalken anger idag att brott mot närstående ska ses som en försvårande omständighet vid bedömning av brott. Det framstår också som naturligt att den personkrets som kan omfattas av ett utökat straffansvar därför måste hållas relativt begränsad. En konsekvens av att begreppet närstående inte är definierat i brottsbalken blir dock att begreppet delvis har olika innebörd i olika bestämmelser och att den personkrets som omfattas därmed varierar.

Sammanfattningsvis kan sägas att make, maka och deras biologiska barn i samtliga bestämmelser är att anse som närstående. Härutöver finns i vissa bestämmelser en utökad personkrets som är att anse som närstående. Det kan t.ex. handla om mor- och farföräldrar och andra nära släktingar. Utöver dessa personer omfattas personkretsen i vissa fall av någon som har ett liknande förhållande till gärningsmannen, där hänsyn kan tas till det närmare förhållandet till gärningsmannen, t.ex. en mycket nära känslomässig relation. När det gäller brott mot barn har det ansetts finnas behov av att i vissa fall utöka den personkategori som kan ansvara för brottet. Detta gäller särskilt i fråga om sexualbrott mot barn och då t.ex. styvföräldrar, fosterföräldrar eller andra omsorgspersoner som har en särskild ställning i förhållande till barnet.

Med närstående i BrB 4:4a avses enligt motiven till bestämmelsen i första hand en person till vilken gärningsmannen har eller har haft ett förhållande, t.ex. någon som är eller har varit gift med gärningsmannen eller som sammanbor eller har sammanbott med denne under äktenskapsliknande förhållanden. Vidare inkluderas personer som är närstående till gärningsmannen på annat sätt, t.ex. gärningsmannens mor eller far, syster eller bror eller andra nära släktingar. Som närstående räknas också barn till gärningsmannen och barn till en person som gärningsmannen bor eller har bott med (styvbarn). Att någon är att betrakta som närstående innebär *normalt* sett, enligt motiven, att gärningsmannen och den kränkta bor eller har bott tillsammans.

Av NJA 2004 s. 97 framgår att någon också kan vara att anse som närstående enligt BrB 4:4a utan att ha sammanbott med gärningsman-

nen. I dessa fall avses i första hand vuxna parrelationer som präglats av en känslomässig och praktisk bindning som är jämförlig med ett samboförhållande och som kan göra att den kränkta befinner sig i en särskilt utsatt situation. Ett par kan emellertid betraktas som närstående även om det inte föreligger en praktisk bindning. Om en praktisk bindning saknas torde det krävas att den känslomässiga bindningen är så stark att den själv utgör grund för att den kränkta befinner sig i en sådan särskilt utsatt situation som kan motivera att paret bedöms vara närstående. Så kan t.ex. vara fallet när det gäller omyndiga i en parrelation. I flera avgöranden hänvisas till den särskilda utsatthet som den unga befunnit sig i p.g.a. relationen. Tonåren är en period när barnet skapar sin egen identitet och separerar sig själva från föräldrarna, vilket i sig kan innebära att den unga är särskilt sårbar. En destruktiv kärleksrelation torde därför inte sällan kunna innebära att den unga befinner sig i särskilt utsatt situation.

I andra fall som rör unga hänvisas till vårdnadshavarens ansvar och bestämmanderätt över den unga, som grund för att den praktiska bindningen till gärningsmannen saknas och att de unga därmed inte är att anse som närstående. Med hänvisning till att föräldrarna är de som står för den ungas trygghet, dvs. att tryggheten så att säga finns någon annanstans än i den våldsamma relationen, har den unga i vissa fall inte ansetts befinna sig i en särskilt utsatt situation, trots allvarligt våld och en kontrollerande situation. Detta skulle kunna kopplas till att möjligheten till kontinuerligt våld, genom att familjetryggheten finns utanför relationen, eventuellt kan sägas vara mindre än i en relation mellan vuxna. Genom fokus på hushållsgemenskap och vårdnadshavares ansvar och bestämmanderätt kan det ändå ifrågasättas om det vid bedömningen i dessa fall bortses från andra faktorer när det gäller utsattheten, dvs. vad det innebär att vara tonåring. Med utgångspunkt i bestämmelsen syfte torde det centrala för bedömningen av om någon är att anse som närstående ligga i att den kränkta personen, genom förhållandet, befinner sig i en särskilt utsatt situation. I sådana fall skulle omständigheter som antingen praktisk eller känslomässig bindning utgöra bedömningsgrunder för att en sådan situation föreligger.

Frågan uppkommer då också om en enbart praktisk bindning till gärningsmannen kan göra att två personer är att anse som närstående. Det hovrättsfall där en man och en kvinna sammanbott utan att ha en kärleksrelation skulle kunna peka på att så är fallet. Dock uppkommer frågan om vad som läggs i begreppet praktisk och känslomässig bindning. I fal-

let anges att mannen och kvinnan sett sin relation som en relation mellan syskon, vilket ändå kan tyda på förekomsten av någon slags känslomässig bindning. Om det med begreppet känslomässig bindning, när det inte rör sig om en familjesituation, inte förutsätts att det ska vara fråga om en sexuell relation, skulle en relation mellan sammanboende vänner, vilket ju egentligen här var fallet, också anses omfatta en känslomässig bindning på samma sätt som när man talar om en känslomässig bindning mellan just syskon, om den kränkta befinner sig i en särskilt utsatt situation.

Med tanke på de olika familjekonstellationer som förekommer i samhället idag skulle det kunna anses önskvärt att närstående i BrB 4:4a var tydligare definierat och att det klargörs vilka situationer, där det inte rör sig om någon som är direkt närstående, som kan anses så skyddsvärda att de ändå ska kunna omfattas av bestämmelsen. Fridskränkningsutredningen konstaterade att den praxisgenomgång som gjorts visade att upprepade kränkningar mot en närstående eller tidigare närstående person i en klar majoritet av fallen bedömts som fridskränkningsbrott och inte som enskilda gärningar, vilket inneburit en generell höjning av straffvärdet för upprepad brottslighet i nära relationer. Härmed, menade utredningen, har det särskilt straffvärda i att utsätta en närstående eller tidigare närstående för upprepade kränkningar som innefattar fridskränkningar fångats upp i den straffrättsliga bedömningen.⁵¹⁷ Närståendebegreppet och de problem som är förknippade därmed – vilket faktiskt avgör vilka fall som fångas upp av bestämmelsen – behandlas däremot varken i utredningen eller i propositionen.

⁵¹⁷ SOU 2011:85 Fridskränkningsbrotten och egenmäktighet med barn, s. 12.

7 Flera brottsliga gärningar

7.1 Inledning

Bestämmelserna i brottsbalken anger vilka intressen i samhället som är så skyddsvärda att en kränkning av dem ska beläggas med straff. Det skulle kunna sägas att straffrätten därigenom ger uttryck för en samhällsnorm eller samhällsmoral.⁵¹⁸ Ett särskilt starkt intresse är skyddet för den personliga integriteten, vilken täcks bl.a. av bestämmelserna i 3, 4 och 6 kap. brottsbalken. Fridskränkningensbrotten i BrB 4:4a ger möjlighet att inom det straffrättsliga förfarandet ta hänsyn till den utsatta personens hela situation när våld och övergrepp begås av en närstående eller tidigare närstående person. För att detta hänsynstagande ska vara möjligt är en förutsättning att bedömningen görs utifrån flera, minst två, straffbara gärningar av särskilda i bestämmelsen uppräknade brottstyper.⁵¹⁹ Utöver kravet på att brottet ska vara riktat mot en närstående är därför ett grundkrav för bestämmelsens tillämpning, att det är fråga om flera, var för sig kriminaliserade, gärningar som är uppe till domstolens prövning samtidigt. Det är därför inte heller vilka brottsliga gärningar som helst som kan sättas in i kontexten våld i nära relationer och därmed göra att den utsattes hela situation kan beaktas i den straffrättsliga bedömningen, utan enbart brott som ingår i de i bestämmelsen uppräknade brottstyperna. Det gör att andra brott, t.ex. stöld och andra tillgreppsbrott (BrB 8 kap.) eller egenmäktighet med barn (BrB 7 kap.), inte kan bidra till att konstruera ett fridskränkningssbrott, även om sådana brott, på samma sätt som t.ex. skadegörelsebrotten, skulle kunna sägas innebära ett direkt angrepp på

⁵¹⁸ Se t.ex. Leijonhufvud, M., Wennberg, S. & Ågren, J., *Straffansvar*, 9 u. (2015), s. 15 ff.

⁵¹⁹ Jareborg, N. & Friberg, S., m.fl., *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, 2 u. (2013), s. 67. Frågan om hur många gärningar som krävs för att de tillsammans ska kunna bilda grund för ett fridskränkningssbrott är inte helt tydlig, vilket diskuteras i kapitel 8.

den personliga integriteten när de begås i en fridskränkningssammanhang.⁵²⁰ Detta kapitel behandlar de brott som enligt bestämmelsens ordalydelse ingår i brottskatalogen för fridskränkningssbrotten i BrB 4:4a, dvs. grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning. Våldsbegreppet så som det beskrivs i våldsforskningen och definieras i olika sammanhang kan många gånger vara vidare än det kriminaliserade området och därigenom naturligtvis också vidare än de brott som kan ligga till grund för ansvar för fridskränkningssbrott. De handlingar som i forskningen beskrivs som karaktäristiska för våld i nära relationer – ett exempel är psykisk misshandel – och som ett beteendemönster för att kontrollera och vidmakthålla våldet, behöver alltså inte vara straffbara enligt någon bestämmelse i brottsbalken eller någon annan strafflag.⁵²¹

Av brottsbeskrivningen i BrB 4:4a framgår att det för straffansvar enligt bestämmelsen ska vara fråga om *brottsliga gärningar*. Brottsbeskrivningen anger uttryckligen att de brott som kan göra att bestämmelsen aktualiseras ska falla in under 3, 4, 6 eller 12 kap. brottsbalken eller utgöra en överträdelse av meddelat kontaktförbud enligt 24 § lagen (1988:688) om kontaktförbud.⁵²² Därmed finns ett krav dels på att flera gärningar ska vara uppe till domstolens prövning samtidigt, dels på att dessa gärningar ska omfattas av en viss brottstyp, dvs. att gärningarna ska utgöra brott enligt något av de i bestämmelsen uppräknade kapitlen. I 3, 4 och 6 kap. brottsbalken finns bestämmelser till skydd för den personliga integriteten vilken också kan sägas omfatta den fysiska, psykiska och sexuella integriteten. De brottstyper som ingår i brottskatalogen för fridskränkningssbrottet är, enligt motiven, sådana gärningar som typiskt sett kan ingå i en kränkning av en närstående person och som typiskt sett utgör ett direkt angrepp på den personliga integriteten.⁵²³ Även om brotten i 12 kap. brottsbalken och överträdelse av kontaktförbud inte i första hand utgör ett direkt angrepp på person, har de i det sammanhang

⁵²⁰ Till exempel så finns i 7 kap. brottsbalken brottet egenmäktighet med barn (BrB 7:4). Brottet tar sikte på ingrepp i vårdnadshavarens rätt och är således inte tänkt som ett angrepp på den personliga integriteten. I en fridskränkningssammanhang torde det inte vara helt främmande att brottet ändå skulle innebära en betydande kränkning för den vårdnadshavare mot vilket brottet har riktats.

⁵²¹ Se t.ex. definitionen som förs fram i SOU 2001:72 Barnmisshandel att förebygga och åtgärda, s. 123 f.

⁵²² Prop. 2012/13:108 Förstärkt straffrättsligt skydd vid grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning. Bestämmelsen ändrades den 1 juli 2013 och omfattar nu även skadegörelsebrotten i 12 kap. brottsbalken och överträdelse av kontaktförbud.

⁵²³ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 130.

som är utmärkande för fridskränkningssbrotten ansetts kunna innebära ett sådant direkt angrepp på offrets integritet.⁵²⁴

Avgränsningen till vissa kapitel och brottstyper innebär att vissa brott som kan förekomma vid kränkningar av närstående personer, t.ex. förölämpning (BrB 5:3), per automatik faller utanför brottsbeskrivningen. Det betyder att de inte kan bidra till konstruktionen av ett fridskränkningssbrott. Som framgår av motiven till bestämmelsen kan emellertid sådana brott som faller utanför bestämmelsen ändå beaktas vid straffvärdebedömningen avseende fridskränkningssbrottet. Mot bakgrund av motivuttalandena torde sådana brott möjligtvis också i viss utsträckning kunna påverka bedömningen av om rekvisiten upprepad kränkning och ägnat att allvarligt skada självkänslan är uppfyllda. Gärningarna kan ju, även om de inte kan utgöra brott på vilket fridskränkningssbrottet byggs, utgöra en del av den kontext som bidrar till att de brottsliga gärningarna kan läggas samman till ett fridskränkningssbrott.⁵²⁵ Härutöver gäller naturligtvis att det normalt ska dömas särskilt för sådana brott som ligger vid sidan av ett eventuellt fridskränkningssbrott.⁵²⁶ Det torde även i dessa fall vara möjligt att de brott som döms för särskilt ändå kan utgöra bevis för att de gärningar som faller inom ramen för fridskränkningssbrotten innebär en upprepad kränkning eller att gärningarna varit ägnade att allvarligt skada självkänslan hos den utsatte.

Vid diskussionen angående vilka brott som skulle ingå i BrB 4:4a var en intention att fridskränkningssbrottet skulle omfatta sådana straffbara gärningar som typiskt sett kan ingå i en kränkning av en närstående person och där skyddsintresset är den personliga integriteten. Ett införande av nya brott eller brottstyper, måste därför, åtminstone om man vill hålla fast vid grundtanken med bestämmelsen, *passa in*, eller fungera i enheten av vad som kan anses utgöra ett direkt angrepp på den personliga integriteten. Eventuella brott som inkluderas i brottskatalogen ska därför vara

⁵²⁴ Prop. 2012/13:108 Förstärkt straffrättsligt skydd vid grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning, s. 14.

⁵²⁵ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 80 f., där det framgår att domstolen vid bedömningen av straffvärdet ska ta hänsyn till den kränkta personens hela situation. Se även NJA 2004 s. 437, där HD uttalar att konstruktionen av fridskränkningssbrotten innebär att domstolen vid bedömningen av gärningarnas straffvärde ska göra en helhetsbedömning av den kränkta personens situation. De förölämpningar som föräldrarna utsatt dottern för, vilka inte kunde ingå i fridskränkningen av dottern, kunde däremot beaktas vid straffvärdebedömningen. Rekvisiten upprepad kränkning och ägnat att behandlas i kap. 8. Om kontexten i BrB 4:4a, se avsnitt 4.6.

⁵²⁶ Om konkurrensregler avseende BrB 4:4a, se avsnitt 3.6.

av samma, eller liknande, art som de som redan finns där. Av förarbetena till 2013 års ändring av BrB 4:4a framgår att brottstyper som ska läggas till brottskatalogen för fridskränkningsbrotten måste utgöra ett liknande angrepp på den personliga integriteten som de brottstyper som redan ingår och att brottstyper som väsentligen syftar till att skydda ett annat intresse därför inte bör omfattas.⁵²⁷

Den övergripande frågan som behandlas i detta kapitel är vilka gärningar som kan bestraffas inom ramen för fridskränkningsbrotten, dvs. vilka gärningar som faller inom respektive utanför bestämmelsens tillämpningsområde. När det gäller de gärningar som faller utanför tillämpningsområdet kan det dels vara fråga om gärningar som formellt inte omfattas av bestämmelsen, dvs. gärningar som inte ingår i brottskatalogen för BrB 4:4a, dels vara fråga om gärningar som i och för sig omfattas av bestämmelsen, men som i realiteten (bl.a. av skäl relaterade till den straffrättsliga konkurrensläran) inte kommer att ingå när ett konkret fridskränkningsbrott konstrueras.

I huvudsak är det två olika frågeställningar som aktualiseras av de nu aktuella avgränsningarna, dvs. fridskränkingsbrottets brottskatalog. Den första situationen handlar om gränsen för vad som utgör brott, dvs. vad som kan utgöra brott i brottsbalkens bemärkelse. Det rör frågor om hur de beteenden som i forskningen beskrivs som karaktäristiska för våld i nära relationer förhåller sig till, och passar in i, det straffrättsliga systemet när det gäller de enskilda brotten i brottsbalken. Det handlar också om gärningar som ligger i gråzonen för vad som i straffrättsligt hänseende utgör brott och kan eller inte kan konstruera brott när de förekommer i kontexten våld i nära relationer och därmed ingå som en del i fridskränkingsbrottet. Den andra situationen handlar om konkurrensreglerna och om gärningar som till sin karaktär är så allvarliga att de ska dömas särskilt för vid sidan av ett eventuellt fridskränkingsbrott. Eftersom fridskränkingsbrottet alltid bygger på enskilda brottsliga gärningar uppstår det regelmässigt konkurrens mellan fridskränkingsbrottet och de brott som kan ingå i detta. Därigenom uppkommer frågor om hur de enskilda gärningarna förhåller sig till varandra, dvs. vilka brott som utgör den brottsenhet som bedöms som fridskränkingsbrott och vilka som faller utanför denna och hur konstruktionen av ett fridskränkingsbrott kan påverkas när det döms särskilt för vissa allvarligare brott. Vidare behand-

⁵²⁷ Prop. 2012/13:108 Förstärkt straffrättsligt skydd vid grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning, s. 13.

las vilka konsekvenser införandet av ett nytt brott i brottskatalogen för fridskränkingsbrotten kan få, dvs. vad det betyder i praktiken att brott är inkluderade i, eller är exkluderade från, bestämmelsens brottskatalog.

Det ursprungliga författningsförslaget skilde sig på väsentliga punkter från hur bestämmelsens slutligen kom att utformas. Inledningsvis ges i kapitlet en kort tillbakablick på utformningen av brottskatalogen för fridskränkingsbrotten i BrB 4:4a. I avsnitt 7.3 beskrivs de brott som ingår i brottskatalogen för fridskränkingsbrotten och vilka brott som i realiteten kan komma att ingå i ett fridskränkingsbrott. I avsnitt 7.4 behandlas hur de gärningar som i forskningen beskrivs som karaktäristiska för våld i nära relationer fungerar och förhåller sig till det straffrättsliga systemet. Avsikten är följaktligen inte att ge en fullständig beskrivning av de enskilda brott som kan ingå i ett fridskränkingsbrott utan fokus ligger på att lyfta fram vad som är, eller kan vara, utmärkande för de enskilda brotten i en fridskränkingskontext och att uppmärksamma att bestämmelsens konstruktion innebär att den inte omfattar allt sådant våld som den enligt Kvinnovaldskommissionen var avsedd att omfatta. I avsnitt 7.5 diskuteras avgränsningen av tillämpningsområdet och hur gradindelning av brott och konkurrensregler kan påverka bedömningen av de enskilda brottsliga gärningarna som fridskränkingsbrott. Avslutningsvis diskuteras i avsnitt 7.6 vilka hänsyn som bör tas vid bedömande av en eventuell utvidgning av brottskatalogen. Vad som framkommit kommer att sammanfattas och kommenteras i avsnitt 7.7. De exempel som ges i kapitlet på fallbeskrivningar, kommer från den genomgång av underrättsavgöranden som gjorts.⁵²⁸ Dessa ska inte ses som enskilda fall, utan representerar ett flertal avgöranden där samma fråga behandlats eller liknande resonemang förts. De utgör därmed just exempel.

7.2 Från beteende till specifika brottstyper

7.2.1 Inledning

Det författningsförslag som lades fram av Kvinnovaldskommissionen skiljer sig på flera punkter från det som senare kom att bli bestämmelsen i BrB 4:4a om grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning. Kvinnovaldskommissionens förslag kan beskrivas som en kriminalisering

⁵²⁸ Se avsnitt 1.6.4.

av ett beteende, den psykiska terror som våldet ansågs vara ett utslag av.⁵²⁹ Förslaget omfattade därför inte bara kriminaliserade gärningar, utan avsåg att fånga hela den utsattes situation, där redan kriminaliserade gärningar kunde utgöra ett inslag bland flera. Lagstiftaren ansåg emellertid att en sådan bestämmelse skulle bli för vag och tillämpningsområdet begränsades till vissa redan kriminaliserade gärningar som ansågs karaktäristiska för våld i nära relationer. Detta avsnitt behandlar vilka gärningar som anses vara karaktäristiska för våld i nära relationer och hur avgränsningen till vissa särskilda brottstyper har motiverats. I det ligger bl.a. frågan om varför en avgränsning ansetts nödvändig samt varför vissa brott, t.ex. ärekränkingsbrotten i 5 kap. brottsbalken, inte ingår trots att de i forskningen ansetts i hög grad bidra till den utsatta situationen. I avsnittet redogörs kortfattat för de diskussioner som fördes vid införandet av bestämmelsen i BrB 4:4a och vilka ställningstaganden som ligger till grund för utformningen av bestämmelsens brottskatalog. Vidare diskuteras de krav som ansetts föreligga för att en straffbar handling ska kunna omfattas av brottskatalogen och hur de avgränsningar som gjorts kan påverka bestämmelsens tillämplighet.

7.2.2 Från beteende...

Syftet med bestämmelsen i BrB 4:4a var att inom ramen för det straffrättsliga förfarandet kunna göra en helhetsbedömning av, och markera allvaret i, gärningar som riktar sig mot personer i nära relationer, och som präglas av att de sammantaget är ägnade att systematiskt kränka den utsatta personen.

Till grund för straffbestämmelsen ligger, som framgått tidigare, Kvinnovaldscommissionens förslag om ett särskilt kvinnofridsbrott och ett särskilt fridsbrott.⁵³⁰ Det ursprungliga förslaget i betänkandet innehöll inte några begränsningar avseende vilka brott som skulle ingå i den enhet som fridskränkingsbrottet skulle utgöra. Förslaget utgick i stället ifrån att alla handlingar som ansågs typiska vid kränkningar av närstående och som var ett uttryck för den "psykiska terror" en kvinna kan uppleva i ett sådant förhållande skulle omfattas av bestämmelsen. Straffbudet skulle därför ta sikte på de lindrigare gärningarna som, med hänsyn till att de ingick i en systematisk kränkning, tillsammans utgjorde en grov kränk-

⁵²⁹ SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 410.

⁵³⁰ SOU 1995:60 Kvinnofrid.

ning av den utsattes person och integritet.⁵³¹ Gärningarna skulle på så sätt, genom att de kunde bedömas i sitt sammanhang, kunna ges ett högre straffvärde än om de enskilda gärningarna bedömdes var för sig.⁵³²

I betänkandet hänvisades till våldsforskning som hade visat att mäns våld mot kvinnor ofta är ett uttryck för makt och kontroll hos utövaren och att kontrollen många gånger utövas med användande av handlingar och beteenden som i straffrättsligt hänseende inte går att hänföra till något enskilt brott i brottsbalken.⁵³³ Det förtryck och den kontroll som omgärdade de brottsliga gärningarna hade redan tidigare framhållits i forskningen, men det som tidigare gått att beakta i ett straffrättsligt hänseende var de isolerade brottsliga gärningarna. Det kriminaliserade området skulle därför, enligt förslaget, inte bara omfatta brottsliga gärningar utan också, med hänsyn till bl.a. kunskaper om normaliseringsprocessen och våldet som en kontrollmekanism, andra kränkningar.⁵³⁴ Vissa beteenden som inte var kriminaliserade skulle därmed utgöra straffbara handlingar om de förekom i den kontext lagrummet avsåg. Genom rekvisitet att gärningsmannen utsatt kvinnan för "fysisk eller psykisk påverkan" skulle vissa kontrollerande beteenden och handlingar som t.ex. innebär att gärningsmannen genom ord eller handling förminskar offret eller förbjuder offret att träffa släktingar och vänner, omfattas av bestämmelsen.⁵³⁵ Andra exempel på vad som kunde utgöra kontrollerande beteenden var att gärningsmannen gömmer gemensamma tillhörigheter, såsom telefon och nycklar, eller på andra sätt kontrollerar offrets förehavanden.⁵³⁶ Vidare skulle, enligt förslaget, diffusa hot – såväl uttalade som outtalade – som på olika sätt förstärkte kontrollen omfattas av bestämmelsen.⁵³⁷

Som behandlats ovan beskriver normaliseringsprocessen våldet som en process där våldet stegvis eskalerar och blir en normal del av vardagen.⁵³⁸

⁵³¹ SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 301.

⁵³² Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 74.

⁵³³ Se vidare avsnitt 7.3 om de enskilda brotten.

⁵³⁴ Normaliseringsprocessen behandlas i avsnitt 3.3.3 och 3.6.3.

⁵³⁵ Se t.ex. Burman, M., *Straffrätt och mäns våld mot kvinnor: om straffrättens förmåga att producera jämställdhet*, (2007), s. 93. Burman menar att förslaget genom rekvisitet "utsätter henne för annan fysisk eller psykisk påverkan" t.ex. skulle ha inneburit en nykriminalisering av en rad beteenden, bl.a. olika sätt att kontrollera kvinnan på. Se också Jareborg, N., *Allmän kriminalrätt*, (2001), s. 138.

⁵³⁶ SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 308 och 410 f.

⁵³⁷ SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 308.

⁵³⁸ Se avsnitt 3.3.3.

Kvinnovåldskommissionens förslag innebar att hela denna process skulle kriminaliseras som *ett* perdurerande, fortlöpande, brott.⁵³⁹ Fokus låg därför inte på brotten i sig utan på det beteende där sådana brott typiskt sett utgör ett inslag. För straffansvar skulle det enligt kommissionens författningsförslag räcka att gärningsmannen använt våld eller hot om våld eller utsatt offret för annan fysisk eller psykisk påverkan.⁵⁴⁰ Kommissionen menade att en rad olika redan kriminaliserade gärningar kunde komma att inrymmas i straffbudet, och att gärningsmomenten kunde vara många och olika, men att de kännetecknades av de utgjorde ett led i en pågående process som bidrog till den utsatta situationen.⁵⁴¹ De brottsliga gärningar som kommissionen ändå menade framförallt kunde komma att inrymmas i det nya straffstadgandet rymdes inom 3, 4, 5 och 6 kap. brottsbalken. Som exempel nämndes misshandel, olaga frihetsberövande, olaga hot, hemfridsbrott, ofredande, förtal och vissa sexualbrott.⁵⁴²

7.2.3 ... till specifika brottstyper

Den lagstiftning som så småningom genomfördes fick en annan utformning. Regeringen framhöll vikten av en tydlig avgränsning av det straffbara området och menade bl.a. att en bestämmelse som omfattade också icke kriminaliserade gärningar, som t.ex. lindrigare psykisk misshandel, såsom kommissionen föreslagit skulle göra bestämmelsen alltför vag och att den kunde komma att omfatta ”en alltför oöverskådlig krets av gärningar” för att kunna godtas.⁵⁴³ Vidare ansågs kommissionens förslag, att ge brottet karaktär av en fortlöpande kränkning, bl.a. med hänsyn till den tilltalades rättssäkerhetsintressen, kunna leda till att beskrivningen av gärningarna gjordes alltför oprecis vilket skulle kunna försämra förutsättningarna att bevisa brott.⁵⁴⁴ Också frågor om i vilken utsträckning

⁵³⁹ SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 306 och 412.

⁵⁴⁰ SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 410 f.

⁵⁴¹ SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 410. Nykriminaliseringen och den nya brottskonstruktionen motiverades med att våldets normaliseringsprocess borde avspeglas i brottsbeskrivningen för att bättre fånga den kränkning och utsatthet som upprepat våld för med sig. Se Burman, M., *Straffrätt och mäns våld mot kvinnor: om straffrättens förmåga att producera jämställdhet*, (2007), s. 93.

⁵⁴² SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 307.

⁵⁴³ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 76 f.

⁵⁴⁴ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 76.

brottet skulle ge upphov till nödvärnsrätt och frågor om rättskraft ansågs tala emot en konstruktion av brottet som perdurerande.⁵⁴⁵

Det som slutligen kom att omfattas av straffbestämmelsen var i stället straffbara gärningar som typiskt sett ansågs kunna ingå i en kränkning av en närstående person och som utgjort ett led i ett systematiskt kränkande beteende. Särskilt misshandel, olika fridsbrott och vissa sexualbrott ansågs vara sådana brott, dvs. de redan straffbara gärningar som lyfts fram i betänkandet ändå.⁵⁴⁶ När det gällde psykisk påverkan ansågs att det torde vara ytterst ovanligt att den kränkande personen, vid sidan av sådan påverkan, inte också begick straffbara handlingar vilket, enligt regeringen, talade för att enbart redan straffbelagda gärningar skulle omfattas av bestämmelsen.⁵⁴⁷ En utformning av bestämmelsen som en serie var för sig straffbelagda gärningar som typiskt sett utgör ett direkt angrepp på den personliga integriteten, ansågs stämma överens med det syfte som låg bakom kommissionens förslag, samtidigt som en tydlig avgränsning av det straffbara området kunde tillgodoses. Brottliga gärningar, som sedda var för sig, var av relativt lindrig art ansågs med en sådan konstruktion kunna bedömas som grov fridskränkning eller grov kvinnofridskränkning och därmed ges ett högre straffvärde.⁵⁴⁸

Med den avgränsningen att bestämmelsen skulle bygga på redan straffbara gärningar gjordes också en begränsning till sådana kränkningar som, enligt betänkandet, var utmärkande för kränkningar av en närstående person och som kunde anses utgöra ett direkt angrepp på den personliga integriteten.⁵⁴⁹ Det handlade enligt regeringen främst om misshandel, olika fridsbrott som olaga tvång, olaga hot, ofredande och hemfridsbrott samt sexuella övergrepp. Därför skulle brott enligt 3 kap. (brott mot liv och hälsa), 4 kap. (brott mot frihet och frid) och 6 kap. (sexualbrott) brottsbalken omfattas av den nya straffbestämmelsen.⁵⁵⁰ Förolämpningar (BrB 5:3) av olika slag ansågs visserligen vara vanligt förekommande i de situationer som åsyftades, men de särskilda åtalsbegränsningsreglerna

⁵⁴⁵ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 76.

⁵⁴⁶ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 77.

⁵⁴⁷ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 77.

⁵⁴⁸ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 77.

⁵⁴⁹ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 78.

⁵⁵⁰ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 78.

avseende sådana brott (BrB 5:5) gjorde att de inte ansågs lämpligt att inkludera dessa i brottskatalogen för fridskränkningssbrotten.⁵⁵¹

7.3 De enskilda brotten

7.3.1 Brottskatalogen i BrB 4:4a

Den nu gällande lydelsen av BrB 4:4a hänvisar, med undantag för överträdelse av kontaktförbud, inte till enskilda straffstadganden utan till 3, 4, 6 och 12 kapitlet i brottsbalken. Formellt omfattas därför alla brott i de nyss nämnda kapitlen. Detta innebär dock inte att samtliga av dessa brott också i praktiken kan medföra ansvar för fridskränkningssbrott. Som nämnts ovan ska vanliga konkurrensregler tillämpas, vilket innebär att det ska dömas särskilt för flera av de grövre brotten, såsom mord, dråp, grov misshandel samt vissa sexualbrott, vilka därmed faller utanför tillämpningsområdet för fridskränkningssbrottet.⁵⁵² Vidare är vissa brott, t.ex. arbetsmiljöbrott (BrB 3:10) och s.k. grooming (BrB 6:10a), till sin karaktär sådana att de sällan eller aldrig torde kunna omfattas av fridskränkningssbrotten.⁵⁵³ Kravet på uppsåt, vilket framgår av BrB 1:2, torde också innebära att oaktsamhetsbrott, t.ex. vållande till kroppsskada, inte kan vara del av fridskränkningssbrotten.⁵⁵⁴

⁵⁵¹ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 78. Ärekränkningssbrotten och regler om åtalsbe-gränsning behandlas vidare i avsnitt 7.6.3. Se även avsnitt 7.3.3.7.1 om kränkande tillmä-len.

⁵⁵² Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 80.

⁵⁵³ Denna typ av brottslighet avser att träffa helt andra situationer. Bestämmelsen om arbetsmiljöbrott (BrB 3:10) blir tillämplig när någon t.ex. har vållat någon annans död eller vållat kroppsskada eller sjukdom genom att åsidosätta vad som ålegat honom eller henne i enlighet med arbetsmiljölagen. Som exempel kan nämnas arbetsgivares skyldighet att förebygga ohälsa eller olycksfall. Grooming, eller kontakt med barn i sexuellt syfte (BrB 6:10), avser att skydda barn under 15 år från vad som i allmänt språkbruk kallas grooming, vilket innebär att gärningsmannen känslomässigt knyter barn till sig för att senare sammanträffa med barnet och utsätta det för ett sexuellt övergrepp. Bestämmelsen torde därför främst ta sikte på främmande personer som tar kontakt med barn under 15 år, men skulle kunna omfatta t.ex. mor- och farföräldrar, kusiner, eller någon annan när-stående till barnet.

⁵⁵⁴ Det kan dock diskuteras vad uppsåtet i BrB 4:4a ska täcka. Enligt motiven till bestäm-melsen ska de faktiska omständigheterna, dvs. att gärningsmannen begått de enskilda gärningarna, täckas av uppsåtet. Det skulle i så fall kunna argumenteras för att också oaktsamhetsbrotten, så som brottsliga gärningar, kan ingå vid bedömningen av de enskil-da gärningarna som en brottsenhet. Med det sagt kommer dock dessa inte att behandlas vidare.

I avsnittet behandlas översiktligt de brott som ingår i brottskatalogen för BrB 4:4a ur ett fridskränkningssperspektiv, dvs. de brott som kan aktualiseras vid bedömningen av gärningarna som fridskränkningssbrott och därmed uppfylla kravet på att flera gärningar ska vara uppe till domstolens prövning samtidigt.

7.3.2 Brotten i 3 kap. brottsbalken

7.3.2.1 *Allmänt om brotten i 3 kap. brottsbalken*

I 3 kap. brottsbalken finns brott till skydd av den fysiska integriteten, dvs. vår rätt att inte bli dödade eller skadade av någon annan. Givetvis kan alla straffstadganden i tredje kapitlet, undantaget arbetsmiljöbrott, förekomma och förekommer säkerligen vid våld mot närstående.⁵⁵⁵ De brott som kan aktualiseras som del av ett fridskränkningssbrott torde dock främst vara misshandelsbrott av normalgraden och mindre grovt brott (BrB 3:5). De bestämmelser som tar sikte på uppsåtligt dödande torde med hänsyn till regler om konkurrens i praktiken vara uteslutna, liksom oaktasamhetsbrotten utesluts genom fridskränkningssbrottets krav på uppsåt.⁵⁵⁶ Likaså torde med hänsyn till reglerna om konkurrens de grövre misshandelsbrotten (BrB 3:6), dvs. grov och synnerligen grov misshandel, i praktiken inte komma att ingå i fridskränkningssbrottet. Dessa ska i stället dömas för särskilt, vid sidan av de gärningar som utgör ett eventuellt fridskränkningssbrott. Det innebär att det, av brotten i 3 kapitlet, i praktiken endast är misshandel av normalgraden och misshandel mindre grovt brott (BrB 3:5) som direkt kan komma att ligga till grund för ansvar för grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning.

⁵⁵⁵ Arbetsmiljöbrott (BrB 3:10) avser arbetsgivares, eller annan ansvarigs, skyldighet att förebygga ohälsa eller olycksfall. Bestämmelsen avser ansvar för företagare och ansvar i juridiska personer. Se t.ex. Asp, P., m.fl., *Kriminalrättens grunder*, 2 u. (2013), s. 193 ff. om ansvar för företagare och s. 198 ff. om ansvar för juridiska personer. Ansvar inom ramen för fridskränkningssbrott torde därför inte förekomma.

⁵⁵⁶ Se avsnitt 4.3.

7.3.2.2 *Misshandel*

Vad som kan utgöra misshandel framgår av BrB 3:5. Misshandel är enligt bestämmelsen att uppsåtligen tillfoga annan person *kroppsskada, sjukdom eller smärta* eller att försätta honom eller henne i *vanmakt* eller något *annat sådant tillstånd*.⁵⁵⁷

Misshandel kan därmed begås på flera olika sätt. Med *kroppsskada* avses inte bara sådana typiska skador som sår, svullnader, blåmärken, benbrott eller ledsador utan även funktionsrubbingar såsom försämrade talförmåga, rörelseförmåga, syn, hörsel samt förlust eller förlamning av någon kroppsdel.⁵⁵⁸

En vanlig beskrivning av våld i nära relationer är att det samlade beteendet, dvs. det fysiska våldet sammantaget med det beteende som omgärdar det fysiska våldet och det överhängande hotet om våld, utgör en psykisk misshandel av den som utsätts. Detta synsätt ligger väl i linje med den förklaring av våldet som psykisk terror som beskrivs i bl.a. Kvinnofridsutredningen.⁵⁵⁹ Här finns dock en diskrepans mellan vad som i allmänt språkbruk är psykisk misshandel och vad som enligt bestämmelsen i BrB 3:5 om misshandel kan utgöra brott. Under begreppet tillfogande av *sjukdom* faller, förutom kroppssjukdomar, också psykisk sjukdom eller psykisk invaliditet som gärningsmannen uppsåtligen tillfogat offret.⁵⁶⁰ I vissa fall kan också *psykiskt lidande* som medfört en medicinskt påvisbar effekt, falla under sjukdomsbegreppet.⁵⁶¹ Lindrigare psykisk misshandel, eller psykiskt lidande som inte har en medicinsk påvisbar effekt, faller emellertid utanför misshandelsbrottet. För ansvar krävs att gärningsman-

⁵⁵⁷ På vilka sätt en misshandel kan begås anges inte närmare i bestämmelsen. Med beaktande av att en misshandel inte bara kan ske med vapen eller tillhyggen eller genom andra fysiska angrepp ansågs det inte lämpligt att ange på vilka sätt misshandeln kunde förövas. (SOU 1953:14 Förslag till brottsbalk, s. 135).

⁵⁵⁸ SOU 1953:14 Förslag till brottsbalk, s. 134. Jareborg, N., *Brotten*, (1984), s. 190.

⁵⁵⁹ SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 22. Kvinnovaldskommissionen menade att beteenden som att mannen förbjuder kvinnan att träffa släktingar och vänner, eller gömmer undan hennes tillhörigheter, men också diffusa hot eller andra handlingar som inte går att lagföra, i belysning av en situation präglad av våld och såväl uttalade som outtalade hot, närmast kunde beskrivas som psykisk terror.

⁵⁶⁰ SOU 1953:14 Förslag till brottsbalk, s. 134 f.

⁵⁶¹ SOU 1953:14 Förslag till brottsbalk, s. 134 f. Berggren, N.-O., m.fl., *Brottsbalken* (1 jan 2016, Zeteo), kommentar till 3 kap. 5 §, Jareborg, N., *Brotten*, (1984), s. 190, Jareborg, N. & Friberg, S., m.fl., *Brotten mot person och förmögensbrotten*, (2015), s. 24. Enligt prop. 1962:10 Förslag till brottsbalk, B 90 har rättstillämpningen att avgöra vilka svårare former av psykisk påverkan som kan utgöra misshandelsbrott.

nen har uppsåt både till själva gärningen och till effekten, dvs. både till det psykiska lidandet och till den medicinskt påvisbara effekt lidandet gett. När det gäller våld i nära relationer kan det vid allvarliga former av psykiskt våld vara möjligt att visa att den medicinskt påvisbara effekten, t.ex. posttraumatiskt stressyndrom, har ett samband med våldet.⁵⁶² Vid mindre allvarliga former av psykiskt våld torde det däremot regelmässigt vara svårt att bevisa att en medicinskt påvisbar effekt har ett sådant samband med våldet att det går att döma till ansvar.

För att det ska vara fråga om en kroppsskada eller sjukdom, enligt bestämmelsens definition, behöver gärningen inte ha inneburit ett tillfogande av smärta.⁵⁶³ Rekvisiten är alternativa. För att smärta i den mening som avses i bestämmelsen ska anses föreligga krävs dock att den kroppsliga störningen inte varit alltför lindrig eller hastigt övergående, dvs. bestämmelsen bygger på ett i någon mån kvalificerat smärtbegrepp.⁵⁶⁴ Med *smärta* avses ett fysiskt lidande som inte är alldeles obetydligt i intensitet och varaktighet.⁵⁶⁵ Också att försätta någon i *vanmakt* eller *annat sådant tillstånd* kan medföra ansvar för misshandel. Med vanmakt menas en praktiskt taget fullständig brist på kroppslig kontroll, exempelvis p.g.a. medvetlöshet, sömn, hypnotiskt tillstånd, total berusning av alkohol eller narkotika.⁵⁶⁶

Ringa misshandel utgör en särskild brottstyp och avgörande för bedömningen av om brottet ska bedömas som ringa är samtliga omständigheter vid gärningen.⁵⁶⁷ Skadans svårhet är därmed inte ensamt avgörande för om ringa brott föreligger.⁵⁶⁸ Avsikten är att endast misshandel som framstår som tämligen bagatellartad ska bedömas som ringa brott,

⁵⁶² Se t.ex. Socialstyrelsen, *Väldsutsatta kvinnor: ett utbildningsmaterial för socialtjänstens personal*, (2009), s. 30.

⁵⁶³ SOU 1953:14 Förslag till brottsbalk, s. 135.

⁵⁶⁴ SOU 1953:14 Förslag till brottsbalk, s. 135. Berggren, N-O., m.fl., *Brottsbalken* (1 jan 2016, Zeteo), kommentar till 3 kap. 5 §, Jareborg, N., *Brotten*, (1984), s. 190. Jareborg, N. & Friberg, S., *Brotten mot person och förmögensbrotten*, (2015), s. 25.

⁵⁶⁵ SOU 1953:14 Förslag till brottsbalk, s. 135. Berggren, N-O., m.fl., *Brottsbalken* (1 jan 2016, Zeteo), kommentar till 3 kap. 5 §, Jareborg, N., *Brotten*, (1984), s. 190. Jareborg, N. & Friberg, S., m.fl., *Brotten mot person och förmögensbrotten*, (2015), s. 25.

⁵⁶⁶ Jareborg, N. & Friberg, S., m.fl., *Brotten mot person och förmögensbrotten*, (2015), s. 25.

⁵⁶⁷ Noteras kan att ringa misshandel inte utgör en egen brottsrubricering utan benämns formellt misshandel, ringa brott.

⁵⁶⁸ Jareborg, N. & Friberg, S., m.fl., *Brotten mot person och förmögensbrotten*, 2 u. (2015), s. 26.

men också t.ex. en föregående provokation kan föranleda att misshandeln bedöms som ringa, även om skadan inte är att anse som ringa.⁵⁶⁹ När det gäller våldshandlingar mot närstående finns däremot i vissa fall förutsättningar att bedöma t.ex. en ringa misshandel som misshandel av normalgraden. Med hänvisning till att brottet begåtts mot en närstående, i hemmet där denne har rätt att känna sig trygg, kan gärningsmannen anses ha visat *särskild hänsynslöshet eller råhet*.⁵⁷⁰

Misshandelsliknande gärningar utan effekt, dvs. kroppsförnärmelser som vare sig medför kroppsskada, sjukdom eller smärta kan aktualisera ansvar enligt bestämmelsen om ofredande (BrB 4:7).⁵⁷¹ Sådana gärningar kan därmed också ingå i fridskränkingsbrottet, men då genom det lindrigare brottet ofredande, se nedan avsnitt 7.3.3.7.

Som nämnts ovan ska grov och synnerligen grov misshandel (BrB 3:6), enligt de allmänna reglerna och principerna om konkurrens, dömas för särskilt vilket i praktiken innebär att de inte kommer att ingå i ett fridskränkingsbrott. En av de omständigheter som kan göra att gärningsmannen anses ha visat särskild (eller synnerlig) hänsynslöshet eller råhet är dock kopplade till att misshandeln begås mot en närstående. När det gäller misshandelsbrotten har rubriceringen av brottet därför särskilt stor betydelse. Om ett misshandelsbrott av den anledning att det begåtts mot en närstående bedöms som grovt brott kommer den bedömningen att leda till att det döms särskilt för det grova brottet och att detta då inte kommer att ingå i ett fridskränkingsbrott. Om en gärning bedöms som ringa misshandel men rubriceras som misshandel av normalgraden med hänvisning till att brottet begåtts mot en närstående kan det, med hänvisning till att det rör sig om en kvalificerad gärning, göra att gärningar som annars skulle ha bedömts som enskilda gärningar, i stället kan ingå i ett fridskränkingsbrott. Jag återkommer till dessa frågor i avsnitt 7.5.2.

Misshandel som riktar sig mot barn är inte särreglerad i BrB, utan omfattas av samma bestämmelse som misshandel av vuxna.⁵⁷² Miss-

⁵⁶⁹ Jareborg, N. & Friberg, S., m.fl., *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, 2 u. (2015), s. 26.

⁵⁷⁰ Prop. 1987/98:14 Om ändring i brottsbalken (grov misshandel och grov stöld), s. 5 f.

⁵⁷¹ Se vidare avsnitt 7.3.3.7 om ofredande.

⁵⁷² Se dock SOU 2016:19 Barnkonventionen blir svensk lag, s. 475 ff., där Barnrättsutredningen förslår ett nytt brott, misshandel av barn. Bestämmelsen föreslås införas som en ny bestämmelse i BrB 3:5a med lydelsen: Om en förälder eller annan person under vars fostran, vård eller tillsyn ett barn står, tillfogar barnet kroppsskada, sjukdom eller smärta eller utsätter barnet för våld eller försätter barnet i vanmakt eller annat sådant

handelsbestämmelsen i sig tar inte hänsyn till barnets ålder eller relation till gärningsmannen och en förutsättning för att en våldshandling mot ett barn ska vara kriminaliserad som misshandel är naturligtvis att den uppfyller rekvisiten i BrB 3:5. Härutöver kan i vissa fall en gärning, som utgör misshandel, falla in under föräldrars tillsynsansvar över barnet och därmed vara straffri. Generellt bör emellertid framhållas att det, i de fall brott har förövats mot barnet, finns möjlighet att beakta barnets utsatta situation och beroendeförhållande till den vuxne vid bedömning av brottets svårhetsgrad samt vid straffvärdebedömningen av brottet.⁵⁷³ En handling som inte utgör misshandel, oavsett om den är riktad mot en vuxen eller ett barn, kan som nämns ovan, under vissa förutsättningar också falla in under bestämmelsen om ofredande i BrB 4:7. I det förslag till en särskild bestämmelse avseende misshandel av barn som lades fram i SOU 2016:19 föreslås att allt fysiskt våld som utövas mot ett närstående barn ska utgöra misshandel, även om det inte är visat att våldet lett till smärta. Den personkrets som förslaget omfattar är vidare än den som omfattas av närståendebegreppet i BrB 4:4a. En konsekvens av en sådan särreglering skulle därför kunna bli att misshandel av barn som utgör led i en upprepad kränkning av barnets integritet och som varit ägnad att allvarligt skada självkänslan inte alltid kommer att kunna utgöra ett fridskränkingsbrott.⁵⁷⁴ Om personen inte är att anse som närstående enligt bestämmelsen om grov fridskränkning får i stället dömas för varje enskild gärning.⁵⁷⁵

tillstånd döms för misshandel av barn till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter eller fängelse i högst sex månader. Personkretsen som omfattas av bestämmelsen är begränsad till barnets föräldrar och andra omsorgspersoner och skiljer sig från BrB 3:5 på så sätt att straffbestämmelsen om misshandel av barn inte innehåller något krav på att våldet ska ha orsakat smärta.

⁵⁷³ Se avsnitt 7.2.3. Se även NJA 2000 s. 612 där HD fann att den grova misshandeln mot en fyraårig flicka medförde att gärningen skulle tillmätas ett högre straffvärde med hänvisning till att BrB 29:2 p. 3 bl.a. avser att brottet riktat sig mot ett barn.

⁵⁷⁴ SOU 2016:19 Barnkonventionen blir svensk lag, s. 475 f. och s. 268 f.

⁵⁷⁵ Jfr avsnitt 6.4.4.3 om närståendebegreppet.

7.3.3 Brotten i 4 kap. brottsbalken

7.3.3.1 Allmänt om brotten i 4 kap. brottsbalken

I 4 kap. brottsbalken behandlas brott som i skilda hänseenden riktar sig mot någons frihet eller frid och som kränker rent personliga intressen som inte är av ekonomiskt slag och som kan sammanfattas under beteckningen frid.⁵⁷⁶ Placeringen av fridskränkningsbrotten i 4 kap. brottsbalken ansågs lämplig med hänsyn till brottets fridsstörande karaktär och de flesta brott i detta kapitel kan också av denna anledning omfattas av fridskränkningsbrottet.⁵⁷⁷ På samma sätt som vid brott enligt 3 kapitlet får gradindelningen av brott betydelse för om brottet i praktiken kommer att ingå som en del i fridskränkningsbrottet eller om det ska dömas för särskilt. Åtalsbegränsningsregeln i BrB 4:11, där det anges att vissa brott får åtalas av åklagare endast om målsäganden anger brottet till åtal eller om åtal är påkallat från allmän synpunkt, torde också ha viss betydelse i sammanhanget.⁵⁷⁸

Människorov (BrB 4:1) ska utifrån reglerna om konkurrens dömas för särskilt. Detsamma gäller människohandel (BrB 4:1a) som inte är mindre grov, olaga frihetsberövande (BrB 4:2 st. 2) som inte är mindre grovt samt grovt olaga tvång (BrB 4:4 st. 2). Brottet olaga förföljelse (BrB 4:4b) torde av naturliga skäl inte ingå i fridskränkningsbrotten, då detta bygger på en liknande lagstiftningsmodell där flera enskilda gärningar kan ses i ljuset av att de utgjort en upprepad kränkning. De enskilda gärningar som kan ingå i olaga förföljelse är också av samma karaktär som de som omfattas av brottskatalogen i fridskränkningsbrottet. Har gärningarna begåtts mot en närstående eller tidigare närstående torde därför fridskränkningsbrotten, om övriga förutsättningar för fridskränkningsbrott föreligger, ha företräde framför olaga förföljelse.⁵⁷⁹

⁵⁷⁶ SOU 1953:14 Förslag till brottsbalk, s. 151.

⁵⁷⁷ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 82.

⁵⁷⁸ Åtalsbegränsningsregeln i BrB 4:11 avser brotten hemfridsbrott eller olaga intrång som inte är grovt, kränkande fotografering eller förberedelse till sådant brott, olovlig avlyssning som inte förövats på allmän plats eller förberedelse till sådant brott, ofredande som inte förövats på allmän plats eller intrång i förvar. Begränsningen gäller också olaga tvång genom hot att åtala eller ange annan för brott eller att om annan lämna menligt meddelande samt försök eller förberedelse till sådant brott.

⁵⁷⁹ I förarbetena till olaga förföljelse anges det att om förutsättningar föreligger för att döma för grov fridskränkning eller grov kvinnofridskränkning, ska utgångspunkten vara att det ska dömas till ansvar för dessa brott framför olaga förföljelse. Prop. 2010/11:45 Förbättrat skydd mot stalkning, s. 73. BRÅ-rapport 2015:2 Olaga förföljelse: tillämp-

De brott enligt 4 kap. brottsbalken som i första hand blir aktuella, dvs. som kan ingå i ett fridskränkingsbrott, är olaga frihetsberövande mindre grov brott (BrB 4:2 st. 2), olaga tvång som inte är grovt (BrB 4:4 st. 1), olaga hot (BrB 4:5), hemfridsbrott (BrB 4:6) och ofredande (BrB 4:7). Vidare kan äktenskapstvång och vilseledande till tvångsåktens kapsresa (BrB 4:4c och 4:4d) ingå som en del av fridskränkingsbrottet. Att närstående i den mening som avses i fridskränkingsbrotten utsätts för människohandel (BrB 4:1a) skulle i och för sig kunna förekomma. Men att brottet i så fall skulle ses som mindre grovt torde vara sällsynt, varför detta inte behandlas vidare. Människohandelsbrottet framstår också som atypiskt för en fridskränkingskontext.

7.3.3.2 *Olaga frihetsberövande*

Om ett frihetsberövande inte faller in under bestämmelserna om människorov eller människohandel kan enligt BrB 4:2 den som för bort, spärrar in eller på annat sätt berövar någon friheten dömas för olaga frihetsberövande.⁵⁸⁰ Brottet består i att beröva någon friheten antingen genom att offret förlorar rörelsefriheten så gott som fullständigt eller att offret förhindras att förflytta sig från en viss plats.⁵⁸¹ Men också att ställa någon under bevakning eller undanskaffa nödvändiga framkomstmedel, t.ex. att ta rullstolen från en funktionshindrad, kan utgöra ett frihetsberövande.⁵⁸²

Bedömningen av om brottet är att anse som mindre grovt, och därmed skulle kunna ingå som en del av fridskränkingsbrottet, har främst att göra med frihetsberövandets längd. Andra faktorer som har särskild betydelse är graden av psykiskt eller fysiskt lidande eller obehag, samt arten

ningen av den nya straffbestämmelsen, visar dock att det finns vissa otydligheter i gränsdragningen mellan brotten grov fridskränkning och olaga förföljelse, s. 57–59.

⁵⁸⁰ Exempel på vad som kan vara att på annat sätt beröva friheten är t.ex. att en person binds eller på annat sätt fräntas sin rörelsefrihet och att den utsatte inte utan väsentlig svårighet kan ta sig loss. Det krävs dock inte att offret binds fast vid någonting, utan endast att denne fräntas sin rörelsefrihet. En tillfällig förlust av handlingsfriheten, t.ex. genom att bli fasthållen, är inte ett frihetsberövande men kan utgöra olaga tvång eller ofredande. Jareborg, N. & Friberg, S., m.fl., *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, 2 u. (2015), s. 45 f.

⁵⁸¹ Jareborg, N. & Friberg, S., m.fl., *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, 2 u. (2015), s. 45.

⁵⁸² Jareborg, N. & Friberg, S., m.fl., *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, 2 u. (2015), s. 45.

av intrång.⁵⁸³ Av betydelse för straffansvar för olaga frihetsberövande när det gäller barn, har också föräldrars tillsynsplikt enligt föräldrabalken.⁵⁸⁴ I relation till fridskränkingsbrottet kan alltså sägas att det i första hand bör vara kortvariga frihetsberövanden som ingår som ett led i ett kontrollerande eller förtyckande beteende som blir aktuellt.

7.3.3.3 *Olaga tvång*

Bestämmelsen om olaga tvång i BrB 4:4 utgör en allmän regel till skydd för den enskildes handlingsfrihet.⁵⁸⁵ Det som straffbeläggs är primärt att genom våld eller genom hot om brottslig gärning tvinga någon att göra, tåla eller underlåta något.

Det som är straffbart är själva *tingandet*. Vad tvånget består i kan därför variera. Tvånget kan antingen vara absolut eller relativt. Absolut tvång kan beskrivas som att den tvungne utan att själv kunna agera underkastas vissa handlingar, dvs. att personen tvingas att med fysiska medel göra eller tåla något. Relativt tvång kan i stället beskrivas som att den tvungne har en valmöjlighet och väljer, mot bakgrund av det hot som riktas mot honom eller henne, att göra det som gärningsmannen önskar.⁵⁸⁶

Det våld som används för att få den tvungne att göra, tåla eller underlåta att göra något behöver inte vara sådant att rekvisiten för misshandel är uppfyllda. Det räcker med att våldet består i lindrigare former av

⁵⁸³ Jareborg, N. & Friberg, S., m.fl., *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, 2 u. (2015), s. 46.

⁵⁸⁴ Enligt föräldrabalken har föräldrar och andra vårdnadshavare en skyldighet att utöva tillsyn över sina barn (FB 6:2) (prop. 1981/82:168 Om vårdnad och umgänge m.m.). Med stöd av föräldrabalkens bestämmelser kan ett frihetsberövande som annars skulle falla in under BrB 4:2 därför vara tillåtet. Detta under förutsättning att gärningen är godtagbar och inte innebär att barnet utsätts för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling (FB 6:2). Det förhållande att frihetsberövandet skett mot en närstående vuxen, under förhållanden där också förutsättningar för ansvar för grov fridskränkning eller grov kvinnofridskränkning föreligger, tycks i praxis påverka bedömningen av gradindelningen av brottet i försvårande riktning. När det olaga frihetsberövandet begåtts mot ett närstående barn tycks detta i stället påverka gradindelningen i förmildrande riktning. En förklaring kan vara gränsdragningsproblematiken mellan en tillåten gärning genom föräldrars tillsynsplikt (FB 6:2) och den otillåtna gärningen. Se vidare avsnitt 8.5.2.3.1.

⁵⁸⁵ Jareborg, N. & Friberg, S., m.fl., *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, 2 u. (2015), s. 47. Se även Berggren, N-O., m.fl., *Brottsbalken* (1 jan 2016, Zeteo), kommentar till 4 kap. 12 §.

⁵⁸⁶ Jareborg, N. & Friberg, S., m.fl., *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, 2 u. (2015), s. 47.

våldsanvändning mot den tvungne.⁵⁸⁷ Med sådant våld avses en kraftutövning som är tillräcklig för att övervinna ett motstånd från den andres sida. Hänvisningen till misshandel innebär att det också kan röra sig om att försätta personen i vanmakt eller annat sådant tillstånd.⁵⁸⁸ För att ett hot om brottslig gärning ska föreligga krävs inte att den brottsliga gärningen är riktad mot den som ska tvingas, utan hotet kan rikta sig mot personens egendom eller mot t.ex. någon närstående till den tvungne.⁵⁸⁹

Olaga tvång kan också innebära att någon genom hot att åtala eller ange annan för brott eller att lämna menligt meddelande om annan. En förutsättning är då att tvånget är otillbörligt. Bedömningen av otillbörligheten i det enskilda fallet görs främst till syftet med tvånget. Tvång som sker genom att hota med åtgärder mot en annan person än den mot vilket tvånget riktar sig, t.ex. den tvungnes anhöriga, ges som exempel på när ett tvång är otillbörligt, låt vara att också detta torde bero på vad tvånget gäller.⁵⁹⁰

Vid bedömningen av om brottet är grovt, och därmed ska dömas för särskilt vid sidan av ett eventuellt fridskränkingsbrott, ska efter ändringen den 1 juli 2016 särskilt beaktas om gärningen har innefattat våld av allvarligt slag, har innefattat hot som påtagligt har förstärkts med hjälp av t.ex. vapen eller annars har varit av särskilt hänsynslös eller farlig art.⁵⁹¹ En första kvalifikationsgrund är att tvånget har innefattat våld av allvarligt slag. Med att våldet är av allvarligt slag menas här att våldet varit sådant att det rör sig om ett misshandelsbrott med ett straffvärde kring sex månader, men även mindre allvarligt våld kan under vissa omständigheter göra att brottet ska bedömas som grovt brott. En andra kvalifikationsgrund är om tvånget innefattat vissa former av allvarligare hot. Hotet kan ha förstärkts med t.ex. vapen, och ska ha varit ägnat att inge brottsoffret uppfattningen att det finns en stark anledning att räkna med att hotet kommer att verkställas. En tredje kvalifikationsgrund är om gärningen annars varit av särskilt hänsynslös eller farlig art, vilket

⁵⁸⁷ SOU 1953:14 Förslag till brottsbalk, s. 160.

⁵⁸⁸ SOU 1953:14 Förslag till brottsbalk, s. 160.

⁵⁸⁹ SOU 1953:14 Förslag till brottsbalk, s. 161.

⁵⁹⁰ Se t.ex. Berggren, N-O., m.fl., Brottsbalken – en kommentar (Zeteo 1 januari 2016), kommentaren till 4 kap. 4 §.

⁵⁹¹ SFS 2016:508. Prop. 2016/16:113 Bättre straffrättsliga verktyg mot organiserad brottslighet, s. 69. De tidigare kvalifikationsgrunderna, att tvånget innefattat pinande till bekännande eller annan tortyr, ansågs mana till alltför stor restriktivitet i fråga om att döma för grovt brott.

omfattar en mängd tänkbara omständigheter där det försvårande inslaget rör brottsoffrets situation eller karaktären på angreppet mot honom eller henne. Hit hör bl.a. gärningar som utförs mot en person som befinner sig i en skyddslös ställning, eller är i beroendeställning till gärningsmannen. Som exempel på när brottet kan bedömas som grovt anges att tvånget har utövats mot ett yngre barn, att gärningsmannen har hotat att utöva allvarligt våld mot den tvingades barn, eller mot någon annan närstående.⁵⁹²

Hänvisningen till närstående vid bedömande av brottet som grovt bör innebära en möjlighet att olaga tvång, som tidigare bedömts som av normalgraden, efter ändringen kommer att bedömas som grovt brott. Det gäller inte bara i det fall den tvingade är ett barn utan också t.ex. i de fall det olaga tvånget begås mot en vuxen i en nära relation med hot om att skada barnen. Bedöms brottet som grovt brott innebär det dock att det ska dömas för särskilt och därmed inte kommer att ingå i ett eventuellt fridskränkingsbrott.

7.3.3.4 Äktenskapstvång och vilseledande till äktenskapsresa

Sedan 1 juli 2014 finns i BrB 4:4c och 4:4d ett skydd för den som tvingas till äktenskap eller vilseleds till resa för att genom äktenskapstvång ingå äktenskap. Äktenskapstvång omfattar både fall där någon förmås ingå ett juridiskt giltigt äktenskap och äktenskapsliknande förbindelser.⁵⁹³ En förutsättning för straffansvar är att offret ingår äktenskapet mot sin vilja vilket kan ske genom olaga tvång eller utnyttjande av en utsatt belägenhet. Det finns ett krav på kausalitet mellan tvånget och utnyttjandet och det ingångna äktenskapet.⁵⁹⁴ Begreppet olaga tvång har här samma

⁵⁹² Prop. 2015/16:113 Bättre straffrättsliga verktyg mot organiserad brottslighet, s. 82 ff.

⁵⁹³ Prop. 2013/14:208 Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap m.m., s. 139 f. I motiven anges att tvångsäktenskap och barnäktenskap ofta har en koppling till hedersrelaterat våld och förtryck men att bestämmelsen utgår från de mänskliga rättigheter som slagits fast i bl.a. FN:s barnkonvention. (s. 148).

⁵⁹⁴ Prop. 2013/14:208 Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap m.m., s. 140 f. När det gäller utsatt belägenhet anges att barn ofta kan anses befinna sig i en sådan beroendeställning i förhållande till vuxna, framförallt föräldrar och andra närstående, att detta utgör en utsatt belägenhet som kan utnyttjas av den vuxna. Beroendeförhållandet till den vuxne kan därför, när vuxna pressar barnet att gifta sig mot sin vilja, vara fråga om att barnets utsatta belägenhet utnyttjas. Bedömningen av handlandet som ett utnyttjande av barnets utsatta belägenhet varierar med barnets ålder och mognad, men kan förekomma också när barnet närmar sig myndighetsålder. T.ex. anges att ett barn i de tidiga tonåren fortfarande kan vara beroende av sina föräldrar i sådan grad att även relativt

innebörd som ett olaga tvång i BrB 4:4. Med utnyttjande av utsatt belägenhet avses olika situationer där gärningsmannen utnyttjar att offret befinner sig i en beroendeställning i förhållande till honom eller henne eller på andra sätt utnyttjar den utsattes förhållanden.⁵⁹⁵

Äktenskapstvång och vilseledande till äktenskapsresa är sådana brott som till sin karaktär, vid sidan av andra kränkningar, visserligen skulle kunna ingå som en del i ett fridskränkingsbrott.⁵⁹⁶ Den överlappning som finns mellan brottet äktenskapstvång och andra kriminaliserade gärningar i 4 kap. brottsbalken gör dock att de allvarigare fallen, i enlighet med allmänna regler om konkurrens, i stället bör komma att bedömas som grovt olaga tvång (BrB 4:4).⁵⁹⁷

7.3.3.5 *Olaga hot*

Bestämmelsen om olaga hot (BrB 4:5) avser främst att bereda ett straffrättsligt skydd för vissa angrepp mot en persons känsla av trygghet till liv, hälsa och egendom. I bestämmelsen straffbeläggs vissa fall av hot oavsett om hotet har använts som ett medel för ett tvång eller utan sådant syfte.⁵⁹⁸ Straffbestämmelsen riktar sig mot den som lyfter vapen mot annan eller annars hotar om brottslig gärning på ett sätt som hos den hotade är

lindriga påstötningar från föräldrarnas sida kan vara tillräckliga för att barnet ska se det som lönlöst att försöka motsätta sig äktenskap.

⁵⁹⁵ Prop. 2013/14:208 Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap m.m., s. 140 f. Rekvisitet är avsett att ha samma innebörd som bestämmelsen om människohandel (BrB 4:1) och innebär i regel att den utsatte befinner sig i en beroendeställning till gärningsmannen (SOU 2008:41 Människohandel och barnäktenskap – ett förstärkt straffrättsligt skydd, s. 66.).

⁵⁹⁶ Det första åtalet för äktenskapstvång prövades av Lunds tingsrätt i juni 2016. Tre personer stod åtalade för äktenskapstvång efter att en ung kvinna rest utomlands och tvingats gifta sig med en man hon inte ville gifta sig med. Dom hade inte meddelats innan tryck av denna avhandling. Se dock Kammarrätten i Stockholm, mål nr 3422-14, avgörandedatum 23 juni 2015, där Lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) tillämpats med hänvisning till bl.a. risken för att flickan skulle utsättas för tvångsäktenskap.

⁵⁹⁷ Prop. 2013/14:208 Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap m.m., s. 58 f. En analys av rättsläget har gjorts och har behandlats i en artikel av Mosa Sayed, se Sayed, M., "Tvångsäktenskap och barnäktenskap – en analys av det svenska rättsläget", i SvJT 2015, s. 479.

⁵⁹⁸ SOU 1953:14 Förslag till brottsbalk, s. 163.

ägnat att framkalla allvarlig fruktan för egen eller annan persons säkerhet till person eller egendom.⁵⁹⁹

Ett hot behöver inte vara uttalat för att föranleda ansvar enligt bestämmelsen. Så kallade förtäckta hot, dvs. hot som innebär en antydning om att en brottslig gärning kommer att begås, kan räcka för ansvar om det är ägnat att framkalla allvarlig fruktan hos den hotet uttalas mot.⁶⁰⁰

I andra stycket behandlas grovt brott. För att ett brott ska anses som grovt ska det i betydande grad skilja sig från vad som anses som "normala" fall av olaga hot.⁶⁰¹ Vidare kan, förutom hotets innebörd och hur akut det framstår, faktorer av betydelse vara om hotet riktats mot någon som har en särskilt skyddslös ställning eller om det är fråga om allvarliga hot.⁶⁰² Huruvida ett olaga hot skulle bedömas som grovt när mannen samtidigt gjorde sig skyldig till misshandel prövades av HD i NJA 2008 s. 1010.⁶⁰³ I avgörandet konstaterade HD att varken lagtext eller förarbeten ger stöd för att annan begången brottslighet ska beaktas vid bedömningen av om ett olaga hot ska bedömas som grovt brott och att

⁵⁹⁹ Ansvar för olaga hot kräver att det är ägnat att framkalla allvarlig fruktan hos den som utsätts. Det innebär att hotet ska vara sådant att det typiskt sett framkallar en allvarlig fruktan för att hotet ska förverkligas, men behöver inte innebära att den som utsätts faktiskt känner allvarlig fruktan. Se t.ex. Svea hovrätt, mål nr B 2899-13, dom meddelad 28 januari 2013. På en kvinnas inspelade samtal mellan henne och den tidigare maken gjorde mannen uttalanden med innebörden att kvinnan skulle skadas eller dödas. Målsäganden uppgav uttryckligen att hon inte blivit rädd och att hon inte tagit hoten på allvar. Domstolen ansåg, utifrån de inspelade samtalen, att hoten skulle bedömas som allvarligt menade och därmed straffbara handlingar. Mannens invändning om att språkbruket var sådant som användes mellan parterna godtogs inte av domstolen. Domstolen ogillade åtalet om ett flertal fall av misshandel och därmed åtalet för grov kvinnofridskränkning, men dömde mannen för olaga hot.

⁶⁰⁰ Se t.ex. Svea hovrätt, mål nr B 1950-13, dom meddelad 12 april 2013. Domstolen konstaterade att mannen genom visst våld och genom ett etablerat underförstått hot hade tvingat till sig sex med målsäganden och att mannen vid båda tillfällena måste ha insett att kvinnan på grund av våldet, respektive det underförstådda hotet om ytterligare våld, känt sig tvingad att ha sex med honom. Se också NJA 2013 s. 1227 om olaga förföljelse (BrB 4:4b), där mannens uttalande visserligen inte hade innefattat något uttryckligt hot om brottslig gärning men att det med beaktande av hans förhållningssätt till kvinnan enligt HD inte kunde uppfattas som något annat än ett förtäckt hot om angrepp mot hennes person. Avgörandet behandlas också under överträdelse av kontaktförbud (avsnitt 7.3.6).

⁶⁰¹ Prop. 1992/93:141 Om ändring i brottsbalken m.m., s. 31.

⁶⁰² Prop. 1992/93:141 Om ändring i brottsbalken m.m., s. 31.

⁶⁰³ NJA 2008 s. 1010. Den tilltalade hade, sedan han dragit målsäganden i håret nerför en trappa, och därmed gjort sig skyldig till misshandel, tryckt upp en kniv mot målsägandes hals så att ett snittsår uppkommit och sagt att han skulle skära halsen av henne.

bedömningen av det olaga hotet skulle göras utan särskilt beaktande av att mannen samtidigt gjort sig skyldig till misshandel. Vad som talade för att det olaga hotet skulle bedömas som grovt var en enligt HD att hotet uttryckligen avsett livet och att en kniv kommit till användning. Hotet var enligt HD visserligen hänsynslöst, men med hänsyn till att hotet haft kort varaktighet och att den tilltalade avslutat sitt handlande när han genom målsägandens uttalande att hon ”skulle vara snäll” ansåg sig ha fått den ursäkt han ville, fann HD att hotet inte kunde anses vara av så kvalificerad art att det skulle bedömas som grovt brott.⁶⁰⁴

Kvinnovåldskommissionen menade i utredningen att hot om våld är en mer vanlig form av hot än vapenhot och att flertalet hot mot kvinnor (men också mot män) utgörs av andra slags hot än vapenhot. Kommissionen föreslog därför att handlingsrekvisitet i BrB 4:5 skulle ändras till ”hotar att använda våld eller annars hotar med brottslig gärning”.⁶⁰⁵ Förslaget genomfördes dock inte med motivering att det skulle kunna leda till en oklar rättstillämpning.⁶⁰⁶ En ändring av bestämmelsen föreslås nu av utredningen Integritet och straffskydd.⁶⁰⁷ Såsom Kvinnovåldskommissionen föreslog, föreslår utredningen att rekvisitet ”lyftande av vapen” ska utgå. Utredningens förslag innebär vidare en ändring av brottsbeskrivning på så sätt att formuleringen att hotet om den brottsliga gärningen varit *ägnat att hos den hotade framkalla allvarlig fruktan*, tas bort. I stället ska straffansvaret gälla den som hotar någon annan med brottslig gärning på ett sätt som är ägnat att hos den hotade *framkalla allvarlig oro* för sin egen eller annans säkerhet till person.⁶⁰⁸ Förslaget innebär också ett utvidgat tillämpningsområde genom att bestämmelsen också ska gälla hot om brott mot den enskildes frihet och frid.⁶⁰⁹ Avseende s.k. förtäckta hot, dvs. att det inte direkt kan uppfattas som ett hot om en brottslig gärning, menar utredningen att det i vissa fall kan vara uppenbart för alla inblandade – beroende på den särskilda kontexten – att det är fråga om ett förtäckt hot om något slags brott mot person eller egendom eller

⁶⁰⁴ Justitieråden Håstad och Moore var skiljaktiga och menade att det efter vad som framkommit inte kunde betvivlas att hotet var ägnat att inge henne allvarlig fruktan. Eftersom hotet sålunda avsåg livet och var akut skulle det därför bedömas som grovt, oavsett att hotet varit kortvarigt.

⁶⁰⁵ SOU 1996:60 Kvinnofrid, s. 290 f.

⁶⁰⁶ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 84 f.

⁶⁰⁷ SOU 2016:7 Integritet och straffskydd.

⁶⁰⁸ SOU 2016:7 Integritet och straffskydd, s. 344.

⁶⁰⁹ SOU 2016:7 Integritet och straffskydd, s. 330 f.

något annat brott mot frihet eller frid.⁶¹⁰ Visserligen kan, som framgår ovan, redan idag förtäckta hot bedömas enligt BrB 4:5, men det krävs i så fall att den brottsliga gärningen är sådan som avses i bestämmelsen. Så som förslaget är utformat torde det, i en fridskränkingskontext, medföra att flera gärningar än vad som idag är fallet kan komma att bedömas olaga hot, särskilt när det gäller frågan om förtäckta hot. Brottet olaga hot är ett av de brott som kan ingå i ett fridskränkingsbrott oavsett om brottet bedöms som av normalgraden eller som grovt brott.

7.3.3.6 *Hemfridsbrott och olaga intrång*

Enligt BrB 4:6 döms den som olovligen intränger eller kvarstannar där annan har sin bostad för hemfridsbrott. Sker intrånget i annat utrymme än bostaden döms i stället för olaga intrång. Brottet tar sikte på kränkningar av hemfriden. Med bostad menas inte enbart en lokal eller annan plats där någon bor permanent eller för en längre tid. Även en tillfällig bostad, t.ex. ett hotellrum, en hytt på en båt eller ett tält kan vara en persons bostad. Bestämmelsen omfattar också gård och trädgård som hör till bostaden. Andra utrymmen än bostaden kan t.ex. vara att intrånget sker på den utsattas arbetsplats.

Den straffbara handlingen utgörs av att olovligen intränga eller kvarstanna i bostaden. Även den som tar sig in i smyg eller gömmer sig i annans bostad omfattas av straffbestämmelsen. Däremot är det inte hemfridsbrott om t.ex. en make tränger in i eller stannar i en bostad som är gemensam för makarna.⁶¹¹

Hemfridsbrott som inte är grovt får endast åtalas av åklagare om det anges till åtal av målsäganden eller om det är påkallat ur allmän synpunkt (BrB 4:11). Vid hemfridsbrott som del av ett fridskränkingsbrott bör åtalsreglerna inte innebära något hinder eftersom målsäganden i dessa fall i allmänhet har ett intresse av att få saken prövad och det torde också

⁶¹⁰ SOU 2016:7 Integritet och straffskydd, s. 337 f. Utredningen menar att om brottet olaga hot i alltför stor utsträckning är avgränsat till att gälla hot om våld eller hot om att skada – såsom det är idag – kan sådana antydda men samtidigt uppenbara hot om allvarliga brottsliga gärningar i vissa fall falla utanför det straffbara området. En utvidgning av straffbestämmelsen till ytterligare brott som riktar sig mot enskildas integritet skulle, enligt utredningen, innebära att bestämmelsen kan träffa förtäckta hot om allvarliga brottsliga angrepp i fler fall än idag, när det är frågan om ett förtäckt hot som avser ett allvarligt angrepp på den hotades personliga integritet och att ett mer ändamålsenligt straffrättsligt skydd därigenom kan åstadkommas.

⁶¹¹ Prop. 1987/88:137 Om besöksförbud, s. 8.

vara påkallat ur allmän synpunkt för åklagare att åtala. Som kommer att framgå så torde det när flera gärningar tillsammans kan utgöra ett fridskränkingsbrott, dvs. när åtalet rör fridskränkingsbrott, påverka huruvida åtalsbegränsningarna för ett visst brott blir tillämpliga.

Omständigheter som kan göra att brottet är att bedöma som grovt kan vara att intrånget sker genom inbrott.⁶¹² Men också den tid som personen olovligen kvarstannat eller att personen har ett besöksförbud mot den som befinner sig i bostaden kan göra att brottet är att bedöma som grovt.⁶¹³ I de fall där en överträdelse av kontaktförbud sker i samband med ett hemfridsbrott torde därför överträdelsen konsumeras av hemfridsbrottet och därmed räknas som ett brott.

Hemfridsbrott, som en del av fridskränkingsbrottet, torde främst aktualiseras i de fall där parterna är tidigare närstående eller närstående utan att vara sammanboende.⁶¹⁴ Att flera hemfridsbrott i sig själva är så kvalificerade att kan konstituera ett fridskränkingsbrott torde vara ovanligt. Avgörande torde i så fall vara om de anses vara av sådan frekvens eller art att de är ägnade att allvarligt skada den utsatta personens självkänsla. Däremot torde de kunna aktualisera ansvar för olaga förföljelse enligt BrB 4:4b, där det inte föreligger ett krav på att gärningarna ska vara ägnade att allvarligt skada självkänslan.

⁶¹² NJA 1990 s. 315.

⁶¹³ RH 2009:33.

⁶¹⁴ Se t.ex. Hovrätten över Skåne och Blekinge, mål nr B 278-13, dom meddelad 13 mars 2013, där en man vid upprepade tillfällen sökt upp eller tagit kontakt med en kvinna som han tidigare haft ett förhållande med och sedan angripit henne verbalt och fysiskt. Kvinnan vaknade en natt av att mannen klättrar in genom hennes balkongdörr och kysser henne på halsen. Gärningen bedömdes inte som ett separat brott vid sidan av hemfridsbrottet. Jfr Hovrätten över Skåne och Blekinge, mål nr B 221-10, dom meddelad 12 juni 2010, där en man sparkat sig in genom dörren till en lägenhet för att misshandla en kvinna han tidigare haft ett förhållande med. Mannen dömdes för grovt hemfridsbrott och skadegörelse mot lägenhetssinnehavaren, respektive grov fridskränkning mot kvinnan. Hade hemfridsbrottet begåtts mot kvinnans egen lägenhet hade det kunnat omfattas av åtalet om grov fridskränkning. I fall där makarna fortfarande bor tillsammans torde ett hemfridsbrott kunna aktualiseras om en av parterna har kvarsittanderätt till bostaden eller om det finns ett meddelat kontaktförbud.

7.3.3.7 Ofredande

7.3.3.7.1 Inledning

Ofredande omfattar fridskränkningar som inte innebär olaga frihetsberövande, olaga hot, hemfridsbrott eller olaga intrång. Men också en gärning som inte är straffbar som misshandel eller försök därtill kan i stället vara straffbar som ofredande.⁶¹⁵

Med ofredande avses att handgripligen antasta annan eller genom ett hänsynslöst beteende ofreda annan. Som exempel på vad som utgör ett handgripligt antastande anges i motiven att någon avsiktligt knuffar, sparkar annan, eller rycker eller sliter i hans eller hennes kläder.⁶¹⁶ Men också att tillfälligt hålla fast någon, liksom att spotta på, nypa eller sätta krokben för någon.⁶¹⁷ Ett handgripligt antastande kan också ske med hjälpmedel, t.ex. genom att knuffa någon framåt med hjälp av en bil eller annat fordon.⁶¹⁸ Ofredande genom hänsynslöst beteende kan enligt ordalydelsen vara att avlossa skott, kasta sten eller föra oljud, men också andra hänsynslösa beteenden omfattas. För att en gärning ska anses innebära ett ofredande genom hänsynslöst beteende krävs enligt motiven att gärningen enligt vanliga värderingar kan sägas utgöra en kännbar fridskränkning och att beteendet ger uttryck för hänsynslöshet.⁶¹⁹

Ett ofredande kan, som framgår ovan, bestå av en rad olika beteenden. Bestämmelsen omfattar dels fysiska ofredanden där gärningen inte är straffbar som t.ex. misshandel eller olaga tvång. Dels omfattar bestämmelsen hänsynslösa beteenden av olika slag. Det kan vara en förklaring

⁶¹⁵ SOU 1953:14 Förslag till brottsbalk, s. 169.

⁶¹⁶ SOU 1953:14 Förslag till brottsbalk, s. 169.

⁶¹⁷ Jareborg, N., Friberg, S., m.fl. *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, (2010), s. 58.

⁶¹⁸ Jareborg, N., Friberg, S., m.fl. *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, (2010), s. 58.

⁶¹⁹ SOU 1953:14 Förslag till brottsbalk, s. 169. Se även prop. 1992/93:141 Om ändring i brottsbalken m.m., s. 32. Ett beteende som nattetid framstår som hänsynslöst, t.ex. spelande av hög musik, behöver inte göra det om det företas på dagtid. I prop. 1992/93:141 anges att en gärning som är att bedöma som ofredande kan rymma långvariga hänsynslösa beteenden. Som exempel på sådant beteende anges t.ex. en omfattande och utdragen telefonterror mot en tidigare närstående. Med införandet av brottet olaga förföljelse (BrB 4:4b) torde ett sådant beteende snarare falla in under denna bestämmelse. Vidare anges i propositionen att omfattande systematiska trakasserier, såsom mobbning eller annat psykiskt våld kan vara att bedöma som ofredande (s. 32).

till varför ofredande är det brott som förekommer mest frekvent i antal i åtal om fridskränkingsbrott.⁶²⁰

Vid en genomgång av underrättspraxis förekommer inte sällan i åklagarens gärningsbeskrivning, vid sidan av beskrivningar av mer preciserade gärningar, skrivningar som att den tilltalade ”vid ett flertal tillfällen” eller ”vid ett mycket stort antal tillfällen” på olika sätt ofredat målsäganden.⁶²¹ De gärningar som beskrivs som ofredande är t.ex. knuffar eller att den tilltalade genom att hålla fast, dra i kläder eller på andra sätt hindrat målsägandes rörelsefrihet. Vanligt förekommande är också att tilltalade ska ha ofredat målsäganden genom kränkande tillmälen, eller att våld och hot har förstärkts genom tillmälen av nedsättande eller kränkande karaktär.⁶²² Det kan också innefatta att den tilltalade kastat saker, t.ex. skor eller tofflor, på målsäganden.⁶²³

Att enbart gärningar i form av ofredanden genom hänsynslöst beteende, kan räknas som så kvalificerade att de tillsammans kan utgöra ett fridskränkingsbrott förekommer, men torde vara ovanligt. För att bedömas som ofredande genom hänsynslöst beteende krävs att varje handling inneburit en kännbar fridskränkning. För att ofredanden genom hänsynslöst beteende ska kunna bedömas som fridskränkingsbrott torde det, med kravet i BrB 4:4a på att gärningarna ska vara ägnade att allvar-

⁶²⁰ I Fridskränkningens utredningens praxisgenomgång som visade att misshandel var det vanligast förekommande brottet gjordes bedömningen utifrån antal brottstyper som ingick i ett åtal om fridskränkingsbrott, däremot inte hur många gånger ett brott förekom i ett specifikt fall. I de fall gärningsbeskrivningen omfattas av brottet ofredande rör det sig ofta om ett stort antal gärningar. Se SOU 2011:85 Fridskränkningens brotten och egenmäktighet med barn, s. 112.

⁶²¹ Se avsnitt 7.5.2.5 om opreciserade gärningar och gärningsbeskrivningens precisionskrav.

⁶²² Att ofredanden i gärningsbeskrivningarna i flera fall består av kränkande tillmälen framgick också i Fridskränkningens utredningens praxisgenomgång, SOU 2011:85 Fridskränkningens brotten och egenmäktighet med barn, s. 112 ff. Genomgången visade att domstolarna bedömer kränkande och nedsättande tillmälen som ofredande i den mån de anses nå upp till kravet på en kännbar fridskränkning, vilket ansågs tillgodose syftet med fridskränkingsbrottet, dvs. att inom ramen för det straffrättsliga förfarandet kunna beakta den utsatta personens hela situation när han eller hon utsatts för en serie i och för sig straffbelagda men ofta var för sig relativt lindriga gärningar. Se vidare avsnitt 8.3.3.7.1 om huruvida kränkande tillmälen kan, eller inte bör kunna, konstruera ett ofredande och därmed ingå i fridskränkingsbrottet.

⁶²³ Se t.ex. Svea hovrätt, mål nr B 10792-11, dom meddelad 17 oktober 2012. Se även Svea hovrätt, mål nr B 829-15, dom meddelad 7 september 2015, där föräldrarna vid ett flertal tillfällen också ofredat sonen genom att beordra honom att utföra en s.k. ”monkey-dance” (knäböjningar).

ligt skada självkänslan, krävas att det är fråga om en påtaglig fridskränkning, eller att det är fråga om ett stort antal gärningar som förövats mer systematiskt och frekvent.⁶²⁴

7.3.3.7.2 Särskilt om kränkande tillmälen som ofredande

Den genomgång av underrättsavgöranden som gjorts visar att det i åtal om fridskränkingsbrott, i många fall förekommer att den tilltalade vid upprepade tillfällen använt kränkande tillmälen, t.ex. ”hora”, ”slampa” eller ”idiot”.⁶²⁵ I gärningsbeskrivningarna beskrivs detta som att den tilltalade antingen genom kränkande eller nedsättande kommentarer har ofredat målsäganden, eller att våld och hot har förstärkts genom tillmälen av nedsättande eller kränkande karaktär.⁶²⁶ Kränkande tillmälen torde i första hand vara att bedöma som förolämpning (BrB 5:3). Frågan här

⁶²⁴ Se dock Svea hovrätt, mål nr B 9609-12, dom meddelad den 8 mars 2013, där en kvinna dömdes för grov fridskränkning av barnen till en man hon tidigare haft en relation med. Kvinnan hade vid flera tillfällen skickat sms till barnen där hon bl.a. hävdade att pappan inte tyckte om dem, att han ångrade att han adopterat dem, att de var fula och knäppa och borde åka tillbaka till det land de adopterats ifrån. Hovrätten konstaterar att innehållet i meddelandena varit av djupt kränkande och nedsättande karaktär. Ett flertal meddelanden hade också haft rasistiska inslag och var, enligt hovrätten, uppenbart ägnade att skada och rubba den grundläggande trygghet, tillit och förtroende som barnen ska kunna känna för de vuxna som ansvarar för dem. Att en vuxen i barnens närhet skickat meddelanden med sådant innehåll utgjorde enligt hovrätten en kännbar fridskränkning för barnen. De meddelanden som huvudsakligen innehöll påståenden om att barnen var ”fula” eller ”knäppa” ansågs vara förolämpande men ansågs inte innehålla ett så kännbart fridskränkande inslag att de kunde kvalificeras som ofredande. Resterande 21 meddelanden bedömdes sammantagna som ofredande och bedömdes som grov fridskränkning av barnen.

⁶²⁵ Detta var något som också visat sig i Fridskränkningens utredningens praxisgenomgång (SOU 2011:85 Fridskränkningens brotten och egenmäktighet med barn, s. 112.).

⁶²⁶ Om kränkande tillmälen kan förstärka hot eller våld i en fridskränkingskontext och hur detta kan beaktas, behandlas i NJA 2004 s. 437 där åklagaren i ett åtal för grov fridskränkning av dottern gjort gällande att föräldrarna under en period om närmare fyra år förolämpat sin dotter genom att bl.a. kalla henne ”slampa” och ”hora” och att det våld och hot som föräldrarna utsatt dottern för förstärktes av sådana uttalanden. Beträffande påståendet om förolämpningarna uttalade HD att konstruktionen av fridskränkingsbrottet innebar att det vid en bedömning av straffvärdet kan göras en helhetsbedömning av den kränkta personens situation. Däremot kunde ansvarspåståendet om förolämpningar inte vägas in i bedömningen av själva fridskränkingsbrottet. (jfr NJA 2003 s. 486). Det kunde enligt HD i detta fall således beaktas att kränkningen av flickan i samband med flera av gärningarna förstärktes genom att föräldrarna utsatt henne för nedsättande tillmälen och att domstolen här är fri att ta in också andra än det i brottet angivna omständigheterna.

blir om och i så fall under vilka omständigheter som sådana tillmälen kan utgöra ett ofredande.

Frågan prövades av HD i NJA 2000 s. 661. I det aktuella fallet så ansågs de kränkande tillmälen som den tilltalade uttalat om målsäganden till densamma, inte utgöra ofredande. HD diskuterar dock i vilka situationer kränkande tillmälen ändå kan utgöra ett ofredande genom hänsynslöst beteende.⁶²⁷ HD anförde inledningsvis att enstaka kränkande och nedsättande tillmälen vanligtvis inte torde utgöra ett sådant hänsynslöst beteende som avses i bestämmelsen om ofredande (BrB 4:7) och att ett sådant handlande i stället kan föranleda ansvar för förolämpning enligt BrB 5:3. För att en verbal kränkning ska kunna bedömas som ett ofredande genom hänsynslöst beteende krävs därför, enligt HD, något utöver de kränkande och nedsättande tillmälena i sig, nämligen att gärningen med hänsyn till omständigheterna kan sägas innebära en sådan kännbar fridskränkning som avses i BrB 4:7.⁶²⁸

Detta torde normalt förutsätta att det är fråga om flera verbala kränkningar som sammantagna konstituerar en sådan fridskränkning som avses i BrB 4:7 och som gör att de är att bedöma som ett ofredande, eller att omständigheterna är sådana att gärningen annars med hänsyn till omständigheterna kan sägas innebära en sådan kännbar fridskränkning. En gärning som på så sätt bedöms som ofredande kan sedermera ingå som en gärning i ett fridskränkningsbrott.

Viss vägledning kan hämtas från ett hovrättsavgörande där en styvmor dömdes för grov fridskränkning av två barn genom ett flertal kränkande och nedsättande sms. Innehållet i flertalet av de meddelanden som den tilltalade skickat till barnen ansågs vara sådant att det, förutom att kränka barnens person, även var ägnade att skada och rubba den grundläggande

⁶²⁷ Frågan som prövades i HD var om hyresvärden, när han uppsökt en hyresgäst i bostaden och vid samtal med hyresgästen utanför dennas lägenhet med hög röst gjort kränkande uttalanden om hyresgästen, med hänsyn till omständigheterna var att bedöma som ofredande.

⁶²⁸ HD konstaterade att de omständigheter att kvinnan tagit illa vid sig av det språk den tilltalade hade använt inte var tillräckligt för att den tilltalade skulle anses ha gjort sig skyldig till ofredande. Vid bedömningen av om förfarandet utgjort hänsynslöst beteende beaktades att den tilltalade haft ett legitimt syfte med besöket och att detta skedde tidigt på kvällen och vid en tidpunkt som inte kunde förväntas medföra onödiga störningar och olägenheter. Även om besöket medförde obehag för målsäganden utgjorde det en enstaka händelse av relativt kort varaktighet. Vid en samlad bedömning av omständigheterna ansåg HD att handlandet inte utgjort ett sådant hänsynslöst beteende som krävs för att ansvar för ofredande skulle kunna utdömas.

de trygghet, tillit och det förtroende som barn ska kunna känna för de vuxna som ansvarar för dem.⁶²⁹ Att det var fråga om en vuxen person i barnens närhet som skickat meddelanden med sådant innehåll utgjorde enligt hovrättens mening en kännbar fridskränkning för barnen. Vissa av meddelandena ansågs, med hänvisning till NJA 2000 s. 661, inte vara av sådan karaktär att de var att bedöma som ofredande. Dessa meddelanden, som huvudsakligen innehöll påståenden om att barnen skulle vara fula eller ”knäppa”, ansågs utan tvekan vara av förolämpande karaktär, men ansågs inte innehålla ett så kännbart fridskränkande inslag att de var att bedöma som ofredande. De resterande 21 meddelanden, som rubricerats som ofredanden och som därmed kunde ligga till grund för åtalet om grov fridskränkning hade, enligt domstolen, varit ett led i en upprepad kränkning av barnen och varit ägnade att allvarligt skada deras självkänsla.

Det resonemang som förs i HD och hovrätten torde innebära att det för att kränkande tillmälen ska kunna utgöra ett ofredande förutsätts antingen ett flertal kränkande tillmälen, eller att innehållet tillsammans med omständigheterna i det enskilda fallet är sådant att det kan anses innebära en kännbar fridskränkning. Att det inte är helt tydligt vad som krävs för att verbala kränkningar ska kunna utgöra ett ofredande framkommer i en rapport från Brå om tillämpningen av bestämmelsen olaga förföljelse i BrB 4:4b. Den enkät- och intervjustudie som gjordes med åklagare visade att det råder en osäkerhet om hur många och grova handlingar som krävs för att det ska utgöra ett ofredande.⁶³⁰ Detta problem gör sig förstås gällande också i relation till ofredande som ett led i ett fridskränkingsbrott.

7.3.3.8 Öppnande av brev, olovlig avlyssning och dataintrång

Intrång i förvar (BrB 4:9), Olovlig avlyssning (BrB 4:9a) och dataintrång (BrB 4:9c) utgör skydd från intrång i den privata sfären. Det kan t.ex. handla om att öppna någons brev, avlyssning eller ljudupptagning eller att ”hacka” sig in på någons dator eller läsa dennes mail.⁶³¹ Den tekniska

⁶²⁹ Svea hovrätt, mål nr B 9609-12, dom meddelad 8 mars 2013.

⁶³⁰ Brå-rapport 2015:2 Olaga förföljelse: tillämpningen av den nya straffbestämmelsen, s. 54–61.

⁶³¹ Se t.ex. RH 2004:40 om dataintrång och intrång på annans konto på sociala medier och e-post. Se t.ex. Hovrätten över Nedre Norrland, mål nr B 779-15, dom meddelad 29 februari 2016, där en mamma hade installerat en s.k. inspelningsapp på dotterns tele-

utvecklingen har medfört nya vägar att kontrollera en utsatt persons förehavanden. Det kan röra sig om mikrofoner, radiosändare, bandspelare eller laserutrustning som lätt kan installeras eller användas på avstånd från den som ska avlyssnas.⁶³² Kontroll av sms, brev och datorer torde heller inte sällan förekomma i en fridskränkingskontext.

Visserligen skulle med utgångspunkt i den diskussion som förts när det gäller att inkludera överträdelse av kontaktförbud eller skadegörelse i fridskränkingsbrottet, kunna diskuteras om brytande av post- och telehemlighet (BrB 4:8), olovlig avlyssning (BrB 4:9a) och dataintrång (BrB 4:9c) kan anses utgöra ett direkt angrepp på en persons integritet och därmed ingå som ett led i ett fridskränkingsbrott.⁶³³ Detta eftersom personen i de flesta fall inte, förrän möjligen i efterhand, får reda på att meddelandet lästs eller avlyssningen skett. Det torde emellertid inte kunna uteslutas att det finns situationer där sådana brott begås på ett sådant sätt att de kan ingå i ett angrepp på integriteten, t.ex. om sker inför ögonen på den utsatte och i syfte att utöva kontroll över denne. Pågår det kontinuerligt över tid så torde det rimligtvis också kunna utgöra ett direkt angrepp på personens integritet.

7.3.4 Brotten i 6 kap. brottsbalken

7.3.4.1 *Allmänt om brotten i 6 kap. brottsbalken.*

I 6 kap. brottsbalken behandlas brott till skydd för den sexuella integriteten och den enskildes rätt till sexuellt självbestämmande. Brotten utgör naturligtvis också ett angrepp på den personliga integriteten.⁶³⁴

fon. Hovrätten ogillade åtalet med hänvisning till att dottern vetat om att mamman installerat appen, alternativt att mamman som ensam vårdnadshavare hade ansvar för att skydda dottern från sådana intrång.

⁶³² Internationella brottsofferdagen den 22 februari 2013, Stockholm. Hot och våld mot kvinnor i en digital värld, Maria Olsson ROKS.

⁶³³ Se avsnitt 7.3.5 om skadegörelse och avsnitt 7.3.6 om överträdelse av kontaktförbud.

⁶³⁴ Ett uttalat syfte med den genomgripande sexualbrottsreformen år 2005 var att öka skyddet mot sexuella kränkningar och att ytterligare förstärka skyddet för den sexuella integriteten. Bland annat infördes särskilda straffbestämmelser avseende sexualbrott mot barn där kravet på tvång, dvs. att gärningsmannen ska ha använt sig av hot eller våld för att genomföra övergreppet, är borttaget – ett klargörande av att barn inte kan samtycka till sexuella handlingar. (Prop. 2004/05:45 En ny sexualbrottslagstiftning, s. 68 ff.). Vidare infördes i bestämmelsen om våldtäkt ett andra stycke, där ett utnyttjande av att offret befinner sig i ett hjälplöst tillstånd kan föranleda straffansvar för våldtäkt (prop. 2004/05:45 En ny sexualbrottslagstiftning, s. 47 ff.).

Flertalet av bestämmelserna i 6 kap. kan aktualiseras i de situationer som är typiska för grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning. Flera av bestämmelserna är dock sådana som avser gärningar för vilka det ska dömas för särskilt vid sidan av ett eventuellt fridskränkingsbrott. Det gäller t.ex. våldtäkt som inte är mindre grov (BrB 6:1 st. 1, 2 och 4), grovt sexuellt tvång (BrB 6:2 st. 3), våldtäkt mot barn (BrB 6:4), grovt sexuellt övergrepp mot barn (BrB 6:6 st. 2) och grovt koppleri (BrB 6:12 st. 3) som med hänvisning till reglerna om konkurrens ska dömas för vid sidan av ett eventuellt fridskränkingsbrott. Dessa är sådana att de sällan eller aldrig torde kunna ingå i ett fridskränkingsbrott. Det finns också några få undantag som på grund av brottens karaktär inte torde omfattas, nämligen kontakt med barn i sexuellt syfte (BrB 6:10a) och köp av sexuell tjänst (BrB 6:11). Dessa brott riktar sig mot den som tar kontakt med barn i syfte att begå sexualbrott mot barnet och den som mot ersättning skaffar sig en tillfällig sexuell förbindelse, och torde i praktiken i regel vara irrelevanta redan därför att de inte avser sådana förhållanden där parterna är närstående. I praktiken är det således endast ett fåtal av brotten i 6 kap. som kan ingå som en del i ett fridskränkingsbrott.

7.3.4.2 Våldtäkt och sexuellt tvång

Vilka sexuella handlingar som kan utgöra *våldtäkt* framgår av BrB 6:1. Av bestämmelsen framgår att den som genom misshandel eller annars med våld eller hot om brottslig gärning tvingar en person till samlag eller till att företa eller tåla annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens allvar är jämförlig med samlag, döms för våldtäkt (st. 1). Det samma gäller om personen otillbörligt utnyttjar att personen på grund av medvetslöshet, allvarlig rädsla, berusning eller annan drogpåverkan, sjukdom, kroppsskada eller psykisk störning eller annars med hänsyn till omständigheterna befinner sig i en särskilt utsatt situation (st. 2).⁶³⁵

⁶³⁵ Genom ändringen i sexualbrottslagstiftningen år 2013 ersattes begreppet "hjälpplöst tillstånd" med det vidare begreppet "en särskilt utsatt situation". Utvidgningen innebär att det är straffbart att med en person genomföra ett samlag eller en liknande handling som enligt första stycket är jämförlig med samlag genom att otillbörligt utnyttja att personen befinner sig i en särskilt utsatt situation. Av lagtexten framgår att en person på grund av medvetslöshet, sömn, allvarlig rädsla, berusning eller annan drogpåverkan, sjukdom, kroppsskada eller psykisk störning eller annars med hänsyn till omständigheterna, kan finnas i en sådan särskilt utsatt situation.

Det mindre grova brottet regleras i tredje stycket. Bedömningen av en våldtäkt som mindre grov ska göras utifrån en helhetsbedömning av samtliga omständigheter vid brottet och bestämmelsen ska enligt motiven tillämpas restriktivt.⁶³⁶ Sådana omständigheter som kan tala för att brottet är att anse som mindre grovt är att händelseförloppet varit helt kortvarigt, att våld eller hot om våld inte förekommit och att gärningen, utöver den kränkning som övergreppet i sig innebär, inte har innehållit några förödmjukande eller förnedrande inslag.⁶³⁷ Straffskalan är avsedd

⁶³⁶ Prop. 2004/05:45 En ny sexualbrottslagstiftning, s. 138. Tidigare fanns i 6 kap. brottsbalken en särskild bestämmelse om mindre grovt brott. Brottet benämndes våldförande och innebar bl.a. att domstolen kunde ta hänsyn till kvinnans relation till gärningsmannen, t.ex. om de var gifta eller tidigare haft sexuellt umgänge. (prop. 1983/84:105 Om ändringar i brottsbalken (sexualbrotten), s. 17 och 19 ff.) I och med att bestämmelsen upphävdes uttalade departementschefen att omständigheter som föregått ett sexuellt övergrepp inte bör få inverka på brottsrubriceringen och att den synnerligen grova kränkning ett övergrepp innebär måste bedömas som våldtäkt oberoende av parternas relation och de omständigheter som föregått övergreppet. (prop. 1983/84:105 Om ändringar i brottsbalken (sexualbrotten), s. 19 ff.) Mot att det tidigare kunde ses som förmildrande att våldtäkten begåtts mot en närstående kvinna sägs i stället att denna omständighet kan göra att brottet bedöms som grovt brott och då särskilt om våldtäkten ingår som en del i en upprepad kränkning av den närstående. (prop. 1991/92:35 Om sexuella övergrepp mot barn, s. 20 med hänvisning till prop. 1987/88:14 Om ändring i brottsbalken (grov misshandel och grov stöld, s. 6 om omständigheter som ska beaktas vid bedömning av misshandel som grovt brott).

⁶³⁷ NJA 2008 s. 482 I. Frågan om parternas tidigare sexuella samvaro har också tidigare prövats av HD. I NJA 1986 s. 127 prövades frågan om parternas tidigare sexuella samvaro skulle inverka på bedömningen av brottets svårighetsgrad. Mannen hade under alkoholpåverkan tilltvingat sig samlag med sin sambo genom att ta strupgrepp på henne, dra av henne kläderna på underkroppen och med våld särat hennes ben. Våldet hade orsakat rodnad på halsen och andningssvårigheter, ömhet och blåmärken och en kraftig ömhet i underlivet. Hovrätten bedömde, med beaktande av att parterna sammanlevt i en sexuell relation, att övergreppet varit av engångskaraktär och att stämningen efter övergreppet "trots allt inte varit entydigt oförsonlig" varför den sexuella kränkningen därigenom framstod som mindre svår och bedömde brottet som mindre grovt. HD konstaterar att grundläggande för bedömningen bör vara den objektiva karaktären, arten och graden av det våld eller hot som gärningsmannen använt samt arten av den sexuella kränkningen. Att övergreppet föregåtts av samvaro mellan parterna bör enligt HD överhuvudtaget inte leda till en mildare bedömning. Vid en samlad bedömning konstaterar HD att, även med hänsyn tagen till att parterna tidigare sammanlevt och även efter den aktuella händelsen haft intimt umgänge, brottet ska bedömas som våldtäkt. I NJA 1991 s. 83 stod en man åtalad för att vid upprepade tillfällen ha misshandlat, hotat och våldtagit sin sambo. Frågan som prövades i HD var om våldtäkterna, med hänsyn till att paret var sammanboende och hade ett normalt samliv, skulle bedömas som mindre grovt brott. HD konstaterar att endast en av våldtäkterna varit av allvarlig karaktär, men att våldet vid övriga övergrepp varit mindre och väsentligen bestått i att mannen med sin fysiskt överlägsna styrka betvingat målsäganden. Vid bedömningen tog HD hänsyn till att våldtäkterna

att tillämpas endast i undantagsfall där omständigheterna klart avviker från vad som normalt är fallet vid denna brottstyp.⁶³⁸ Även om en våldtäkt som bedöms som mindre grov kan ingå som del i ett fridskränkingsbrott torde detta vara ovanligt i praktiken. Det faktum att en våldtäkt har begåtts mot en närstående är normalt en kvalificerande omständighet som kan göra att brottet är att bedöma som grov våldtäkt (BrB 6:1 st. 4) och det gäller särskilt om våldtäkten ingår som en del i en upprepad kränkning av den närstående.⁶³⁹

Bestämmelsen om *sexuellt tvång* i BrB 6:2 är subsidiär till våldtäktsbrottet och avser främst andra sexuella handlingar, dvs. en sexuell handling som inte är samlag eller jämförlig med samlag. Bestämmelsen avser också fall där någon genom ett olaga tvång förmår en person att företa eller tåla en sexuell handling, men där tvånget inte är av sådan karaktär att det omfattas av våldtäktsbestämmelsen. De former av tvång som läggs till genom hänvisningen till olaga tvång är dels hot om att åtala eller ange annan för brott, dels hot om att lämna menligt meddelande

utgjorde en del av det våld som mannen fortlöpande utsatt kvinnan för och att de inneburit en grov kränkning av hennes personliga integritet, varför brotten inte var att bedöma som mindre allvarliga. Att parterna sammanlevt i en sexuell relation föranledde enligt HD inte någon annan bedömning. Jfr Göta hovrätt, mål nr B 2468-06, dom meddelad 9 november 2006 om grov kvinnofridskränkning och våldtäkt. Kvinnan, som hade förlossningsskador i underlivet, hade efter stor tvekan och mycket övertalning från mannens sida, bl.a. att han annars skulle slita av henne byxorna, gått med på samlag. När hon uttryckt att hon omedelbart ville avbryta samlaget hade mannen med våld fortsatt och avbrutit först när kvinnans mamma kommit till undsättning. I tingsrätten bedömdes våldtäkten som mindre grov med beaktande av att samlaget påbörjats med samtycke och fortsatt bara en kort stund efter att kvinnan ville avbryta (och ingick därmed i bedömningen av brotten som grov kvinnofridskränkning). I hovrätten konstateras att mannen varit medveten om kvinnans besvär efter förlossningen och att våldtäkten inletts efter hot, vilket föranledde att våldtäkten inte var att betrakta som mindre grov. Att paret sammanlevt i en sexuell relation och att samlaget varit kortvarigt var inte omständigheter som medförde en annan tolkning. Två ledamöter var skiljaktiga och menade att tingsrättens dom skulle fastställas. Se också Svea hovrätt, mål nr B 11425-12, dom meddelad 8 februari 2013 (olaga tvång) och Göta hovrätt, mål nr B 1883-12, dom meddelad 12 februari 2013 (sexuellt tvång) samt NJA 2013 s. 548 där gärningen i det förstnämnda avgörandet bedöms som våldtäkt.

⁶³⁸ Prop. 2004/05:45 En ny sexualbrottslagstiftning, s. 138.

⁶³⁹ Prop. 1991/92:35 Om sexuella övergrepp mot barn, s. 20 med hänvisning till prop. 1987/88:14 Om ändring i brottsbalken (grov misshandel och grov stöld), s. 6. Jfr NJA 2013 s. 548 (otrohetsskontroll). HD bedömde gärningen som våldtäkt. Det kan reflekteras över om hovrätten gjort samma bedömning av gärningen, som olaga tvång (BrB 4:4), om den tilltalade och målsägande inte var närstående.

om annan.⁶⁴⁰ Bestämmelsen omfattar såväl den situation att den utsatta förmås att utföra en sexuell handling som att han eller hon tvingas tåla en sexuell handling som utförs av gärningsmannen.⁶⁴¹ Det krävs inte att handlingen innefattat en fysisk och varaktig kroppslig beröring utan avgörande för bedömningen är om handlingen haft en påtaglig sexuell prägel och varit ägnad att kränka offrets sexuella integritet.⁶⁴²

Sexuellt tvång är vid sidan av sexuellt ofredande (BrB 6:10) den bestämmelse som främst kan aktualiseras när det gäller grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning av vuxna. Bedöms brottet som grovt, t.ex. om fler än en förgripit sig på offret eller om gärningsmannen visat särskild hänsynslöshet eller råhet, ska detta däremot dömas för särskilt.⁶⁴³

7.3.4.3 *Sexualbrott mot barn*

Barns särskilda utsatthet och beroendeställning till vuxna kommer till uttryck i 2005 års sexualbrottsreform. Vid reformen infördes flera bestämmelser i brottsbalken i syfte att ytterligare förstärka skyddet för barn och ungdomar mot att utnyttjas i sexuella sammanhang och för att särskilt markera allvaret i sexualbrott som riktar sig mot barn.⁶⁴⁴ Lagändringarna innebar bl.a. att våldtäkt mot barn separerades från våldtäkt mot vuxna. En ny bestämmelse infördes i BrB 6:4 som kriminaliserar alla samlag med en person under 15 år. I förarbetena anges att skälen bakom bestämmelsen är att barn har ett särskilt skyddsbehov och att ett barn – oberoende av barnets agerande – inte kan samtycka till sexuella handlingar med en vuxen och att sexuella handlingar mot ett barn alltid innebär en kränkning av barnets integritet.⁶⁴⁵ Vissa bestämmelser innehåller också särregleringar avseende barn mellan 15 och 18 år, som på vissa angivna sätt är närstående till gärningsmannen, t.ex. att barnet står under fostran av eller har ett liknande förhållande till gärningsmannen.⁶⁴⁶ Vid tillkomsten av bestämmelsen i BrB 6:4 infördes en möjlighet

⁶⁴⁰ Prop. 2004/05:45 En ny sexualbrottslagstiftning, s. 140.

⁶⁴¹ Prop. 2004/05:45 En ny sexualbrottslagstiftning, s. 140.

⁶⁴² Prop. 2004/05:45 En ny sexualbrottslagstiftning, s. 31 f. och 135 f.

⁶⁴³ Prop. 2004/05:45 En ny sexualbrottslagstiftning, s. 141.

⁶⁴⁴ Prop. 2004/05:45 En ny sexualbrottslagstiftning, s. 1.

⁶⁴⁵ Prop. 2004/05:45 En ny sexualbrottslagstiftning, s. 22 och 69 f.

⁶⁴⁶ Prop. 2004/05:45 En ny sexualbrottslagstiftning, s. 72 f. Detta motiverades bl.a. med att det i fall när barn i åldern 15–18 år utnyttjas av närstående kan vara fråga om övergrepp som pågått under lång tid och som fortgår sedan barnet uppnått 15 års ålder. Enligt

att döma till det lindrigare brottet sexuellt utnyttjande av barn (BrB 6:5) som avser gärningar av mindre allvarligt slag än BrB 6:4. Bestämmelsen tar sikte på fall där det rör sig om en ömsesidig sexuell förbindelse med ett barn som är nära femtonårsgränsen och som präglas av frivillighet.⁶⁴⁷ I detta fall kan under vissa omständigheter också ansvarsfrihetsregeln i BrB 6:14 aktualiseras.⁶⁴⁸

Sexualbrott mot barn är av sådan karaktär att det i de flesta fall ska dömas för särskilt och därmed kommer brotten inte att ingå i fridskränkingsbrottet. Detta gäller t.ex. våldtäkt mot barn (BrB 6:4). Att brottet skulle ses som mindre allvarligt och därmed som sexuellt utnyttjande (BrB 6:5) skulle kunna förekomma i fridskränkingsbrottet, men torde vara ovanligt när gärningsmannen är en närstående till barnet i den bety-

motiven kan det vara fråga om situationer där den unge anpassat sig till sin livssituation och där övergreppen normaliserats. Att barn skulle särregleras genom att gärningarna efter att barnet fyllt 15 år skulle rubriceras som sexuellt utnyttjande av underårig i de fall där våld eller tvång inte förekommit ansågs inte motiverat. Se även Leijonhufvud, M., "HD prövar den nya regleringen av sexualbrott mot barn", i *JT 2005–06 s. 900–904*, där Leijonhufvud tar upp skillnaderna mellan våldtäkt mot barn och sexuellt utnyttjande av barn, s. 900 ff.

⁶⁴⁷ Bestämmelsen ska ses som en undantagsregel för att undandra ömsesidiga sexuella relationer mellan unga personer från lagföring. Se dock NJA 2006 s. 79 I och II där en större skillnad i ålder inte medförde att brottet bedömdes som våldtäkt mot barn utan i stället som sexuellt utnyttjande av barn. HD:s avgörande har kritiserats av bl.a. Leijonhufvud som, liksom de skiljaktiga justitieråden, menar att utrymmet för att tillämpa undantagsregeln i BrB 4:5 är begränsat och att fränsteg från huvudregeln förutsätter att det rör sig om en ömsesidig sexuell förbindelse med ett barn som är nära femtonårsgränsen och som gjort ett moget och övertänt beslut. Med hänsyn till omständigheterna var, enligt Leijonhufvud, dessa förhållanden inte uppfyllda i något av fallen. Leijonhufvud menar att kravet på restriktiv tolkning närmast kan beskrivas som en presumtion för att ett samlag med ett barn under 15 år inte kan bygga på frivillighet och att frånvaron av tvång enbart kan tillmätas betydelse om de övriga förhållandena, dvs. mindre ålderskillnad och ett övervägt beslut, är för handen. Leijonhufvud, M., "HD prövar den nya regleringen av sexualbrott mot barn", *JT 2005–06*, s. 900–904. Leijonhufvuds artikel har kommenterats av Zila, J., "Rättspraxis efter sexualbrottsreformen 2005", *JT 2007–08*, s. 552. Se även Leijonhufvuds replik, "HD och den nya regleringen av sexualbrott mot barn", *JT 2007–08*, s. 995.

⁶⁴⁸ Prop. 2008/09:149 Vuxnas kontakter med barn i sexuellt syfte, s. 35 f. Ansvarsfrihet torde dock förutsätta att det är uppenbart att gärningen inte har inneburit något övergrepp mot barnet eller – vid kontakt med barn i sexuellt syfte – att det åsyftade brottet uppenbarligen inte skulle ha inneburit ett övergrepp. Av särskild betydelse är också att det fråga om ringa skillnad i ålder och utveckling mellan gärningsmannen och den mot vilken gärningen begås.

delse som begreppet har i fridskränkingsbrotten.⁶⁴⁹ Närståenderelationen innebär att gärningen sannolikt inte skulle bedömas som mindre allvarlig. Frågan om det ändå kan anses vara fråga om frivillighet i en fridskränkingskontext kan visserligen diskuteras. Särskilt när det gäller relationen mellan ungdomar, exempelvis en relation mellan kusiner eller bonussyskon, kan det handla om frivilliga sexuella handlingar även om relationen i övrigt är sådan att det kan sägas föreligga en fridskränkingskontext.⁶⁵⁰

Vid grovt brott (BrB 6:4 st. 3) ska särskilt beaktas om gärningsmannen har använt våld eller hot om brottslig gärning eller om fler än en förgripit sig på barnet eller på annat sätt deltagit i övergreppen eller om gärningsmannen med hänsyn till tillvägagångssättet eller barnets låga ålder eller annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet.

Bestämmelsen om *sexuellt övergrepp mot barn* i BrB 6:6 avser, liksom sexuellt tvång (BrB 6:2), sexuella handlingar som inte är samlag eller jämförliga med samlag och därmed faller utanför bestämmelserna om våldtäkt mot barn (BrB 6:4) och sexuellt utnyttjande av barn (BrB 6:5).⁶⁵¹ Sådana gärningar som avses är t.ex. att förmå ett barn under 15 år att onanera åt gärningsmannen eller att mer än flyktigt sexuellt beröra en pojkes eller flickas könsorgan. Vidare anges som exempel att en person förmår offret att onanera åt sig själv.⁶⁵² I de fall där ett sexuellt övergrepp inte bedöms som grovt kan detta ingå i ett fridskränkingsbrott. Noteras kan att en omständighet som ska beaktas vid bedömning av brottet som grovt är om gärningsmannen är närstående till barnet.⁶⁵³

Detsamma gäller *utnyttjande av barn för sexuell posering* i BrB 6:8 som tar sikte på fall där någon främjar eller utnyttjar att ett barn under 15 år utför eller medverkar i sexuell posering. Begreppet sexuell posering avser handlingar ”som för en vuxen har en klar och otvetydig karaktär”,

⁶⁴⁹ Prop. 2004/05:45 En ny sexualbrottslagstiftning, s. 77. Bestämmelsen avser våldtäkt mot barn som med hänsyn till omständigheterna vid brottet är att anse som mindre allvarlig. Bestämmelsen ska enligt motiven tillämpas restriktivt för att inte undergräva det skydd för barn mot sexuella handlingar som regleringen eftersträvar. Bestämmelsen tar främst sikte på de fall där den unga är mycket nära 15-årsgränsen och med hänsyn till sin utveckling och omständigheterna i övrigt, haft förutsättningar att bedöma och ta ställning till situationen, dvs. att det är fråga om frivillighet. Om det är ringa skillnad i ålder och utveckling, kan ansvarsfrihetsregeln i BrB 6:14 aktualiseras.

⁶⁵⁰ Jfr NJA 2015 s. 501 om sexuellt övergrepp.

⁶⁵¹ Prop. 2004/05:45 En ny sexualbrottslagstiftning, s. 78–81.

⁶⁵² Prop. 2004/05:45 En ny sexualbrottslagstiftning, s. 80.

⁶⁵³ Prop. 2004/05:45 En ny sexualbrottslagstiftning, s. 72 f.

barnets uppfattning eller inställning är inte av betydelse för fråga om straffansvar enligt bestämmelsen.⁶⁵⁴ Vid bedömning av brottet som grovt ska särskilt beaktas om brottet t.ex. inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av barnet.⁶⁵⁵

Vissa sexualbrott som riktar sig mot barn omfattas av särskilda preskriptionsregler. Enligt BrB 35:4 (andra stycket) börjar preskriptionstiden för dessa löpa från den dag då målsäganden fyller eller skulle ha fyllt 18 år.⁶⁵⁶ I förhållande till fridskränkingsbrotten kan de särskilda preskriptionsreglerna gällande sexualbrott mot barn få betydelse på så sätt att preskriptionstiden för sexualbrotten börjar löpa när målsäganden fyllt 18 år, medan något sådant undantag inte finns när det gäller fridskränkingsbrott där preskriptionstiden är 10 år. Det skulle kunna innebära att ett sexualbrott, som skulle kunna ingå i ett fridskränkingsbrott, mot ett barn när barnet är sju år enligt reglerna om preskription är preskriberade som fridskränkingsbrott när barnet är 17 år, medan preskriptionstiden för sexualbrottet börjar löpa när barnet blir 18 år. Det faktum att ett eventuellt fridskränkingsbrott är preskriberat hindrar förstås inte att åklagaren åtar för sexualbrottet först senare.

7.3.4.4 *Sexuellt ofredande*

Ett av de få sexualbrott som är av sådan karaktär att det alltid kan ingå i ett fridskränkingsbrott är sexuellt ofredande (BrB 6:10). Brottet är subsidiärt till övriga bestämmelser i kapitlet och omfattar sådana handlingar med sexuell inriktning som inte är lika ingripande som en sexuell handling i den mening som avses i andra bestämmelser.⁶⁵⁷ Gärningar som utgöra ett sexuellt ofredande är att genom ord eller handlande kränka personens sexuella integritet. När det gäller barn under 15 år kan det

⁶⁵⁴ Prop. 2004/05:45 En ny sexualbrottslagstiftning, s. 97 f. (med hänvisning till prop. 1983/84:105 Om ändringar i brottsbalken m.m. (sexualbrotten), s. 56 och prop. 1994/95:2 Ökat skydd för barn. Ytterligare åtgärder mot sexuella övergrepp m.m., s. 32 f.) samt s. 146.

⁶⁵⁵ Prop. 2004/05:45 En ny sexualbrottslagstiftning, s. 147.

⁶⁵⁶ De särskilda preskriptionsreglerna omfattar våldtäkt mot barn (BrB 6:4), sexuellt utnyttjande av barn (BrB 6:5), sexuellt övergrepp mot barn (BrB 6:6) och utnyttjande av barn för sexuell posering (BrB 6:8) eller försök till sådana brott. Också våldtäkt (BrB 6:1), sexuellt tvång (BrB 6:2), sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning (BrB 6:3) och koppleri (BrB 6:12) omfattas om brottet begåtts mot en person under 18 år.

⁶⁵⁷ Jareborg N. & Friberg, S., m.fl., *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, (2010) s. 104.

också innebära att gärningsmannen förmår barnet att företa eller medverka i en handling med sexuell innebörd.⁶⁵⁸

7.3.5 Brotten i 12 kap. brottsbalken

7.3.5.1 *Allmänt om brotten i 12 kap. brottsbalken*

Brotten i 12 kap. brottsbalken skiljer sig från övriga brott i brottskatalogen för fridskränkingsbrotten genom att brotten i 12 kap. inte riktar sig mot annans liv, hälsa, frihet eller frid utan i stället mot annans egendom eller mot egendom som annan har viss rätt till. Skadegörelse kan sägas ingå i det materiella våld som kan förekomma vid våld i nära relationer. Straffstadgandena i 12 kap. brottsbalken ingår sedan år 2013 i brottskatalogen i fridskränkingsbrotten och ändringen motiverades bl.a. med att skadegörelsebrotten ingår i brottskatalogen för olaga förföljelse (BrB 4:4b) och att det, med hänsyn till systematiken i brottsbalken kunde framstå som inkonsekvent om de inte också ingick i "det mer allvarliga" fridskränkingsbrottet.⁶⁵⁹ Visserligen ansågs skadegörelse kunna bestå av vitt skilda handlingar som medförde att graden av angrepp på den personliga integriteten kunde variera, men detta ansågs inte motivera en annan bedömning i fråga om att skadegörelse skulle kunna ingå i ett fridskränkingsbrott än den som gjorts vid olaga förföljelse.⁶⁶⁰ Trots att skadegörelsebrotten inte i sig utgör ett direkt angrepp på person, så ansågs de, när brottet riktat sig mot en närstående person i syfte att förstöra eller

⁶⁵⁸ Prop. 2004/05:45 En ny sexualbrottslagstiftning, s. 149 f.

⁶⁵⁹ SOU 2011:85 Fridskränkingsbrotten och egenmäktighet med barn, s. 106.

⁶⁶⁰ SOU 2011:85 Fridskränkingsbrotten och egenmäktighet med barn, s. 105 ff. Fridskränkingsutredningens genomgång visade att skadegörelse visserligen inte var vanligt förekommande vid sidan av de gärningar som utgör fridskränkingsbrott, men att det var ett av de vanligaste brotten av de brott som dömts för vid sidan av fridskränkingsbrotten. Praxisgenomgången visade att gärningsmannen, vid sidan av grov fridskränkning eller grov kvinnofridskränkning, dömts också för skadegörelse i 12 fall av 228, se SOU 2011:85, tabell 8 s. 61. Fridskränkingsutredningen hänvisade också till en rapport från Brottsförebyggande rådet som visat att skadegörelse var vanligt förekommande vid förföljelse och trakasserier, s.k. stalkning, BRÅ-rapport 2006:3, Stalkning i Sverige, s. 29 ff. Rapporten utgår från ett regeringsuppdrag för att kartlägga förekomsten av stalkning i Sverige och utfördes innan brottet olaga förföljelse infördes i brottsbalken. BRÅ-rapporten bygger på en intervjustudie med drygt 4 000 slumpmässigt utvalda personer. Av de intervjuade hade nio procent uppgett att de någon gång blivit utsatta för upprepade trakasserier och två tredjedelar av dessa hade blivit utsatt av någon som de var bekant med. Rapporten visade att skadegörelse i samband med brottet olaga förföljelse var vanligt förekommande.

skada dennes egendom, kunna innebära ett angrepp på den utsattes integritet.⁶⁶¹ Som exempel anges i motiven att så ofta kan vara fallet om personliga eller andra föremål såsom kläder, mobiltelefoner, fotografier eller ärvda föremål med ett stort affektionsvärde skadas eller förstörs.⁶⁶² Vidare anges att andra typer av skadegörelsebrott som kan innebära ett angrepp på den personliga integriteten kan vara gärningar som innebär att dörrar och fönster i den utsattes bostad eller hans eller hennes bil skadas eller förstörs.⁶⁶³ Avgörande för om skadegörelsen innebär en integritetskränkning torde med utgångspunkt i det sagda vara det personliga värde föremålet har för den som utsatts snarare än det ekonomiska värdet.

7.3.5.2 Skadegörelse

Skadegörelse i BrB 12:1 innebär att någon förstör eller skadar egendom till men för annans rätt därtill. Under brottsbeskrivningen faller varje orsakande av fysisk skada eller förstörelse som kan tillskrivas en persons handlande (förutsatt ett gärningsculpöst orsakande). Det kan handla om att objektet blir mindre eller inte alls brukbart, funktionsdugligt eller helt förstörs.⁶⁶⁴ Bestämmelsen omfattar förstörelse av både lös och fast egendom och inkluderar t.ex. bostad, möbler och levande djur, men också pengar, kläder, fotografier osv.⁶⁶⁵ Av bestämmelsens ordalydelse framgår att det är tillräckligt att gärningen är till men för annans rätt. Det krävs inte att saken tillhör någon annan.⁶⁶⁶

⁶⁶¹ Prop. 2012/13:108 Förstärkt straffrättsligt skydd vid grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning, s. 14.

⁶⁶² Prop. 2012/13:108 Förstärkt straffrättsligt skydd vid grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning, s. 14.

⁶⁶³ SOU 2011:85, Fridskränkningens brotten och egenmäktighet med barn, s. 105.

⁶⁶⁴ Berggren, N.-O., m.fl., Brottbalken (1 jan 2016, Zeteo), kommentar till 12 kap. 1 §. Jareborg, N. & Friberg, S., m.fl., *Broten mot person och förmögenhetsbrotten*, (2010), s. 306 f.

⁶⁶⁵ Berggren, N.-O., m.fl., Brottbalken (1 jan 2016, Zeteo), kommentar till 12 kap. 1 §. Se även Jareborg, N. & Friberg, S., m.fl., *Broten mot person och förmögenhetsbrotten*, (2010), s. 305. Även urkunder och annat, som kan utsättas för förfalskningsbrott genom fysiska ingrepp utgör skadegörelseobjekt, men om gärningen uppfyller rekvisiten för förfalskningsbrotten i 14 kap. brottbalken, konsumeras skadegörelsen av förfalskningsbrottet.

⁶⁶⁶ Berggren, N.-O., m.fl., Brottbalken (1 jan 2016, Zeteo), kommentar till 12 kap. 5 §. Se även Jareborg, N. & Friberg, S., m.fl., *Broten mot person och förmögenhetsbrotten*, (2010), s. 305. Att skada eller förstöra något som tillhör annan innebär men till hans eller

Också föremål med affektionsvärde eller estetiskt värde för ägaren eller rättighetens innehavare skyddas om det är till men för honom eller henne och om värdet inte är alltför obetydligt eller tillfälligt.⁶⁶⁷ Kan saken med lätthet återställas i ursprungligt skick, vilket t.ex. kan vara fallet med en nedfläckad tröja, anses det inte utgöra sådant men som förutsätts för att skadegörelse ska anses föreligga.⁶⁶⁸

Vid bedömande av om brottet är grovt (BrB 12:3) ska särskilt beaktas om gärningen utgjort fara för någons liv eller hälsa, inneburit stor ekonomisk skada eller annars varit synnerligen kännbar. Är brottet med hänsyn till skadans obetydlighet och omständigheterna i övrigt att anse som ringa aktualiseras i stället bestämmelsen om överkan (BrB 12:2).

Skadegörelse i olika former torde vara ett relativt vanligt förekommande brott vid våld i nära relationer och också i många fall innebära en integritetskränkning för den som utsätts. Frågan kan dock ställas om inte alla brottsliga handlingar, oavsett art, är att anse som integritetskränkande i en sådan kontext som avses med bestämmelsen. I teorin innebär det att tre fall av lindrigare skadegörelse i sig skulle kunna utgöra grund för fridskränkingsbrott. Frågan blir emellertid om, och i så fall under vilka förutsättningar, dessa skulle kunna uppfylla kravet på upprepad kränkning och att gärningarna ska vara ägnade att allvarligt skada självkänslan. Självklart beror det på vilken typ av skadegörelse som avses. Exempelvis torde tre fall av skadegörelse gällande att den utsattes husdjur på olika sätt skadats anses i högre grad allvarligt skada självkänslan än om gärningarna utgjorts av tre fall av förstört porslin eller liknande. Eftersom skadegörelse infördes i brottskatalogen för fridskränkingsbrotten först år 2013 är det svårt att säga om införandet har haft någon effekt avseende åtal för fridskränkingsbrott. Det finns endast ett fåtal fall där skadegörelse har prövats som del i ett åtal om fridskränkingsbrott.⁶⁶⁹

hennes rätt, men också att skada något som tillhör en själv om detta innebär att en rättighet som tillkommer annan går förlorad eller sjunker i värde.

⁶⁶⁷ Berggren, N-O., m.fl., Brottsbalken (1 jan 2016, Zeteo), kommentar till 12 kap. 5 § och 4 kap. 19 §.

⁶⁶⁸ Berggren, N-O., m.fl., Brottsbalken (1 jan 2016, Zeteo), kommentar till 12 kap. 1 §. Jareborg, N. & Friberg, S., m.fl., *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, (2010), s. 306 f.

⁶⁶⁹ Se t.ex. Hovrätten över Skåne och Blekinge, mål nr B 929-16, dom meddelad den 25 maj 2016. Skadegörelsen hade bestått i att mannen vid ett tillfälle tagit sönder ett soffbord och en mobiltelefon tillhörande målsäganden. Vid ett annat tillfälle hade han dragit ned gardinstänger och slängt ut en gryta med mat över stolar och en soffa. Tillsam-

7.3.6 Överträdelse av kontaktförbud

7.3.6.1 *Allmänt om kontaktförbud*

Kontaktförbud, enligt lagen (1988:688) om kontaktförbud, får meddelas om det på grund av särskilda omständigheter finns risk för att den mot vilket förbudet avses gälla kommer att begå brott mot, förfölja eller på annat sätt allvarligt trakassera den som förbudet avses skydda. Lagen infördes år 1988 och hette fram till år 2011 lagen om besöksförbud. Syftet med lagen är att erbjuda ett bättre skydd för personer mot trakasserier och förföljelse och var ett led i regeringens strävan att förbättra skyddet för framförallt kvinnor som utsatts för misshandel och andra övergrepp.⁶⁷⁰ Ett kontaktförbud innebär ett förbud för en person att besöka eller på andra sätt ta kontakt med en annan person eller att följa efter denna (1 §), ett förbud mot att uppehålla sig i den gemensamma bostaden (1a §) och det kan också utvidgas till att avse förbud att uppehålla sig i närheten av personens bostad eller arbetsplats eller annat ställe där den personen brukar vistas (2 §). Särskilt ska beaktas om den mot vilken förbudet avses gälla har begått brott mot någon persons liv, hälsa, frihet eller frid (1 § st. 2).⁶⁷¹

Redan vid tillkomsten av fridskränkingsbrotten övervägdes om överträdelse av kontaktförbud, som då hette besöksförbud, i 24 §, skulle omfattas av bestämmelsens brottskatalog. Övervägande skäl ansågs dock, med hänvisning till bestämmelsens något annorlunda skyddsintresse, tala emot att inkludera brott mot kontaktförbud bland de brott som kan ligga till grund för ett fridskränkingsbrott.⁶⁷² Detta då överträdelsen inte kräver att det uttalas hot eller liknande eller ens att den person som förbudet avser att skydda behöver vara medveten om överträdelsen. Överträdelse av kontaktförbud ansågs snarare vara att betrakta som ett ordningsbrott.⁶⁷³ Vid ändringen av fridskränkingsbrotten år 2013 ansågs att överträdelse

mans med fyra fall av olaga hot och ett fall av misshandel bedömdes gärningarna som grov kvinnofridskränkning.

⁶⁷⁰ Prop. 1987/88:137 Om besöksförbud, s. 1.

⁶⁷¹ Något krav på ett visst tidsmässigt samband mellan tidigare brott och beslut om kontaktförbud föreligger inte men ett brott får normalt sett mindre betydelse för riskbedömningen ju längre tillbaka i tiden det ligger. (prop. 1987/88:137 Om besöksförbud, s. 41.) Sedan 2014 gäller att det inte längre krävs en påtaglig risk för brott för att kontaktförbud avseende den gemensamma bostaden ska kunna meddelas, utan att det är tillräckligt att den risken är konkret och tydlig.

⁶⁷² Prop. 2010/11:45 Förbättrat skydd mot stalkning och riksdagsbeslut 2011-05-04, rskr. 2010/11:236. Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 79.

⁶⁷³ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 79.

av kontaktförbud har ett delvis annat skyddsintresse än övriga brott i brottskatalogen för fridskränkingsbrotten, men att syftet med kontaktförbudet ändå är att skydda den enskilda individen. En överträdelse av ett sådant förbud ansågs därmed kunna innebära en kränkning av den personliga integriteten hos den som förbudet är avsett att skydda och därmed innebära att den drabbades självkänsla skadas.⁶⁷⁴

7.3.6.2 *Överträdelse av kontaktförbud*

Det som ingår i brottskatalogen för fridskränkingsbrottet är själva överträdelsen av kontaktförbudet. Eventuella gärningar som begås i samband med överträdelsen utgör egna brott. Om någon med kontaktförbud skickar ett sms med kränkande innehåll till den som förbudet avser att skydda utgör det en överträdelse av kontaktförbudet genom själva sms:et, medan det kränkande innehållet kan utgöra ett ofredande, enligt BrB 4:7 (åtminstone om det upprepas). Kontaktförbud enligt 1 § tar i första hand sikte på direkta kontakter med den som förbudet avser att skydda, t.ex. genom att söka upp, ringa eller skicka brev till denne. Men också andra åtgärder som sker i kontaktsyfte och som är ägnade att väcka den andra personens uppmärksamhet kan falla in under förbudet.⁶⁷⁵ Ett utvidgat kontaktförbud avser att träffa den som återkommande uppehåller sig i anslutning till någons bostad eller arbetsplats och tar närmast sikte på att någon försöker skrämmas genom att ständigt dyka upp i hans eller hennes närhet utan att ta någon direkt kontakt.⁶⁷⁶ En överträdelse av kontaktförbud kan givetvis begås av den som har kontaktförbud med elektronisk övervakning, på samma sätt som i andra fall. Att denne hindrar den elektroniska övervakningen, t.ex. genom att vägra använda eller sköta utrustningen, utgör däremot inte en överträdelse av kontaktförbudet utan ett hindrande av elektronisk övervakning (25 §).⁶⁷⁷

Av naturliga skäl torde bestämmelsen i första hand gälla tidigare närstående. För att överträdelsen ska anses utgöra ett direkt angrepp mot den personliga integriteten torde det normalt förutsättas att fråga är om

⁶⁷⁴ Prop. 2012/13:108 Förstärkt straffrättsligt skydd vid grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning, s. 13.

⁶⁷⁵ Prop. 1987/88:137 Om besöksförbud, s. 40. Som exempel på vad andra åtgärder kan vara anges att i omedelbar närhet av den som förbudet avser att skydda göra obscena gester mot denne.

⁶⁷⁶ Prop. 1987/88:137 Om besöksförbud, s. 42.

⁶⁷⁷ Prop. 2010/11:45 Förbättrat skydd mot stalkning, s. 86 f.

överträdelse där en direkt eller indirekt kontakt har tagits med den förbudet avser att skydda.⁶⁷⁸ Men också att gärningsmannen ständigt dyker upp utanför bostaden eller på arbetsplatsen, torde i kontexten av att den begås inom ramen för ett fridskränkingsbrott, kunna innebära ett direkt angrepp på den personliga integriteten. Det torde förutsättas att den som förbudet avser att skydda har uppmärksammat överträdelsen.⁶⁷⁹

Om överträdelsen också omfattar hemfridsbrott (BrB 4:6) bör, som nämnts ovan, överträdelsen konsumeras av hemfridsbrottet. Om överträdelsen också innebär ett olaga hot (BrB 4:5) ska i enlighet med NJA 2013 s. 1227 dömas i brottskonkurrens, dvs. för båda brotten.⁶⁸⁰ Det kan däremot ifrågasättas om dessa också ska räknas som två brott vid en sammantagen bedömning av de enskilda brotten som ett fridskränkingsbrott. I NJA 2013 s. 1227 var det fråga om överträdelse av kontaktförbudet i sex fall, samt ett fall av olaga hot. I ljust av de förhållanden under vilka de ägt rum – att han tidigare utsatt målsäganden för kontakter i strid med kontaktförbud samt olaga hot, att han beträffande de i målet

⁶⁷⁸ Med indirekt kontakt menas t.ex. att gärningsmannen ringer den tilltalade men att någon annan svarar, eller att gärningsmannen tar kontakt med annan i hushållet.

⁶⁷⁹ Se NJA 2013 s. 1227. Frågan som prövades av HD var om de gärningar, bl.a. överträdelse av kontaktförbud skulle bedömas som olaga förföljelse enligt BrB 4:4b. A.R. hade meddelats kontaktförbud enligt 1 § och en fråga var om A.R. genom att under en månads tid köra förbi A.P:s hem tagit en sådan kontakt med henne att det utgjorde en överträdelse av kontaktförbudet. Domstolen konstaterar att mannens agerande måste anses vara ett sådant förfarande som ett utvidgat kontaktförbud tar sikte på. Genom att under kort tid passera kvinnans hem ett stort antal gånger ansågs förfarandet ha varit ägnat att påkalla A.P:s uppmärksamhet. Också att A.R. lyst in i hennes bostad med billyktorna och bländat henne när hon skulle gå in till sin bostad ansågs utgöra ett sätt att påkalla uppmärksamhet och skapa en indirekt kontakt med A.P. Gärningarna ansågs innefatta överträdelse av kontaktförbudet.

⁶⁸⁰ Se även prop. 1992/93:141 Om ändring i brottsbalken, s. 31. Jfr även NJA 2008 s. 1010. Också frågan om en överträdelse av kontaktförbudet hade innefattat ett olaga hot togs upp i NJA 2013 s. 1227. HD konstaterar att uttalandet visserligen inte innefattade något uttryckligt hot om brottslig gärning, men att det med beaktande av A.R:s förhållningssätt till A.P. inte kunde uppfattas som något annat än ett förtäckt hot om angrepp mot hennes person. Gärningen bedömdes dels som olaga hot, dels som överträdelse av kontaktförbud. Huruvida dessa bedöms som separata gärningar vid bedömningen av gärningarna som olaga förföljelse (BrB 4:4b) är inte tydligt. I domskälen skriver HD att mannens handlande har innefattat dels ett flertal överträdelse av kontaktförbud som meddelats honom, dels ett olaga hot. Även om vart och ett av brotten varit av relativt lindrigt slag, och endast vid ett tillfälle omfattat direkt kontakt med kvinnan, samt under en relativt begränsad tid, menar HD att de isolerade gärningarna måste ses i ljust av de förhållanden under vilka de har ägt rum. Mannen dömdes för olaga förföljelse. Noteras bör att överträdelse av kontaktförbud vid tiden för brottet ännu inte ingick i brottskatalogen för BrB 4:4a.

aktuella gärningarna i stort sett dagligen under en dryg månad befann sig i närheten av kvinnans bostad (där hon också hade sin näringsverksamhet) och att han fotograferat och kontrollerat bilar som parkerat i närheten av hennes hem, samt bröt mot det kontaktförbud som han meddelats i förhållande till dotter och att han ofredat kvinnans nya pojkvän – ansåg HD att mannen förföljt kvinnan. Men anta i stället att den tilltalade t.ex. vid tre skilda tillfällen, låt säga med någon månads mellanrum, har överträtt kontaktförbudet och vid dessa tre tillfällen direkt eller indirekt hotat målsäganden. I praktiken innebär det sex enskilda gärningar vid tre tillfällen, vilket uppfyller kravet på flera gärningar i BrB 4:4a.⁶⁸¹ Om dessa sedan kan ligga till grund för ett fridskränkingsbrott torde vara beroende av om de kan anses utgöra en upprepad kränkning och varit ägnade att allvarligt skada självkänslan.

7.4 Det karaktäristiska våldet

7.4.1 Inledning

Brott mot närstående skiljer sig i många fall från vad som allmänt betraktas som en typisk misshandel – ett knytnävslag i ansiktet vid ett bråk på stan – och även från de exempel i motiven som beskriver vad som kan utgöra misshandel, ofredande osv. Även om rent fysiskt våld förekommer i stor utsträckning är de sätt på vilka gärningsmannen kränker den utsatta i en närståendesituation många gånger allt annat än typiska till sin karaktär. Bortsett från att det ofta handlar om ett systematiskt beteende mot en person i dennes hem av en närstående person, så skiljer sig också typen av gärningar åt. Det kan röra sig om handlingar som att låta någon stå under rinnande vatten,⁶⁸² eller framför ett öppet fönster en vinternatt,⁶⁸³ att få

⁶⁸¹ Det innebär givetvis inte att ett tillfälle, där den tilltalade har begått t.ex. ett olaga hot och vilken inneburit en överträdelse av kontaktförbud skulle kunna bedömas som fridskränkingsbrott enligt BrB 4:4a. Det skulle visserligen kunna sägas uppfylla bestämmelsens krav på ”flera gärningar”, men brister i att det för brottet ska vara fråga om en upprepad kränkning.

⁶⁸² Exempelen är hämtade ur domar från HD och hovrätter för att illustrera handlingar som ingår i åtal om grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning. Se t.ex. Hovrätten för Västra Sverige, mål nr B 3646-11, dom meddelad 18 november 2011 (iskallt vatten) och Svea Hovrätt, mål nr B 10129-10, dom meddelad 11 januari 2012 (hett vatten). Gärningarna bedömdes i båda fall som misshandel och olaga tvång.

⁶⁸³ Hovrätten över Skåne och Blekinge, mål nr B 2228-12, dom meddelad 11 oktober 2012.

någon att äta papper eller sopor,⁶⁸⁴ att tvinga någon att sova på golvet,⁶⁸⁵ eller att stå med armarna uppsträckta i luften under längre tid.⁶⁸⁶ Frågan som behandlas i detta avsnitt är om fridskränkingsbrottet såsom det idag är konstruerat verkligen fångar de för fenomenet typiska gärningarna?

Det straffrättsliga systemet bygger typiskt sett på enskilda, i tid och rum avgränsade gärningar och kravet på enhetlighet och förutsebarhet är särskilt höga inom straffrätten. Fridskränkingsbrotten i BrB 4:4a tillkom för att möjliggöra en samlad bedömning av gärningar som var för sig är relativt lindriga, men som tillsammans kan utgöra en allvarlig kränkning av den utsatta personen. Kvinnovåldskommissionens förslag till straffrättslig reglering av våld mot närstående baserades på de *beteenden* som i forskningen visat sig vara karaktäristiska för mäns våld mot kvinnor i nära relationer. Bestämmelsen skulle därför inte omfatta särskilda brottstyper i brottsbalken även om vissa brott, t.ex. misshandel och olaga hot, ansågs vara sådana som vanligtvis kunde komma ifråga. Lagstiftaren menade emellertid att det var osannolikt att gärningsmannen, utöver de beteenden som beskrivits av Kvinnovåldskommissionen, inte också begått kriminaliserade gärningar. Bestämmelsen skulle därför utformas utifrån de kriminaliserade gärningar som kunde förekomma vid mäns våld mot kvinnor. Brottskatalogen för fridskränkingsbrottet i BrB 4:4a omfattar därför vissa specifika brottstyper som till sin karaktär anses utgöra en kränkning av den personliga integriteten och som, tillsammans med rekvisiten upprepad kränkning och ägnat att allvarligt skada självkänslan ger en möjlighet att beakta den utsattes hela situation.

För att bestämmelsen i BrB 4:4a överhuvudtaget ska aktualiseras krävs för det första att de handlingar som begåtts utgör brott i brottsbalkens mening. För det andra finns ett krav på att dessa motsvarar något av de i brottskatalogen beskrivna brotten. Mot denna bakgrund kan man fråga sig hur bestämmelsen fungerar, när beteendet inte faller inom ramen för dessa brottstyper eller t.o.m. ligger i gränslandet för vad som utgör ett straffbart beteende?

⁶⁸⁴ Se t.ex. Göta Hovrätt, mål nr B 758-12, dom meddelad 18 april 2012. Gärningen bedömdes som ofredande.

⁶⁸⁵ Se t.ex. Svea Hovrätt, mål nr B 3968-13, dom meddelad 14 juni 2013. Gärningen rubricerades som ofredande.

⁶⁸⁶ Svea Hovrätt, mål nr B 4895-06, dom meddelad 16 augusti 2006. Mannen hade vid flera tillfällen genom hot om att han skulle slå sonen tvingat sonen att stå med händerna mot taket under i vart fall tjugo minuter vid varje tillfälle, samtidigt som han bevakat sonen. Gärningarna bedömdes som olaga tvång.

I det här avsnittet behandlas bestämmelsen i förhållande till de situationer som enligt, främst beteendevetenskaplig forskning, är karaktäristiska för våld i nära relationer, dvs. utifrån den systematiska kränkning lagstiftaren menar att "sådan våld" innebär. Genom exempel från forskning såväl som avgöranden från domstolarna problematiseras de handlingar och situationer som beskrivs i förhållande till de brottsliga gärningar som ingår i brottskatalogen för fridskränkingsbrotten och vilken betydelse straffrättsliga, men också andra regleringar, kan få i förhållande till fridskränkingsbrotten.⁶⁸⁷ Avsnittet kan sägas gå ut på att besvara frågan i vilken utsträckning ett visst, för fridskränkingskontexten karaktäristiskt *beteende*, kan beaktas inom ramen för den nuvarande konstruktionen av fridskränkingsbrotten. Den utsattes situation kan beaktas inom rekvisiten upprepad kränkning och ägnat att allvarligt skada självkänslan vilka behandlas nedan i kap. 8. Avsikten är därför inte att ge en beskrivning av hur de enskilda brotten hanteras i rättstillämpningen utan i stället problematisera vad som utifrån syftet med bestämmelsen kan anses vara utmärkande för de handlingar som beskrivs i forskningen.

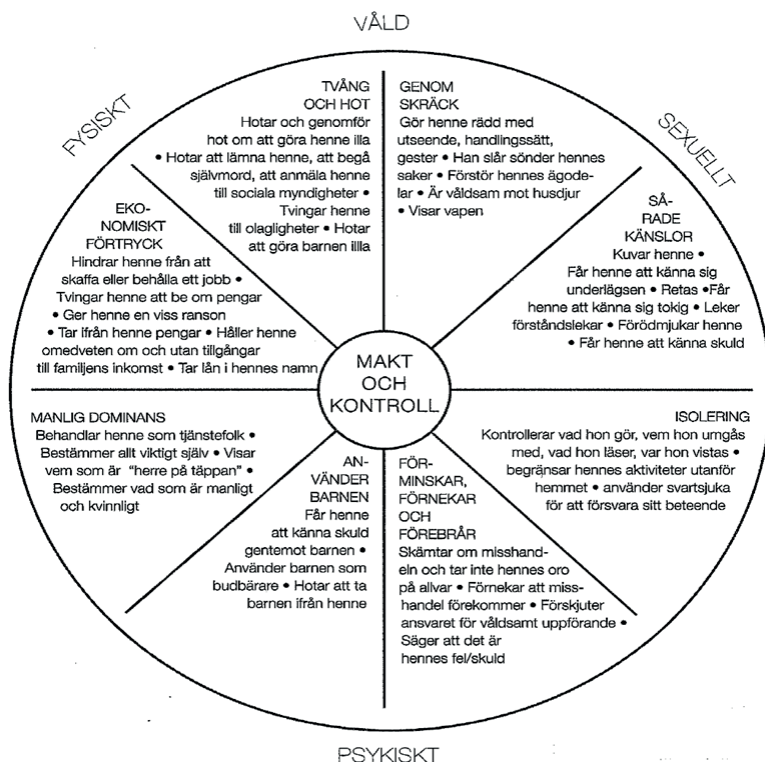
7.4.2 Makt- och kontroll som utgångspunkt

Det finns flera teorier för att förklara våld i nära relationer, och då främst mäns våld mot kvinnor. Våldet beskrivs t.ex. som en maktfråga (strukturell), grundat på det sociala arvet (individualpsykologi) eller som ett uttryck för sammanbrott i parternas kommunikation (socialpsykologi). Säkerligen går det inte att för samtliga fall av partnervåld eller våld mot barn att finna svaret i en given teori men gemensamt för flera teorier är beskrivningarna av våldet som något ständigt närvarande, att det handlar om ett beteendemönster och inte isolerade fall av våld.⁶⁸⁸ Det var också detta beteendemönster som Kvinnovaldskommissionen hänvisade till i sitt förslag till kvinnofridsbrott, ett beteende som också omfatta-

⁶⁸⁷ Exempelen är hämtade från avgöranden från HD och hovrätterna för att illustrera vilka handlingar domstolen har att bedöma och de svårigheter som kan uppkomma. Exempelen går i vissa fall utöver de gärningar som åklagaren beskriver och kan framkomma genom målsägandes berättelse och syftar i dessa fall till att beskriva den kontext lagstiftaren åsyftade vid införandet av BrB 4:4a. Frågor som domstolen har att ta ställning till är därför bl.a. hur sådana gärningar ska rubriceras men också om gärningarna sammantaget är sådana att de utgör en upprepad kränkning ägnad att allvarligt skada självkänslan och därmed ska bedömas som ett fridskränkingsbrott.

⁶⁸⁸ Se t.ex. Pence, E. & Paymar, M., *Duluthmodellen: utvecklingsprogram för män som misshandlar*, s. 11–14.

de gärningar som inte var straffbara enligt gällande rätt men som i en fridskränkningskontext skulle utgöra brott.⁶⁸⁹ Ett sådant beteendemönster kan illustreras genom det så kallade makt- och kontrollhjulet, en modell som bygger på en teori om våldet som maktmedel. Modellen är en av flera som skildrar det primära våldsbeteende som upplevts av kvinnor som lever, eller har levt, med män som misshandlar.⁶⁹⁰

Figur 1.1 Makt- och kontrollhjulet är avsedd att visa beteenden som utöver de rent fysiska och sexuella våldet beskrivs som karaktäristiska för våld i nära relationer. Modellen härstammar från Duluthmodellen, som grundar sig på att våld används för att kontrollera människors beteende, men används och reproduceras inom en stor del av våldsforskningen.

⁶⁸⁹ SOU 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 300 ff.

⁶⁹⁰ Se t.ex. Pence, E. & Paymar, M., Duluthmodellen: utvecklingsprogram för män som misshandlar, s. 11–14. Hämtad ur Helena Dahlström, Gruppen som vittne: traumabehandling i grupp med kvinnor som utsatts för könsrelaterat våld, (2009).

Modellen visar beteenden som utöver det rent fysiska och sexuella våldet är vanliga i relationer där det förekommer våld, men vilka många gånger är svåra att hänföra till brott i brottsbalken.⁶⁹¹ Enligt modellen omfattar våld inte bara det fysiska våldet utan en stor del handlar om det psykiska våldet och den kontroll som utövas av gärningsmannen, dvs. det som Kvinnovaldskommissionen refererar till som "psykisk terror" och som t.ex. handlar om att på olika sätt begränsa livsutrymmet för den utsatta. Syftet bakom bestämmelsen om fridskränkningssbrotten var att kunna beakta det samlade beteendets straffvärde vid upprepade systematiska kränkningar av närstående också när gärningarna, sedda var för sig, är av lindrigare art. Även om flera av handlingarna som beskrivs i modellen är kriminaliserade som t.ex. olaga hot, saknar handlingarna i flera fall en motsvarighet i ett brott i brottsbalken. Dessa kan också framstå som relativt bagatellartade om de ses som isolerade händelser men kan sett utifrån bestämmelsen syfte förklara eller illustrera den utsatthet offret ofta befinner sig i.

I avsnitt 7.3, om de enskilda brotten, väcktes frågan om vissa brott är tillräckligt kvalificerade för att ensamma, om än vid flera tillfällen, tillsammans kan ligga till grund för bedömningen av gärningarna som ett fridskränkningssbrott. I slutänden blir avgörande om gärningarna kan anses vara ett led i en upprepad kränkning av den utsatta och ägnade att allvarligt skada dennes självkänsla, men för att överhuvudtaget komma till den bedömningen måste de handlingar som begåtts utgöra brott enligt fridskränkningssbrottens brottskatalog. Det väcker i sin tur frågor om dels vilka beteenden som kan anses utgöra en straffbar gärning, dels var den nedre gränsen går för när flera enskilda brott uppfyller rekvisitet *flera gärningar* enligt BrB 4:4a.

7.4.3 Med sikte på de lindrigare brotten

Vid tillkomsten av fridskränkningssbrotten hade mäns våld mot kvinnor uppmärksammat som ett allvarligt samhällsproblem. Forskningen visade att det främst var det samlade beteendet och inte isolerade händelser

⁶⁹¹ Duluthmodellen avser mäns våld mot kvinnor och bygger på teorin om våldet som maktmedel. Våldet används i avsikt att få kontroll över kvinnan och har inte sina orsaker i emotionella problem som bristande impuls kontroll, bristande självkänsla eller bristande förmåga att kommunicera. Senare forskning har utvecklat liknande modeller när det t.ex. gäller våld mot barn eller våld i samkönade relationer. Dessa skiljer sig inte markant i fråga om handlingar varför dessa inte presenteras närmare här.

av våld som karaktäriserade den utsattes situation varför också gärningar av helt lindrig art kunde utgöra en allvarlig kränkning av den personliga integriteten när de ingick i ett sådant mönster. Ett uttalat syfte bakom bestämmelsen om fridskränkingsbrotten i BrB 4:4a var därför att möjliggöra att det inom det straffrättsliga systemet skulle kunna gå att beakta det samlade beteendets straffvärde också när gärningarna var av lindrigare art.

Trots att bestämmelsen tar sikte på de lindrigare brotten torde det i praktiken krävas någon slags kvalificering av gärningarna för att åklagaren ska stämma in för grov fridskränkning och inte för de enskilda brotten. En riktlinje torde kunna hämtas ur motiven där det angående upprepad kränkning anges att rekvisitet bör bedömas med utgångspunkt i gärningarnas karaktär. Ju allvarligare de enskilda gärningarna är, desto färre gärningar krävs för att kränkningen ska anses som upprepad.⁶⁹² Vilka gärningar som anses mer kvalificerade eller hur många gärningar av lindrigare art, t.ex. ofredande (BrB 4:7) som krävs för att dessa sammantagna ska kunna utgöra grund för åtal om fridskränkingsbrott är däremot oklart. Även om bestämmelsens krav på flera gärningar i teorin är uppfyllt genom t.ex. tre fall av ofredande, så torde det i praktiken inte förekomma att detta anses tillräckligt utan att också mer allvarliga gärningar förekommit vid sidan av dessa.

Utifrån det beteendemönster som beskrivs i forskningen kan de handlingar som förekommer delas in i tre teman – det fysiska, det sexuella och det psykiska våldet. Även om samtliga tre områden är intressanta och kan problematiseras utifrån ett fridskränkingsperspektiv är både det fysiska och sexuella våldet klart reglerat i brottsbalken och de aktualiserar därför sällan frågan om gärningarna överhuvudtaget är straffbara. När det gäller det psykiska våldet kan detta däremot avse en mängd olika handlingar där det i vissa fall är tydligt att handlingen är straffbar men där det många gånger handlar om beteenden som svårigen passar in i det straffrättsliga systemet. Om det ändå skulle omfattas handlar det många gånger om det lindrigare brottet ofredande.

⁶⁹² Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 132.

7.4.4 Det psykiska våldet – en palett av gärningar

Att våldet förklaras som ett beteendemönster och inte som isolerade händelser av våld ger en förståelse för termer som psykisk terror och psykisk misshandel.⁶⁹³ Våldet beskrivs som att personen successivt bryts ned genom gärningsmannens kontroll. Det kan t.ex. handla om att begränsa aktiviteter och umgänge, om att förödmjuka och förlöjliga, om hot om att lämna partnern eller lämna bort barnen, eller om hot om att gärningsmannen ska ta sitt eget liv. När det gäller det psykiska våldet – det som bryter ned och det som i forskningen lyfts fram som det som utgör själva beteendemönstret – är detta ofta svårare att sätta in i ett straffrättsligt sammanhang än när det rör sig om fysisk misshandel eller sexuella övergrepp.

Att en person befinner sig i en situation som gemene man skulle beskriva som psykisk misshandel behöver inte innebära att brott har förövats. Av förarbetena till brottsbalken framgår att "[f]ramkallande av blott psykiskt lidande faller utanför området för misshandel".⁶⁹⁴ Däremot ansågs, under vissa förutsättningar, psykiskt våld vara straffbart som misshandel med hänvisning till bestämmelsens rekvisit *sjukdom*, med ett krav på att handlingen medfört en medicinskt påvisbar effekt, t.ex. psykisk chock eller neuros.⁶⁹⁵ I förarbetena till fridskränkningssbrotten anges att det vid mindre allvarliga former av psykiskt våld torde vara svårt att påvisa att en medicinsk effekt har ett sådant samband med våldet att det skulle medföra straffansvar men att det vid allvarligare former av psykiskt våld kan vara möjligt att bevisa att de medicinskt påvisbara effekterna har ett sådant samband med våldet.⁶⁹⁶

Hur kan då det som beskrivs som den största kränkningen beaktas i det straffrättsliga systemet? För att en gärning ska kunna anses utgöra (psykisk) misshandel krävs att gärningen orsakat den psykiska effekten, dvs. att det finns ett orsakssamband mellan gärningen och effekten och

⁶⁹³ SOU 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 22.

⁶⁹⁴ SOU 1953:14 Förslag till brottsbalk, s. 134.

⁶⁹⁵ SOU 1953:14 Förslag till brottsbalk, s. 134 f. I förarbetena angavs sinnessjukdom, psykisk invaliditet eller annat sådant psykiskt lidande som medför en medicinskt påvisbar effekt, t.ex. en psykisk chock som exempel på sjukdom. Se också Berggren, N.-O., m.fl., Brottsbalken (1 jan 2016, Zeteo), kommentar till 3 kap. 5 §. Se även Jareborg, N., *Brotten, H. 1, Grundbegrepp; brotten mot person*, 2 u. (1984), s. 190.

⁶⁹⁶ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 75.

att gärningsmannen haft uppsåt både till gärningen och den åstadkomna effekten.

Även om vissa former av svårare psykisk påverkan ska falla in under misshandelsbegreppet, kan brottsbeskrivningen ge anledning till viss tvekan med hänsyn till gränsdragningen mellan fysiskt och psykiskt lidande. För att det ska vara fråga om misshandel krävs, som nämnts ovan, att det psykiska lidandet har en medicinskt påvisbar effekt och att både orsaken till lidandet och själva effekten är täckta av gärningsmannens uppsåt. Även om en sådan effekt har uppstått kan därför förutses att det ofta kommer att vara svårt att styrka ett orsakssammanhang och svårt att styrka att erforderligt uppsåt föreligger.

Vissa handlingar av nu diskuterat slag som inte faller in under misshandelsbrottet kan ändå föranleda ansvar enligt någon av bestämmelserna i 4 eller 5 kap. brottsbalken. Här bör noteras att 5 kap. brottsbalken inte ingår i brottskatalogen för fridskränkningssbrotten.⁶⁹⁷

Ett ofredande (BrB 4:7) kan begås genom att handgripligen antasta eller att genom ett hänsynslöst beteende ofreda annan. För att det ska vara fråga om ett ofredande genom hänsynslöst beteende krävs enligt motiven till bestämmelsen att gärningen enligt vanliga värderingar kan sägas utgöra en kännbar fridskränkning och beteendet ge uttryck för hänsynslöshet.⁶⁹⁸ Som exempel på vad som kan utgöra ofredande genom hänsynslöst beteende, anges i motiven, att kasta sten eller föra oljud. Att vid ett tillfälle kalla någon för "slampa" eller "hora" torde kunna medföra ett psykiskt lidande och skulle som isolerad händelse visserligen kunna anses vara ett uttryck för hänsynslöshet men passar svårigen in i vad som kan utgöra en kännbar fridskränkning och därmed ofredande. Däremot kan under vissa omständigheter upprepade förolämpningar i form av kränkande tillmälen utgöra ofredande. I de flesta fall kommer det dock att kunna ifrågasättas om enstaka yttranden alls utgör en straffbar gärning.⁶⁹⁹

⁶⁹⁷ Se nedan avsnitt 7.6.3.

⁶⁹⁸ SOU 1953:14 Förslag till brottsbalk, s. 169.

⁶⁹⁹ Se dock SOU 2016:7 Integritet och straffskydd, s. 469 om förslag på en ändrad lydelse av förolämpningsbrottet (BrB 5:9). Enligt förslaget ska straffansvaret gälla den som genom beskyllning, nedsättande uttalande eller förödmjukande beteende agerar mot någon annan på ett sätt som är ägnat att kränka den andres självkänsla eller värdighet. Om möjligheten att bedöma enstaka yttranden som ofredande (BrB 4:7) sägs att avgörande för om ett yttrande ska vara straffbart måste vara dess innehåll, sammanhanget och sättet på vilket det framförs. (s. 391 ff.).

7.4.5 Kontrollera och förstöra

Att kontrollera den utsattes förehavanden genom att begränsa rörelsefriheten eller tvinga honom eller henne att tåla eller underlåta något kan aktualisera bestämmelserna om olaga frihetsberövande (BrB 4:2), olaga tvång (BrB 4:4) eller ofredande (BrB 4:7). Många av de handlingar som kan aktualiseras skulle däremot i en kontext utanför våld i nära relationer kunna ses som en ömhetsbetygelse, t.ex. att personen varje dag väntar utanför jobbet, och i vart fall inte ses som en straffbar gärning. De fall där ett sådant beteende skulle kunna utgöra ett brott är framför allt när gärningsmannen meddelats ett kontaktförbud och gärningen anses utgöra en överträdelse av förbudet.⁷⁰⁰

Att skadegörelsebrotten sedan 2013 ingår i brottskatalogen för fridskränkingsbrotten kan ses som öppning för att även andra brottstyper än de som enligt straffrättslig tradition anses utgöra ett angrepp av den personliga integriteten kan utgöra en kränkning om gärningarna förövas i den kontext som förutsätts för att fridskränkingsbrotten ska vara tillämpliga. Att gärningsmannen eldar upp kläder eller andra personliga ägodelar i syfte att skada torde inte innebära en mindre integritetskränkning än t.ex. en knuff.⁷⁰¹

Något som inte framfördes vid införandet av skadegörelsebrotten i brottskatalogen för fridskränkingsbrotten, men som lyfts fram i annan forskning, är att gärningsmannen i samband med kränkningar av en närstående också kan använda våld mot offrets, eller gemensamma, djur som ett medel för att kränka offret och stärka kontrollen.⁷⁰² Att skadegörelsebrottet numera ingår får därmed anses bidra till att bestämmelsen ytterligare motsvarar sådana gärningar som beskrivs som karaktäristiska för våldet.

⁷⁰⁰ Om överträdelse av kontaktförbud, se avsnitt 7.3.6.

⁷⁰¹ Se t.ex. Hovrätten för Övre Norrland, mål nr B 910-14, dom meddelad 27 april 2015. Se även Hovrätten över Skåne och Blekinge, mål nr B 2663-13, dom meddelad 8 april 2014.

⁷⁰² Om skadan på djuret inte omfattas av bestämmelsen om djurplågeri i BrB 16:13 kan detta falla in under skadegörelse. Organisationen Djurens rätt anförde t.ex. i sitt remissyttrande att det inte är ovanligt att gärningsmannen i samband med kränkningar av en närstående också använder våld mot offrets djur. (Prop. 2012/13:108 Förstärkt straffrättsligt skydd vid grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning, s. 14). Se även Diesen, C. & Diesen, E., *Övergrepp mot kvinnor och barn*, (2013), och Holmberg, C., *Husbondens röst; om våld mot djur i misshandelsituationer*, (2004).

7.5 Avgränsning av tillämpningsområdet

7.5.1 Inledning

Som visats ovan är ett första krav för att fridskränkningsbrott ska aktualiseras att de handlingar som begåtts utgör brott enligt någon av de bestämmelser som anges i brottskatalogen för fridskränkningsbrottet, dvs. att gärningarna utgör brott enligt 3, 4, 6 eller 12 kap. brottsbalken eller överträdelse av kontaktförbud. Men detta i sig är inte tillräckligt för att de enskilda gärningarna ska kunna ingå i ett fridskränkningsbrott. Andra faktorer som kan påverka om de enskilda gärningarna kan utgöra grunden för ett fridskränkningsbrott är å ena sidan rubriceringen av det enskilda brottet och å andra sidan, även om detta tydligt hänger samman med rubriceringen, frågor om konkurrens. Gradindelningen av brotten i olika svårhetsgrader, t.ex. att en misshandel bedöms som ringa brott, brott av normalgraden eller grov misshandel, kan på olika sätt påverka om de enskilda gärningarna, tillsammans med de särskilda rekvisiten, ska bedömas som fridskränkningsbrott. Vidare är flera av brotten i brottskatalogen för fridskränkningsbrotten av sådan karaktär att de ska dömas för särskilt vid sidan av ett eventuellt fridskränkningsbrott. Dessa kan därför inte bidra till konstruktionen av ett fridskränkningsbrott. Avsnittet behandlar frågan om vilka faktorer vid gradindelning av brott som kan ha betydelse dels för bedömningen av de enskilda brotten, dels för bedömningen av dessa som grund för ett fridskränkningsbrott. I samband med detta uppkommer också frågan om vad som händer när vissa gärningar bedöms som så allvarliga att de ska dömas för särskilt och därmed faller utanför bestämmelsens tillämpningsområde.

7.5.2 Betydelsen av rubricering som grund för fridskränkningsbrott

Gradindelning av brott kan på olika sätt påverka bedömningen av enskilda gärningar som ett fridskränkningsbrott. Rubriceringen kan innebära att ett brott ska dömas för särskilt och därmed inte ingå vid bedömningen av fridskränkningsbrott. Detta kan i sin tur leda till att de gärningar som återstår inte är tillräckligt många eller kvalificerade för att bestämmelsens krav på flera gärningar är uppfyllt. Omvänt kan en strängare rubricering, t.ex. att en gärning bedöms som misshandel av normalgraden i stället för som ringa misshandel medföra en kvalificering av de gärningar som kan

ingå i fridskränkingsbrottet, vilket i sin tur kan medföra att det inte krävs lika många gärningar för att de sammantagna ska konstituera brott enligt BrB 4:4a.

7.5.2.1 Principer för gradindelning av brott

I vissa fall kan den omständigheten att brott har begåtts mot en närstående, eller annan skyddslös person medföra att brottet bedöms enligt en allvarigare svårhetsgrad än vad som annars hade varit fallet. HD har i bl.a. NJA 2011 s. 89 särskilt behandlat principerna för gradindelning av brott. Fallet rörde frågan om en misshandel var att bedöma som grovt brott eller som synnerligen grovt brott enligt den då nya straffskalan för synnerligen grov misshandel.⁷⁰³ HD konstaterade att utgångspunkten för till vilken svårhetsgrad ett visst brott är att hänföra är den aktuella straffbestämmelsens utformning. Domstolen framhöll emellertid också att också faktorer som inte har direkt anknytning till de grundläggande rekvisiten för brottet kan vara av betydelse för gradindelningen och att detta kan framgå av de omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömningen av ett brott som grovt brott. Sådana omständigheter, när det gäller misshandel, kan vara att våldet tillgripits som medel för ett visst ändamål, som ofta kan innebära att våldet är allvarigare än om våldet är impulsstyrt. Ett uttryck för särskild hänsynslöshet eller råhet kan också enligt HD vara att gärningen företagits i direkt avsikt att skada eller plåga. Som exempel anges att våldet utförts under särskilt integritetskränkande former, att våldet riktat sig mot ett barn, handikappade eller andra skyddslösa personer eller att våldsutövningen fortsatt efter det att den utsatte blivit försvarslös.

Utifrån de principer som HD anger så skulle sådana omständigheter som att en gärning företas i direkt avsikt att skada eller plåga eller att det är fråga om våld mot en skyddslös person, vilket oftast torde vara fallet vid fridskränkingsbrott, göra att förutsättning för att hänföra brottet till

⁷⁰³ NJA 2011 s. 89. Två män stod åtalade för att ha slagit och sparkat omkull en ung man, varpå de fortsatt sparka mot dennes kropp och huvud. Efter att ha lämnat platsen en kort stund återvände de och fortsatte misshandeln och gjorde i samband med det uttalanden om att offret skulle dö. Den unga mannen fick hjärnskakning, brott på ansiktets skelett och ett flertal revbensbrott och skadorna bedömdes som livshotande. Frågan i HD var om gärningen var att bedöma som grov, eller synnerligen grov misshandel. Männens ansågs genom misshandeln visserligen ha visat särskild hänsynslöshet och råhet, men ansågs inte ha varit så kvalificerad att den, tillsammans med skadorna, var att anse som synnerligen grov.

en grövre straffskala föreligger. En förutsättning för att sådana omständigheter ska kunna beaktas är dock naturligtvis, vilket också framhålls av HD, att de grundläggande rekvisiten för den aktuella bestämmelsen är uppfyllda.

7.5.2.2 *Närstående som försvårande omständighet*

När det gäller brott mot närstående får möjligheten att hänföra brott till en grövre straffskala särskild betydelse. Att det förhållande att brottet riktat sig mot en närstående kan utgöra en sådan särskild omständighet som ska beaktas vid gradindelningen framgår av motiven till flera bestämmelser. I motiven till ändringen av brottet grov misshandel (BrB 3:6) framgår detta särskilt tydligt.

Vidare råder ingen tvekan om att våldshandlingar mot den som är fysiskt väsentligt svagare – t.ex. ett litet barn eller en äldre person – ofta framstår som verkligen kvalificerad misshandel, även om våldet inte varit livsfarligt eller skadorna så svåra att misshandeln enbart på dessa grunder kan anses som grov. Vid kvinnomisshandel – som i regel också avser fysiskt svagare personer – består våldet ofta av örffilar, knytnävslag och sparkar och är inte sällan förenade med hot. De synliga skadorna kan vara begränsade till blåmärken, svullnader, frakturer eller mindre tandskador. Pågår misshandeln under en längre tid utgör den ett led i upprepade och allvarliga övergrepp, framstår den ändå som utslag av särskild brutalitet. Det försvårande momentet vid denna typ av misshandel ligger främst i den påtagliga integritetskränkning – liksom i det förhållandet att våldet ofta är psykiskt nedbrytande till sin karaktär.⁷⁰⁴

Samma förhållningssätt återfinns i ett flertal bestämmelser där det vid bedömningen av om ett brott är grovt särskilt ska beaktas om gärningsmannen visat särskild hänsynslöshet. Vid införandet av en särskild straffskala för grovt olaga hot ansågs faktorer av betydelse, förutom hotets innebörd och hur akut det framstod, vara att hotet riktats mot någon i en särskilt skyddslös ställning eller att det var fråga om upprepade allvarliga hot.⁷⁰⁵

Vid införandet av fridskränkingsbrotten påpekades att den då gällande lagstiftningen i viss utsträckning medgav att hänsyn kunde tas till den särskilda utsatthet som följde av att offret var en närstående person

⁷⁰⁴ Prop. 1987/88:14 Om ändring i brottsbalken (grov misshandel och grov stöld), s. 5 f.

⁷⁰⁵ Prop. 1992/93:141 Om ändring i brottsbalken, s. 31.

och att domstolarnas praxis också tydde på att så gjordes.⁷⁰⁶ Behovet av att uppgradera straffvärdet också för de fall där grovt brott inte bedömdes föreligga ansågs dock finnas eftersom kränkningarna i dessa fall ofta bestod av upprepade relativt lindriga gärningar.⁷⁰⁷

Den omständigheten att ett misshandelsbrott har begåtts mot en närstående kan göra att gärningen är att bedöma som grov med hänvisning till den i BrB 3:6 särskilt nämnda omständigheten att gärningsmannen visat *särskild hänsynslöshet eller råhet*.⁷⁰⁸ Detsamma gäller den gradindelningsfråga som rör gränsen mellan misshandel, ringa brott, och misshandel av normalgraden där vägledning kan hämtas i de försvårande omständigheter som anges i BrB 29:2. I motiven till ändringen avseende grov misshandel 1988 anges att våldshandlingar mot den som är fysiskt väsentligt svagare, t.ex. ett barn, ofta framstår som verkligt kvalificerade, även om våldet inte varit livsfarligt eller skadorna så svåra att misshandeln enbart på dessa grunder kan anses som grov.⁷⁰⁹ Särskilt försvårande ansågs också kvinnomisshandel vara. Särskilt i de fall där misshandeln skett vid upprepade tillfällen ansågs den försvårande omständigheten främst ligga i den påtagliga integritetskränkning sådan misshandel innebär samt i det förhållande att våldet ofta är psykiskt nedbrytande till sin karaktär.⁷¹⁰

Möjligheten att beakta att fysiskt våld begåtts mot närstående vid bedömning av brottets svårhetsgrad finns alltså. Om denna möjlighet används i någon större utsträckning är svårt att säga. I propositionen till fridskränkningsbrotten anges att domstolarnas praxis tyder på att domstolarna vid grövre brott bedömer upprepade misshandel mot en närstående eller tidigare närstående som grov i de fall det fanns skäl för det. Om samma hänsyn togs när de enskilda gärningarna inte nådde upp till den nivån kunde dock ifrågasättas.⁷¹¹ Jareborg och Zila menar att frågan

⁷⁰⁶ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 75.

⁷⁰⁷ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 75 f.

⁷⁰⁸ Prop. 1987/88:14 Om ändring i brottsbalken (grov misshandel och grov stöld), s. 5 f.

⁷⁰⁹ Prop. 1987/88:14 Om ändring i brottsbalken (grov misshandel och grov stöld), s. 5 f. Genom ändringen av rekvisitet *synnerlig hänsynslöshet* till *särskild hänsynslöshet* vid grov misshandel skulle domstolarna ges en anvisning om att tillämpa ett något mindre restriktivt synsätt när det gällde att kvalificera misshandelsbrott som grovt. Framförallt gällde detta sådana faktorer som att misshandeln varit oprovocerad och långvarig, att den varit påtagligt integritetskränkande eller att den riktade sig mot skyddslösa personer – främst äldre och barn, men också kvinnor i nära relationer.

⁷¹⁰ Prop. 1987/88:14 Om ändring i brottsbalken (grov misshandel och grov stöld), s. 6.

⁷¹¹ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 76 f.

om straffvärdet för brott mot närstående kvinnor är högre än mot andra vuxna torde "besvaras jakande" i underrättspraxis, åtminstone när det gäller att bedöma ringa misshandel som misshandel av normalgraden. De menar däremot att det är tveksamt om straffmätningen inom ramen för brott av normalgraden påverkas.⁷¹² Burman menar att den omständigheten att offret varit en närstående inte utgör någon framträdande faktor vid brottsrubriceringen eller vid bedömningen av straffvärdet för misshandel.⁷¹³ Burman pekar på ett fall där omständigheten har åberopats i försvårande riktning, vilket härrör från tiden innan införandet av fridskränkningssbrotten. Även om våldet varit begränsat och skadorna förhållandevis lindriga, ansågs misshandeln inte kunna bedömas som ringa med hänsyn till att det varit fråga om upprepade övergrepp mot en nära anhörig.⁷¹⁴

7.5.2.3 Närstående som förmildrande omständighet

När det gäller att bedöma gärningars straffbarhet, kan omständigheter som provokation, alkoholmissbruk eller andra omständigheter göra att gärningar bedöms som mindre grova eller inte straffbara. Särskilt tydligt blir gränsdragningsproblematiken när det gäller förmildrande omständigheter när det gäller brott mot barn i förhållande till föräldrars rätt att uppföstra och skyldighet att utöva tillsyn över barnet.

7.5.2.3.1 Tillrättavisning eller misshandel – kopplingen mellan brottsbalken och föräldrabalken

Agaförbudet i FB 6:1 anger att barn inte får utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.⁷¹⁵ Med kroppslig bestraffning avses våld i bestraffningssyfte, dvs. åtgärder som riktas mot barnet i efterhand för något som det har gjort eller underlåtit.⁷¹⁶ Förbudet har ansetts innebära ett klarläggande av att aga mot barn är brottsligt om motsvaran-

⁷¹² Jareborg, N. & Zila, J., Straffrättens påföljdslära, 4 u. (2014), s. 115.

⁷¹³ Burman, M., *Straffrätt och mäns våld mot kvinnor: om straffrättens förmåga att producera jämställdhet*, (2006), s. 174 ff.

⁷¹⁴ NJA 1988 s. 156.

⁷¹⁵ Prop. 1981/82:168 Om vårdnad och umgänge m.m. Föräldrars rätt att aga sina barn avskaffades 1966. Ett absolut förbud infördes 1979 i FB 6:1 och fick sin nuvarande utformning 1983. Redan år 1957, i och med upphävandet av stadgandet i SL 14:16, kunde missbruk av aganderätten beivras även då endast lindrig misshandel förekommit.

⁷¹⁶ Berggren, N-O., m.fl., Brottsbalken (1 jan 2016, Zeteo), kommentar till 3 kap. 5 §.

de handling mot en annan person är straffbar som misshandel.⁷¹⁷ Enligt FB 6:2 har föräldrar ett ansvar och en skyldighet att se till att barn står under uppsikt. I förarbetena sägs också att föräldrar måste ha en viss rätt att övervinna fysiskt motstånd för att kunna utöva sin fostran av barnet utan att det ska medföra straffansvar.⁷¹⁸ Bortsett från vad som skulle kunna vara fallet i en nödsituation och skyldigheten att utsätta barn för smärtsam läkarvård, torde inte andra ingripanden vara tillåtna än sådana som annars skulle utgöra ett tämligen lindrigt fall av ringa misshandel.⁷¹⁹

För att misshandel i brottsbalkens mening ska föreligga krävs att barnet tillfogats kroppsskada, sjukdom eller smärta (BrB 3:5). Med smärta avses ett fysiskt lidande som inte är alltför obetydligt, dvs. att den kroppsliga störningen inte har varit alltför lindrig eller hastigt övergående.⁷²⁰ I förarbetena till införandet av agaförbudet anges däremot att förbudet omfattar varje handling som medför att barnet tillfogas kroppsskada eller smärta, även om störningen är av helt lindrig eller hastigt övergående karaktär.⁷²¹ Agaförbudet går därmed utöver det straffbara området för misshandel. I straffrättsligt hänseende kan dock sådana misshandelsliknande gärningar som inte medfört kroppsskada, sjukdom eller mer än lindrig eller hastigt övergående smärta aktualisera ansvar enligt bestämmelsen om ofredande (BrB 4:7).⁷²² En förutsättning för att en misshandelsgärning ska kunna konstituera fridskränkingsbrott är därmed att handlingen är otillåten. I flera fall som rör barn har domstolarna behandlat gränsdragningsfrågan mellan vad som utgör en tillåten och en otillåten gärning. Var gränsen går för vad som är en tillrättavisning av ett barn och misshandel är inte tydlig.

HD har i NJA 2003 s. 537 uttalat att "[e]n systematisk användning av aga som uppfostringsmetod får anses vara en klart försvårande omständighet även om smärtan eller skadan i varje enskilt fall skulle vara ringa".⁷²³

⁷¹⁷ Prop. 1978/79:67 Om förbud mot aga, s. 31 f.

⁷¹⁸ Prop. 1978/79:67 Om förbud mot aga, s. 31 f.

⁷¹⁹ Jareborg, N. & Friberg, S., m.fl., *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, (2010), s. 25.

⁷²⁰ SOU 1953:14 Förslag till brottsbalk, s. 135. Se även Berggren, N-O., m.fl., *Brottsbalken* (1 jan 2016, Zetee), kommentaren till 3 kap. 5 §.

⁷²¹ Prop. 1978/79:67 Om förbud mot aga, s. 7.

⁷²² SOU 1953:14 Förslag till brottsbalk, s. 135.

⁷²³ NJA 2003 s. 537. I fallet var fråga om en mamma genom aga gjort sig skyldig till misshandel av normalgraden eller ringa brott. Mamman hade tilldelat sin 9-åriga son ett flertal slag med en stekspade i trä på rumpan och på låren, vilket orsakat smärta, rodnad

I ett annat uppmärksammat fall bedömde tingsrätten att den örfil och knuff som pappan gett styvdottern efter hon hade spottad på honom, inte utgjorde en kroppslig bestraffning utan en ”befogad tillrättavisning”.⁷²⁴ I hovrätten bedömdes gärningen som ringa misshandel.⁷²⁵

Flera exempel förekommer i underrättsavgörandena där föräldrar som står åtalade för grov fridskränkning förnekar brott med hänvisning att det varit fråga om tillrättavisningar. Som exempel kan nämnas en pappa som stod åtalad för grov fridskränkning av sina fyra barn men förnekade brott med hänvisning till att han endast tillrättaviserat barnen i uppfostrings-syfte. Den tilltalade medgav att dessa tillrättavisningar bl.a. hade handlat om örfilar, att han dragit dem i håret samt i öronen och vid vissa tillfällen löst sparkat till dem när de inte gjort som han sade. Den tilltalade medgav också att han vid något enstaka tillfälle kunde ha utdelat slag i ansiktet, men menade att tillrättavisningarna endast varit milda och att det inte kunde ha gjort ont på barnen. Domstolen ansåg att mannens agerande utgjorde misshandel och ofredande av barnen och han dömdes för grov fridskränkning mot tre av barnen och för ringa misshandel, mot det fjärde barnet.⁷²⁶ Att de gärningar som riktats mot det fjärde barnet bedömdes som ringa misshandel berodde på att vissa gärningar begångna mot detta barn föll bort på grund av preskription. I andra fall har upprepade gärningar mot barnen ansetts tillåtliga med hänvisning till föräldrarnas uppfostringsansvar.

7.5.2.4 Rubriceringens påverkan på fridskränkingsbrottet

När det gäller fridskränkingsbrott kan främst två olika problemställningar som avser gradindelning och rubricering av brott lyftas. För det första har vid fridskränkingsbrotten medgetts vissa, ibland betydande, lättnader i gärningsbeskrivningen i form av att åklagaren inte i detalj

och ett mindre blåmärke. HD konstaterar att aga inte är en tillåten uppfostringsmetod även om agan utgör en enstaka händelse och inte ingår som ett led i en uppfostringsmetod, men att den tilltalades gärning endast orsakat smärta och skada av helt lindrig art och i en för henne pressad situation varför misshandlen skulle betecknas som ringa.

⁷²⁴ Tingsrätten ansåg att den gällande regleringen ”i och för sig ansetts innebära ett klarläggande att aga mot barn är brottsligt” men att det inte kan ”undvikas att en vårdnadshavare i även de mest harmoniska familjeförhållanden nödgas till ett visst fysiskt tvång för att till exempel fullfölja en tillsägelse”.

⁷²⁵ Hovrätten för Västra Sverige, mål nr B 4445-04, dom meddelad 4 maj 2005.

⁷²⁶ Göta Hovrätt, mål nr B 979-12, dom meddelad 2 juli 2012.

behöver beskriva var och en av kränkningarna. Av detta följer att gärningarna till viss del kan vara relativt oprecisa både vad gäller tidpunkt och plats, men också beträffande vad gärningen inneburit. Inte sällan är det också oklart vilka gärningar domstolen anser föreligger. I ett sådant fall torde det vara uteslutet att hänföra gärningarna till en grovre straffskala utifrån att de begåtts mot en närstående eller företagits i direkt avsikt att skada eller plåga den som utsätts, även om kontexten i sig utgör en särskild integritetskränkning. För det andra torde ett barn i förhållande till en vuxen alltid vara att anse som försvarslös och det gäller särskilt om det rör sig om en situation i vilken båda föräldrarna utsätter barnet för övergrepp av olika slag. I ett sådant fall skulle ett särskilt hänsynslöst beteende alltid kunna utgöras dels av att brottet begås mot ett barn, dels av att brottet är särskilt integritetskränkande då barnets utsätts av de som också står för trygghet och tillit, men också det förhållandet att det förövats av flera, dvs. båda föräldrarna torde ha betydelse.⁷²⁷

Ett exempel på de problem som kan uppstå vid bedömningen av enskilda gärningar som ett fridskränkingsbrott får illustrera hur rubriceringen av en och samma gärning kan påverka huruvida ett fridskränkingsbrott är förövat eller ej. Åklagaren stämmer in för grov fridskränkning. Åtalet omfattar två fall av misshandel och två fall av ofredande. Det krav på flera brottsliga gärningar som följer av 4 kap. 4 a § brottsbalken är då uppfyllt. Av motiven till bestämmelsen framgår att bedömningen av om gärningarna utgör en upprepad kränkning görs utifrån gärningarnas karaktär: ju allvarligare brott desto färre gärningar torde krävas.⁷²⁸ För att gärningarna ska anses vara ägnade att allvarligt skada självkänslan krävs enligt motiven en viss kvalificering av de brottsliga gärningarna och när det gäller de mer lindriga brotten kan det ske genom att gärningarna ingår i ett mönster som sammantaget leder till att den kränkta personens självkänsla skadas allvarligt.⁷²⁹

- Om domstolen i detta fall bedömer misshandelsgärningarna som grova brott med hänvisning till att brottet begåtts mot en närstående i hemmet, så ska det dömas särskilt för dessa brott i konkurrens med

⁷²⁷ Andersson, Malou & Kaldal, Anna, *Barn som utsatts för våld inom familjen – Kartläggning av brottmålsavgöranden från tingsrätt*. Ett uppdrag åt Barnrättighetsutredningen (Skr. 2013:08 och Dir 2014:86). Kartläggningen offentliggjordes i samband med att kommittén redovisade uppdraget den 11 mars 2016.

⁷²⁸ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 133.

⁷²⁹ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 133.

eventuella övriga brott. Fridskränkingsbrottet kan då endast bygga på två fall av ofredande. Dessa torde emellertid varken nå upp till kravet på upprepad kränkning eller att allvarligt skada självkänslan.

- Om domstolen bedömer de två misshandelsgärningarna som brott av normalgraden så torde dessa vara att anse som kvalificerade gärningar som tillsammans med två fall av ofredande, om andra förutsättningar är uppfyllda, skulle kunna utgöra en upprepad kränkning och vara ägnade att allvarligt skada självkänslan.
- Om domstolen i stället bedömer de två misshandelsfallen som ringa brott, så föreligger fortfarande förutsättningen flera brottsliga gärningar. Däremot så kan ifrågasättas om gärningarna är tillräckligt kvalificerade eller visar på ett sådant mönster som sammantaget leder till att den kränkta personens bryts ned, att de utgör en upprepad kränkning, eller är ägnade att allvarligt skada självkänslan.
- Om domstolen inte anser att misshandelsgärningarna ska bedömas som misshandel, men att de ändå inneburit en kännbar fridskränkning kommer det att bli fråga om fyra fall av ofredande. Också här uppkommer frågan om dessa är tillräckligt kvalificerade för att utgöra en upprepad kränkning av den utsatta, eller om det är tillräckligt för att de ska vara ägnade att allvarligt skada självkänslan.
- Om domstolen inte anser uppsåt till misshandeln bevisat och därför bedömer gärningarna som vållande till kroppsskada (BrB 3:8) torde endast (de ursprungliga) ofredandebrotten kunna ingå i en konstruktion av ett fridskränkingsbrott. Vållande till kroppsskada är ett *oakt-samhetsbrott* vilket med hänsyn till det krav på uppsåt som uppställs vid fridskränkingsbrotten torde falla utanför bestämmelsens tillämpningsområde. De återstående gärningarna (två fall av ofredande) torde inte vara tillräckliga för att utgöra en upprepad kränkning.

Frågan om rubriceringens påverkan på straffvärdet handlar egentligen inte om avgränsningen av fridskränkingsbrottens tillämpning, men jag har ändå ansett att det är värdefullt att ta upp straffvärdefrågan i samband med rubriceringsfrågan. Om tillräckligt många gärningar föreligger för att det ska vara möjligt att konstruera ett fridskränkingsbrott torde den omständighet att det också finns andra gärningar för vilka det döms särskilt ha betydelse när det gäller det samlade straffvärdet av de begångna gärningarna. De gärningar som bedöms som fridskränkingsbrott bedöms då enligt straffskalan för BrB 4:4a och de gärningar som

döms för särskilt bedöms enligt straffskalan för det enskilda brottet. Att vissa gärningar döms för särskilt kan då innebära att det sammanlagda straffvärdet blir högre än om gärningen ingått i fridskränkingsbrottet.

7.5.2.5 Särskilt om opreciserade gärningar

Utmärkande för fridskränkingsbrotten i BrB 4:4a är att brottsligheten avser liknande brott som, åtminstone om man ser till det bakomliggande syftet, ofta pågått i stor omfattning och under en längre tid. Situationen i sig gör därför att det kan vara svårt för en person som har utsatts för upprepade kränkningar att i detalj beskriva när, var och hur dessa kränkningar har skett. Mot denna bakgrund och att den föreslagna brottskonstruktionen innebär att de handlingar som omfattades av BrB 4:4a ska ses som ett brott, och därmed tillmätas ett sammantaget straffvärde, har ansetts befogat med en förenkling avseende kravet på individualisering och precisering av de enskilda gärningarna i åklagarens gärningsbeskrivning.⁷³⁰ Av motiven till bestämmelsen framgår att faktorer som omfattning, frekvens och vanemässighet kan vara av stor betydelse vid bedömningen av brottet när det betraktas som en enhet, men att åklagaren i förhållande till sådana faktorer inte behöver individualisera och bevisa varje enskild händelse.⁷³¹

I gärningsbeskrivningar för åtal om fridskränkingsbrott förekommer mot denna bakgrund, inte sällan, som ovan nämnts, vid sidan av påståenden om mer preciserade gärningar, beskrivningar som innebär att gärningsmannen under den tid åtalet avser, vid ett flertal tillfällen misshandlat eller ofredat målsäganden. En fråga som har diskuterats i doktrinen är hur sådana opreciserade gärningar ska bedömas och på vilket sätt de kan ingå i domstolens prövning. Beviskravet ställt utom rimligt tvivel gäller i alla brottmål, varför frågan uppkommer om det kan finnas processuellt grundade hinder mot en lagstiftningsmodell som t.ex. medger lättnader i gärningsbeskrivningens utformning avseende individualisering av gärningar.⁷³²

⁷³⁰ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 75 ff., med hänvisning till NJA 1991 s. 83 och NJA 1992, s. 446.

⁷³¹ Prop. 1997/98:55, Kvinnofrid, s. 80 f.

⁷³² Se t.ex. Heuman, L., "Är vaga och oklara gärningsbeskrivningar godtagbara enligt Europakonventionen?", i JT 2005–06, s. 536–548. Lars Heuman menar att intresset av en effektiv straffrättskipning talar för att man i praktiken måste acceptera en viss mån av obestämthet, men att det måste finnas förutsättningar för den åtalade att försvara sig på

Legalitetsprincipen innebär att rekvisiten, dvs. de förutsättningar som uppställs för att en gärning ska anses brottslig, ska formuleras på ett sätt som inte lämnar allt för stort utrymme för tolkning. Vidare följer av det s.k. analogiförbudet att en bestämmelse inte får tillämpas på fall som inte omfattas av dess lydelse, något som hänger ihop med den tilltalades rättssäkerhetsintressen.⁷³³ Dessa intressen innebär bl.a. att den tilltalade, för att kunna förbereda sitt försvar, har rätt att veta vad han eller hon står åtalad för.⁷³⁴ Detta ska också konkretiseras i åklagarens gärningsbeskrivning. Av RB 45:4 p. 3 framgår att åklagaren i sin stämningsansökan ska ange den brottsliga gärningen med uppgift om tid och plats och dess förövande samt de omständigheter som behövs för dess kännetecknande, det s.k. *preciseringskravet*. Av art. 6:3a EKMR framgår att den anklagade utan dröjsmål och i detalj ska bli underrättad om innebörden av och grunden för anklagelsen mot honom.⁷³⁵ Ett syfte med preciseringskravet är därför att den enskilda gärningen ska kunna individualiseras för att särskilja den från andra gärningar och därmed ge den tilltalade möjlighet att förbereda sitt försvar.

Frågan hur preciserad en gärningsbeskrivning måste vara för att uppfylla kraven i RB 45:4 p. 3 och art. 6 EKMR får en särskild betydelse i de situationer som fridskränkningssbrotten avser, där det till grund för åtalet åberopats att den tilltalade vid upprepade tillfällen under en längre tid begått flera övergrepp av likartat slag mot målsäganden.

HD har vid flera tillfällen behandlat frågan om preciseringskravet vid upprepad brottslighet. Det har i dessa fall både rört hur precist en enskild gärning måste anges samt hur varje enskilt brottstillfälle behöver preciseras när det rört sig om upprepad och långvarig brottslighet.⁷³⁶ I dessa fall har HD tillåtit en lättnad i kravet på precision. HD har anförts att om den brottsliga gärningen är tillräckligt tydligt angiven kan en viss lättnad

alla punkter. Se också Lehrberg, E., "Något om tids- och rumsangivelser i gärningsbeskrivningar – särskilt vid åtal för grov (kvinno)fridskränkning", i Kleinman, J., Westberg, P., och Carlsson, S., Festschrift till Lars Heuman, (2008), s. 293–326. Elisabeth Lehrberg utgår i sin artikel från Heumans artikel och diskuterar denna i förhållande till BrB 4:4a.

⁷³³ Leijonhufvud, M. & Wennberg, S., *Straffansvar*, u 8, s. 29 f.

⁷³⁴ Se t.ex. Diesen, C., *Bevisprövning i brottmål*, 2 u. (2015), s. 120 ff.

⁷³⁵ "Promptly and in detail". Europakonventionen gäller sedan 1995 som lag i Sverige, se lag (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

⁷³⁶ NJA 1991 s. 83, NJA 1992 s. 446, NJA 1993 s. 616, NJA 2003 s. 486, NJA 2004 s. 437.

medges när det gäller tidpunkt och plats för övergreppet.⁷³⁷ I fall som rör många och upprepade övergrepp kan den tilltalade fällas till ansvar för ett obestämt antal gärningar även om varje enskild gärning inte har blivit fullständigt utredd. HD anför dock att det torde förutsätta att åtminstone några gärningar kan konkretiseras.⁷³⁸

I dessa fall har det dock varit fråga om ett flertal individualiserade och preciserade gärningar och därutöver till tid och tillvägagångssätt delvis opreciserade gärningarna. I förarbetena till fridskränkningssbrotten förefaller man också ha förutsatt att det krävs att åtminstone några konkreta gärningar kan specificeras.⁷³⁹ HD har vidare i ett senare avgörande upprepat att det kan vara godtagbart att till grund för en fällande dom lägga, förutom vissa detaljerat beskrivna och tidsbestämda gärningar, ytterligare gärningar av likartat slag som begåtts under en viss tidsperiod och där exakt tidpunkt, plats och kanske även tillvägagångssätt för respektive gärning hålls mera öppna.⁷⁴⁰

Att sådana opreciserade gärningar kan visa på ett återkommande mönster torde vara tämligen oproblematiskt. Däremot kan givetvis ifrågasättas om inte också dessa gärningar måste kunna vara styrkta för att de ska kunna ligga till grund för ett fridskränkningssbrott. Det torde i så fall krävas att den enskilda gärningen på något sätt kan individualiseras.

7.6 Hänsyn som bör tas vid en utvidgning av brottskatalogen

7.6.1 Inledning

Detta kapitel har behandlat vilka gärningar som anses vara karaktäristiska för våld i nära relationer och hur avgränsningen till vissa särskilda brottstyper har motiverats. I detta avsnitt redogörs kortfattat för de ställningstaganden som ligger till grund för utformningen av bestämmelsens brottskatalog. Vidare diskuteras de krav som böra uppfyllas för att en straffbar handling ska kunna omfattas av brottskatalogen och hur de avgränsningar som gjorts kan påverka bestämmelsens tillämplighet.

⁷³⁷ NJA 1991 s. 83 och NJA 1992 s. 446.

⁷³⁸ NJA 1993 s. 616.

⁷³⁹ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 75 f.

⁷⁴⁰ NJA 2004 s. 437 med hänvisning till NJA 1991 s. 83.

7.6.2 Ett direkt angrepp på den personliga integriteten

En utgångspunkt vid lagstiftningsarbetet var att fridskränkingsbrottet skulle omfatta sådana straffbara gärningar som typiskt sett kan ingå i en kränkning av en närstående person och där skyddsintresset är den personliga integriteten. Ett införande av nya brott eller brottstyper, måste därför, åtminstone om man vill hålla fast vid grundtanken med bestämmelsen, *passa in*, eller fungera i enheten av vad som kan anses utgöra ett direkt angrepp på den personliga integriteten. Eventuella brott som inkluderas i brottskatalogen ska därför vara av samma, eller liknande, art som dem som redan ingår. Av förarbetena till 2013 års ändring av fridskränkingsbrotten framgår att brottstyper som ska läggas till brottskatalogen för fridskränkingsbrotten måste utgöra ett liknande angrepp på den personliga integriteten som de brottstyper som redan ingår och att brottstyper som väsentligen syftar till att skydda ett annat intresse därför inte bör omfattas.⁷⁴¹

Den ursprungliga bestämmelsen omfattade brott enligt 3, 4 och 6 kap. brottsbalken. Fridskränkingsutredningens översyn av bestämmelsen och dess tillämpning, medförde en utvidgning av brottskatalogen för fridskränkingsbrotten.⁷⁴² Från och med 1 juli 2013 ingår också skadegörelsebrotten i 12 kap. brottsbalken samt överträdelse av kontaktförbud enligt 24 § lag (1988:68) om kontaktförbud, i syfte att förstärka det straffrättsliga skyddet.⁷⁴³ Dessa brott ansågs visserligen ha ett något annat skyddsintresse men de ansågs likväl i fridskränkingskontexten kunna utgöra ett direkt angrepp på den personliga integriteten. Att inkludera dessa brott i brottskatalogen för fridskränkingsbrotten ansågs kunna bidra till att syftet med lagstiftningen tillgodoses på ett bättre sätt, bl.a. genom att man på ett tydligare sätt får möjlighet att beakta den utsattes hela situation.⁷⁴⁴

⁷⁴¹ Prop. 2012/13:108, Förstärkt straffrättsligt skydd vid grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning, s. 13.

⁷⁴² Prop. 2012/13:108, Förstärkt straffrättsligt skydd vid grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning.

⁷⁴³ Prop. 2012/13:108, Förstärkt straffrättsligt skydd vid grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning, s. 10.

⁷⁴⁴ SOU 2011:85, Fridskränkingsbrotten och egenmäktighet med barn, s. 98. Anledningen till att just skadegörelse och överträdelse av kontaktförbud inkluderades i brottskatalogen för fridskränkingsbrotten var att den praxisgenomgång som utredningen gjort visade att det var dessa brott som, vid sidan av övergrepp i rättssak, var vanligast förekommande vid sidan av fridskränkingsbrotten.

Det sagda har emellertid inte bara betydelse för vilka brottstyper som potentiellt kan inkluderas i BrB 4:4a, utan det innebär också att vissa brott som visserligen kan ingå i fridskränkningsbrottet med hänsyn till att de är brott som ingår i brottskatalogen, och inte är så allvarliga att de ska dömas för särskilt, likväl kanske inte kan anses vara sådana angrepp på den personliga integriteten att de duger för att enskilt eller tillsammans med andra brott ligga till grund för ett fridskränkingsbrott.

7.6.3 Brottsbalken är ”typiska” men som inte ingår i fridskränkingsbrotten

Ärekränkingsbrotten i 5 kap. brottsbalken ingår inte i brottskatalogen för fridskränkingsbrotten även om sådana brott, särskilt förolämpning i form av t.ex. nedsättande tillmälen, torde vara vanligt förekommande i de situationer som bestämmelsen om fridskränkingsbrotten avser att täcka.⁷⁴⁵ Frågan om ärekränkingsbrott enligt 5 kap. brottsbalken bör ingå i brottskatalogen för fridskränkingsbrotten har varit uppe för diskussion både vid införandet av fridskränkingsbrotten och senare. I Kvinnovaldskommissionens förslag till kvinnofridsbrott ansågs ärekränkingsbrotten och då särskilt förolämpning, vara sådana typiska gärningar som förekommer vid våld i nära relation och som därför skulle omfattas av bestämmelsen.⁷⁴⁶ Med hänvisning till åtalsbegränsningarna avseende brotten i 5 kap. brottsbalken ifrågasattes emellertid i propositionen nyttan av att inkludera sådana brott i den nya straffbestämmelsen. Regeringen fann att en lämplig avgränsning var sådana gärningar som avses i 3, 4 och 6 kap. brottsbalken och att lämna ärekränkingsbrotten utanför bestämmelsen.⁷⁴⁷

Frågan om ärekränkingsbrotten togs upp igen av Fridskränkingsutredningen 2010. Utredningen konstaterade att sådana uttalanden som konstituerar förtal och förolämpning torde vara vanligt förekommande i en fridskränkingskontext och att det torde kunna förutsättas att kränkande och nedsättande tillmälen som äger rum inom ramen för ett fridskränkingsbrott bidrar till att den upprepade kränkningen av per-

⁷⁴⁵ Se SOU 2011:85 Fridskränkingsbrotten och egenmäktighet med barn, där Fridskränkingsutredningens praxisgenomgång visade att kränkande tillmälen var vanligt förekommande och där frågan behandlas särskilt.

⁷⁴⁶ SOU 1995:60 Kvinnofrid, s. 307 och s. 411.

⁷⁴⁷ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 78.

sonens integritet blir extra kännbar och förstärker angreppet mot personens självkänsla.⁷⁴⁸ Vidare ansågs ärekränkingsbrotten utgöra ett sådant angrepp på den personliga integriteten som i och för sig skulle kunna ingå i fridskränkingsbrotten och därigenom bättre tillgodose målsättningen med fridskränkingsbrotten. Trots det ansågs det att ärekränkingsbrotten inte skulle omfattas då det för en effektiv lagstiftning krävdes att de särskilda åtalsreglerna ändrades, vilket inte ansågs befogat.⁷⁴⁹

Flera remissinstanser, och senare även Lagrådet, ansåg att det fanns goda skäl att även inkludera ärekränkingsbrotten i fridskränkingsbrotten. I sammanhanget hänvisades bl.a. till att förolämpningar av olika slag är vanligt förekommande i sådana situationer som avses med bestämmelsen.⁷⁵⁰ Vidare ansågs målsägandens hela situation bättre kunna beaktas om också handlingar enligt 5 kap. brottsbalken ingick i brottskatalogen.⁷⁵¹ Regeringen konstaterade att det stod klart att kränkande och nedsättande tillmälen var relativt vanligt förekommande i samband med grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning. Skäl som enligt regeringen talade för att låta ärekränkingsbrotten omfattas var bl.a. att även om kriminaliseringen tog sikte på den missaktning som kunde följa av sådana uppgifter så innebar de samtidigt ett angrepp på offrets integritet. I sak höll alltså regeringen med de remissinstanser som menat att ärekränkingsbrotten borde inkluderas. Frågan om ärekränkingsbrotten borde kunna utgöra ett fridskränkingsbrott blev därför beroende av i vilken utsträckning ärekränkingsbrotten i allmänhet borde ligga under allmänt åtal. De skäl som tidigare anförts, dvs. en hänvisning till åtalsbe-

⁷⁴⁸ SOU 2011:85 Fridskränkingsbrotten och egenmäktighet med barn, s. 110.

⁷⁴⁹ SOU 2011:85 Fridskränkingsbrotten och egenmäktighet med barn, s. 110.

⁷⁵⁰ Prop. 2012/13:108 Förstärkt straffrättsligt skydd vid grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning, bilaga 4, Lagrådets yttrande, s. 28.

⁷⁵¹ Se bl.a. remissyttrande från Hovrätten för Övre Norrland, 2012-05-16, Dnr 17/12, JU 2012/424/L5. Hovrätten föreslår i sitt yttrande att brottskonstruktionen för fridskränkingsbrottet ska göras om till en mer självständig brottstyp genom att brottet, såsom Kvinnovaldskommisionen föreslagit, görs perdurerande. På detta sätt kan, enligt hovrätten, de särskilda rekvisiten göras till huvudrekvisit vilket medför att åklagaren inte åtalar för en serie enskilda gärningar, utan i stället för den upprepade kränkning som pågått under den angivna tiden. Därmed skulle åklagaren i gärningsbeskrivningen omnämna alla de enskilda kränkningar, inklusive ärekränkningar, som målsäganden utsatts för.

gränsningsreglerna ansågs dock alltjämt tala emot att ärekränkningsbrotten skulle ingå i brottskatalogen för BrB 4:4a.⁷⁵²

Det kan diskuteras om vad det är som begränsar fridskränkingsbrottet till vissa specifika brott. Den som befinner sig i den särskilt utsatta situationen uppfattar troligtvis det som en integritetskränkning att bli kallad vid olika öknamn. Sådana kränkande tillmälen torde troligtvis också förstärka en redan utsatt situation. Huvudskälet till att ärekränkingsbrotten inte har tagits med i BrB 4:4a synes därför vara de särskilda åtalsregler som gäller för dem.

Om begränsningen av åtalsreglerna i BrB 5:5 egentligen utgör ett så stort problem att det av den anledningen inte är möjligt att låta ärekränkingsbrotten ingå kan diskuteras. Inledningsvis torde kunna sägas att det under alla omständigheter inte skulle finnas något hinder mot att ta in ärekränkingsbrotten i processen i de fall då målsäganden angivit dessa brott till åtal och brotten har förövats i en fridskränkingskontext. Vidare kan diskuteras om åtalsbegränsningarna överhuvudtaget bör anses vara relevanta vid en diskussion om vad som kan ingå i fridskränkingsbrotten. Åtalsreglerna i 5 kap. brottsbalken har ju, lika lite som andra åtalsregler, något att göra med frågan huruvida brott har förövats. När någon har utsatts för förtal har alltså brott enligt 5 kap. förövats oberoende av huruvida målsäganden anmäler detta. Om dessa brott också uppfyller kraven i BrB 4:4a har – givet att vi nu föreställer oss att 5 kap. ingår i BrB 4:4a – ett fridskränkingsbrott förövats. För *detta brott* finns inga åtalsprövningsregler. Sammantaget framstår det som långt ifrån givet att de åtalsprövningsregler som gäller för enskilda brott bör utgöra ett hinder mot att inkludera dem i BrB 4:4a.

Att vissa andra brott, t.ex. egendomsbrott i 8 och 9 kap. brottsbalken och övergrepp i rättssak (BrB 17:10) inte ingår i brottskatalogen för fridskränkingsbrotten har bl.a. motiverats med att de inte utgör ett direkt angrepp på den personliga integriteten eller i vart fall att de i huvudsak har ett annat skyddsintresse än den personliga integriteten. Det är emellertid inte självklart att brotten inte kan utgöra ett angrepp på den personliga integriteten. Exempelvis torde olika förmögenhetsbrott ofta uppfattas som ett direkt angrepp på person när de begås i en fridskränkingskontext. Här kan t.ex. hänvisas till fall där gärningsmannen egenmäktigt bestämmer över den utsatte personens egendom (t.ex. tar ifrån

⁷⁵² Prop. 2012/13:108 Förstärkt straffrättsligt skydd vid grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning, s. 14 f.

personen pengar och andra tillhörigheter som behövs för att kunna leva fritt). I sammanhanget kan framhållas att det förhållandet att ett visst brott inkluderas i BrB 4:4a inte nödvändigtvis innebär att brottet måste bedömas som en del av fridskränkningsbrottet varje gång det förövas. Ett tillgreppsbrott kan ju t.ex. ske öppet för att visa den utsatte att den inte har någon ekonomisk frihet eller ske helt dolt för den utsatte. I det senare fallet skulle det svårligen kunna beaktas vid en bedömning enligt BrB 4:4a även om tillgreppsbrotten i och för sig ingick i bestämmelsen.

Om övergrepp i rättssak skulle ingå i brottskatalogen för fridskränkningsbrotten diskuterades vid 2013 års ändring. Anledningen till denna diskussion var att övergrepp i rättssak, utöver skadegörelse och överträdelse av kontaktförbud, var ett av de vanligast förekommande brotten vid sidan av ett fridskränkingsbrott i Fridskränkningens utredningens praxisgenomgång.⁷⁵³ Övergrepp i rättssak ansågs dock ha ett något annat skyddsintresse, varför det inte skulle införas i brottskatalogen för fridskränkingsbrottet. Slutsatsen skulle också kunna motiveras med att det sätt på vilket gärningsmannen begår övergrepp i rättssak i regel innefattar andra brott riktade mot offret självt, såsom misshandel, olaga hot eller ofredande och dessa brott kan ju under alla omständigheter beaktas inom ramen för BrB 4:4a.

7.6.4 Konsekvenser för straffvärdet

Ett syfte med fridskränkingsbrotten var att lindrigare gärningar genom konstruktionen ska kunna åsättas ett högre straffvärde än om de bedöms som enskilda gärningar. Införandet av skadegörelsebrotten och överträdelse av kontaktförbud ansågs innebära att den utsattes hela situation på ett tydligare sätt kunde beaktas.⁷⁵⁴ Ett införande av ett nytt brott i brottskatalogen för fridskränkingsbrotten kan, men behöver inte, innebära att det försvårande vid våld i nära relationer ytterligare kan beaktas genom ett högre straffvärde.

⁷⁵³ SOU 2011:85 Fridskränkingsbrotten och egenmäktighet med barn, s. 59 f. Det gällde då de brott som inte ingår i brottskatalogen för BrB 4:4a, dvs. inte utgör brott enligt 3, 4 eller 6 kap. brottsbalken. Det vanligast förekommande brottet vid sidan av de brott som kunde konstitueras ett fridskränkingsbrott, var våldtäkt (BrB 6:1), vilket ingår i brottskatalogen för BrB 4:4a, men som enligt regler om konkurrens ska dömas för särskilt.

⁷⁵⁴ Prop. 2012/13:108 Förstärkt straffrättsligt skydd vid grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning, s. 21.

Visserligen kan det förhållandet att ett brott införs i katalogen i BrB 4:4a innebära att fler gärningar kan bedömas som fridskränkingsbrott, genom att det tillförs ett nytt brott som kan ingå. Detta har emellertid betydelse endast i de fall där ”övriga brott” inte själva är tillräckligt i antal. I de situationer där det konkreta fallet redan inkluderar ett tillräckligt antal brottsliga gärningar torde den straffvärdehöjande effekten av att det är möjligt att inkludera ytterligare gärningar inte vara särskilt stor. Det är då inte alldeles självklart att den straffvärdehöjande effekten blir större än den hade blivit om de tillkommande gärningarna inte hade ingått i fridskränkingsbrottet och det i stället hade dömts särskilt för dessa gärningar.

Eftersom flera omständigheter har betydelse för straffvärdet är det svårt att göra en bedömning av om, och hur, straffvärdet påverkas av att gärningar, t.ex. tre fall av misshandel, bedöms som enskilda gärningar eller som fridskränkingsbrott. Brott som det ska dömas för särskilt vid sidan av ett fridskränkingsbrott, torde regelmässigt medföra en höjning av den samlade brottslighetens straffvärde, men också här beror naturligtvis utfallet på omständigheterna i det enskilda fallet.

7.7 Sammanfattning

Brottskatalogen i fridskränkingsbrotten i BrB 4:4a är, med undantag för överträdelse av kontaktförbud, inte avgränsat till särskilda bestämmelser i de kapitel som omfattas av brottskatalogen. Det innebär emellertid inte att alla brott som ingår i dessa kapitel kan ingå i konstruktionen av ett fridskränkingsbrott. I praktiken är flera brott till sin natur sådana att de inte kan ingå i ett fridskränkingsbrott, t.ex. arbetsmiljöbrott. Vidare är ett flertal brott sådana som enligt reglerna om konkurrens ska dömas för särskilt. Härutöver påverkar rubriceringen av brott huruvida dessa ska dömas för särskilt, kvalificeras som en del i fridskränkingsbrottet eller göra att gärningarna inte är tillräckligt kvalificerade för att dessa tillsammans ska kunna bedömas som fridskränkingsbrott.

Brottsbeskrivningen i BrB 4:4a anger uttryckligen att de brott som kan göra att bestämmelsen aktualiseras ska falla in under 3, 4, 6 eller 12 kap. brottsbalken eller utgöra en överträdelse av meddelat kontaktförbud

enligt 24 § lagen (1988:688) om kontaktförbud.⁷⁵⁵ Därmed finns ett krav på att de gärningar som kan ligga till grund för ett fridskränkingsbrott ska omfattas av en viss brottstyp, dvs. att gärningarna ska utgöra brott enligt något av de i bestämmelsen uppräknade kapitlen. Åtskilliga av de brott som finns i 3, 4 och 6 kapitlet kommer i praktiken aldrig att ingå eftersom de antingen ska dömas för särskilt eller utgör brott som sällan eller aldrig utgör ett sådant integritetsintrång som avses med bestämmelsen i BrB 4:4a.

Den nuvarande konstruktionen innebär att många av de gärningar som enligt kvinnovåldskommissionen karaktäriserade fridskränkingskontexten inte kommer att läggas till grund för brottet (annat än möjligen indirekt via ägnad att-rekvisitet). Det kan diskuteras om inte detta är ett problem. Bestämmelsen fångar inte fullt ut det den är avsedd att fånga. Samtidigt kanske man får acceptera att allt inte går att göra med strafflagstiftning.

Begränsningen till vissa brottstyper gör att flera brott i brottsbalken som är vanligt förekommande vid våld mot närstående exkluderas. De brott som ingår i fridskränkingsbrotten anses vara sådana som innebär en kränkning av den personliga integriteten. Av motiven framgår att brottstyper som ska läggas till måste utgöra ett liknande angrepp på den personliga integriteten som de brottstyper som redan ingår i brottskatalogen och att brottstyper som väsentligen syftar till att skydda ett annat intresse därför inte bör omfattas.⁷⁵⁶ Man kan ställa sig frågan om inte alla brott som begås i kontexten våld i nära relationer utgör en kränkning av den personliga integriteten? Skadegörelse ansågs i ljuset av kontexten utgöra en sådan kränkning medan t.ex. förmögenhetsbrott och övergrepp i rättsak i huvudsak ansågs ha ett annat skyddsintresse och därför inte skulle ingå i brottskatalogen för fridskränkingsbrottet.

Som framgått av kapitlet genom de exempel som angetts, kan de gärningar som i forskningen beskrivs som ett beteendemönster och som ligger till grund för bestämmelsen om fridskränkingsbrotten, i vissa fall utgöra brott men i andra fall utgöra handlingar som ligger utanför eller i vart fall i utkanterna av det straffrättsliga systemet. Grunden för att

⁷⁵⁵ Prop. 2012/13:108 Förstärkt straffrättsligt skydd vid grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning. Bestämmelsen ändrades den 1 juli 2013 och omfattar nu även skadegörelsebrotten i 12 kap. brottsbalken och överträdelse av kontaktförbud.

⁷⁵⁶ Prop. 2012/13:108 Förstärkt straffrättsligt skydd vid grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning, s. 13.

fridskränkingsbrottet överhuvudtaget ska aktualiseras är att flera i sig kriminaliserade gärningar är uppe till domstolens prövning samtidigt. Även om själva beteendemönstret i sig kan beaktas vid rekvisiten upprepade kränkning och ägnat att allvarligt skada självkänslan förutsätts, för att bestämmelsen ska kunna tillämpas, att det finns ett visst antal gärningar som utgör brott enligt brottskatalogen för fridskränkingsbrotten. Utöver detta finns andra faktorer som kan påverka om enskilda brottsliga gärningar kan, eller inte kan, utgöra fridskränkingsbrott.

Man kan fråga sig om den straffrättsliga regleringen gällande våld i nära relationer tillräckligt kan fånga de för situationen typiska gärningarna. Även om bestämmelsen måste anses innebära att domstolen genom fridskränkingsbrotten kan ta hänsyn till en bredare bild av verkligheten än vad som tidigare var fallet så kan konstateras att konstruktionen av fridskränkingsbrotten inte fullt ut kan anses fånga det identifierade samhällsproblemet. Kopplingen till specifika brottsliga gärningar som dessutom ska utgöra brott enligt vissa kapitel i brottsbalken innebär ofrånkomligen begränsningar i möjligheten att göra en bedömning som tar sin utgångspunkt i den utsattes hela situation. Samtidigt måste, när ett visst mål ska uppnås med användande av straffrättsliga medel, också accepteras att man möter vissa begränsningar som har sin grund i straffrättens karaktär. Straffbestämmelser måste konstrueras så att de uppfyller kraven på rättssäkerhet och i sådant fall kanske man får konstatera att det inte är möjligt att fullt ut förena intresset av att kunna fånga den utsattes hela situation med intresset av en tydlig och rättssäker reglering. Däremot måste ambitionen vara att så långt det är möjligt – så långt det låter sig göras inom ramen för det straffrättsliga ramverket – verka för att lagstiftarens intention med införandet av en särreglering upprätthålls.

Utvecklingen kan dock ändå sägas ha gått i den riktningen att ytterligare försöka fånga den särskilda kontexten, t.ex. genom införandet av skadegörelsebrotten. Också genom att andra brott ändras drivs utvecklingen vidare, t.ex. torde ändringen av bestämmelsen om olaga tvång och olaga hot samt förslaget om misshandel av barn göra att det straffbara området för fridskränkingsbrotten ökar.

8 Upprepad kränkning och ägnat att allvarligt skada självkänslan

8.1 Inledning

När gärningsman och offer har eller har haft en nära relation till varandra och våldet pågår i hemmet där var och en har rätt att känna sig trygg, är offret särskilt utsatt. I det ursprungliga förslaget från Kvinnovaldskommissionen låg fokus, som beskrivits i kapitel 5, på gärningsmannens beteende, där handlingar som visat sig vara karaktäristiska för våld i nära relationer skulle omfattas av kriminaliseringen.⁷⁵⁷ Det förslag som lades fram av Kvinnovaldskommissionen ansågs emellertid i det fortsatta lagstiftningsarbetet kunna omfatta en alltför oöverskådlig krets av gärningar för att kunna godtas. I den slutliga konstruktionen av brottet kom fokus därför i stället att ligga på enskilda brottsliga gärningarna, där hänsyn till den utsattes hela situation ansågs kunna tillgodoses genom att gärningarna ska ses i sitt sammanhang, vilket i lagtexten återspeglas genom kravet på upprepade kränkningar och kravet på att gärningarna ska ha varit ägnade att allvarligt skada självkänslan.⁷⁵⁸

Fridskränkningens konstruktion innebär därmed att den särskilda utsattheten, som kontexten våld i nära relationer kan medföra, är tänkt att fångas i bestämmelsen genom att de enskilda brottsliga gärningarna *var och en utgjort led i en upprepade kränkning av personens integritet och gärningarna varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla*. De enskilda brottsliga gärningar som gärningsmannen begått kan på så sätt bedömas i ljuset av att de har inneburit en systematisk kränkning av den

⁷⁵⁷ SOU 1995:60 Kvinnovald, s. 304 ff.

⁷⁵⁸ Prop. 1997/98:55 Kvinnovald, s. 78 och s. 133. Regeringen menade att en reglering som tar sikte på lindrigare psykisk misshandel inte var i enlighet med legalitetsprincipens krav på förutsebarhet. Att straffbelägga sådan lindrigare misshandel, konstaterar regeringen med hänvisning till prop. 1992/93:141 Om ändring i brottsbalken m.m., s. 47 f., har inte heller i tidigare lagstiftningsärenden bedömts vara ändamålsenlig.

utsattes integritet. Fridskränkingsrekvisiten, med vilket här avses både kravet på upprepad kränkning och kravet på att gärningarna ska vara ägnade att allvarligt skada självkänslan, kan på så sätt sägas hålla samman de enskilda brottsliga gärningarna som gärningsmannen har begått mot en närstående person och göra att dessa kan bedömas i sitt sammanhang.⁷⁵⁹ Det är alltså fråga om skilda gärningar som i detta särskilda sammanhang ska dömas för såsom för ett brott.

Genom fridskränkingsrekvisiten får brottet den fridsstörande karaktär som skiljer fridskränkingsbrottet från "vanlig" upprepad brottslighet. Det innebär att man vid rubriceringen av brottet kan ta hänsyn till omständigheter som går utöver vad som i straffrättsligt hänseende normalt kan beaktas vid brott mot närstående, t.ex. som försvärande omständigheter vid straffvärdebedömningen enligt 29 kap. brottsbalken eller vid gradindelning av brott. Samtidigt som fridskränkingsrekvisiten är det som kvalificerar de enskilda gärningarna som fridskränkingsbrott begränsar de också vilka brottsliga gärningar som bör bedömas som brott enligt BrB 4:4a. Rekvisiten kan därför sägas fylla två funktioner. Å ena sidan ger rekvisiten en möjlighet att beakta omständigheter som karaktäriserar den utsattes situation, dvs. de ger möjlighet att fånga delar av verkligheten som annars kan vara svårfångade. Å andra sidan fungerar de också som en begränsning av vilka gärningar som ska, och framför allt bör, bedömas som fridskränkingsbrott.

Fridskränkingsrekvisiten är därför, som framgått i tidigare kapitel, centrala för att fridskränkingsbrott ska aktualiseras. Rekvisitet upprepad kränkning utgjorde vid tillkomsten av bestämmelsen en, för straffrätten, ny form av rekvisit genom att domstolen enligt motiven vid bedömningen av rekvisitet, liksom vid bedömningen av ägnat att, ska ta hänsyn till *den utsattes hela situation*.⁷⁶⁰ Innebörden av detta rekvisit och av ägnat att-rekvisitet kommenteras trots detta mycket sparsamt i motiven. I stäl-

⁷⁵⁹ De enskilda gärningarna bedöms var för sig men sätts i sitt sammanhang genom de särskilda rekvisit som ger brottet dess fridsstörande karaktär – att var och en av de åtalade gärningarna ska ha utgjort led i en upprepad kränkning av brottsoffrets integritet och att gärningarna varit ägnade att allvarligt skada brottsoffrets självkänsla. Rekvisiten behandlas också i Burman, M., *Straffrätt och mäns våld mot kvinnor: om straffrättens förmåga att producera jämställdhet*, (2007), s. 185 f.

⁷⁶⁰ Rekvisitet upprepad kränkning finns numera också i bestämmelsen om olaga förföljelse (BrB 4:4b). För olaga förföljelse finns dock inte något krav på att gärningarna ska ha varit riktade mot en närstående eller tidigare närstående person, eller att gärningarna ska ha varit ägnade att skada personens självkänsla.

let har det lämnats till rättstillämpningen att i det enskilda fallet tolka och avgöra den närmare innebörden av rekvisiten.⁷⁶¹

I kapitlet behandlas hur den särskilda utsattheten kan komma till uttryck i den straffrättsliga bedömningen utan att gå utanför den straffrättsliga ram som legalitetsprincipen innebär. Det handlar bl.a. om i vilken utsträckning straffrätten kan, och bör, ta hänsyn till beteenden som inte direkt passar in under något straffstadgande i brottsbalken. En fråga som undersöks är därför vilka omständigheter som, utifrån motiv och praxis, kan ha betydelse för om de enskilda gärningarna anses vara ett led i upprepad kränkning och vad som kan vara sådant att det typiskt sett är ägnat att skada självkänslan allvarligt. En särskild fråga är i vilken utsträckning och under vilka omständigheter som domstolen kan beakta gärningar som inte ingår i åtalet för fridskränkningsbrott. Frågan kan exempelvis ställas i vilken utsträckning gärningar som gärningsmannen tidigare dömts för eller beträffande vilka skuldfrågan annars är klar kan beaktas vid en bedömning enligt BrB 4:4a för att visa de förhållanden under vilka de åtalade gärningarna har begåtts. En liknande fråga är hur sådana allvarligare brott för vilka domstolen ska döma särskilt, liksom brott som inte ingår i brottskatalogen för fridskränkningsbrotten, kan komma in och påverka prövningen av om de åtalade gärningarna utgjort led i en upprepad kränkning eller varit ägnade att allvarligt skada den utsattes självkänsla. På motsvarande sätt kan man fråga sig om preskriberade gärningar där skuldfrågan är klar kan bli av betydelse vid bedömningen.

Att kravet på upprepad kränkning och kravet på att gärningarna ska ha varit ägnade att allvarligt skada självkänslan behandlas i samma kapitel beror på att flera omständigheter som är relevanta för bedömningen av t.ex. upprepad kränkning återkommer vid bedömningen av om gärningarna varit ägnade att allvarligt skada självkänslan. Det är emellertid också till viss del en fråga om förhållandet och påverkan mellan dessa. Den rådande uppfattningen i doktrin och praxis är att det är fråga om två led som ska prövas separat och det är också så jag, med utgångspunkt i ordalydelsen och motiven, har valt att behandla dem.⁷⁶² Det går dock

⁷⁶¹ Prop. 1997/99:145 Ändring av fridskränkingsbrotten, s. 12. Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 134.

⁷⁶² Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 80. Se också t.ex. Burman, M., *Straffrätt och mäns våld mot kvinnor: om straffrättens förmåga att producera jämställdhet*, (2007), s. 192 f. och Lernestedt, C., *"Brottsoffergörande och deliktiskonstruktion: exemplet 'ägnat att' vid*

inte att göra en tydlig uppdelning mellan de faktorer som ska prövas och vad som har betydelse för respektive rekvisit. Jag har därför valt att behandla de båda rekvisiten i ett och samma kapitel. De olika rekvisiten behandlas inledningsvis var för sig. Samspelet mellan de olika rekvisiten, liksom frågan hur de skiljer sig åt och interaktionen mellan rekvisiten, behandlas i avsnitt 8.6.

8.2 Med beaktande av hela den utsattes situation

8.2.1 Inledning

Bestämmelsen i BrB 4:4a omfattar både kvinnor och män i såväl heterosexuella som samkönade relationer, vuxnas våld mot närstående barn och barns våld mot närstående vuxna. Vidare omfattar bestämmelsen inte bara pågående relationer utan också kränkningar av tidigare närstående faller inom bestämmelsens tillämpningsområde. Det ger vid handen att de situationer som bestämmelsen är avsedd att träffa kan vara både mångfacetterade och komplexa. En bestämmelse där konstruktionen medger att hänsyn ska tas till den utsattes hela situation måste därför fånga upp stora variationer, men också tillgodose en likvärdig bedömning oavsett t.ex. kön, ålder och social status.

En utgångspunkt i straffrätten är att bedömningen av en gärning i grunden tar sikte på själva gärningen och inte på den person som förövat gärningen, eller den som gärningen förövats mot. Detta är av betydelse för att undvika en diskriminerande rättstillämpning. Det betyder emellertid inte att faktorer knutna till gärningsmannens eller offrets person alltid saknar betydelse för bedömningen av gärningen.⁷⁶³ Exempelvis är den utsattes tillstånd och ålder av stor betydelse vid bedömningen av

fridskränkingsbrott enligt BrB 4:4 a", s. 21–80, i Andersson, S. & Lainpelto, K. (red.), *Festskrift till Christian Diesen*, (2014).

⁷⁶³ Se t.ex. Asp, P., m.fl., *Kriminalrättens grunder*, 2 u. (2013), s. 27 f. och s. 49. Undantag torde vara brott med s.k. normativa rekvisit där något "typiskt sett" ska vara ägnat att åstadkomma en effekt. I sådana situationer får kontexten betydelse, t.ex. situationen när det olaga hotet uttalades och hur hotet framstod för den som utsattes. Kontexten kan visserligen ha betydelse på brottsbeskrivningsenlighetsnivå också i andra fall, men det handlar då många gånger om att avgöra relationen mellan gärningsman och offer. Ett exempel på det är garantläran där frågan om garantställning bedöms under brottsbeskrivningsenligheten, se t.ex. NJA 2013 s. 588 där en styvpappa inte ansågs ha en sådan relation till barnet att han befann sig i garantställning, b.l.a. för att han inte i tillräcklig omfattning deltagit i omvårdnaden för att ha ställning som garant gentemot barnet. I

huruvida sexualbrott (BrB 6 kap.) har förövats.⁷⁶⁴ På samma sätt förhåller det sig vid t.ex. ocker (BrB 9:5). Olika former av utsatthet är också en vanlig faktor vid konstruktionen av brott och omständigheter knutna till person kan t.ex. ha betydelse vid gradindelning av brott eller vid straffmätningen i form av försvårande och förmildrande omständigheter.⁷⁶⁵ Det kan uttryckas så att straffrätten visserligen fokuserar på gärningen, men att kontexten naturligtvis påverkar innebörden av de gärningar som människor företar.

Med brottskonstruktionen för fridskränkingsbrotten blir det emellertid än tydligare att kontexten, dvs. den situation i vilken den utsatte befinner sig, och personliga förhållanden blir en viktig omständighet att beakta vid bedömande av kravet på brottsbeskrivningsenlighet.

Syftet med bestämmelsen är enligt motiven att hänsyn ska kunna tas till den utsattes hela situation. Denna hänsyn kan enligt motiven tas genom att de enskilda gärningarna kan ses i sitt sammanhang och med de rekvisit som ger brottet dess fridsstörande karaktär – att gärningarna var och en *utgjort ett led i en upprepad kränkning av personens integritet och varit ägnade att allvarligt skada självkänslan*.⁷⁶⁶

8.2.2 Upprepad kränkning

Med upprepad kränkning avses enligt motiven gärningar som tar sikte på den personliga integriteten och som sker vid upprepad tillfällen.⁷⁶⁷ Vidare sägs att hur många gärningar som krävs för dessa ska anses upprepade ska bedömas med utgångspunkt i gärningarnas karaktär: ju allvarligare gärningar desto färre krävs för att kränkningen ska anses upprepad.⁷⁶⁸ Av motiven framgår också att endast gärningar som är straffbara enligt bestämmelsen kan åberopas för att styrka att de aktuella gärningarna varit

dessa fall torde det handla om vad personen gör, respektive inte gör – alltså handlingar – och inte till personen som sådan.

⁷⁶⁴ I ansvarsfrihetsregeln i BrB 6:13 blir ändå omständigheter knutna till målsägandes person föremål för bedömning när det gäller frågan om den tilltalade skäligen kunde anta att barnet var under 15 år.

⁷⁶⁵ Se t.ex. Jareborg, N. & Zila, J., *Straffrättens påföljdslära*, (2014), s. 110 ff. och Asp, P., m.fl., *Kriminalrättens grunder*, (2013), s. 27 f.

⁷⁶⁶ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 132.

⁷⁶⁷ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 133.

⁷⁶⁸ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 133.

ett led i en upprepad kränkning.⁷⁶⁹ Det innebär att andra handlingar, som visserligen kan innebära en kränkning av den personliga integriteten, såsom nedlåtande uttalanden eller kontrollerande beteenden, inte kan ligga till grund för bedömningen att de enskilda brottsliga gärningarna utgör en upprepad kränkning.⁷⁷⁰ Av motiv och praxis framgår vidare att andra faktorer av betydelse för bedömningen av om rekvisitet är uppfyllt är gärningarnas antal och karaktär samt den tid som förflutit mellan gärningarna.⁷⁷¹

Rekvisitet kan enligt motiven uppfyllas på två sätt – antingen (1) genom en bedömning av de gärningar åtalet omfattar eller (2) genom att de åtalade gärningarna bedöms tillsammans med liknande gärningar som den tilltalade tidigare dömts för eller där skuldfrågan annars är klar (t.ex. genom åtalsunderlåtelse).⁷⁷²

8.2.3 Ägnat att allvarligt skada självkänslan

Att gärningarna ska vara ägnade att allvarligt skada självkänslan innebär enligt motiven ett krav på en viss kvalificering av de enskilda gärningarna och ska göras med beaktande av den utsattes hela situation. Av uttrycket ägnade följer att det är tillräckligt att gärningarna typiskt sett leder till att självkänslan skadas allvarligt. Det är därför tillräckligt att gärningarna typiskt sett med beaktande av den utsattes situation varit sådana att personens självkänsla skadas. Som exempel anges i motiven att gärningarna kan ingå i ett mönster som sammantaget kan leda till att offret bryts ned.⁷⁷³

Bedömningen av om gärningarna varit ägnade att allvarligt skada självkänslan ska enligt praxis göras med utgångspunkt dels från omständigheter kring den utsatta, dels hur allvarliga de enskilda gärningarna varit.⁷⁷⁴

⁷⁶⁹ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 78 och 131. Se NJA 2004 s. 437 där HD konstaterar att kränkande och nedsättande tillmälen som äger rum i samband med andra brottsliga gärningar inte kan ingå i fridskränkingsbrottet, men att sådana tillmälen kan påverka straffvärdet för den sammantagna brottsligheten.

⁷⁷⁰ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 131. Se t.ex. också *Åklagarmyndighetens handbok* (2012).

⁷⁷¹ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 131 f. SOU 2011:85 Fridskränkingsbrotten och egenmäktighet med barn, s. 81.

⁷⁷² Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 132.

⁷⁷³ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 81 och 133. Se även NJA 2003 s. 144.

⁷⁷⁴ Se t.ex. NJA 2003 s. 144, där det framgår att bedömningen dels ska utgå från omständigheter kring brottsoffret, t.ex. avsaknad av socialt nätverk eller bristande språkfärdigheter, dels gärningarnas allvar.

Sådana omständigheter kan enligt praxis, utöver gärningarnas frekvens och allvar, vara att övergreppen skett i hemmet och att målsäganden har befunnit sig i en utsatt belägenhet, t.ex. att målsäganden varit socialt isolerad, varit i ett starkt beroendeförhållande till gärningsmannen och underlägsen i fysiskt styrka.⁷⁷⁵

8.2.4 Hela situationen

Som nämndes inledningsvis i avsnittet så medför en bestämmelse där konstruktionen medger att hänsyn ska tas till den utsattes hela situation att stora variationer som måste fångas upp, samtidigt som en likvärdig bedömning oavsett t.ex. kön, ålder och social status måste tillgodoses.

Omständigheter knutna både till gärningsmannen och den utsatta påverkar om det rör sig om en upprepad kränkning, men kanske framförallt om de gärningar som begåtts är sådana att de i situationen typiskt sett är ägnade att allvarligt skada personens självkänsla. Både gärningsmannens och den utsattes livsstil eller sätt att vara kan här få betydelse för bedömningen av om gärningarna kan konstruera ett fridskränkingsbrott eller om de ska bedömas som enskilda brott. Detta kan å ena sidan bidra till att straffrätten bättre kan fånga den särskilt utsatta situationen, men kan å andra sidan leda till en rättstillämpning som diskriminerar svaga eller utsatta grupper. En jämförelse kan göras med kritiken under 1970-talet om målsägandens egen roll i sin utsatthet vid våldtäkt.⁷⁷⁶ Även om det säkert ännu förekommer att målsägandens klädsel, sexualvanor etc. tas upp i ett våldtäktsmål, så torde enighet råda om att ett synsätt enligt vilket sådana faktorer ges betydelse vid den rent straffrättsliga bedömningen av ett påstått sexuellt övergrepp är förlegad. I mål rörande fridskränkingsbrott är det emellertid inte ovanligt att den utsattes alkoholvanor, sociala status m.m. tas upp som negativa faktorer vid prövningen om de enskilda gärningarna ska bedömas som fridskränkingsbrott. Med negativa faktorer menar jag omständigheter som lyfts fram för att visa att fridskränkingsbrott inte föreligger därför att de enskilda gärningarna antingen inte varit ett led i en upprepad kränkning, eller inte varit ägnade att allvarligt skada självkänslan hos den utsatta.

⁷⁷⁵ SOU 2011:85 Fridskränkingsbrotten och egenmäktighet med barn, s. 81 f. Liknande omständigheter tas upp i NJA 2003 s. 144.

⁷⁷⁶ Se avsnitt 3.2.2.

Forskningen visar också att de som utsätts för våld i nära relationer, i forskningen främst kvinnor, ofta är bra på att dölja vad som försiggår, t.ex. genom bortförklaringar till skador och att de kan fungera fullkomligt normalt på arbetsplatsen eller i det sociala livet.⁷⁷⁷ Det gör att de som utsätts för våld inom familjen inte alltid framstår som (det som inom kriminologin beskrivs som) det ideala brottsoffret. Teorin om det ideala brottsoffret lanserades av kriminologen Nils Christie och visar hur ett brottsoffer bör vara och agera för att få legitim brottsofferstatus i samhällets ögon.⁷⁷⁸ Översatt till en fridskränkingskontext skulle det enligt teorin innebära att t.ex. en kvinna som utsätts för våld bör vara (fysiskt) svag i jämförelse med mannen och därigenom underlägsen och försvarslös. Under dessa förhållanden skulle hon, enligt teorin, kunna framstå som ett legitimt brottsoffer. Om kvinnan däremot framställs som grälände och provocerande, är utgångspunkten inte lika självklart. Detta återspeglas också i praxis rörande fridskränkingsbrott.

Av avgöranden från HD och refererade hovrättsavgöranden kan omständigheter kopplade till den utsattes person, men också till omständigheter knutna till den specifika våldssituationen påverka bedömningen av om de enskilda gärningarna utgjort en upprepad kränkning av den utsattes integritet, liksom bedömningen av om gärningarna varit ägnade att allvarligt skada självkänslan. Detta återkommer också i den praxis från tingsrätt och hovrätt som jag har studerat. Här tas t.ex. faktorer som fysisk svaghet upp som en omständighet som talar för att det är fråga om en upprepad kränkning. Faktorer som alkoholmissbruk (hos gärningsman och/eller offer) eller provocerande beteende tas i stället upp som omständigheter som gör att de enskilda gärningarna inte bedöms utgöra en upprepad kränkning av integriteten, eller att de i vart fall inte varit ägnade att skada självkänslan. Andra omständigheter som tycks kunna påverka bedömningen är om det varit fråga om ömsesidigt våld, eller brott som har sin grund i skilsmässor eller vårdnadstvister där konflikten

⁷⁷⁷ Se t.ex. Eliasson, M. & Ellgrim, B., *Mäns våld mot kvinnor i nära relationer: en kunskapsöversikt*, (2006). Se även *Väldsutsatta kvinnor: ett utbildningsmaterial för socialtjänstens personal*, Socialstyrelsen, (2001).

⁷⁷⁸ Christie, N., "The Ideal Victim", i Ezzat A. Fattah (red.), *From Crime Policy to Victim Policy: reorienting the justice system*, (1986), s. 17–30. De egenskaper som Christie menar utmärker ett idealt brottsoffer är bl.a. att offret är svagt, att gärningsmannen är i överläge i förhållande till offret och kan beskrivas i negativa termer och att offret ska ha tillräckligt med inflytande för att kunna hävda sin offerstatus. En svensk översättning av Christies artikel finns bl.a. i Åkerström, M. & Sahlin, I. (red.), *Det motspänstiga offret*, (2001), s. 46–60.

präglats av ömsesidighet.⁷⁷⁹ I domar som rör våld mot barn finns i stället beskrivningar av den ”den rebelliska” tonåringen eller ”det trotsiga” barnet, eller ”det ständigt skrikande” spädbarnet, vilket till viss del anses ursäktat visst våld från föräldern.

Att hänsyn ska tas till de utsattas hela situation, dvs. att hänsyn ska tas till kontexten, gör givetvis att omständigheter knutna till den utsatta personen kan ha betydelse för att bedöma om det är fråga om upprepad kränkning av personens integritet och om gärningarna varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla. Frågan blir vad som är relevanta faktorer att ta upp.

8.3 Led i en upprepad kränkning

8.3.1 Inledning

Även om det inte är närmare preciserat vad som ligger i begreppet upprepad kränkning kan vissa faktorer som är relevanta för prövningen utläsas genom förarbeten och praxis. Av dessa framgår att kravet på upprepad kränkning kan anses uppfyllt om de brottsliga gärningarna är tillräckligt många eller allvarliga samt har ett tidsmässigt samband. Bedömningen av antalet gärningar som krävs för att dessa ska anses utgöra en upprepad kränkning ska, enligt motiven göras utifrån gärningarnas karaktär och den integritetskränkning de inneburit. Ju allvarligare gärningarna är, desto färre krävs för att kränkningen ska anses upprepad.⁷⁸⁰ När det rör sig om lindrigare brott kan dessa, enligt motiven, utgöra en upprepad kränkning om de ingår i en serie gärningar som sammantaget innebär att den utsatte bryts ned.⁷⁸¹

Som nämnts ovan kan rekvisitet uppfyllas på två sätt – antingen genom en bedömning av de gärningar åtalet omfattar eller genom att de åtalade gärningarna bedöms tillsammans med liknande gärningar som den tilltalade tidigare dömts för eller där skuldfrågan annars är klar (t.ex. genom åtalsunderlåtelse).⁷⁸² Att brott som den tilltalade tidigare dömts för kan åberopas som stöd för att gärningarna varit led i en upprepad kränkning

⁷⁷⁹ Se t.ex. NJA 2003 s. 144 och RH 2004:48, vilka behandlas nedan.

⁷⁸⁰ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 132.

⁷⁸¹ Prop. 2012/13:108 Förstärkt straffrättsligt skydd vid grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning, s. 10.

⁷⁸² Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 132.

är enligt förarbetena för att göra mönstret av kränkningar i det nya åtalet mer tydligt.⁷⁸³

8.3.2 Omständigheter som talar för att gärningarna varit led i en upprepad kränkning

8.3.2.1 *En tidig lagändring*

Rekvisitet upprepad kränkning så som det ursprungligen var formulerat – om gärningarna varit led i en upprepad kränkning – ändrades redan ett år efter bestämmelsens införande i brottsbalken.⁷⁸⁴ Bakgrunden till lagändringen var ett avgörande från HD, NJA 1999 s. 102, där domstolen bl.a. hade att ta ställning till innebörden av kravet på att gärningarna ska ha varit led i en upprepad kränkning. HD konstaterade att det av kravet på upprepad kränkning, enligt bestämmelsens dåvarande lydelse, följde att det för straffansvar måste finnas ytterligare handling eller handlingar, utöver de åtalade gärningarna, som innefattade en kränkning.⁷⁸⁵

Den tolkning HD gjort – att det även om det åtalet skulle inkludera ett stort antal allvarliga kränkningar inte skulle vara möjligt att döma för fridskränkingsbrott såvida den tilltalade inte vid sidan av de åtalade gärningarna dömts för brott mot samma målsägande – ansågs inte rättspolitiskt tillfredsställande. Tolkningen innebar, enligt motiven till ändringen, en klar inskränkning i förhållande till vad som var avsikten med bestämmelsen.⁷⁸⁶ Lösningen som genomfördes var att justera formuleringen så att det endast krävdes att, *var och en av gärningarna utgjort led i en upprepad kränkning av personens integritet*. Ändringen innebär att lagtexten inte längre kräver ytterligare gärningar vid sidan av de som omfattas av

⁷⁸³ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 81 och s. 207.

⁷⁸⁴ Dnr Ju 1999/1774/L5. Prop. 1998/99:145 Ändring av fridskränkingsbrotten.

⁷⁸⁵ NJA 1999 s. 102. Den tilltalade hade tidigare dömts för misshandel av sin sambo och stod nu åtalad för misshandel av henne vid fyra tillfällen. En av de åtalade gärningarna, liksom de misshandelsgärningar som mannen tidigare dömts för, hade begåtts innan bestämmelsen i BrB 4:4a trätt i kraft. Frågan som prövades i HD var om gärningarna kunde bedömas som grov kvinnofridskränkning.

⁷⁸⁶ Prop. 1998/99:145 Ändring av fridskränkingsbrotten, s. 9. Regeringen menade att införandet av de nya brotten grov kvinnofridskränkning och grov fridskränkning utgjorde en mycket viktig del i kvinnofridsreformen som bl.a. syftade till att motverka olika former av övergrepp på, och kränkningar av kvinnor. Den begränsning som HD uppmärksammat genom ordalydelsens krav på tidigare konstaterade gärningar ansågs försvaga kvinnofridsreformen och syftet bakom bestämmelsen.

åtalet, utan att det är tillräckligt att var och en av de aktuella gärningarna utgjort led i en sådan upprepad kränkning.

I samband med detta lagstiftningsärende uttalade Lagrådet att man, för att undvika tolkningsproblem, borde göra vissa mer genomgripande ändringar än den som var föranledd av HD:s avgörande. Lagrådet menade bland annat att kravet på att det ska föreligga en upprepad kränkning skulle ersättas med ett krav på att de åtalade gärningarna ska ha utgjort eller ingått i en serie kränkningar. En sådan formulering skulle, enligt Lagrådet, bättre spegla den systematiska karaktär som är en viktig faktor för den kvalificering som bestämmelsen innebär och undvika tolkningsproblem. Lagrådet menade vidare att orden ”var och en” i förhållande till upprepad kränkning och ägnat att allvarligt skada självkänslan framtvingade en bedömning av var och en av gärningarna i det angivna hänseendet i stället för en bedömning av om gärningarna tillsammans haft en sådan effekt.⁷⁸⁷ Med hänvisning till att en sådan genomgripande förändring av det centrala rekvisitet i bestämmelsen måste föregås av en mer omfattande beredning, underströk regeringen att lagstiftningsärendet endast syftade till att åstadkomma en ordning som innebar att det inte längre skulle gälla något formellt krav på ytterligare kränkningshandlingar, utöver de gärningar som ingår i åtalet.⁷⁸⁸ Mer genomgripande ändringar, t.ex. som de Lagrådet föreslog, var enligt regeringen för tidigt att genomföra.⁷⁸⁹ Något förtydligande för att klargöra vad som kan anses ligga i uttrycket ”upprepad kränkning”, som Riksåklagaren förordat, gjordes inte heller. I stället upprepades, med hänvisning till 1998 års proposition, att syftet med rekvisitet är att hänsyn ska kunna tas till den utsatta personens hela situation. Att närmare precisera vad som för olika fall ska anses ligga i rekvisitet är, enligt propositionen, en uppgift som i första hand bör överlämnas till rättstillämpningen och att det är domstolarna som, med

⁷⁸⁷ Se Lagrådets yttrande prop. 1998/99:145 Ändring av fridskränkningssbrotten, bilaga 2. Regeringen instämde visserligen i Lagrådets bedömning att det inte kunde uteslutas att den av regeringen föreslagna ändringen kunde medföra tolkningsproblem vid tillämpning av bestämmelsen men att en sådan genomgripande förändring av det centrala rekvisitet i bestämmelsen som lagrådet föreslog måste föregås av en mer omfattande beredning.

⁷⁸⁸ Prop. 1998/99:145 Ändring av fridskränkningssbrotten, s. 11 f. Under arbetet med lagändringen hade flera synpunkter på de tolkningsproblem som kunde uppstå med regeringens förslag framkommit och flera förslag på lydelse lades fram.

⁷⁸⁹ Prop. 1998/99:145 Ändring av fridskränkningssbrotten, s. 12.

utgångspunkt i omständigheterna i det enskilda fallet, har att tolka och tillämpa bestämmelsen.⁷⁹⁰

NJA 1999 s. 102, som låg till grund för lagändringen, är främst av intresse genom att det föranledde en ändring av bestämmelsen avseende rekvisitet ”upprepad kränkning”, men avgörandet ger också viss vägledning för vad som kan ingå i prövningen av om de enskilda gärningarna utgjort en upprepad kränkning.

Majoriteten i HD menade att det av bestämmelsens ursprungliga ordalydelse följde att det för straffansvar måste finnas ytterligare handling eller handlingar, utöver de åtalade gärningarna, som innefattade en kränkning. Annars kunde de åtalade gärningarna inte (sammantagna) utgöra led i en upprepad kränkning av den utsatte, vilket fordrades enligt lagtexten. Vad som i praktiken kunde bli aktuellt var enligt HD närmast förut begångna brott för vilka den tilltalade tidigare fällts till ansvar eller där åtalsunderlåtelse skett eller ett strafföreläggande godkänts. HD förtydligade att sådana ytterligare kränkningar inte bör kunna utgöras av annat än gärningar som är brottsliga enligt bestämmelsen.⁷⁹¹

HD gör också ett förtydligande i förhållandet till principen om *ne bis in idem*. HD anförde att det inte föreligger något hinder med hänsyn till principen *ne bis in idem* mot att beakta gärningar för vilka den tilltalade tidigare dömts vid bedömningen av om de åtalade gärningarna utgjort led i en upprepad kränkning. HD menade att de tidigare prövade gärningarna tjänar till att belysa de förhållanden under vilka de i målet aktuella handlingarna ägt rum. På så sätt kan dessa bidra till att kvalificera de nu åtalade gärningarna vilket innebär att den tilltalade inte döms på nytt för de tidigare prövade gärningarna.⁷⁹²

⁷⁹⁰ Prop. 1998/99:145 Ändring av fridskränkningssbrotten, s. 11 f., med hänvisning till prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 133. Se även NJA II 1999 s. 423.

⁷⁹¹ HD:s hänvisning till förarbetena torde avse uttalandet i prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 133, att det utöver de aktuella gärningarna inte krävs ytterligare gärningar eftersom det är de aktuella gärningarna som ska ha gett sådan effekt. Att det i förarbetena till bestämmelsen gjorts uttalanden av innebörd att det skulle vara tillräckligt med de gärningar som åtalet omfattade saknade, enligt HD, med hänsyn till bestämmelsens ordalydelse och den inom straffrätten gällande legalitetsprincipen avgörande betydelse.

⁷⁹² I det aktuella målet gjorde dock domstolen, med hänvisning till att retroaktiva inslag bör undvikas vid tillämpning av strafflag, bedömningen att gärningar som begåtts före ikraftträdandet av BrB 4:4a inte kan beaktas vid bedömningen av om gärningarna utgjort en upprepad kränkning. HD konstaterade av den anledningen att det, som i det aktuella fallet, inte fanns några ytterligare gärningar som kunde beaktas vid sidan av de tre misshandelsgärningar som begåtts efter bestämmelsens ikraftträdande. Mannen dömdes för fyra fall av misshandel. Med hänsyn till att gärningar begångna före bestämmelsens ikraft-

Sammanfattningsvis kan utifrån avgörandet konstateras att de ytterligare kränkningar, dvs. gärningar som den tilltalade tidigare dömts för eller där skuldfrågan är klar, bör vara sådana som är kriminaliserade enligt bestämmelsen, dvs. brott enligt 3, 4, 6 eller 12 kap. samt överträdelse av kontaktförbud.⁷⁹³ Vidare ger avgörandet stöd åt tanken att tidigare lagförda gärningar kan belysa de förhållanden under vilka de åtalade gärningarna begåtts och att de därmed kan bidra till att kvalificera de åtalade gärningarna som fridskränkningsbrott.

8.3.2.2 En översyn av fridskränkningsbrotten

År 2010 gjordes en översyn av fridskränkningsbrotten.⁷⁹⁴ Fridskränk-
ningsutredningen konstaterade att den genomgång och analys som utred-
ningen gjort av domstolsavgöranden avseende fridskränkningsbrotten
inte gav stöd för att det råder någon oklarhet kring hur de särskilda rekvi-
siten *upprepad kränkning* och *ägnade att allvarligt skada personens själv-
känsla* ska tolkas eller tillämpas.⁷⁹⁵ Visserligen, konstaterar utredningen,
saknas ofta en motivering utöver ett konstaterande av att de särskilda
rekvisiten föreligger, men bedömningen hade ändå skett på ett likartat
sätt i de domar som utredningen analyserat.⁷⁹⁶ Det ansågs därför inte
finnas något behov av ett förtydligande av innebörden av rekvisiten.⁷⁹⁷

Med hänvisning till Fridskränkingsutredningens slutsats angående
tolkningen av de särskilda rekvisiten behandlas de heller inte särskilt i
propositionen.⁷⁹⁸ Här konstateras att bedömningen vanligen sker i ett

trädande, dvs. år 1998, omfattas av reglerna om preskription i 35 kap. brottsbalken så
torde detta inte längre vara aktuellt.

⁷⁹³ Skadegörelsebrotten i 12 kap. brottsbalken samt överträdelse av kontaktförbud enligt
lag (1988:688) infördes i brottskatalogen för fridskränkingsbrotten den 1 juli 2013 (SFS
2013:367)

⁷⁹⁴ SOU 2011:85 Fridskränkingsbrotten och egenmäktighet med barn.

⁷⁹⁵ SOU 2011:85 Fridskränkingsbrotten och egenmäktighet med barn, s. 76.

⁷⁹⁶ SOU 2011:85 Fridskränkingsbrotten och egenmäktighet med barn, s. 81 f.

⁷⁹⁷ SOU 2011:85 Fridskränkingsbrotten och egenmäktighet med barn. Fridskränk-
ningsutredningens praxisgenomgång av orefererad praxis omfattade samtliga åtal rörande
grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning från 2009 som efter dom i tingsrätt
överklagats till hovrätt, cirka 300 avgöranden. Domarna systematiserades bl.a. efter vad
som enligt domstolarna krävs för att rekvisiten ”upprepad kränkning” och ”ägnade att
allvarligt skada personens självkänsla” ska anses uppfyllas.

⁷⁹⁸ Prop. 2012/13:108 Förstärkt straffrättsligt skydd vid grov fridskränkning och grov
kvinnofridskränkning.

sammanhang mot bakgrund av gärningarna och omständigheterna i det enskilda fallet, och att kravet på upprepad kränkning anses uppfyllt om gärningarna är tillräckligt många eller allvarliga samt har ett tidsmässigt samband.⁷⁹⁹ Med anledning av påpekanden från några remissinstanser om att upprepade fall av mindre allvarlig brottslighet sällan bedömdes utgöra fridskränkingsbrott om inte ett allvarligare brott också innefattades framhöll emellertid regeringen att det är uppenbart att också upprepade fall av de minst allvarliga brotten sammantaget ska kunna utgöra ett fridskränkingsbrott om gärningarna är ägnade att allvarligt skada offrets självkänsla”.⁸⁰⁰

Ett betydelsefullt uttalande gjordes också avseende vilken hänsyn som kan tas till omständigheterna vid gärningarna.⁸⁰¹ När det gäller att den utsattes hela situation ska beaktas bör, enligt regeringen, en allsidig bedömning av gärningarnas karaktär i den situation där de förekommit göras. Som ett exempel anges att det är naturligt att bedömningen påverkas av om offret t.ex. är ett barn eller någon annan i en särskilt utsatt situation och att det i sådana fall bör krävas mindre för att en kränkning ska anses som upprepad.⁸⁰²

Även om översynen av fridskränkingsbrottet inte medförde något förtydligande av de särskilda rekvisiten, föranledde den en ändring av bestämmelsen avseende de brott som kan ingå i ett fridskränkingsbrott. Brottskatalogen utvidgades till att också omfatta skadegörelsebrotten i 12 kap. brottsbalken samt överträdelse av kontaktförbud. Samtidigt genomfördes en höjning av straffminimum från sex till nio månader.⁸⁰³

⁷⁹⁹ SOU 2011:85 Fridskränkingsbrotten och egenmäktighet med barn, s. 81. Vanligen sker bedömningen av rekvisiten i ett sammanhang mot bakgrund av gärningarna och omständigheterna i det enskilda fallet. Kravet på upprepad kränkning anses uppfyllt om gärningarna är tillräckligt många eller allvarliga samt har ett tidsmässigt samband.

⁸⁰⁰ Prop. 2012/13:108 Förstärkt straffrättsligt skydd vid grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning, s. 10.

⁸⁰¹ Prop. 2012/13:108 Förstärkt straffrättsligt skydd vid grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning, s. 10. ”Med anledning av vad Juridiska institutionen vid Umeå universitet anfört om risken för att en bedömningen av rekvisitet upprepad kränkning reduceras till aspekter kring gärningarnas antal och frekvens, utan hänsyn till omständigheterna vid gärningarna.”. Regeringen menar att lagstiftningen möjliggör ett sådant hänsynstagande och lämnar sedan frågan.

⁸⁰² Prop. 2012/13:108 Förstärkt straffrättsligt skydd vid grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning, s. 10.

⁸⁰³ Prop. 2012/13:108 Förstärkt straffrättsligt skydd vid grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning, s. 5, med hänvisning till Dir 2011:63. En höjning för att markera brottslighetens allvar, vilket särskilt övervägdes enligt riktlinjer i direktiven, ansågs enligt

Införandet av de nya brotten i brottskatalogen för fridskränkingsbrottet kan visserligen påverka bedömningen av rekvisitet upprepad kränkning såtillvida att domstolen i bedömningen får möjlighet att beakta fler brottsliga gärningar. Viktigare är dock frågan om höjningen av straffminimum kan medföra att kraven på vad som utgör en upprepad kränkning och vad som allvarligt skadar självkänslan ställs högre än tidigare.⁸⁰⁴

8.3.2.3 *Sammanfattande kommentarer*

Vid prövningen av om de enskilda gärningarna varit led i en upprepad kränkning ska hänsyn tas till den utsattes hela situation. Att närmare precisera vad som för olika fall ska anses ligga i rekvisitet är, enligt propositionen, en uppgift för rättstillämpningen och att det därmed är domstolarna som, med utgångspunkt i omständigheterna i det enskilda fallet, har att tolka och tillämpa bestämmelsen.⁸⁰⁵

Bedömningen ska göras mot bakgrund av gärningarna och omständigheterna i det enskilda fallet, och att kravet på upprepad kränkning anses uppfyllt om gärningarna är tillräckligt många eller allvarliga samt har ett tidsmässigt samband.⁸⁰⁶ När det gäller vilken hänsyn som ska tas till omständigheterna vid gärningarna bör, enligt motiven, en allsidig bedömning av gärningarnas karaktär i den situation där de förekommit göras. Som ett exempel anges att det är naturligt att bedömningen påverkas av om offret t.ex. är ett barn eller någon annan i en särskilt utsatt situation och att det i sådana fall bör krävas mindre för att en kränkning

Fridskränkingsutredningen (SOU 2011:85 Fridskränkingsbrotten och egenmäktighet med barn, s. 13 f. och 129–134) medföra en alltför stor skillnad jämfört med om det i stället döms för vart och ett av brotten, vilket en stor majoritet av remissinstanserna ställde sig bakom eller lämnat utan erinran. Med hänvisning till att en höjning av straffminimum bl.a. bättre skulle återspegla den samlade brottslighetens straffvärde på en lägsta nivå och därutöver leda till en generell höjning av straffnivån, och att skillnaden i straffmätningen inte skulle bli oacceptabelt stor beroende på om det döms för de enskilda gärningarna eller för fridskränkingsbrott, genomfördes ändå straffhöjningen (prop. 2012/13:108, s. 16–19).

⁸⁰⁴ SFS 2013:367. Eftersom ändringen genomfördes 1 juli 2013 är det för tidigt att utvärdera vilka konsekvenser, om några, som ändringen medför i förhållande till kravet på att de brottsliga gärningarna var och en ska ha inneburit en upprepad kränkning av personens integritet.

⁸⁰⁵ Prop. 1998/99:145 Ändring av fridskränkingsbrotten, s. 11 f., med hänvisning till prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 133. Se även NJA II 1999 s. 423.

⁸⁰⁶ SOU 2011:85 Fridskränkingsbrotten och egenmäktighet med barn, s. 81.

ska anses som upprepad.⁸⁰⁷ När det gäller upprepade fall av de minst allvarliga brotten kan dessa utgöra ett fridskränkingsbrott om gärningarna också är ägnade att skada offrets självkänsla.⁸⁰⁸

Vad som är av betydelse vid bedömningen av om de enskilda brottsliga gärningarna varit led i en upprepad kränkning ska därmed göras med utgångspunkt i det enskilda fallet. Av betydelse är gärningarnas karaktär, dvs. antalet och allvaret, och det tidsmässiga sambandet mellan gärningarna, men också omständigheter knutna till den utsattas person, t.ex. att det är fråga om ett barn eller någon annan i en särskilt utsatt situation.

Tidigare lagföringar kan inte i sig ligga till grund för ett fridskränkingsbrott men kan beaktas för att belysa de omständigheter under vilka de åtalade gärningarna ägt rum, dvs. visa på ett mönster av systematiska kränkningar. HD konstaterade i NJA 1999 s. 102 att sådana ytterligare kränkningar, vid sidan av de åtalade gärningarna, inte bör kunna utgöras av annat än gärningar som är brottsliga enligt bestämmelsen.⁸⁰⁹ Tidigare brottslighet som kan beaktas torde därmed avgränsas till gärningar som i sig utgör misshandel, olika fridsbrott, vissa sexualbrott, skadegörelse eller överträdelse av kontaktförbud.

Brott som den tilltalade tidigare har dömts för tjänar till att belysa de förhållanden under vilka de i målet aktuella handlingarna ägt rum och kan på så sätt bidra till att kvalificera de åtalade gärningarna som fridskränkingsbrott.⁸¹⁰ Det sagda torde innebära att tidigare gärningar där skuldfrågan är klar kan utgöra bevisfakta för att gärningarna har begåtts i en sådan kontext som fordras enligt bestämmelsen, dvs. att de utgjort led i en upprepad kränkning av personen.

⁸⁰⁷ Prop. 2012/13:108 Förstärkt straffrättsligt skydd vid grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning, s. 10.

⁸⁰⁸ Prop. 2012/13:108 Förstärkt straffrättsligt skydd vid grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning, s. 10.

⁸⁰⁹ NJA 1999 s. 102.

⁸¹⁰ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 81 och 207 samt NJA 1999 s. 102.

8.3.3 Gärningarnas karaktär

8.3.3.1 *Gärningarnas antal och våldets kontinuitet*

Av kravet på att det ska vara fråga om en upprepad kränkning följer att det normalt måste röra sig om fler än två enskilda gärningar.⁸¹¹ I de allra flesta fall torde bedömningen av om de enskilda gärningarna utgjort en upprepad kränkning vara relativt oproblematisk då åtal för fridskränkingsbrott ofta omfattar ett stort antal gärningar under en längre (men sammanhållen) tid. Däremot får rekvisitet stor betydelse i de fall där det rör sig om färre och lindrigare gärningar. Bedömningen ska göras med utgångspunkt i gärningarnas karaktär; ju allvarligare de enskilda gärningarna är desto färre gärningar krävs för att kränkningen ska anses som upprepad.⁸¹²

Vad som menas med gärningarnas karaktär skulle kunna ses på olika sätt. Hänvisningen till gärningarnas karaktär torde dock ge uttryck för att det, när det är fråga om färre gärningar, krävs något mer, utöver just de enskilda gärningarna, för att de ska kunna anses utgöra en upprepad kränkning än när det rör sig om ett stort antal gärningar. I sammanhanget skulle det, när det gäller gärningarnas allvar, kunna vara näraliggande att fokusera på själva rubriceringen, att t.ex. ett misshandelsbrott är allvarligare än ett ofredande. Men det torde kanske snarare handla om den integritetskränkning som den enskilda gärningen i det enskilda fallet har inneburit. Med fokus på integritetskränkningen skulle det t.ex. kunna anses lika, eller mer, integritetskränkande att bli spottad på (ofredande) som att få en örfil (misshandel) och att det är omständigheterna som omgärdar den enskilda gärningen som då blir avgörande för bedömningen av gärningarnas karaktär. Det skulle innebära att andra omständigheter än de som är knutna till brottsbeskrivningen, dvs. rekvisiten i de enskilda brotten, avgör allvaret och att större möjlighet ges att ta hänsyn just till den utsattes hela situation. Detta kan ske genom att hänsyn tas till gärningarnas karaktär, t.ex. att den innefattar en tydlig kränkning av den personliga integriteten, liksom till den kontext i vilken gärningen förövats, t.ex. att den begåtts mot någon som varit särskilt utsatt. Ett sådant resonemang kan också anses ha stöd av propositionsuttalandet att det vid prövningen av upprepad kränkning ska göras en allsidig bedömning

⁸¹¹ RH 2003:11.

⁸¹² Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 132 f. samt RH 2003:11.

av gärningarnas karaktär i den situation där de har förekommit.⁸¹³ Det skulle i sin tur medföra en tydligare åtskillnad mellan rekvisitet upprepad kränkning och bestämmelsens inledande rekvisit – att det ska vara fråga om flera brottsliga gärningar som är uppe till domstolens prövning. Om ”allvaret” påverkas av den utsatta situationen genom att det i sådana fall krävs färre för att en kränkning ska anses som upprepad, minskar risken för att prövningen reduceras till omständigheter som gärningarnas antal.

Samtidigt som rekvisitet upprepad kränkning kan sägas syfta till att uppmärksamma och behandla det upprepade systematiska beteendet, dvs. den särskilda utsatthet våld av en närstående innebär, utgör det en begränsning av vilka gärningar som kan bedömas som fridskränkingsbrott. De gärningar som kan ingå i prövningen av rekvisitet upprepad kränkning är sådana som anses karaktäristiska för våld i nära relationer och som omfattas av bestämmelsens brottskatalog.⁸¹⁴ Med en sådan avgränsning kan det naturligtvis ifrågasättas om hela den utsattas situation kan beaktas och om inte också andra brott, t.ex. egendomsbrott av olika slag, i det sammanhang som avses, kan utgöra en integritetskränkning på samma sätt som t.ex. skadegörelse.

I NJA 2003 s. 144 var fråga om gärningarna var sådana att de inneburit en upprepad kränkning av hustrun. Åtalet bestod av tre preciserade tillfällen där mannen vid ett tillfälle hade ofredat sin hustru genom att vid ett tillfälle slänga ett glas juice på henne och vid två andra tillfällen misshandla henne. Vid ett av dessa tillfällen hade mannen också uttalat dödshot mot henne.⁸¹⁵ Utöver detta hade mannen enligt gärningsbeskrivningen under drygt två år vid ett stort antal tillfällen tillfogat henne smärta genom att tilldela henne smärtande slag mot kroppen.⁸¹⁶ HD konstaterar i fråga om gärningarna utgjort en upprepad kränkning av kvinnan att det varit fråga om ett flertal kränkande övergrepp från mannens sida med ett tidsmässigt samband. Även om endast en av gärningarna ansågs vara av allvarligare art hade övergreppen, enligt HD, varit så många att antalet klart översteg vad som bör krävas för att kränkningen av kvinnans

⁸¹³ Prop. 2012/13:108 Förstärkt straffrättsligt skydd vid grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning, s. 10.

⁸¹⁴ Se avsnitt 8.3.1. samt NJA 1999 s. 102.

⁸¹⁵ Misshandeln hade vid ett tillfälle bestått i att mannen tagit tag i hennes nacke, sparkat henne på ena skinkan och benen, samt tilldelat henne knytnävs slag som träffat nack- och axelpartiet. Vid det andra tillfället, det som ansågs mer allvarligt, hade mannen tilldelat henne ett knytnävs slag, knuffat omkull henne, tagit strupgrepp och hotat att döda henne.

⁸¹⁶ För diskussion om gärningsbeskrivningens betydelse se avsnitt 7.5.2.

integritet skulle anses som upprepad. Avgörandet säger dock lite om hur många gärningar som är "tillräckligt". I samtliga instanser hänvisas till att åtalet i sin helhet är styrkt och målet ger därför ingen vägledning om hur många gärningar som krävs när det är fråga om mindre allvarliga brott, för att dessa ska utgöra en upprepad kränkning. Däremot framgår, framförallt av tingsrättens domskäl, att även om våldet inte varit av stor omfattning och att kvinnan inte orsakats påtagliga fysiska skador så låg allvaret i att mannen i den situation han försatt kvinnan i förstärkt sitt övertag mot henne genom kränkande behandling och våld.

8.3.3.2 *Allvaret*

Bedömningen av om gärningarnas karaktär har varit av sådant allvarligare slag att färre gärningar krävs för att dessa ska ses som en upprepad kränkning av personens integritet tycks, i den genomgång av underrättsavgöranden som gjorts, göras med utgångspunkt i olika faktorer. I ett stort antal fall tycks allvaret ligga i själva brottsrubriceringen av gärningarna, t.ex. att misshandel av normalgraden är en allvarligare gärning. Utvecklingen i praxis tyder också på att det för en fällande dom för fridskränkingsbrott i princip krävs att åtalet omfattar något eller några allvarligare brott av fysisk karaktär.⁸¹⁷ Ofta anses kränkningar där det inte varit fråga om fysiskt våld sakna den kvalificering som gör att de bedöms utgöra en upprepad kränkning.⁸¹⁸

Något som talar emot att det skulle finnas ett krav på en, i rubriceringshänseende, allvarligare gärning är det uttalande angående straffskalan som görs i motiven till bestämmelsen. Där anges att det av kvin-

⁸¹⁷ Se t.ex. remissinstansernas synpunkter i prop. 2012/13:108 Förstärkt straffrättsligt skydd vid grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning, s. 10, när det gäller att upprepade fall av mindre allvarlig brottslighet sällan bedöms som fridskränkingsbrott om inte ett allvarligare brott också ingår i åtalet. Se även t.ex. Svea hovrätt, mål nr B 6018-03, dom meddelad 27 januari 2004. Två fall av ringa misshandel och ett fall av olaga hot ansågs, med hänvisning till gärningarnas karaktär, inte innebära en upprepad kränkning.

⁸¹⁸ SOU 2011:85 Fridskränkingsbrotten och egenmäktighet med barn, s. 58. Utredningen visade att åklagaren sällan väcker åtal för fridskränkingsbrott när gärningarna enbart bestod av lindrigare brott, med vilka avsågs brott med böter i straffskalan. I RH 2004:48 ansågs de enskilda gärningarna inte utgöra en upprepad kränkning av målsäganden då paret genomgått en utdragen och i flera avseenden uppsplitande skilsmässoprocess där det förekommit åtskilliga konfrontationer med häftiga ordväxlingar där båda parter varit aktiva. Att det inte förekommit något fysiskt våld från mannens sida påverkade också bedömningen.

novåldskommissionen föreslagna minimistaffet på ett år framstod som alltför högt, med hänsyn till att brottet omfattar förfaranden som, sedda för sig, normalt har ett begränsat straffvärde. Som exempel anges att brottet kan bestå såväl av upprepade misshandelsbrott, vilka också sedda var för sig skulle ge fängelse av betydande längd, som av ett antal hemfridsbrott eller ofredandebrott, vilka, om de bedömts isolerat, skulle ge böter eller högst ett kortare fängelsestraff.⁸¹⁹ Också propositionsuttalandet vid ändringen av bestämmelsen om att också upprepade fall av de minst allvarliga brotten sammantaget ska kunna utgöra fridskränkingsbrott talar emot att det krävs en allvarligare gärning.⁸²⁰

Det finns endast ett fåtal exempel på fall där de enskilda gärningarna inte omfattar fysiskt våld men där dessa sammantaget ändå bedömts som fridskränkingsbrott. T.ex. dömdes en styvmamma för grov fridskränkning av två barn genom ha ofredat barnen vid flera tillfällen. Ofredandet bestod i att hon skickat ett stort antal sms till barnen med innehåll som framstod som mycket kränkande för barnen.⁸²¹ De enskilda sms:en bedömdes var för sig och tillräckligt många ansågs ha ett sådant kränkande innehåll att de skulle bedömas som ofredande och kunde ligga till grund för bedömningen. Även om det inte framgår explicit av domskälen tycks omständigheten att de utsatta var barn ha haft betydelse för bedömningen att gärningarna utgjort led i upprepad kränkning och därmed också kunde bedömas utgöra fridskränkingsbrott.

En jämförelse kan göras med brottet olaga förföljelse (BrB 4:4b). Enligt motiven till denna bestämmelse ska bedömningen av vad som utgör en upprepad kränkning, och därmed kvalificera de enskilda gärningarna som olaga förföljelse, ske på samma sätt som vid fridskränkingsbrotten.⁸²² I fall där åtalet, om olaga förföljelse, endast omfattar lindrigare gärningar har dock dessa i större utsträckning ansetts utgöra

⁸¹⁹ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 81.

⁸²⁰ Prop. 2012/13:108 Förstärkt straffrättsligt skydd vid grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning, s. 10.

⁸²¹ Svea hovrätt, mål nr B 9609-12, dom meddelad 8 mars 2013. Fallet behandlas under avsnitt 8.3.3.7.1.

⁸²² Prop. 2010/11:45 Förbättrat skydd mot stalkning, s. 72 f. Utredningens (SOU 2008:81 Stalkning – ett allvarligt brott) förslag skiljer sig från BrB 4:4a genom att gärningarna enligt förslaget ska ha utgjort led i en upprepad förföljelse som medfört en sådan kränkning. Att avsikten var att åstadkomma detsamma som vid fridskränkingsbrotten, nämligen att markera det straffvärda i en upprepad kränkning där förfarandet består i en serie i och för sig straffbara gärningar, ansågs dock enligt utredningen tala för att rekvisitet skulle utformas i överensstämmelse med vad som gällde för fridskränkingsbrotten.

en upprepad kränkning av målsägandes integritet.⁸²³ Med hänvisning till att handlandet t.ex. varit synnerligen besvärande och påträngande har rekvisitet upprepad kränkning ansetts uppfyllt.⁸²⁴ Vid olaga förföljelse behöver dock brotten inte rikta sig mot en närstående eller vara ägnade att allvarligt skada självkänslan. Det kan innebära att det vid prövningen av rekvisitet upprepad kränkning främst blir en fråga om de enskilda gärningarnas antal.

När det gäller fridskränkingsbrotten bör däremot andra faktorer än antalet gärningar och det tidsmässiga sambandet mellan dessa ha betydelse för prövningen om de enskilda gärningarna är led i en upprepad kränkning. Av motivuttalandena framgår att det i kravet på en upprepad kränkning följer att det normalt måste röra sig om fler än två enskilda gärningar.⁸²⁵ Trots att det kan röra sig om ett stort antal gärningar så tycks de skador som orsakats ha betydelse för allvaret och därmed om dessa varit led i en upprepad kränkning. HD konstaterar t.ex. i NJA 2003 s. 144, som rörde ett flertal gärningar, att endast en av gärningarna var av allvarligare art men att övergreppen hade varit så många att antalet klart översteg vad som borde krävas för att kränkningen av integriteten skulle anses upprepad. Av naturliga skäl får skadorna betydelse för själva brottsrubriceringen av den enskilda gärningen. Lika självklart är det inte att skadornas allvar ska ha betydelse för om gärningarna utgjort en upprepad kränkning av den utsattes integritet. Detta då bestämmelsen syftar till att lindrigare brott, sett sammantagna, ska kunna åsättas ett högre straffvärde.

I RH 2003:11 ansågs tre fall av misshandel av normalgraden vid tre gärningstillfällen vara av jämförelsevis begränsad omfattning.⁸²⁶ Av de skador som uppkommit bedömdes en fingerskada som tämligen allvarlig

⁸²³ Av BRÅ:s rapport 2014:8 Brott i nära relationer framgår också att åklagare i fall som omfattar ett stort antal ofredanden i flera fall i stället stämmer in för olaga förföljelse när rekvisiten för sådant brott är uppfyllda och då även om brotten begåtts mot en närstående.

⁸²⁴ Se t.ex. Svea hovrätt, mål nr B 7262-12, dom meddelad den 2 oktober 2012, där en kvinna vid, vad var styrkt, ett hundratal tillfällen ringt en annan ung kvinna och skickat uppemot hundra sms och mms med kränkande uttalanden och hot.

⁸²⁵ RH 2003:11.

⁸²⁶ Mannen stod åtalad för att vid ett tillfälle ha dragit kvinnan i håret, tagit tag i hennes armar och tilldelat henne knytnävslag i ansiktet samt kört ett pekfinger i magen på henne och vridit om hennes vänstra ringfinger. Vid ett annat tillfälle hade mannen bitit henne i ansiktet. Vid ytterligare ett tillfälle hade han tagit tag i henne och kastat ned henne på golvet, slagit hennes huvud i golvet och i en vägg samt tagit strupgrepp på henne. Hovrätten bedömde fingerskadan som tämligen allvarlig medan övriga skador framstod som

medan övriga skador framstod som mindre allvarliga. Våldet var därmed inte så allvarligt att gärningarna utgjort en upprepad kränkning av målsäganden. Allvaret i gärningarna tycks här vara kopplat till (bristen på) de fysiska skador som uppstått av våldet och inte att det var fråga om tre fall av misshandel av normalgraden. Att allvaret i stor utsträckning kopplas till de fysiska skadorna framgår också av NJA 2000 s. 17 III. Frågan som prövades i HD gällde påföljdsval för misshandel mot en närstående kvinna, men beskrivningen av brottets allvar är ändå av intresse.⁸²⁷ I tingsrätten lyfts omständigheter som att våldet begåtts mot en närstående kvinna i hennes hem och att det orsakat henne måttliga men besvärande skador fram för att visa på allvaret i gärningarnas karaktär. I hovrätten och HD beskrivs i stället skadorna som måttliga och misshandeln som av inte alltför allvarlig beskaffenhet.⁸²⁸

Omständigheter knutna till den utsattas person torde emellertid främst avse om de enskilda gärningarna har varit ägnade att allvarligt skada självkänslan hos den utsatte personen. Det finns dock flera exempel på när sådana omständigheter också får betydelse för om gärningarna utgör en upprepad kränkning. I RH 2008:7 stod en man åtalad för att vid ett tillfälle ha misshandlat målsäganden och vid ett annat tillfälle, drygt en månad senare, ha hotat och misshandlat henne.⁸²⁹ Frågan var om de enskilda gärningarna tillsammans utgjorde en upprepad kränkning av målsägandes integritet. Domstolen konstaterar att det visserligen varit fråga om ett flertal kränkande övergrepp men att det sammanlagt rört sig om två tillfällen, att endast en gärning kunde anses ha varit av allvarligare slag samt att kränkningarna vid det senare tillfället utlösts av mannens vrede över att målsäganden inte kom hem från sin väninna. Även om mannens motiv för handlandet varit sådant som avses i bestämmelsen om

mindre allvarliga. Gärningarna var därför, enligt hovrätten, inte så allvarliga att de skulle bedömas som grov kvinnofridskränkning.

⁸²⁷ Mannen stod åtalad för att vid ett tillfälle, i parets gemensamma hem, ha knuffat ned kvinnan i en soffa så att hon slog bakhuvudet i en vägg, tagit struhtag om en hennes hals, tilldelat henne flera knytnävslag i ansiktet samt dunkat hennes huvud i golvet flera gånger genom att skaka henne. Kvinnan hade av misshandeln fått blånader och svullnader.

⁸²⁸ I tingsrätten ansågs skadorna vara av sådant allvar att påföljden skulle bli fängelse. Med hovrätten och HD:s bedömning av skadorna som måttliga ansågs i stället förutsättningar för villkorlig dom och samhällstjänst föreligga.

⁸²⁹ Vid det första tillfället hade mannen tilldelat kvinnan en örfil. Vid det andra tillfället hade han tilldelat henne ett hårt slag över låret med ett bälte, dels hotat henne genom att skicka tre meddelanden till hennes mobiltelefon av innebörd att han skulle utöva mer våld mot henne.

grov kvinnofridskränkning kunde övergreppen inte anses vara av sådan omfattning och karaktär att kränkningen skulle anses som upprepad.

Det skulle kunna ifrågasättas om det är rimligt att, på sätt som sker, lägga in ett kvalitetskrav i bedömningen av om det varit fråga om en upprepad kränkning av den utsattes integritet. Detta gör det svårt att särskilja bedömningen av vad som är en upprepad kränkning från bedömningen av om ägnat att-rekvisitet är uppfyllt: i båda fallen blir fråga om en kvalitativ bedömning av de aktuella gärningarna. Det skulle följaktligen kunna argumenteras för att den kvalitativa bedömningen av gärningarna – bedömningen av om de sammantaget bör kvalificeras som ett fridskränkingsbrott – i allt väsentligt bör ske med stöd av ägnat att-rekvisitet. Såväl av förarbeten som av praxis framgår emellertid att kravet på upprepad kränkning förutsätter något slags kvalitetsbedömning av de åtalade gärningarna i den kontext de har förövats.

8.3.3.3 *Ett tidsmässigt samband*

Tidsaspekten är inget självständigt rekvisit vid sidan av upprepad kränkning, men har betydelse för om de enskilda gärningarna kan ses som en upprepad kränkning. Gärningarnas antal och allvar knyts ihop av att det ska finnas ett tidsmässigt samband mellan de enskilda gärningarna. Det tidsmässiga sambandet återspeglas i syftet med bestämmelsen där brottsligheten många gånger består av olika, i sig kriminaliserade gärningar som pågår under lång tid. Dessa kan var för sig framstå som relativt lindriga, t.ex. ringa misshandel och ofredande och det tidsmässiga sambandet kan därför sägas ta sikte på det upprepade och systematiska. Till skillnad från flerfaldig brottslighet som sker vid samma tillfälle förutsätts därför, för att fridskränkingsbrott ska föreligga, att brotten begås vid olika tidpunkter.⁸³⁰

Det tidsmässiga sambandet mellan gärningarna är tänkt att visa på det systematiska i övergreppen. Gärningarna bör därför varken ligga för

⁸³⁰ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 131 f. Tidigare gjorde regler om återfall i brott och kumulation av brott att straffvärdet för sådana gärningar blev lågt. Genom införandet av fridskränkingsbrottet i BrB 4:4a kan gärningarna i stället, sedda i sitt sammanhang, visa på den allvarliga kränkning som gärningarna tillsammans innebär. Även om den enskilda gärningen i sig innebär en kränkning av den personliga integriteten ansågs den tidigare bedömningen av straffvärde inte återspegla allvaret i att brottsligheten skett vid upprepade tillfällen. Detta behandlas av bl.a. Ulväng, M., Brottslighetskonkurrens: om relationer mellan regler och fall, (2013), s. 321 f.

nära varandra, eller för långt ifrån varandra, i tid.⁸³¹ En jämförelse kan göras med NJA 2009 s. 485 som behandlar frågan om sammanträffande av brott.⁸³² HD anför att bedömningen av det straffvärde som flerfaldig brottslighet har är beroende av de tidsmässiga och andra samband som finns mellan brotten och att skälen för att vid straffvärdebedömningen avvika från vad som skulle följa av en ren sammanläggning minskar ju svagare sambandet är mellan de olika brotten.⁸³³ Också när det gäller kravet på tidsmässigt samband har detta lämnats till rättstillämpningen att tillämpa och tolka och det saknas en entydig praxis om vad det mer konkret innebär.⁸³⁴ Den yttersta gränsen torde dock vara fridskränk- ningsbrottets preskriptionstid men med hänsyn tagen till att de enskilda brotten som kan ingå i fridskränkingsbrottet preskriberas var för sig.⁸³⁵

Av praxis framgår när det gäller gärningar som omfattas av åtalet att den tid som förflutit mellan gärningarna har betydelse för om dessa anses utgöra en upprepad kränkning.⁸³⁶ Även om kravet på att åtalet ska omfat- ta flera gärningar är uppfyllt kan både den omständigheten att det gått för lång tid mellan gärningarna, men också den omständigheten att gär- ningarna ligger för nära varandra i tid, göra att rekvisitet upprepad kränk- ning inte anses uppfyllt.⁸³⁷ Att gärningar begångna samtidigt eller inom loppet av några dagar inte kan innebära systematiska kränkningar kan framstå som självklart. Åt andra hållet kan t.ex. två misshandelsgärningar inom ett tidsspann av två år visserligen sägas utgöra upprepad brottslig-

⁸³¹ Se t.ex. NJA 2004 s. 437 och RH 2008:7.

⁸³² Se BrB 34:3 st. 2.

⁸³³ NJA 2009 s. 485. Frågan i HD var om det fanns skäl att sätta ned fängelsestraffets längd på grund av bestämmelsen i 34 kap. 3 § 2 st. brottsbalken. HD refererar till NJA 2008 s. 359 där domstolen berört frågan om hur straffvärdet ska bedömas vid flerfaldig brottslighet. Där framhölls som exempel på faktorer som är av betydelse bl.a. vilka typer av brott som är aktuella och de tidsmässiga och andra samband som finns mellan brotten. I NJA 2008 s. 359 anges att skälen för att vid straffvärdebedömningen avvika från vad som skulle följa av en ren kumulation varierar beroende på sambandet mellan brotten och att skälen för avvikelse minskar ju svagare sambandet är. HD kan i NJA 2009 s. 485 sägas bekräfta att bedömningen av det straffvärde som flerfaldig brottslighet ger är beroende av *de tidsmässiga och andra samband som finns mellan brotten* och vidare att skälen för att vid straffvärdebedömningen avvika från vad som skulle följa av en ren sammanläggning *minskar ju svagare sambandet är mellan de olika brotten*.

⁸³⁴ I den praxisgenomgång och analys som genomfördes av Fridskränkningensutredningen.

⁸³⁵ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 78.

⁸³⁶ Se t.ex. NJA 2004 s. 437.

⁸³⁷ Se t.ex. Berggren, N-O., m.fl., Brottsbalken (1 jan 2016, Zeteo), kommentar till 4 kap. 19 §, NJA 2004 s. 437.

het, men den kan inte sägas vara systematisk. Mellan dessa ytterligheter finns dock ett stort antal fall där bedömningen ytterst ligger på domstolarnas uppfattning om när det är fråga om en upprepad kränkning.

Genom att tidsaspekten tar sikte på det systematiska i kränkningen kan omständigheten att flera gärningar begåtts under en kortare tidsperiod innebära att dessa inte bedöms vara led i en upprepad kränkning. Någon nedre tidsgräns för när enskilda gärningar kan utgöra en upprepad kränkning har inte angivits, vare sig i förarbetena eller i praxis. Den genomgång av hovrättsavgöranden som gjort för arbetet med avhandlingen visar på variationer. Det finns exempel på fall där en tidsperiod om några veckor ansetts tillräcklig för att gärningarna ska ha inneburit en upprepad kränkning. I andra fall har några månader ansetts vara för kort tid för att gärningarna ska utgöra en upprepad kränkning, även om gärningarna begåtts regelbundet under denna tid. Just den nedre gränsen torde vara något som skulle behöva klargöras för att på så sätt åstadkomma en mer enhetlig bedömning.

I NJA 2004 s. 437 ansågs de gärningar som föräldrarna utsatt sin dotter för ha utgjort ett led i en upprepad kränkning. Misshandeln som var föremål för bedömning hade huvudsakligen begåtts under ett års tid. En gärning hade förövats året tidigare och under tidsperioden hade också ett inte närmare bestämt antal gärningar förövats. De specificerade misshandelsgärningar som föräldrarna ansågs ha begått utgjorde tillsammans med de mer i tiden ospecificerade gärningarna en upprepad kränkning. Avgörandet ger därför inte mer vägledning än att brottsliga gärningar under en tidsperiod av ett år är tillräckligt för att ett tidsmässigt samband ska föreligga.⁸³⁸

På samma sätt som det förhållandet att gärningar som har begåtts under en kort tidsperiod kan innebära att gärningarna inte bedöms som ett led i en upprepad kränkning kan den omständighet att det gått lång tid mellan de enskilda gärningarna göra att rekvisitet inte är uppfyllt. Generellt sett bör kunna sägas att det förhållandet att gärningarna har begåtts under lång tid knappast bör vara något problem om det är så att målsäganden kontinuerligt utsätts för brott. I sådana fall förstärker det faktum att brotten förövats under lång tid deras karaktär av upprepad

⁸³⁸ Huruvida den gärning som inträffat året innan omfattas framgår inte av HD:s domskäl. Nämnas bör vidare att ett flertal misshandelsfall och olaga hot ogillades vilka, om dessa ansetts styrkta; skulle ha gjort att den tidsperiod som avsågs hade omfattat en betydligt längre tid.

kränkning. Om ett fåtal brott begås under mycket lång tid, t.ex. ett brott år 1, ett brott år 3 och ett brott år 5, torde det emellertid kunna leda till att kravet på upprepad kränkning inte är uppfyllt.

När tidsperioden omfattar en längre tid, t.ex. flera år, där målsäganden kontinuerligt utsätts för våld kan emellertid andra faktorer få betydelse. Det gäller dels gärningarnas rubricering och därmed preskriptionstid, dels möjligheten att styrka sådana gärningar.⁸³⁹ En möjlighet för åklagaren att utöver mer preciserade gärningstillfällen hänvisa till att gärningsmannen vid ett stort antal tillfällen under en viss period begått gärningar som t.ex. utgör ofredande eller misshandel kan vara av betydelse genom att de ospecificerade gärningarna visar på omfattning, frekvens och vanemässighet. Dessa gärningar ska, liksom preciserade, kunna styrkas av åklagaren. Även om målsäganden inte kan hänföra gärningarna till en specifik tidpunkt kan t.ex. beskrivningen av hur de har gått till visa på omfattningen av misshandeln och därmed bidra till att underbygga slutsatsen att gärningarna utgjort en upprepad kränkning. En risk är dock att alltför oprecisa beskrivningar tenderar att inte godkännas av domstolen vilket kan leda till att det till slut kvarstår så få gärningar att de inte kan bedömas utgöra en upprepad kränkning av integriteten.⁸⁴⁰

Både kravet på att det ska vara fråga om systematiska kränkningar och kravet på att de har pågått under en viss tid kan uppfyllas genom att domstolen vid bedömningen beaktar lagföringar som den tilltalade tidigare har dömts för eller där skuldfrågan annars är klar. Frågan om i vilken utsträckning gärningar utöver de som omfattas av åtalet kan tillåtas ha betydelse för bedömningen behandlas i nästa avsnitt.

⁸³⁹ Se t.ex. Svea hovrätt B 8594-09, dom meddelad 2010-03-10, där tingsrätten bedömde ett fall av misshandel som ringa och därmed preskriberat, varför endast två fall av misshandel återstod. I hovrätten bedömdes gärningen som misshandel av normalgraden och därmed inte preskriberad. Hovrätten ansåg dock att bristen i det tidsmässiga sambandet mellan gärningarna, då gärningarna begåtts med cirka ett års mellanrum, gjorde att de inte skulle bedömas enligt BrB 4:4a, utan som enskilda gärningar.

⁸⁴⁰ Se avsnitt 7.5.2.5. Se även NJA 2004 s. 437.

8.3.4 Gärningar utöver de som omfattas av åtalet – där skuldfrågan är klar

8.3.4.1 Inledning

Rekvisitet upprepad kränkning kan, som ovan nämnts, uppfyllas på två sätt, antingen genom en bedömning av de gärningar åtalet omfattar eller genom en bedömning av de åtalade gärningarna tillsammans med liknande gärningar som den tilltalade tidigare dömts för eller där skuldfrågan annars är klar.⁸⁴¹ Till skillnad från bestämmelsens inledande rekvisit – att det ska vara fråga om flera gärningar som är uppe till domstolens prövning samtidigt – kan alltså vid bedömningen av om dessa utgjort en upprepad kränkning, hänsyn tas också till tidigare brottslighet av liknande art mot samma målsägande. Anledningen är enligt motiven särskilt de situationer där mönstret av kränkningar upptäcks först efter ett antal gärningar och där gärningsmannen redan dömts för några av dem.⁸⁴²

Enligt motiven kan tidigare brottslighet på så sätt rättsligt kvalificera de åtalade gärningarna som fridskränkingsbrott genom att de visar på ett mönster, utan att det därmed är fråga om att dessa gärningar på nytt läggs till grund för en fällande dom. De tidigare gärningar som den tilltalade begått är därmed inte direkt föremål för domstolens prövning i det förevarande målet, men kan åberopas som bevis för att styrka att kränkningarna skett vid upprepade tillfällen.⁸⁴³ Att gärningar som den tilltalade tidigare begått mot samma målsäganden på något sätt måste kunna beaktas ligger i bestämmelsens syfte – att bestraffa upprepade kränkningar mot en närstående. Skulle dessa tidigare gärningar ligga utanför den aktuella bedömningen av gärningarna som fridskränkingsbrott, så skulle det i första hand innebära att det systematiska, i de fall där den tilltalade kontinuerligt har dömts för de enskilda gärningar han eller hon begått, försvinner. Det skulle också kunna tolkas som en anvisning från lagstiftaren att den utsatte inte ska anmäla brott innan det, så att

⁸⁴¹ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 132. Med uttrycket att skuldfrågan annars är klar konstaterar HD i NJA 1999 s. 102 att det b.l.a. kan jämföras med fall då åtalsunderlåtelse har skett eller strafföreläggande har godkänts.

⁸⁴² Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 133. Här anges att "[s]ärskilt i den situationen att mönstret av upprepade kränkningar upptäcks först efter ett antal gärningar, där gärningsmannen kanske redan dömts för de första, kan en sådan bestämmelse innebära att alltför lite hänsyn tas till hela serien av gärningar när några senare, sedda var för sig, relativt lindriga brott skall bedömas".

⁸⁴³ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 82.

säga, finns tillräckligt många gärningar för att ett fridskränkingsbrott ska föreligga.⁸⁴⁴

Frågan är emellertid vilken betydelse den tidigare brottsligheten kan (tillåtas) ha i förhållande till det ”nya” åtalet. Den tidigare brottsligheten kan enligt motiven belysa de förhållanden under vilka de åtalade gärningarna ägt rum genom att de nu åtalade gärningarna sätts i ett sammanhang, en kontext.⁸⁴⁵ Om gärningar som den tilltalade tidigare dömts för kan påverka bedömningen av enskilda gärningar som ett fridskränkingsbrott är det naturligtvis av vikt, att det är tydligt vilken roll sådan brottslighet kan ha vid bedömning av brott enligt BrB 4:4a och hur detta motiveras utifrån legalitetsprincipen och i relation till principen *ne bis in idem*. Med utgångspunkt i motiven kan tidigare brottslighet rättsligt kvalificera de åtalade gärningarna som fridskränkingsbrott genom att de visar på ett mönster, utan att det därmed är fråga om att dessa gärningar på nytt läggs till grund för en fällande dom. Sådana tidigare gärningar som inte direkt är föremål för domstolens prövning i det förevarande målet, kan alltså åberopas för att styrka att kränkningarna skett vid upprepade tillfällen. Detta ansågs enligt förarbetena vara förenligt med principen om *ne bis in idem*.⁸⁴⁶

Att tidigare brottslighet kan ingå i prövningen om de enskilda gärningarna varit led i en upprepad kränkning gör att frågan kan ställas om hur de gärningar som ska dömas för särskilt, vid sidan av ett eventuellt fridskränkingsbrott, kan ingå i prövningen av huruvida dessa inneburit en upprepad kränkning. Likaså uppkommer frågan om också preskribe-

⁸⁴⁴ En konsekvens av att inte låta tidigare lagakraftvunna domar ha funktion som bevisfakta för att det är fråga om en upprepad kränkning skulle kunna bli att det högre straffvärdet uteblir om den utsatte anmäler brottet när det inträffar.

Anta t.ex. att en kvinna utsätts för misshandel vid fem tillfällen. Vid varje tillfälle anmäler hon mannen, som döms för brotten. Kvinnan blir senare vid två tillfällen utsatt för ofredande av mannen och vid ett tillfälle för misshandel och att hon anmäler brotten först efter misshandeln. Även om det är fråga om flera brottsliga gärningar mot en närstående skulle dessa senare gärningar förmodligen inte ensamma kvalificera brotten som ett fridskränkingsbrott. I ljuset av att mannen tidigare utsatt kvinnan för misshandel vid tre tillfällen visar däremot de gärningar som det aktuella åtalet omfattar tillsammans med de gärningar mannen redan dömts för på att det fråga om ett upprepat handlande. Om enbart de gärningar som åtalet omfattade var tvungna att uppfylla rekvisitet skulle en orimlig konsekvens kunna bli att kvinnan skulle behöva avvakta med att göra en anmälan till dess hon hade ”tillräckligt många” gärningar för att dessa skulle kunna nå upp till kravet för grov fridskränkning.

⁸⁴⁵ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 130 f.

⁸⁴⁶ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 82.

rade gärningar, där t.ex. den tid som förflutit har gjort att gärningen är preskriberad, ändå kan ingå i bedömningen av upprepad kränkning.⁸⁴⁷

8.3.4.2 *En fortsättning på den tidigare brottsligheten*

Som framgått ovan kan tidigare brottslighet, som den tilltalade begått mot målsäganden, belysa de förhållanden under vilka gärningarna i det aktuella åtalet ägt rum, genom att de kan bidra till att kvalificera de i det nu aktuella som fridskränkingsbrott. Det innebär att omständigheten att den tilltalade tidigare förövat brott mot målsäganden kan bidra till att styrka att det är fråga om en upprepad kränkning. Uttryckt annorlunda kan sägas att den tidigare brottsligheten är av betydelse först om de åtalade gärningarna själva uppfyller kravet på att det ska vara fråga om flera gärningar som är uppe till domstolens prövning samtidigt. Det blir då inte fråga om att den tilltalade ska dömas igen för redan lagförda gärningar. Såsom Wennberg påpekar bör gärningar som den tilltalade tidigare dömts för inte kunna ingå vid bedömningen av de enskilda gärningarna som en brottsenhet och på så sätt "läka" en brist avseende antalet åtalade gärningar.⁸⁴⁸ Den tidigare brottsligheten torde därmed endast ha relevans som bevis för det systematiska i kränkningarna, dvs. att de enskilda gärningarna varit ett led i en upprepad kränkning.

Även med utgångspunkt i att de gärningar som den tilltalade tidigare dömts för kan utgöra bevisfakta för att de nu aktuella gärningarna kan utgöra en upprepad kränkning, uppstår frågor kring hur tidigare lagföringar kan beaktas. Det gäller i första hand hur många gärningar, som ett aktuellt åtal för fridskränkingsbrott, ska innefatta för att tidigare brottslighet ska kunna beaktas. En andra fråga blir om tidigare brottslighet kan påverka karaktären och allvaret av de gärningar som är uppe till domstolens prövning. En tredje fråga är hur det tidsmässiga sambandet mellan de nu aktuella gärningarna och tidigare brottslighet ska bedömas.

Bedömningen av huruvida tidigare brottslighet kan beaktas inom ramen för upprepad kränkning torde också innebära att, vad som skulle ha varit fallet om samtliga gärningar ingått i det aktuella åtalet, att bedömningen ska göras mot bakgrund av de enskilda gärningarna och

⁸⁴⁷ I det här sammanhanget menar jag t.ex. en situation där en gärning är styrkt, men att rubriceringen av gärningen, t.ex. från misshandel av normalgraden till misshandel ringa brott, medför att den är preskriberad.

⁸⁴⁸ Wennberg, S., "Grov kvinnofridskränkning – en problematisk brottskonstruktion", i *SvJT* 2000, s. 792–804.

omständigheterna i det enskilda fallet, samt att kravet på upprepad kränkning kan anses uppfyllt om gärningarna är tillräckligt många eller allvarliga samt har ett tidsmässigt samband.⁸⁴⁹

Särskilt när det gäller frågan om hur många gärningar det aktuella åtalet måste/bör omfatta blir betydelsen av tidigare brottslighet framträdande. Bestämmelsens ordalydelse anger att *brottsliga gärningar* ska vara uppe till domstolens prövning samtidigt.⁸⁵⁰ Det torde innebära att de gärningar som omfattas av det aktuella åtalet alltid och ovillkorligen måste vara fler än en; annars är det inte fråga om *gärningar*. En definition av vad flera gärningar innebär är dock svår att finna.⁸⁵¹ Ett undantag är Jareborg & Friberg m.fl., som menar att det med flera gärningar ska förstås "att gärningsmannen har begått *minst två brott mot en viss närstående* eller tidigare närstående person; dessa brott måste samtidigt komma under domstolens bedömning".⁸⁵² Om åtalet omfattar ett flertal gärningar där den tidigare brottsligheten endast visar på den upprepade karaktären hos beteendet torde det vara oproblemiskt. Den tidigare brottsligheten har då normalt inte någon avgörande betydelse för konstruktionen av ett fridskränkingsbrott utöver att de kan visa på att den nu aktuella brottsligheten ingår i ett mönster av systematiska kränkningar.⁸⁵³ Ser man det som att det är tillräckligt med två gärningar, får tidigare

⁸⁴⁹ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 132. Se avsnitt 9.3.2.4.

⁸⁵⁰ Som riktlinje kan anges att tre misshandelsgärningar av normalgraden i RH 2003:11 inte ansågs tillräckligt allvarliga för att dessa skulle bedöms som grov kvinnofridskränkning. Hovrätten ansåg i RH 2003:11 visserligen inte att någon av gärningarna var att bedöma som ringa men att det våld som utövats varit av jämförelsevis begränsad omfattning. Gärningarna var därmed inte så allvarliga att de sammantaget skulle bedömas som grov kvinnofridskränkning.

⁸⁵¹ Berggren, N-O., m.fl., Brottsbalken (1 jan 2016, Zeteo), kommentar till 4 kap. 1 §. Frågan om hur många gärningar som ligger i begreppet "flera" är inte definierat. Under den tid avhandlingsarbetet pågått har formuleringen av vad "flera gärningar" innebär och hur det behandlas i förarbeten och doktrin förändrats. Från att innebörden av "flera gärningar" vid arbetets inledning fanns, mer eller mindre, angivet i både lagkommentarer och i riktlinjer för myndigheter, där det angavs att det ska vara fråga om två, fler än två osv., är sådana definitioner i slutfasen av avhandlingsarbetet svåra att hitta. Om det ska ses som att innebörden ska anses självklar, inte självklar, eller någonstans däremellan, får vara osagt.

⁸⁵² Jareborg, N. & Friberg, S., m.fl., *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, 2 u. (2015), s. 67, där det anges att flera gärningar innebär "att gärningsmannen har begått *minst två brott mot en viss närstående* eller tidigare närstående person; dessa brott måste samtidigt komma under domstolens bedömning".

⁸⁵³ Huruvida tidigare lagföring kan ha betydelse, utöver att det är fråga om systematiska kränkningar, beror givetvis på om de gärningar som åtalet avser kan anses styrka, men

lagförda brott givetvis en annan betydelse. I det fallet torde det krävas att de gärningar som omfattas av det aktuella åtalet är tillräckligt kvalificerade för att en tidigare lagförd gärning, om den ingått i det aktuella åtalet, skulle innebära att gärningarna sammantaget innebär en upprepad kränkning. Skulle så vara fallet, att den tidigare brottslighet som gärningsmannen har begått i stället tillåts ha en funktion att "läka" en brist vad gäller antalet gärningar, uppstår givetvis frågan hur detta förhåller sig till principen *ne bis in idem*.⁸⁵⁴

Av vad som uttalades i Lagrådets yttrande i prop. 1997/98:55 och senare i RH 2006:29 beträffande tidigare lagföringar, framgår att ett enskilt misshandelstillfälle som följer efter tidigare lagföring inte är tillräckligt för att rubriceras som fridskränkingsbrott, men att däremot två eller flera brottsliga gärningar efter tidigare lagföring kan rubriceras på detta sätt.⁸⁵⁵ Dessa uttalanden kan tolkas som att det kan vara tillräckligt med två gärningar som följer på tidigare lagföring för att de senare ska kunna bedömas som ett fridskränkingsbrott. Av vad som framgått ovan torde dock gärningarnas antal och allvar här, liksom om den tidigare brottsligheten ingått i det aktuella åtalet, vara av betydelse. I RH 2006:29 var omständigheterna sådana att de två gärningar som var föremål för prövning i det aktuella åtalet (misshandel och olaga hot) hade begåtts endast sex månader efter det att gärningsmannen villkorligt frigavs från

också på att det tidsmässiga sambandet mellan de åtalade gärningarna och tidigare åberopad brottslighet föreligger.

⁸⁵⁴ Förhållandet till principen om *ne bis in idem* tas också upp av Wennberg i Wennberg, S., "Grov kvinnofridskränkning – en problematisk brottskonstruktion", i *SvJT* 2000, s. 792–804.

⁸⁵⁵ Lagrådets yttrande i prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 207. "Det må vara att en tidigare dom för en liknande gärning kan göra mönstret av upprepade kränkning mer tydligt. Eftersom rekvisiten för grov fridskränkning omfattar att det skall vara fråga om flera gärningar kan däremot inte en ny gärning i förening med en tidigare dom ses som upprepad kränkning (motsatsen skulle strida mot principen om *ne bis in idem* i Europakonventionen, sjunde tilläggsprotokollet art. 4 punkten 1)". Lagrådets yttrande i prop. 1998/99:145, s. 15 f. ser dock annorlunda ut och kan anses stödja möjligheten att beakta tidigare lagföringar för att konstituera ett fridskränkingsbrott. Lagrådet föreslog här en ändring av bestämmelsen på så sätt att det ska vara fråga om att gärningarna ingick "i en serie" kränkningar och att domstolen därigenom kunde beakta gärningar som låg i tiden före de gärningar som åtalet omfattar. Någon sådan ändring av bestämmelsen gjordes dock inte. Se t.ex. *Åklagarmyndighetens handbok* (2012). Jfr Jareborg, N. & Friberg, S., m.fl., *Broten mot person och förmögenhetsbrotten*, (2010), s. 67. Här anges att minst två brott samtidigt måste komma under domstolens bedömning samtidigt och att tidigare lagföringar kan åberopas som stöd (som bevisfaktum) för att kränkningen är sådan att de nya brotten tillsammans ska anses utgöra en grov fridskränkning.

ett fängelsestraff för grov kvinnofridskränkning mot samma målsägande. Hovrätten konstaterade att de två gärningar som omfattades av det aktuella åtalet inte i sig torde vara tillräckligt för att det skulle kunna anses vara fråga om en upprepad kränkning. Mot bakgrund av att den tilltalade tidigare dömts för grov kvinnofridskränkning mot målsäganden och att de nu aktuella gärningarna hade begåtts under den villkorliga frigivningen för straffet för detta brott, ansåg domstolen att de nu åtalade gärningarna framstod som en fortsättning på den tidigare brottsligheten, och därmed var ett led i en upprepad kränkning av kvinnans integritet.⁸⁵⁶

För att tidigare brottslighet ska kunna inverka på bedömningen av de enskilda gärningarna som fridskränkingsbrott, dvs. att det är tillräckligt att det aktuella åtalet omfattar två gärningar torde, med hänvisning till RH 2006:29, vara att bedöma utifrån både de åtalade gärningarnas allvar och den tidigare brottslighetens karaktär. Om ett åtal omfattar två allvarligare gärningar och den tilltalade i anslutning till dessa begått, och blivit dömd för, liknande brottslighet mot samma målsägande kan de senare gärningarna ses som en fortsättning på den tidigare brottsligheten och de tidigare gärningarna bidrar då till att de senare kan anses utgöra led i en upprepad kränkning.⁸⁵⁷ Det kan emellertid diskuteras om det brott som den tilltalade tidigare dömts för kan utgöra den ”allvarliga-

⁸⁵⁶ RH 2006:29. Hovrätten konstaterar att K.L. nu döms för två gärningar vilket vanligen inte torde vara tillräckligt för att tala om en upprepad kränkning. Enligt hovrätten måste det i förevarande mål emellertid beaktas att K.L. tidigare dömts för grov kvinnofridskränkning av G.P. och att misshandelsbrottet begåtts endast sex månader efter det att han villkorligt frigavs från verkställigheten av det fängelsestraff som han då dömdes till. De gärningar som K.L. nu ska straffas för framstår därför, enligt hovrätten, som en fortsättning på den tidigare brottsligheten och att det därför får anses vara fråga om en upprepad kränkning. Hovrätten framhåller dock att en sådan bedömning inte innebär att K.L. straffas på nytt för de brott som han redan dömts för (ne bis in idem).

⁸⁵⁷ Även om det rör två olika delar av den straffrättsliga bedömningen – den ena påföljd och den andra brottsbeskrivningsenlighet kan en jämförelse med 34 kap. brottsbalken, om sammanträffande av brott och förändring av påföljd göras. Enligt BrB 34:3 kan vid straffmätningen brottsliga gärningar som begåtts innan, eller efter, den tidigare domen har börjat verkställas anpassas så att de sammanlagda straffen motsvarar det straff som skulle ha dömts ut om hela brottsligheten bedömts i ett sammanhang. Frågan om sammanläggning prövades av HD i NJA 2009 s. 485. HD anför att bedömningen av det straffvärde som flerfaldig brottslighet har är beroende av de tidsmässiga och andra samband som finns mellan brotten. HD anför vidare att den omständighet att brottet begåtts efter den tidigare domen inte saknar betydelse och innebär att den senare brottsligheten utgör återfall som kan beaktas i skärpande riktning med stöd av BrB 29:4. På liknande sätt skulle tidigare brottslighet vid bedömningen av brott enligt BrB 4:4a kunna ses som en sammanläggning av brott, dock med skillnaden att det här är fråga om att sammanläggningen görs i försvårande riktning.

re gärningen” och på så sätt kvalificera två mindre allvarliga brott som fridskränkingsbrott. I princip bör så kunna vara fallet. I båda fall rör det sig om uppregade kränkningar av integriteten och om man kan beakta tidigare lagförda gärningar för att påvisa det uppregade i beteendet är det svårt att motivera att fallen ska bedömas annorlunda vad gäller kravet på upprepad kränkning. En annan sak är att ansvar för fridskränkingsbrott också förutsätter att kravet på att gärningarna har varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla måste vara uppfyllt.

En förutsättning för att tidigare brottslighet som den tilltalade har begått ska kunna vägas in i bedömningen av om gärningarna har utgjort en upprepad kränkning torde emellertid också vara att den tidigare brottsligheten kan anses ha ett tidsmässigt samband med de gärningar som omfattas av det aktuella åtalet. Det krav som finns på ett tidsmässigt samband, att gärningarna inte ska ligga för nära eller för långt ifrån varandra i tid, torde även avse sådan brottslighet som den tilltalade tidigare dömts för.⁸⁵⁸

Genomgången av underrättspraxis visar att domstolarna i många fall vägt in tidigare brottslighet vid bedömning av om gärningarna som är uppe till prövning varit ett led i en upprepad kränkning. Genom att se de åtalade gärningarna i ljuset av den tidigare brottsligheten kan den tidigare brottsligheten också få en direkt betydelse för att gärningarna utgör just en upprepad kränkning. Det tidsmässiga sambandet tycks dock ha viss betydelse för om de aktuella gärningarna utgör en upprepad kränkning.

Till exempel har tre gärningar vid två gärningstillfällen med en veckas mellanrum – i ett fall misshandel och i ett fall misshandel och olaga hot – ansetts utgöra fridskränkingsbrott. Mannen hade tidigare dömts för misshandel av kvinnan i två fall, den senaste gärningen hade begåtts nio månader och den första drygt ett år innan de nu aktuella gärningarna. Även om de åtalade gärningarna inte ansågs tillräckliga, både med hänsyn till antal och den korta tid som förflutit mellan dem, för att ensamma utgöra ett fridskränkingsbrott visade, enligt hovrätten, den tidigare brottsligheten att det var fråga om *ett mönster som går igen*, varför gärningarna var ett led i en upprepad kränkning.⁸⁵⁹ Också i relation till

⁸⁵⁸ Om tidsmässigt samband mellan gärningarna, se avsnitt 9.3.3.3.

⁸⁵⁹ Göta hovrätt, mål nr B 1071-11, dom meddelad 29 augusti 2011. De två gärningstillfällen som omfattades av åtalet hade inträffat med drygt en veckas mellanrum i november 2010 och den tidigare domen avsåg två fall av misshandel i februari 2010 respektive november 2009.

detta fall kan sägas att två gärningar visserligen är tillräckligt för att uppfylla kravet på flera gärningar, men de skulle normalt inte ensamma duga för att uppfylla kravet på att gärningarna ska utgöra ett led i en upprepad kränkning. I det aktuella fallet låg det senaste misshandelstillfället nio månader tillbaka i tiden. Frågan torde därför bli om den tidigare brottsligheten skulle anses ha ett sådant tidsmässigt samband med de nu aktuella gärningarna om den i stället ingått i åtalet för de nu aktuella gärningarna.⁸⁶⁰

Jämföras kan med ett fall där den tilltalade stod åtalad för att vid tre tillfällen, med cirka ett års mellanrum, ha misshandlat målsäganden.⁸⁶¹ Mannen hade tidigare dömts för misshandel och olaga hot mot målsäganden under samma tidsperiod.⁸⁶² Med beaktande av främst gärningarnas bristande tidsmässiga samband fann hovrätten att de inte utgjorde en upprepad kränkning. Det förhållandet att alla utom en av dessa gärningar begåtts under löpande provotid efter den tidigare domen ansågs inte medföra en annan bedömning.⁸⁶³ Hade den tidigare brottsligheten ingått i det aktuella åtalet hade det inneburit att åtalet skulle ha omfattat misshandel vid fyra tillfällen samt ett olaga hot under en period av ett år. Det tidsmässiga sambandet skulle då ha avsett om de senare misshandels-gärningarna, som begåtts med ett års mellanrum, kan anses ha ett sådant samband med tidigare gärningar att de sammantaget kan anses utgöra en upprepad kränkning.

⁸⁶⁰ Om tidsmässigt samband mellan gärningarna, se avsnitt 9.3.3.3.

⁸⁶¹ Svea hovrätt, mål nr B 8594-09, dom meddelad 10 okt 2010.

⁸⁶² Noteras kan att det, om den tidigare brottsligheten bedömts som grov kvinnofridskränkning, enligt motiven till BrB 4:4a inte finns begränsade möjligheter för åklagaren att åtala för gärningar av liknande karaktär under samma period.

⁸⁶³ Den tidigare brottsligheten samt ett misshandelstillfälle hade ägt rum under 2007, ett misshandelstillfälle samt skadegörelse i juni 2008 och det tredje misshandelstillfället i augusti 2009. Även om inte något av misshandelsbrotten kunde bedömas som ringa, ansåg hovrätten, att det våld som utövats var av begränsad omfattning och att de skador som uppstått framstod som mindre allvarliga. I bedömningen låg också att parterna endast periodvis syntes ha varit sammanboende under den aktuella perioden. Noteras bör här att skadegörelsebrotten (12 kap. BrB) inte ännu ingick i fridskränkingsbrotten, något som troligtvis ändå inte påverkat bedömningen i det aktuella fallet.

8.3.4.3 *Brott som ska dömas för särskilt*

Fridskränkingsbrottens konstruktion gör att det ständigt uppstår konkurrens mellan brott som kan ingå i fridskränkingsbrottet och brott för vilka det ska dömas särskilt vid sidan av ett eventuellt fridskränkingsbrott. Av förarbetena till bestämmelsen framgår att normala konkurrensregler bör tillämpas.⁸⁶⁴ Konkurrens handlar förenklat dels om brott som konsumeras av BrB 4:4a, dvs. kan ingå i ett fridskränkingsbrott, dels om brott som ska dömas för särskilt vid sidan av ett fridskränkingsbrott, t.ex. grov misshandel.

Det innebär att grövre brott, t.ex. grov misshandel, människorov och olaga frihetsberövande, inte ska ingå i fridskränkingsbrottet. I stället ska domstolen döma särskilt för dessa grövre brott. Domstolen ska alltså döma för grov misshandel för den eller de handlingar som bedöms som grov misshandel och för fridskränkingsbrott för de handlingar som bedöms som t.ex. misshandel av normalgraden, under förutsättning att övriga rekvisit för fridskränkingsbrott är uppfyllda.

Hur dessa grövre brott kan påverka rekvisitet upprepad kränkning framgår inte av motiven till bestämmelsen. Rimligtvis torde ändå sådana gärningar, liksom tidigare lagföringar kunna visa mönstret i gärningsmannens handlande, dvs. att de grövre brotten kan fungera som bevis för att de gärningar som åtalet för fridskränkingsbrott varit led i en upprepad kränkning.⁸⁶⁵

Särskilt när det gäller sexualbrotten, som i de allra flesta fall ska dömas för vid sidan av eventuellt fridskränkingsbrott får detta stor praktisk betydelse. En konsekvens skulle annars kunna bli att de gärningar gär-

⁸⁶⁴ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 80 och s. 134.

⁸⁶⁵ Se t.ex. Burman, M., *Straffrätt och mäns våld mot kvinnor: om straffrättens förmåga att producera jämställdhet*, (2007), s. 186 ff. Burman menar att sådana gärningar som ska dömas för i brottskonkurrens med ett eventuellt fridskränkingsbrott omfattas av lagtextens ordalydelse och att det inte finns skäl att göra skillnad mellan brott som gärningsmannen tidigare är dömd för och brott som han döms för samtidigt, eftersom syftet med att beakta de andra gärningarna i båda fallen enbart är att visa mönstret i gärningsmannens handlande. Att sådan brottslighet bör kunna beaktas vid en helhetsbedömning av om det varit fråga om upprepad kränkning anges också i Jareborg, N. & Friberg, S., m.fl., *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, (2010), s. 68. Se även Berggren, N-O., *Brottsbalken* (1 jan. 2016, Zeteo) kommentaren till 4 kap. 4 a § samt Utvecklingscentrum Göteborg, *Åklagarmyndighetens handbok*, (2012), där det konstateras att allvarigare gärningar, i likhet med tidigare lagföringar, kan beaktas vid bedömningen av om gärningarna utgjort led i en upprepad kränkning. Se t.ex. Hovrätten över Skåne och Blekinge, mål nr B 452-09, dom meddelad 18 maj 2009.

ningsmannen begått ”underrubriceras” eller ”överbubriceras” för att så att säga passa in i fridskränkingsbrottet. Anta att det är styrkt att den tilltalade under en period av två år har utsatt en närstående för systematiska våldtäkter, vid två tillfällen misshandlat (mindre grovt brott) målsäganden. Utöver detta har den tilltalade kontrollerat målsäganden genom att förbjuda denne att träffa släktingar och dagligen kommit med nedlåtande uttalanden. Det kontrollerande beteendet eller de nedlåtande kommentarerna ska inte ingå i prövningen av om gärningarna utgjort en upprepad kränkning.⁸⁶⁶

- Anta att våldtäkterna ”underrubriceras” som mindre grov våldtäkt (BrB 6:1 st. 3). De enskilda gärningar som sammantaget kan bedömas som fridskränkingsbrott utgörs då av flera fall av våldtäkt (mindre grovt brott), två fall av misshandel (mindre grovt brott). Antalet gärningar torde i sådana fall både vara tillräckligt många och tillräckligt kvalificerade för att utgöra en upprepad kränkning av den utsatte.
- Anta i stället att våldtäkterna bedöms som våldtäkt (BrB 6:1 st. 1). De enskilda gärningar som sammantaget kan bedömas som fridskränkingsbrott utgörs då av två fall av misshandel (ringa brott). Sedda isolerade skulle förmodligen dessa inte anses uppfylla kraven på upprepad kränkning men sedda tillsammans med våldtäktsbrottsligheten torde förutsättningarna vara uppfyllda.⁸⁶⁷

När det som i det ovanstående exemplet finns flera gärningar som i ljuset av den grövre brottsligheten kan utgöra fridskränkingsbrott borde detta inte föranleda tillämpningssvårigheter, när det gäller att visa på det upprepade beteendet. Men skulle den grövre brottsligheten med hänsyn till att den, till skillnad från tidigare brottslighet, har begåtts under samma period, också kunna påverka bedömningen om det bara återstår en gärning som kan konstitueras ett fridskränkingsbrott? Med lagtextens krav på att flera gärningar ska vara uppe till domstolens prövning samtidigt,

⁸⁶⁶ NJA 1999 s. 102.

⁸⁶⁷ Exemplet är till viss del hämtat från Hovrätten över Skåne och Blekinge, mål nr B 452-09, dom meddelad 18 maj 2009, som också tas upp i Åklagarmyndighetens handbok som exempel på att brott som döms för särskilt kan ingå i bedömningen. Sett isolerade hade de mindre grova brotten enligt hovrätten sannolikt inte ansetts uppfylla kravet på en upprepad kränkning som varit ägnad att allvarligt skada målsägandes självkänsla. Beaktat att den tilltalade samtidigt dömdes för systematiska våldtäkter under samma tidsperiod, bedömdes rekvisiten vara uppfyllda. Se Utvecklingscentrum Göteborg, *Åklagarmyndighetens handbok*, (2012), s. 7.

torde svaret bli nej. Frågan torde sällan ställas på sin spets, men den har varit uppe till domstolens prövning bl.a. i ett mål vid Göta hovrätt.⁸⁶⁸

I förevarande fall rörde det sig om tre fall av allvarlig misshandel gentemot en kvinna som den tilltalade bodde tillsammans med under äktenskapsliknande förhållanden. Det var också visat att gärningarna utgjort led i en upprepad kränkning av målsägandes integritet och varit ägnade att allvarligt skada hennes självkänsla. Gärningarna var därför, enligt domstolen, tillräckligt allvarliga och tillräckligt många för att anse att rekvisiten för grov kvinnofridskränkning i och för sig skulle anses uppfyllda. Två av gärningarna bedömdes som så allvarliga att de skulle rubriceras som grov misshandel och därmed dömas för särskilt och frågan blev hur den tredje gärningen skulle rubriceras. Hovrätten konstaterar att de två gärningar som bedömts som grovt brott enligt motivuttalandena inte kunde ingå i brottet grov kvinnofridskränkning och att ett brott vid sidan av den grova misshandeln inte ensamt kunde kvalificera det brottet. Hovrätten konstaterar vidare att fridskränkingsbrottet tillkommit för att inom det straffrättsliga regelsystemet tillräckligt kunna beakta det straffvärda i ett upprepat, systematiskt kränkande när detta utgörs av lindrigare gärningar. Hovrätten ansåg dock att det inte förelåg någon risk för ett otillräckligt beaktande av straffvärdet när, som i förevarande fall, två av tre gärningar ansågs utgöra grov misshandel. Den grova brottslighet som mannen gjort sig skyldig till ansågs, av domstolen, gott och väl ha det straffvärde av två år och tre månader som tingsrätten fastställt och att det samlade straffvärdet inte påverkades av hovrättens ändrade brottsrubricering.

Det kan naturligtvis ur ett rättspolitiskt perspektiv ses som problematiskt att gärningar som skulle kunna bedömas som fridskränkingsbrott inte rubriceras som fridskränkingsbrott av den anledningen att vissa av gärningarna ska dömas för särskilt. Här måste dock syftet bakom fridskränkingsbrottet beaktas, nämligen möjligheten att beakta det

⁸⁶⁸ Göta hovrätt, mål nr B 1230-06, dom meddelad 15 juni 2006. I tingsrätten dömdes mannen för grov misshandel vid två tillfällen och grov kvinnofridskränkning, till fängelse i 2 år och 3 månader. Mannen överklagade tingsrättens dom med hänvisning till att en gärning ensam inte kunde anses utgöra grov kvinnofridskränkning. Avgörandet ligger utanför den mer omfattande praxisgenomgång som gjorts för avhandlingsarbetet men utgör ett tydligt exempel på resonemang kring frågan om en gärning tillsammans med grövre brott kan utgöra fridskränkingsbrott. Hovrätten ansåg, i det aktuella fallet, att den grova brottslighet som mannen gjort sig skyldig till gott och väl hade det straffvärde av två år och tre månader som tingsrätten fastställt och att det samlade straffvärdet inte påverkades av hovrättens ändrade brottsrubricering.

samlade beteendets straffvärde när lindrigare gärningar blir ett led i en upprepad kränkning eller en del av ett trakasserande samlivsmönster mellan ojämlika parter. I straffrättsligt hänseende blir därför i stället av betydelse om det sammanlagda straffvärdet av de gärningar den tilltalade begått beaktas i tillräcklig utsträckning. Om så är fallet spelar det inte någon avgörande roll att det i vissa fall inte blir möjligt att bedöma den samlade brottsligheten enligt BrB 4:4a. Det torde också generellt vara så att behovet av att beakta kontexten, ur ett straffvärdesperspektiv, avtar när vissa gärningar bedöms som så allvarliga att de ska dömas för vid sidan av ett fridskränkingsbrott.

8.3.4.4 *Preskriberade gärningar*

Att tidigare brottslighet, eller brott som ska dömas för särskilt kan beaktas vid bedömningen av om gärningarna inneburit en upprepad kränkning får anses klart. Mer oklart är om preskriberade gärningar kan fylla samma funktion. Situationen väcker likartade principiella frågor, där effektiv lagföring av de situationer man vill komma åt genom fridskränkingsbrottet ställs i förhållande till de rättssäkerhetsaspekter som i så fall får träda åt sidan. Vad gäller möjligheterna att åberopa lagförda gärningar som bevisning har man låtit det förra intresset träda före. I det här fallet gäller dock, till skillnad från tidigare brottslighet där skulden är klarlagd genom en lagakraftvunnen dom, den omständigheten att gärningar som är preskriberade inte är formellt styrkta. Varken i förarbeten eller i HD:s praxis har man gjort några uttalanden vad gäller möjligheten att åberopa preskriberade gärningar som bevis för t.ex. att de gärningar som omfattas av åtalet utgör ett led i en upprepad kränkning och varit ägnade att allvarligt skada självkänslan. Detta är inte heller en fråga som underrätterna förefaller ha uppehållit sig vid.

Regler om preskription finns i 35 kap. brottsbalken och preskriptionstiden styrs i allmänhet av brottets svårhet.⁸⁶⁹ Av 1 § framgår att påföljd inte får ådömas om den misstänkte inte har häktats eller fått del av åtalet inom en viss angiven tid. Är brottet preskriberat ska åtalet ogillas, något som ska beaktas av rätten ex officio. Om flera brott begås genom skilda gärningar ska preskriptionstiden räknas särskilt för vart och ett av brot-

⁸⁶⁹ Vissa internationella brott och brott som innefattar uppsåtligt dödande är undantagna från regler om preskription. Se prop. 2009/10:50 Om avskaffande av preskription för vissa allvarliga brott. För vissa sexualbrott i BrB 6 kap. gäller att preskriptionstiden löper från det att målsäganden fyllt 18 år (BrB 35:4).

ten.⁸⁷⁰ Eftersom fridskränkingsbrottet består av i sig enskilda gärningar som sammantaget kan konstituera fridskränkingsbrott löper preskriptionstiden för vart och ett av de enskilda brotten även om fridskränkingsbrottet som sådant har en preskriptionstid på tio år.⁸⁷¹

Fridskränkingsbrotten infördes för att enskilda i sig relativt lindriga gärningar skulle kunna bedömas som en enhet och därmed ge brottet ett högre straffvärde när dessa begåtts under en längre tid. Flera brott i brottskatalogen för fridskränkingsbrotten, t.ex. misshandel ringa brott, olaga hot och ofredande har en preskriptionstid på två år.⁸⁷² Just den tid som av olika skäl förflutit innan brotten anmäls kan innebära att mindre allvarliga gärningar bortfaller på grund av preskription.⁸⁷³ I vissa fall är de kvarvarande gärningarna tillräckligt många och tillräckligt kvalificerade

⁸⁷⁰ Detta beräkningssätt gällande preskriptionstider brukar hänvisas till som fall av realkonkurrens. Se t.ex. Ulväng, M., *Brottslighetskonkurrens: om relationer mellan regler och fall*, (2013), s. 151 ff.

⁸⁷¹ Att grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning bör omfattas av preskriptionsundantaget, eller att preskriptionstiden ska räknas från den senast begångna brottsliga gärningen, diskuterades i prop. 2009/10:50 Om avskaffande av preskription för vissa allvarliga brott, s. 16 f. Att det handlar om brott som är särskilt integritetskränkande eller med ett högt straffvärde ansågs dock inte utgöra så tunga skäl för att avskaffa eller förlänga preskriptionstiden, s. 22 f. Se också Jareborg, N. & Friberg, S., m.fl., *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, (2010), s. 68. Här förklaras de individuella preskriptionstiderna med "[a]tt flera brott efter en helhetsbedömning räknas som ett brott innebär i detta fall inte att de enskilda brotten upphör att vara brott. Således löper preskriptionstid individuellt för vart och ett av brotten".

⁸⁷² Preskriptionstiden två år gäller om det på brottet inte kan följa svårare straff än fängelse i ett år (BrB 35:1 p. 1) något som gäller för flera av de mer vanligt förekommande brotten i brottskatalogen för fridskränkingsbrotten, t.ex. misshandel som bedöms som ringa brott, olaga hot och ofredande.

⁸⁷³ Frågan om preskription togs också upp i den proposition som följde av Fridskränkingsutredningen (SOU 2011:85) där några remissinstanser förespråkade en särskild reglering avseende preskriptionstiden. Enligt dessa remissinstanser borde preskriptionstiden för fridskränkingsbrotten bestämmas utifrån dess straffskala, eller med utgångspunkt i straffskalan för det allvarligaste av de brott som ingick i stället för att var och en av gärningarna preskriberas var för sig. Som grund angavs bl.a. att många mindre allvarliga gärningar bortfaller på grund av preskription redan på – eller före – utredningsstadiet och att detta ofta hänger samman med den tid som inte sällan förflyter innan offret vid våld i nära relationer – av rädsla, av hänsyn till gärningsmannen eller av andra skäl – anmäler gärningarna. Med hänvisning till bedömningen i prop. 2009/10 Skärpta straff för allvarliga våldsbrott, ansågs inte heller nu tillräckligt tunga skäl föreligga för en ändring (prop. 2012/13 Förstärkt straffrättsligt skydd vid grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning, s. 9 ff.). Däremot ansågs det synnerligen angeläget att samhällets aktörer uppmärksammar och blir bättre på att tidigt upptäcka och ingripa mot våld och andra kränkningar i nära relationer.

för att bedömas som fridskränkningsbrott. I andra fall medför emellertid det faktum att en eller flera gärningar är preskriberade att förutsättningsarna för att bedöma de resterande gärningarna som fridskränkningsbrott inte föreligger.

Att en gärning är preskriberad innebär att åtalet i den delen ska ogillas vilket i sin tur innebär att den ifrågavarande gärningen inte kan ingå som gärning i ett fridskränkningsbrott. Det bör vara klart att preskriberade gärningar inte kan bidra till att uppfylla kravet på flera gärningar och de torde heller inte kunna bidra till att påvisa kränkningarnas upprepade karaktär. Normalt sett är preskription en fråga som hanteras på åtalsnivå. I andra fall kan emellertid preskriptionsfrågan vara beroende av hur gärningen bedöms. Ofta är situationen då sådan att placeringen av brottet i svårhetsgrad kommer att avgöra preskriptionsfrågan t.ex. om gärningen bedöms som misshandel av normalgraden eller ringa brott.

Beroende av bedömning och placering i svårhetsgrad kan därför en eller flera gärningar som skulle kunna bidra till ett fridskränkningsbrott vara preskriberade. Även om gärningen inte ska medföra straffansvar som enskild gärning så torde skuldfrågan i dessa fall vara klar. I dessa fall skulle i brottet, i vart fall teoretiskt, sådana gärningar kunna ingå i bedömningen av upprepad kränkning på samma sätt som tidigare brottslighet, dvs. det skulle kunna argumenteras för att brottet kan utgöra bevisfakta för att det har förelegat en upprepad kränkning.

8.3.4.5 *Förhållandet till principen ne bis in idem*

En särskild fråga är huruvida möjligheten att beakta tidigare brottslighet vid bedömningen av om ett fridskränkningsbrott är förenlig med principen *ne bis in idem*. Jag ska här inte gå djupare in på frågan, men några reflektioner kan ändå göras.

Brottsbeskrivningens utformning gör att de kriminaliserade gärningar som kan konstituera ett fridskränkningsbrott ska vara uppe till domstolens prövning samtidigt. Liknande brottslighet som den tilltalade tidigare dömts för kan belysa de förhållanden under vilka de åtalade gärningarna begåtts. Det tycks klargjort att en gärning som redan tidigare blivit lagförd inte kan lagföras på nytt som en del av fridskränkningen, dvs. tidigare lagförda gärningar kan inte direkt läggas till grund för ett åtal avseende fridskränkningsbrott. Den tidigare brottsligheten kan därför inte, som Wennberg uttrycker det, "läka" en brist som avser antal gärningar i det

aktuella åtalet.⁸⁷⁴ Det torde heller inte vara problematiskt från ne bis in idem-synpunkt så länge man inte inkluderar den tidigare brottsligheten bland de gärningar som direkt ligger till grund för åtalet. Att de får betydelse för kvalificering av nya gärningar måste anses rimligt.

8.3.5 Andra handlingar

Med utgångspunkt i den utsatthet som bestämmelsen är avsedd att träffa är naturligt att den tidsperiod under vilka de enskilda brottsliga gärningarna begåtts kan omfatta ett antal andra gärningar som skulle kunna styrka det systematiska i den tilltalades beteende. Det gäller såväl brottsliga gärningar som inte omfattas av brottskatalogen för fridskränkingsbrotten som gärningar som inte är straffbara. Även om de inte kan ingå i bedömningen av de enskilda brotten skulle dessa gärningar bland annat kunna visa på det ”allvar” som gör att det krävs mindre för att gärningarna tillsammans utgör led i en upprepad kränkning. Att hänsyn ska tas till den utsattes hela situation vid prövningen av om de enskilda gärningarna varit led i en upprepad kränkning skulle därför kunna tolkas som att andra, icke kriminaliserade gärningar eller gärningar utanför brottskatalogen kan få betydelse för bedömningen.

Frågan om också icke straffbara gärningar skulle kunna ingå i prövningen av om gärningarna utgjort led i en upprepad kränkning togs upp vid införandet av fridskränkingsbrotten. I det ursprungliga författningsförslaget angavs att även omständigheter vid sidan av gärningen kunde ha betydelse för prövningen, t.ex. beteenden som inte är straffbara men som kan visa på att det är fråga om en upprepad kränkning. Efter påpekande från Lagrådet om att det då fanns en risk att utdömda straff också skulle omfatta icke straffbara handlingar och att detta skulle strida mot legalitetsprincipen, klargjordes att det vid sidan av de åtalade gärningarna inte är möjligt att beakta andra, icke kriminaliserade gärningar.⁸⁷⁵ Frågan

⁸⁷⁴ Wennberg, S., ”Grov kvinnofridskränkning – en problematisk brottskonstruktion”, i SvJT 2000 s. 792–804.

⁸⁷⁵ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 206 f. och 132. Med hänvisning till lagrådets yttrande i prop. 1997/98:55, s. 207, framhålls i prop. 2012/13:108 Förstärkt straffrättsligt skydd vid grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning, s. 10, att förslaget från hovrätten för Övre Norrland – att knyta straffansvaret inte enbart till de enskilda brottsliga gärningarna, utan till den kränkning som dessa inneburit för offret – emellertid skulle innebära en sådan diffus avgränsning av det straffbara området som inte är förenlig med legalitetsprincipen.

behandlades också av Stalkningsutredningen.⁸⁷⁶ Här konstaterades att en svårighet vid denna typ av brottslighet (dvs. förföljelsesyndrom) är att flera handlingar som en förföljare kan utsätta en person för ligger utanför det straffbara området. Med hänvisning till intresset av förutsebarhet diskuterades när ett antal var för sig straffria handlingar kan övergå till att utgöra ett led i en upprepad kränkning och vid något tillfälle konstitueras ett brott. Straffrättens krav på legalitet och rättssäkerhet ansågs medföra att ett brott som utformades som ett upprepat beteende av kränkande, men inte straffbara, handlingar skulle medföra alltför svåra gränsdragningsproblem.⁸⁷⁷

Åklagaren torde därför inte som bevis för att de gärningar som åtalet omfattar varit led i en upprepad kränkning, kunna åberopa andra handlingar som inte utgör brott enligt brottsbalken, något som förtydligas i NJA 1999 s. 102.⁸⁷⁸ HD konstaterar för det första att den eller de ytterligare integritetskränkningar som kan visa på att det är fråga om en upprepad kränkning inte kan bestå av handlingar som i sig inte är straffbara, t.ex. nedsättande tal eller nedlåtande beteende.⁸⁷⁹ Vidare konstaterar HD att den eller de ytterligare integritetskränkningar som kan ha funktion av bevisfakta för att det är fråga om en upprepad kränkning inte torde kunna utgöras av annan brottslighet än de brott som omfattas av fridskränkingsbrottens brottskatalog.⁸⁸⁰

Begränsningen till fridskränkingsbrottets brottskatalog i förhållande till andra straffbara handlingar, behandlas vidare i NJA 2004 s. 437.⁸⁸¹ Föräldrarna hade vid upprepade tillfällen under fyra år kallat dottern ”hora” och andra liknande yttranden. HD konstaterar att brottet förolämpning inte finns med bland de typer av brott som enligt BrB 4:4a kan

⁸⁷⁶ SOU 2008:81 Stalkning – ett allvarligt brott, s. 121–123.

⁸⁷⁷ SOU 2008:81 Stalkning – ett allvarligt brott, s. 121 f. Liksom fridskränkingsbrotten är bestämmelsen om olaga förföljelse i BrB 4:4b i stället utformad så att flera var för sig straffbara gärningar sammantaget kan ses som en brottsenhet.

⁸⁷⁸ Se t.ex. Berggren, N.-O., Brottsbalken (1 jan. 2016, Zeteo) kommentaren till 4 kap. 4 a § brottsbalken.

⁸⁷⁹ Att tillåta nedsättande tal eller nedlåtande beteende skulle, enligt HD, i annat fall göra att sådana handlingar i själva verket blir straffbara.

⁸⁸⁰ HD:s konstaterande avser visserligen den tolkning som gjordes att det, utöver de åtalade gärningarna, måste finnas ytterligare handling eller handlingar för att rekvisitet upprepad kränkning skulle vara uppfyllt. Att vid beaktande av rekvisitet även låta annan brottslighet som den tilltalade dömts för inverka på prövningen skulle medföra att avgränsningen till brotten i brottskatalogen till viss del skulle vara verkningslös.

⁸⁸¹ Se också NJA 1999 s. 102.

ingå i fridskränkingsbrottet. De förolämpande uttalandena som föräldrarna riktat mot dottern kunde inte anses vara av sådan beskaffenhet att de var straffbara som olaga hot och kunde därför inte medföra ansvar i det nu aktuella sammanhanget, utan fick vägas in i bedömningen av straffvärdet för föräldrarnas brottslighet.⁸⁸²

Den omständigheten att den tilltalade dagligen använt kränkande tilltal mot målsäganden torde i enlighet med NJA 2004 s. 437 inte kunna ingå av bedömningen av rekvisitet upprepad kränkning. En annan sak är att upprepade kränkande tillmälen i vissa fall kan bedömas som ofredande och den vägen komma att ingå i fridskränkingsbrottet, låt vara att möjligheten till en sådan omrubricering i straffrättsligt hänseende är något oklar.⁸⁸³

Att kränkande tillmälen inte i sig kan ingå i bedömningen skulle visserligen kunna förklara att kränkande tillmälen i vissa fall bedöms som ofredande (och därmed kan ingå i fridskränkingsbrottet).

Om hänsyn ska tas till den utsattes hela situation, torde likväl andra brottsliga gärningar som andra handlingar ha relevans för att visa på det systematiska och upprepande i beteendet. En annan sak är att sådana handlingar med hänsyn till förutsebarhet och legalitet inte i sig själva torde kunna göra att ett fridskränkingsbrott föreligger.

Det kan diskuteras om möjlighet verkligen ges att beakta den utsattes hela situation om t.ex. nedlåtande beteende eller tillmälen, som förekommer under samma tidsperiod som de åtalade gärningarna, undandras från prövningen. Snarare torde sådana handlingar visa på att det är fråga om en upprepad kränkning och måste anses typiska för de situationer som bestämmelsen är avsedd att träffa. Det kanske snarare skulle vara så att frånvaron av sådana kränkningar skulle visa på bristen i det systematiska.

Det tycks dock här, som Burman beskriver det, föreligga en avgörande skillnad mellan *ne bis in idem-problemet* och *legalitets-problemet*.⁸⁸⁴ Att beakta något som ligger utanför åtalet (tidigare brottslighet) för ”att belysa de förhållanden under vilka de aktuella gärningarna har ägt rum” anses inte innebära att den tilltalade döms på nytt för dessa. Att i samma syfte beakta något som ligger utanför åtalet (icke-kriminaliserade gärningar eller brott enligt bestämmelser som ligger utanför fridskränkingsbrot-

⁸⁸² Frågan i HD gällde straffmätning vid grov fridskränkning.

⁸⁸³ Se avsnitt 7.3.3.7, om ofredande.

⁸⁸⁴ Burman, M., *Straffrätt och mäns våld mot kvinnor: om straffrättens förmåga att producera jämställdhet*, (2007), s. 187.

tens brottskatalog), anses däremot innebära att den tilltalade döms för vad som beaktas och det måste då finnas lagstöd för ett sådant förfarande.

8.4 Ägnat att allvarligt skada självkänslan

8.4.1 Inledning

Utöver att gärningarna var och en ska ha varit led i en upprepad kränkning ska gärningarna ha varit ägnade att allvarligt skada den utsattes självkänsla.⁸⁸⁵ Bedömningen av om gärningarna har varit ägnade att allvarligt skada självkänslan ska göras med beaktande av den utsattes hela situation och med utgångspunkt i dels hur allvarliga de enskilda gärningarna framstår, dels i omständigheterna kring den utsatta personen.⁸⁸⁶

Det krävs däremot inte att gärningarna verkligen har allvarligt skadat självkänslan. Rekviset är ett s.k. abstrakt fare-rekvisit som innebär att gärningarna ska vara sådana att de typiskt sett leder till att självkänslan skadas allvarligt, dvs. att de ska vara sådana att de typiskt sett duger för att leda till resultatet. Det innebär att det inte behöver bevisas att den enskilda personens självkänsla verkligen har skadats allvarligt.

8.4.2 Allvarligt skada självkänslan

Även om de flesta brott enligt brottskatalogen för fridskränkingsbrotten kan anses innebära att självkänslan skadas är detta inte tillräckligt, utan det krävs att gärningarna typiskt sett är ägnade att skada självkänslan *allvarligt*.⁸⁸⁷ I det ligger en viss kvalificering av de brottsliga gärningarna. När det gäller de lindrigare brotten kan det, enligt motiven, t.ex. vara att gärningarna ingår i ett mönster som sammantaget leder till att den kränkta personen bryts ned.⁸⁸⁸ Utöver detta ska vid bedömningen hänsyn

⁸⁸⁵ Texten i detta avsnitt har behandlats i en artikel av författaren. Vissa delar kan därför överlappa med vad som skrivs i artikeln. Se Andersson, M., "Fridskränkingsbrotten i 4 kap. 4 a § brottsbalken – att fänga det svärfångade", i *SvJT 100 år*, s. 245–252.

⁸⁸⁶ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 81 och s. 133. Se även NJA 2003 s. 144, där det framgår att bedömningen dels ska utgå från omständigheter kring brottsoffret, t.ex. avsaknad av socialt nätverk eller bristande språkfärdigheter, dels gärningarnas allvar.

⁸⁸⁷ Prop. 1997/98: 55 Kvinnofrid, s. 133 ff. Det krävs inte att gärningsmannen haft som syfte att allvarligt skada självkänslan eller att han eller hon gör värderingen att så kan ske, utan att det är tillräckligt att gärningarna typiskt sett har en sådan effekt.

⁸⁸⁸ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 81 och 133.

också tas till omständigheter kring den utsatte. I motiven till ändringen av bestämmelsen år 2013 anges att det med kravet på att gärningarna ska ha varit ägnade att allvarligt skada offrets självkänsla avses en viss kvalificering av gärningarna. Det förutsätts inte, enligt motiven, att de enskilda gärningarna varit av visst allvar, men däremot att de sammantaget nått upp till en sådan nivå att självkänslan typiskt sett skadas allvarligt.⁸⁸⁹ Vid bedömningen ska, enligt motiven till bestämmelsen, hänsyn tas till den utsattes hela situation. Viss vägledning för vad som kan utgöra sådana omständigheter kan hämtas i NJA 2003 s. 144. Här sägs att frågan om gärningarna varit ägnade att skada den utsattes självkänsla bör besvaras med beaktande av hela hennes (eller hans) situation. Det kan t.ex. som i det aktuella fallet röra sig om avsaknad av socialt nätverk eller språkförbistringar som gör att den kränkta är mer eller mindre utlämnad åt gärningsmannen.⁸⁹⁰

Vilka omständigheter som kan omfattas av hela den utsattes situation utöver gärningarnas frekvens och allvar togs också upp i Fridskränkningsutredningens praxisgenomgång.⁸⁹¹ Här anges att andra omständigheter som återkommande beaktas av domstolarna är om övergreppen ägt rum i hemmet, vilket är en plats där man normalt ska kunna känna sig trygg, om gärningarna haft förnedrande inslag samt om målsäganden befunnit sig i en utsatt belägenhet genom att socialt isolerad, befinna sig i ett beroendeförhållande till gärningsmannen eller genom underlägsenhet beträffande fysisk styrka. Liknande omständigheter togs upp i NJA 2003 s. 144 där HD anför att frågan om gärningarna varit ägnade att allvarligt skada målsägandes självkänsla ska besvaras med beaktande av hela hennes situation. Mot bakgrund av omständigheterna i det enskilda fallet ansågs de kränkande gärningarna ha varit ägnade att allvarligt skada målsägandes självkänsla då hon var nyinflyttad till Sverige och utan kunskaper i det svenska språket. Dessutom beaktades att hon var ensam hemma med små barn och saknade ett socialt nätverk. Mannen hade också försökt styra och begränsa hennes kontakter med omvärlden vilket gjorde att hon var mer eller mindre utlämnad åt honom. Även om HD:s uttalanden utgör exempel tyder Fridskränkningssutredningens genomgång på att just

⁸⁸⁹ Prop. 2012/13:108 Förstärkt straffrättsligt skydd vid grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning, s. 9 f.

⁸⁹⁰ I NJA 2003 s. 144 anges t.ex. omständigheter som att kvinnan inte hade kunskaper i svenska, att mannen inte på något sätt hjälpte henne att bli en del av samhället och att hon därför var helt utlämnad till honom i såväl det praktiska, som det sociala livet.

⁸⁹¹ SOU 2011:85 Fridskränkningssbrotten och egenmäktighet med barn, s. 81.

sådana omständigheter har stor relevans för att bedöma någons utsatthet, att dessa får utgöra en slags mall för utsatthet. Även om ett sådant synsätt kan sägas stämma överens med den s.k. normaliseringsprocessen, om ett trakasserande samlivsmönster mellan ojämlika parter, så kan det med hänsyn till den variation av människor som bestämmelsen är avsedd att skydda, uppfattas som en (i vissa fall alltför snäv) begränsning.⁸⁹²

Även faktorer som att brottsoffret varit betydligt yngre än gärningsmannen kan, enligt utredningen, påverka bedömningen. Vid grov kvinnofridskränkning och grov fridskränkning mot vuxen beaktas även om kränkningarna skett i närvaro av egna eller gemensamma barn. Fridskränkningens praxisgenomgång kan tolkas som att de omständigheter som beaktas vid prövningen av om gärningarna varit ägnade att allvarligt skada självkänslan i många delar är samma omständigheter som kan beaktas som försvårande omständigheter vid straffvärdebedömningen enligt BrB 29:2.⁸⁹³ Av BrB 29:2 framgår att omständigheter som ska beaktas i försvårande riktning är t.ex. att den tilltalade visat stor hänsynslöshet (p. 2) något som i flera fall kopplats till att våldet begås i hemmet. Vidare ska beaktas att den tilltalade utnyttjat någon annans skyddslösa ställning eller svårigheter att värja sig (p. 3), vilket i praxis t.ex. avsett fysisk styrka, skillnad i ålder osv., samt att brottet varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos ett barn i förhållande till en närstående vuxen (p. 8). Den sistnämnda omständigheten tar särskilt sikte på de fall där barn bevittnat våld.⁸⁹⁴

Av ovanstående framgår att domstolen vid bedömningen av om gärningarna typiskt sett är ägnade att allvarligt skada självkänslan ska utgå från den utsattes hela situation och därmed den situation inom vilken de enskilda brotten begåtts. Utöver gärningarnas antal och allvar kan fakto-

⁸⁹² Om normaliseringsprocessen, se avsnitt 3.3.3.

⁸⁹³ SOU 2011:85 Fridskränkningens brotten och egenmäktighet med barn.

⁸⁹⁴ Prop. 2002/03:53 Förstärkt skydd för barn i utsatta situationer, s. 69 ff. Att samma omständigheter kan beaktas i skilda delar av det straffrättsliga förfarandet är något som givetvis ur ett straffrättsligt perspektiv väcker frågan om hur många gånger samma/liknande omständigheter kan beaktas? Rent teoretiskt skulle det kunna innebära att tre fall av misshandel bedöms som av normalgraden därför att de begåtts i hemmet mot en fysiskt svagare (eller någon annan omständighet enligt BrB 29:2). Det medför i sin tur att gärningarna, som bedöms som tre fall av misshandel av normalgraden, kan anses utgöra en upprepad kränkning och (om man ser till de skäl utredningen anger) att gärningarna varit ägnade att allvarligt skada självkänslan och därmed kvalificeras som fridskränkningens brott. Härutöver kan samma omständigheter verka i försvårande riktning vid bedömning av straffvärdet.

rer av betydelse vara att gärningarna ingår i ett mönster som sammantaget leder till att den utsatta personen bryts ned, att övergreppen ägt rum i hemmet eller innehållit förnedrande inslag och att våldet begåtts inför egna eller gemensamma barn. Vidare framgår att de enskilda gärningarna inte behöver vara av en viss svårhetsgrad men att de sammantaget måste nå upp till en sådan nivå att självkänslan typiskt sett skadas allvarligt. Det framgår också att omständigheter som gör att självkänslan allvarligt skadas t.ex. kan vara avsaknad av kunskap i svenska språket och avsaknad av socialt nätverk.

När det gäller att bedöma om gärningarna varit ägnade att skada självkänslan tycks bedömningen, i högre grad än vid bedömningen av om gärningarna inneburit en upprepad kränkning vara kopplad till brottsoffrets utsatthet. Av förklarliga skäl blir det fråga om ett brett spektrum av olika omständigheter som domstolen har att förhålla sig till. När lindrigare gärningar kan vägas upp av en mer utsatt situation finns dock en risk att omständigheter som kön, ålder och social status får betydelse vid bedömningen.⁸⁹⁵ Det kan innebära att domstolen anser att gärningarna förvisso varit ägnade att skada självkänslan, men att de inte varit ägnade att allvarligt skada självkänslan. Exempel på ett sådant resonemang återfinns i domskälen i RH 2004:48. I målet beaktar hovrätten bl.a. att kvinnan hade ett ekonomiskt övertag och att parterna genomgått en utdragen och uppsplitande skilsmässoprocess med åtskilliga konfrontationer, där båda parter varit delaktiga. Mot bakgrund av detta, tillsammans med att det inte varit fråga om fysiskt våld, ansågs omständigheterna inte varit ägnade att allvarligt skada kvinnans självkänsla.⁸⁹⁶

Med hänsyn till att det vid bedömningen av rekvisitet ägnat-att främst tycks vara fråga om omständigheter som rör kontexten kommer den vidare framställningen att behandla de båda rekvisiten tillsammans.

⁸⁹⁵ Se ovan avsnitt 8.2.4 om den utsatte och det ideala brottsoffret.

⁸⁹⁶ Se t.ex. också Svea hovrätt, B 8261-06, dom meddelad 20 december 2006. I tingsrätten dömdes den tiltalade för grov kvinnofridskränkning. Hovrätten anser endast tre gärningar styrkta och rubricerar var och en av dem som misshandel. Rätten konstaterar att kvinnans verbala och fysiska utbrott ibland rentav utlöst den tiltalades handlande. De gärningar han begått kan därför inte anses utgöra sådana upprepade, systematiska kränkningar av nedbrytande karaktär som krävs för att fälla honom för grov kvinnofridskränkning. Hovrätten dömer honom för tre fall av misshandel.

8.5 Samspel och olikheter

8.5.1 Ett eller två rekvisit

I avsnitten ovan om upprepad kränkning och ägnat att allvarligt skada självkänslan behandlas rekvisiten som två rekvisit där bedömningen av upprepad kränkning främst tycks ske utifrån gärningarnas antal och art medan bedömningen av om brotten varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla verkar ta sikte på andra omkringliggande omständigheter, dvs. den kontext inom vilken den upprepade kränkningen har begåtts.

Även om bestämmelsens ordalydelse ger vid handen att det är fråga om två självständiga rekvisit är det i rättstillämpningen inte helt tydligt, eller i vart fall inte utskrivet att, rekvisiten bedöms som två separata rekvisit.⁸⁹⁷ Bedömningen i domskälen redovisas ofta med den korta (standard-)frasen att gärningarna inneburit en upprepad kränkning som varit ägnad att skada självkänslan, dvs. att det ofta är fråga om ett blankt konstaterande av att rekvisiten föreligger. Hur bedömningen gjorts framgår sällan och de båda rekvisiten tycks bedömas utifrån samma kriterier och som ett rekvisit där det ena ger det andra.

Det har också i doktrin diskuterats huruvida de ska uppfattas som två rekvisit fristående ifrån varandra eller två rekvisit som samspelar med varandra. Lernestedt förklarar det som att kränkningen av offrets integritet ska vara ett faktum, medan det endast krävs att gärningarna som är föremål för bedömningen varit sådana att de *typiskt sett* skadar självkänslan.⁸⁹⁸ En sådan uppdelning torde innebära att den ”upprepade kränkningen” tar sikte på det upprepade, dvs. det systematiska, i beteendet, medan ”ägnat att” i större utsträckning tar sikte på själva utsattheten och gärningarnas typiska betydelse i den kontext de företas. Att det rör sig om upprepade kränkningar behöver därför inte innebära att de också är ägnade att allvarligt skada självkänslan. Motsatsvis kan det i det enskilda fallet givetvis vara så att en eller ett par gärningar är ägnade att skada den utsattes självkänsla allvarligt, men att gärningarna inte är så många eller så kvalificerade att de utgör en upprepad kränkning. Så kan t.ex. vara fal-

⁸⁹⁷ Jfr med olaga förföljelse i BrB 4:4b, där det ska vara fråga om en upprepad kränkning (som enligt motiven till den bestämmelsen ska bedömas på liknande sätt som vid fridskränkingsbrottet) men där det däremot inte finns något krav på att gärningarna ska ha varit ägnade att allvarligt skada självkänslan.

⁸⁹⁸ Lernestedt, C., *Kriminalisering: problem och principer*, (2003), s. 336 ff.

let när den utsatta situationen till stor del har bestått av handlingar som inte är straffbara eller när det brister i det tidsmässiga sambandet mellan gärningarna. Men också andra faktorer kan ha betydelse för att det ena, det andra eller inte något av rekvisiten är uppfyllda.

Till exempel har i flera fall där förhållandet varit präglat av konflikter gärningarna visserligen ansetts innebära en upprepad kränkning, men däremot har de inte ansetts vara ägnade att allvarligt skada självkänslan.⁸⁹⁹ Även om det uttalats att det torde krävas mindre för att utgöra en upprepad kränkning när den utsatta befinner sig i en särskilt utsatt situation, så har t.ex. det förhållandet att våldet inte varit tillräckligt systematiskt i vissa fall ansetts innebära att det inte varit fråga om en upprepad kränkning.⁹⁰⁰

Rekvisiten ska spegla den särskilda utsattheten (som det innebär att bli utsatt för systematiskt våld av en närstående). Sätter man punkten innan parentesen får rekvisiten en mer generell innebörd där det inte framstår som självklart att de ska ses som två separata rekvisit utan i stället som rekvisit i samspel. Ett sådant synsätt skulle visserligen utmana brottskonstruktionen som ett icke perdurerande brott. Också Burman menar att det finns anledning att fundera över om och hur rekvisiten hör ihop och att flera aspekter, t.ex. graden av kränkning, torde vara relevant för prövningen av båda rekvisiten.⁹⁰¹ Burman hänvisar här till justitierådet

⁸⁹⁹ Se t.ex. Svea hovrätt, mål nr B 8271-12, dom meddelad 29 oktober 2012. I målet ansåg majoriteten att fyra fall av misshandel skulle bedömas som grov kvinnofridskränkning. Referenten var skiljaktig och ansåg att det visserligen var fråga om gärningar vilka utgjort en upprepad kränkning av kvinnans integritet men att omständigheterna gjorde att de inte skulle bedömas som grov fridskränkning. Förhållandet hade varit präglat av ömsesidiga konflikter och båda hade använt ett grovt språk mot varandra. Vidare hade det förekommit ett omfattande bruk av alkohol från bådas sida, varför referenten menade att kvinnan inte helt oförskyllt hamnat i de situationer som innefattat bråk. Eftersom kvinnan hade ett socialt nätverk och inte heller annars varit beroende av, eller utlämnad till, mannen ansåg referenten att kvinnans situation inte kunde anses jämförbar med den som brukar föreligga i fall där det är fråga om ansvar för grov kvinnofridskränkning. Gärningarna hade därför inte varit ägnade att allvarligt skada hennes självkänsla. Se också Svea hovrätt, mål nr B 1224-04, dom meddelad 8 september 2004.

⁹⁰⁰ Prop. 2012/13:108 Förstärkt straffrättsligt skydd vid grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning, s. 10. Jfr t.ex. Svea hovrätt, mål nr B 6866-12, dom meddelad 19 april 2013. Hovrätten finner det styrkt att barnen under drygt ett års tid varit utsatta för misshandel, ringa brott, vid i vart fall fem respektive tre tillfällen. Gärningarna ansågs dock inte ha utövats så systematiskt att de kunde anses ha utgjort ett led i en upprepad kränkning av barnens integritet.

⁹⁰¹ Burman, M., *Mäns våld mot kvinnor: om straffrättens förmåga att producera jämställdhet*, (2007), s. 192 f.

Beckmans skiljaktiga mening i NJA 1999 s. 102. Beckman, som ansåg att gärningarna var led i en upprepad kränkning men inte att de varit ägnade att allvarligt kränka självkänslan anförde:

För frågan hur många gärningar som krävs för att de sammantaget skall vara att se som ett led i en upprepad kränkning kan det spela viss roll hur allvarliga de är bl.a. från synpunkten om de varit ägnade att allvarligt skada den berörda personens självkänsla. Det sistnämnda rekvisitet utgör i sin tur ett krav på en viss kvalificering att de brottsliga gärningarna. Även mer lindriga brott kan uppfylla rekvisiten t.ex. om de är tillräckligt många och ingår i ett mönster som sammantaget leder till att den kränkta personen bryts ner.

Just otydligheten i hur rekvisiten ska bedömas framkommer av NJA 1999 s. 102 där HD med hänvisning till retroaktivitetsförbudet ogillade åtalet för grov kvinnofridskränkning men där de tre skiljaktiga justitieråden kom till tre olika slutsatser.⁹⁰² Utöver Beckman ansåg justitierådet Gregow att det inte förelegat ett sådant systematiskt och kvalificerat kränkande från mannens sida att de aktuella gärningarna, trots att de ansågs ha varit ägnade att allvarligt skada kvinnans självkänsla, inte kunde anses ha utgjort led i en upprepad kränkning av hennes integritet. Håstad menade i stället att de gärningar åtalet omfattade skulle ses i ljuset av den tidigare brottsligheten och att de då dels innebar en upprepad kränkning av kvinnan, dels fick anses ha varit ägnade att allvarligt skada hennes självkänsla.

En rimlig tolkning av hur rekvisiten kan förstås är att det ändå finns ett samspel mellan dem just på det sätt Håstad beskriver det – att de nya gärningarna ska ses i ljuset av de tidigare åtalade och därmed kan innebära att självkänslan skadas allvarligt.

⁹⁰² Majoriteten menade att: "De nu aktuella gärningarna har begåtts d 28 juli, d 14 eller 15 sept och d 18 sep 1998. Någon ytterligare kränkningshandling av Birger L mot Lisbeth L efter bestämmelsens ikraftträdande föreligger inte. Redan på grund härav kan de aktuella gärningarna inte bedömas som grov kvinnofridskränkning utan skall bedömas som misshandel". Även om majoritetens domskäl är gällande och minoritetens motivering inte kan inskränka, eller vidga, denna är det intressant i en diskussion om innebörden av rekvisiten i BrB 4.4a att majoriteten tillsammans med de skiljaktiga meningarna, vid bedömning av samma omständigheter, kommer fram till fyra alternativa utgångar. Om skiljaktiga meningar i HD:s avgöranden, se Calissendorff, K., m.fl., "Tillägg till Högsta domstolens avgöranden, samt något om skiljaktigheter", i SvJT 2012 s. 313.

8.6 Sammanfattande kommentarer

Brottskonstruktionen i BrB 4:4a gör att flera relativt lindriga gärningar kan ses och bedömas som en enhet och i kontexten av att brottet riktats mot en och samma närstående. Genom att bygga bestämmelsen kring enskilda brottsliga gärningar skapas en tydlig gräns för vad som kan utgöra fridskränkingsbrott, vilket naturligtvis är bra ur rättssäkerhetssynpunkt. Begränsningen av brottskatalogen, till i sig kriminaliserade gärningar kan ur ett straffrättsligt perspektiv därför anses motiverat.⁹⁰³ Samtidigt kan naturligtvis konstateras att denna begränsning innebär att bestämmelsen inte fullt ut svarar mot de tankar som låg bakom lagstiftningen. Som ovan framhållits finns det olika typer av kränkande beteende som är typiska för en fridskränkingskontext men som, på grund av bestämmelsens konstruktion, inte direkt kan läggas till grund för ett fridskränkingsbrott.⁹⁰⁴

Möjligheten att beakta det särskilt straffvärda i systematiska kränkningar av en närstående ges ändå genom att de enskilda brottsliga gärningarna ska bedömas tillsammans och i ljuset av kravet på upprepad kränkning och kravet på att gärningarna sammantagna ska ha varit ägnade att allvarligt skada självkänslan. När de brottsliga gärningar som kan beaktas begränsas till de gärningar som omfattas av brottskatalogen i fridskränkingsbrotten, är det lätt att något tappas bort. Det hindrar dock inte att kontexten i en inte obetydlig utsträckning kan beaktas vid bedömningen av bl.a. ägnad att-rekvisitet och att det ställer krav på rättstillämparen att göra en bredare och mer allsidig bedömning av situationen.

En fara som uppstår när det gäller att fänga utsattheten är att rekvisiten i tillämpningen tappar sin koppling till det bakomliggande syftet och att bedömningen av dem blir närmast slentrianmässig. Med det menar jag att det kan finnas ett motstånd mot att hantera det bredare perspektivet och att det är lättare att utgå från det konkreta – de brottsliga gärningarna och vad som där är bevisat.⁹⁰⁵ Den helhetsbedömning av den utsattes situation som ska göras faller då lätt bort.

⁹⁰³ De brott som slutligen kom att omfattas av straffbestämmelsen var misshandel, olika fridsbrott och vissa sexualbrott. Efter en ändring av bestämmelsen år 2013 ingår också skadegörelsebrott och överträdelse av kontaktförbud (prop. 2012/13:108 Förstärkt straffrättsligt skydd vid grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning.).

⁹⁰⁴ Se avsnitt 8.4.

⁹⁰⁵ En jämförelse kan – även om brotten är långt ifrån identiska – göras med narkotikabrotten där straffvärdet under lång tid kom att handla om art och mängd men där det för

En rimlig tolkning av hur rekvisiten kan förstås torde ändå vara att det finns ett samspel mellan dem på så sätt att den upprepade kränkningen tar sikte just det upprepade och systematiska medan ägnat att-rekvisitet tar sikte de omständigheter som omgärdar de enskilda gärningarna, dvs. den kontext som speglar den särskilda utsattheten. Mycket förenklat skulle upprepad kränkning då förstås som flera gärningar som i sig själva eller tillsammans med eventuell tidigare brottslighet och/eller gärningar som ska dömas för särskilt visar på det upprepande och systematiska i brottsligheten. På så sätt skulle den utsattas hela situation – i fråga om brottslighet – beaktas, antingen genom att åtalet i sig visar på det systematiska i gärningsmannens handlande, men också genom att domstolen utöver detta kan beakta brott som döms för särskilt eller som tidigare dömts för. Därmed skulle de omkringliggande omständigheterna – både hänförliga till brotten och till situationen – visa på att den upprepade brottsligheten varit ägnad att allvarligt skada personens självkänsla. Sådana omkringliggande faktorer kan t.ex. vara kränkningarnas karaktär, att de pågått under lång tid, att den utsatta var mer eller mindre utlämnad åt gärningsmannen osv.

bedömningen också finns andra faktorer som kan påverka brottets svårhetsgrad. Om HD:s förändrade praxis, se t.ex. Borgeke, M., "Påföljdsbestämning i narkotikamål", i SvJT 2013 s. 1 och Perklev, A., "Straffmätning i narkotikamål – fyra domar från Högsta domstolen", i SvJT 2012 s. 31, om HD:s förändrade praxis för straffmätning i narkotikamål.

9 Fridskränkningensbrotten som rättslig konstruktion

9.1 Inledning

Förutsättningen att bedöma enskilda gärningar som ett fridskränkningensbrott handlar i många fall om att de enskilda brott som omfattas av åtalet kan styrkas. Det är de gärningar som var för sig bedöms utgöra brottsliga gärningar, som kan ligga till grund för ett eventuellt fridskränkningensbrott. Möjligheten att styrka att de enskilda gärningarna har förövats har i första hand betydelse för om det överhuvudtaget finns *flera* gärningar som tillsammans kan utgöra ett fridskränkningensbrott. Antalet, och allvaret, i de gärningar som anses styrkta kan också påverka bedömningen av om gärningarna kan anses innebära en upprepad kränkning av personens integritet och om de är sådana att de varit ägnade att allvarligt skada självkänslan hos den utsatta personen.

Syftet med avhandlingen är inte i första hand att föreslå förändringar av befintlig lagstiftning. Syftet är i stället att konkretisera och analysera den konstruktion av brott som fridskränkningensbrotten utgör och att identifiera eventuella problem som den valda konstruktionen kan medföra.

Oavsett om man främst ser fördelar eller nackdelar (risker) med en utveckling mot särregleringar av olika slag – men även att det både i forskningen och i samhällsutvecklingen i stort identifieras nya beteenden som anses straffvärda – måste lagstiftaren förhålla sig till och verka inom ramen för vad som i straffrättsligt hänseende, med krav på förutsebarhet och rättssäkerhet, kan sägas vara acceptabelt. Rekvisit måste konstrueras så att de kan hanteras praktiskt i en brottmålsprocess, där det ytterst handlar om vad som faktiskt går att utreda och försvara sig emot. När ett visst mål ska uppnås med användande av straffrättsliga medel måste man kanske därför acceptera att man möter vissa begränsningar som har sin grund i straffrättens karaktär. Däremot måste ambitionen vara att så långt det är möjligt – så långt det låter sig göras inom ramen för det straffrätts-

liga ramverket – verka för att lagstiftarens intention med införandet av en särreglering upprätthålls. Det kan konstateras att konstruktionen av BrB 4:4a innebär att lagstiftningen inte fullt ut kan anses fänga det identifierade samhällsproblemet. Kopplingen till specifika brottsliga gärningar som dessutom ska utgöra brott enligt vissa kapitel i brottsbalken innebär ofrånkomligen begränsningar i möjligheten att göra en bedömning som tar sin utgångspunkt i den *utsattes hela situation*. Vill man anlägga ett mer positivt synsätt kan man säga att bestämmelsen ger möjlighet att se de enskilda gärningarna som en del i en större helhet. Ambitionen finns ändå i BrB 4:4a att, så långt det låter sig göras inom gränsen för redan kriminaliserade gärningar, ta hänsyn till den särskilda utsatthet som närstående relationen innebär och till den kontext relationen medför med hänsyn till offrets känslomässiga- och praktiska bindningar till gärningsmannen.

En utvidgning av bestämmelsens tillämpningsområde och ytterligare kriminalisering är en fråga för lagstiftaren, men måste föregås av nogga överväganden. Några av dessa diskuteras i det följande.

9.2 Närstående

Konstruktionen av BrB 4:4a innebär att den personkrets som kan omfattas av bestämmelsen ska vara en närstående eller tidigare närstående person till gärningsmannen. Bestämmelsen är på så sätt starkt bunden till vad som i traditionell mening betraktas som familj.

Fridskränkingsutredningen konstaterade visserligen i sin praxisgenomgång att upprepade kränkningar mot en närstående eller tidigare närstående person i en klar majoritet av fallen bedömts som fridskränkingsbrott och inte som enskilda gärningar och att detta inneburit en generell höjning av straffvärdet för upprepad brottslighet i nära relationer. Härmed, menade utredningen, att det särskilt straffvärda i att utsätta en närstående eller tidigare närstående för upprepade kränkningar som innefattar fridskränkningar fångats upp i den straffrättsliga bedömningen. Närståendebegreppet i sig – vilket faktiskt avgör vilka fall som fångas upp av bestämmelsen – behandlas inte av utredningen. Inte heller problematiseras de fall där domstolen inte anser någon vara närstående i bestämmelsens mening.

Avgränsningen till närstående är dock inte helt oproblematisk. Å ena sidan så kan man se det som att närståendebegreppet i BrB 4:4a faktiskt

fångar de personer som bör fångas som utifrån syftet med bestämmelsen och den problematik bestämmelsen tillkommit för att motverka. Å andra sidan kan bundenheten till familjen som idé skapa en ojämnhet i vilka situationer som kan träffas av bestämmelsen.

Bestämmelsen har sin grund i ett fenomen (mäns våld mot kvinnor) men grundtanken bakom bestämmelsen – att enskilda kränkningar inom ramen för en relation ibland måste bedömas i ett bredare perspektiv – bör rimligen kunna anses tillämplig i andra situationer, som inte direkt kan kopplas till fenomenet. Det kan t.ex. handla om olika sorters familjekonstellationer som inte passar in på närståendebegreppet i fridskränkingsbrotten, men också om olika situationer där någon är utsatt i en kontinuerlig relation till gärningsmannen men utan att det föreligger en sådan familjeanknytning som bestämmelsen förutsätter. Om en ny partner till föräldern närmast bör inta en roll som styvförälder för att anses närstående till barnet, kan konsekvensen bli att brott mot barnets förälder kan bedömas som fridskränkingsbrott, medan de gärningar som begåtts mot barnet bedöms som enskilda gärningar. Detta kan tyckas innebära en omotiverad inskränkning av bestämmelsen eftersom den inte fångar det utsatta barnets hela situation.

Som ovan utvecklats torde det också förekomma kontinuerliga relationer som inte alls relaterar till närståendebegreppet i dess familjeanknutna mening. Ett enkelt exempel på en relation som ger möjlighet till sådant kontinuerligt våld som bestämmelsen avser att fånga, men som inte torde omfattas av BrB 4:4a är relationen mellan en skötare och vårdtagare som för sitt vardagliga liv är helt beroende av skötaren.

Idag finns det exempel på att föräldrars ansvar för barn upp till 18 år ges stor betydelse vid bedömningen av den utsatta situationen när det gäller unga i parförhållanden. Om den normativa prövningen i stället tar utgångspunkt i den ungas utsatta hela situation så kan föräldrars ansvar och bestämmanderätt, få en mindre avgörande roll när det gäller huruvida de unga kan anses närstående. Även förhållanden som målsägandens faktiska sociala förhållanden eller ungdomars utveckling är exempel på omständigheter som bör ges betydelse när frågan om målsägandens särskilt utsatta situation provas.

En risk med en utökad tillämpning av begreppet närstående kan givetvis vara att bestämmelsens bakomliggande motiv och den problematik som bestämmelsen tillkommit för att motverka osynliggörs. De redan öppna rekvisiten när det gäller kravet på upprepad kränkning och ägnat-

att skulle, om den personkrets som kan omfattas av bestämmelsen blir för vid, urholkas och bli svårare för domstolarna att tillämpa.

Frågan kan också lyftas om det finns ett behov av en indelning av bestämmelsen i två brott? Med det pågående arbetet med att lyfta fram barns rättigheter och den skillnad som kan föreligga i närståendekopplingar mellan ett barn och en vuxen i förhållande till närståendekopplingen mellan vuxna kan det diskuteras om det inte i så fall skulle kunna anses mera motiverat med ett första stycke som avser vuxna närstående och ett stycke som särskilt behandlar vuxnas förhållande till barn.

9.3 Brottsliga gärningar

Konstruktionen av BrB 4:4a innebär att enskilda brottsliga gärningar kan bedömas som en brottsenhet som hålls samman av elementet att var och en av de åtalade gärningarna har utgjort led i en upprepad kränkning av brottsoffrets integritet och att gärningarna varit ägnade att allvarligt skada dennes självkänsla. Brottskatalogen i fridskränkningsbrotten i BrB 4:4a är, med undantag för överträdelse av kontaktförbud, inte avgränsat till särskilda bestämmelser i de kapitel som omfattas av brottskatalogen. Det innebär emellertid inte att alla brott som ingår i dessa kapitel kan ingå i konstruktionen av ett fridskränkingsbrott. I praktiken är flera brott till sin natur sådana att de sällan, eller aldrig, utgör ett sådant integritetsintrång som avses med bestämmelsen och kommer av den anledningen inte att ingå som en del av de åtalade gärningarna för ett fridskränkingsbrott. Vidare är ett flertal brott sådana som enligt reglerna om konkurrens ska dömas för särskilt. Härutöver påverkar rubriceringen av brotten huruvida dessa ska dömas för särskilt, kvalificeras som en del i fridskränkingsbrottet eller göra att gärningarna inte är tillräckligt kvalificerade för att dessa tillsammans ska kunna bedömas som fridskränkingsbrott.

Den nuvarande konstruktionen av BrB 4:4a innebär att många av de gärningar som enligt kvinnovåldskommissionen karaktäriserade fridskränkingskontexten inte kommer att läggas till grund för brottet (annat än möjligen indirekt via ägnad att-rekvisitet). Begränsningen till vissa brottstyper gör också att flera brott i brottsbalken som är vanligt förekommande vid våld mot närstående exkluderas. Det kan diskuteras om inte detta är ett problem. Bestämmelsen fångar inte fullt ut det den är avsedd att fånga genom att mycket av det som omfattas av fridskränkingskontexten inte kan tas med i den straffrättsliga bedömningen. Sam-

tidigt kanske man får acceptera att allt inte går att göra med strafflagstiftning.

Som framgått kan de gärningar som i forskningen beskrivs som ett beteendemönster i vissa fall utgöra brott men i andra fall utgöra handlingar som ligger utanför eller i vart fall i utkanterna av det straffrättsliga systemet. Grunden för att fridskränkingsbrottet överhuvudtaget ska aktualiseras är att flera i sig kriminaliserade gärningar är uppe till domstolens prövning samtidigt. Även om själva beteendemönstret i sig kan beaktas vid rekvisiten upprepad kränkning och ägnat att allvarligt skada självkänslan, förutsätts, för att bestämmelsen ska kunna tillämpas, att det finns ett visst antal gärningar som utgör brott enligt brottskatalogen för fridskränkingsbrotten.

De brott som ingår i fridskränkingsbrotten anses vara sådana som innebär en kränkning av den personliga integriteten. Av motiven framgår att brottstyper som ska läggas till brottskatalogen måste utgöra ett liknande angrepp på den personliga integriteten och att brottstyper som väsentligen syftar till att skydda ett annat intresse därför inte bör omfattas. Även om icke-kriminaliserade gärningar torde kunna ligga till grund för ett fridskränkingsbrott, om man nu bortser från att de om de väl ingick skulle utgöra kriminaliserade gärningar, torde förmögenhetsbrott liksom andra brott på samma sätt som skadegörelse, kunna utgöra ett direkt angrepp på den personliga integriteten när de begås i en fridskränkingskontext. Man kan rent av ställa sig frågan om inte alla brott som begås i kontexten våld i nära relationer utgör en kränkning av den personliga integriteten?

Utvecklingen kan dock ändå sägas ha gått i den riktningen att ytterligare försöka att fånga den särskilda kontexten, t.ex. genom införandet av skadegörelsebrotten, har gjorts. Också genom att andra brott ändras drivs utvecklingen vidare, t.ex. torde ändringen av bestämmelsen om olaga tvång och olaga hot samt förslaget om misshandel av barn göra att det straffbara området för fridskränkingsbrotten ökar. Om en tendens inom straffrätten är att flera brott får en liknande konstruktion som BrB 4:4a blir frågan däremot hur dessa förhåller sig till varandra, men framförallt hur de förhåller till frågor om konkurrens.

9.4 Upprepad kränkning och ägnat att

Brottskonstruktionen i BrB 4:4a innebär att flera i sig kriminaliserade gärningar ska ses som en brottsenhet som ska tillmätas ett högre straffvärde än om de enskilda gärningarna bedömts var för sig. Utformningen av brottet ger möjlighet för domstolen att vid tillämpningen beakta det allmänna syftet bakom bestämmelsen, genom de öppna rekvisit som innebär att gärningarna ska ha inneburit en upprepade kränkning och varit ägnade att allvarligt skada självkänslan. Det innebär dels att hänsyn ska tas till den kränkta personens hela situation, dels att handlingar mot målsäganden som den åtalade tidigare dömts för eller där skuldfrågan annars är klar, kan bidra till ansvar för fridskränkingsbrott.⁹⁰⁶ I det att hänsyn, vid bedömningen av de enskilda gärningarna som fridskränkingsbrott, ska tas till den utsatta personens hela situation, ligger att kontexten inom vilken de enskilda gärningarna har begåtts har en särskild betydelse.

En risk med en brottskonstruktion där lagstiftningsarbetet bygger på forskning om vissa givna beteenden utifrån vissa givna situationer kan vara att både gärningsmannen och de personer som lagstiftningen är avsedd att skydda tillskrivs vissa egenskaper. Detta medför att den gärningsman (eller kvinna) som inte besitter de kontrollerande och livsbegränsande attributen inte anses så klandervärd att beteendet faller in under bestämmelsen. Likaså finns det en risk för att en utsatt som inte betar sig eller uppfattar sig som ”det ideala brottsoffret” framstår som så skyddsvärd att bestämmelsen blir tillämplig. När man vid införandet av en viss bestämmelse utgår från en viss grupp, i det här fallet mäns våld mot kvinnor, blir diskrepansen mellan vad som enligt förarbetena bör vara och vad som faktiskt är, än större. De grupper som inte kan definieras utifrån den kontext som beskrivs – t.ex. män, barn, funktionshindrade – riskerar på så sätt att bli osynliggjorda vilket kan påverka tillämpningen av bestämmelsen.

En rimlig tolkning av hur rekvisiten kan förstås torde ändå vara att det finns ett samspel mellan dem på så sätt att om den upprepade kränkningen tar sikte på just det upprepade och systematiska så kan en naturlig följd tyckas vara att pröva om det systematiska har begåtts inom den kontext, dvs. den särskilda utsatthet som bestämmelsen ska fänga. Mycket förenklat skulle upprepade kränkning då förstås som flera gärningar som

⁹⁰⁶ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, s. 133.

i sig själva eller tillsammans med eventuell tidigare brottslighet och/eller gärningar som ska dömas för särskilt visar på det upprepande och systematiska i brottsligheten. På så sätt skulle den utsattas hela situation – i fråga om brottslighet – beaktas, antingen genom att åtalet i sig visar på det systematiska i gärningsmannens handlande, men också att domstolen utöver detta kan beakta brott som döms för särskilt eller som tidigare dömts för. Därmed skulle de omkringliggande omständigheterna – både hänförliga till brotten och till situationen – visa på att den upprepade brottsligheten varit ägnad att allvarligt skada personens självkänsla. Sådana omkringliggande faktorer kan t.ex. vara kränkningarnas karaktär, att det pågått under lång tid, att den utsatta var mer eller mindre utlämnad åt gärningsmannen osv.

Summary

Over the last decades men's physical and psychological violence against women in intimate relationships (domestic violence) has become a central issue in Swedish politics.

Men's physical and psychological violence against women is generally to be understood as including physical, sexual and psychological violence (e.g rape, battery, sexual abuse or insults) that occurs within the family, whether or not the perpetrator shares or has shared the same residence with the woman.

Law reforms have been actualized with the objective of enhancing criminal legal protection for women. In 1999, a new law came into force within the framework of chapter 4 of the Penal Code which includes any member of the family with the objective to treat acts that are already criminal from a different perspective if they are committed within a pattern of systematic physical, psychological or sexual violence.

This doctoral thesis examines the concept of domestic violence and the criminal act in Chapter 4, section 4 a of the Swedish Penal Code which prescribes liability for violation of integrity offences. The objective of introducing a violation of integrity offence was to enable criminal proceedings to take into account the abused person's entire situation when he or she has been subjected to a series of albeit punishable but often individually relatively minor acts and to bring about an upgrading of the penal value of such acts. According to the provision, specific acts which the perpetrator has committed and all of which are criminal each one individually, should be addressed and judged in context with the special element of disruption of peace – that they are committed within a pattern of systematic physical and/or psychological violence and that the conduct has been such as to seriously diminish the self-esteem of the victim.

According to the first paragraph, a person who commits criminal acts as defined in Chapters 3, 4, 6 and 12 of the Swedish Penal Code (e.g.

rape, battery, sexual abuse or insults) or violation of a restraining order against another person having, or that has had, a close relationship to the perpetrator shall, if the acts form a part of an element in a repeated violation of that person's integrity and suited to severely damage that person's self-confidence, be sentenced for *gross violation of integrity* leading to imprisonment for at least nine months and at most six years. The second paragraph states that if the acts described in the first paragraph were committed by a man against a woman to whom he is, or has been, married or with whom he is, or has been cohabiting under circumstances comparable to marriage, he shall be sentenced for *gross violation of a woman's integrity* to the same punishment.

The overall purpose of the thesis is to analyze the legal design of the offense in comparison with traditional constructions of criminal law, and to analyze the legal and social consequences the design might have. The main purpose of the thesis is to examine when and under which circumstances a person can be held responsible for gross violation of integrity or gross violation of a woman's integrity. The analysis aims at the construction of the law, but also to examine the legal and social consequences and the interpretation and application of the law.

The subject, context, purpose, method and starting point of the thesis are presented in Chapter 1. I analyze texts that are central from a criminal legal dogmatic position, i.e. texts that are important in the process of establishing current law, preparatory works, cases from the Supreme court and published cases from courts of appeal and criminal legal scholarship. To use as examples, cases from courts of appeal have been studied. The thesis also has a behavioural science perspective, and provides an overview of the discussion within the research area of domestic violence.

The aim of the thesis may be subdivided into two underlying themes. The first one, including Chapter 2-4, concerns the legal and political development of men's violence against women in intimate relationships, and parental violence. During the 16th century there was an openly legitimized right for the man in the family, within certain limits, to chastise his wife and children and a notion of the violence as a public issue. In the past, to prosecute a domestic violence case, prosecutors needed explicit accusations from victims. In addition, Swedish legislation mandated that the courts view each criminal act as an isolated matter. Courts rarely could consider the aggravating circumstances or the number of repeated occurrences perpetrated by an offender.

Ending in the beginning of the 1980s all forms of physical violence against wives was criminalized. At the same time marital violence was made into a private issue where the legislature viewed reconciliation between the involved parties as preferable to judicial intervention. At the end of the 1970s public discussion about men's violence against women started and the prosecution of assault was reformed in 1982, when a rule limiting prosecution was repealed. All forms of assault were then made crimes that did not require a complaint from the victim but has to be investigated by the police and prosecuted. Child abuse is not criminalized as such but the 1979 spanking ban effected the criminal law and from the year 1982, when the prosecution of assault was reformed, parents' physical chastisement against children can be prosecuted, provided that the act is punishable as assault according to the Penal code.

An extensive criminal legal reform took place in 1998, the Women's Peace Reform. Gender and power, as well as gender equality were included as relevant aspects. Among other legislative and policy measures, the reform comprised a new offense in the Swedish Penal Code - gross violation of integrity, and gross violation of a woman's integrity. The aim was the ability to regard the criminal acts as stages in an ongoing process committed within a pattern of systematic physical and psychological abuse. The provision was mainly a result of an understanding of men's repeated violence against female partners as of process-like nature, and the effect the violence had on these women, but also includes children or other closely-related persons. The new offense covers less serious acts, which are already subject for criminal sanctions under various laws and which if all the acts were appraised separately, would be classified as e.g., non-aggravated assault, unlawful threats and coercion. These acts can now be addressed and sentenced as one offence. Even if the violence has been relatively minor, the acts can fall under the more serious charge of gross violation and the offences can be judged together if they form part of an element in a repeated violation of the person's integrity and are suited to damage the person's self-confidence. In this way the legislation allows the courts to take into account the entire situation of the abused person and increase the offender's punishment to fit the severity and frequency of the acts when judged together.

The second theme, including Chapter 5-9, concerns the different elements of crime of the criminal act in Chapter 4, section 4 a of the Swedish Penal Code. The offense *gross violation of integrity* gives a possibility

to address his or her actions as a whole taking into account the fact that the act of systematic abuse is a cause of great mental distress for the victim. Domestic violence is defined as "any behaviour within an intimate relationship that causes physical, psychological or sexual harm to those in the relationship". The various undesired actions that systematic abuse can cover are spread across a wide spectrum. A constant controlling behaviour may cause more harm than for example a slap in the face on three different occasions. The aim of the thesis includes the question how the context in which the criminal acts are committed can (or should) be taken into account within the frame of the legal system.

The criminal acts that can constitute gross violation of integrity when assessed together are acts within the meaning of chapter 3, 4, 6 or 12 of the Swedish penal code or acts that violates a restraining order. These are offences that due to research are considered characteristic for domestic violence. This includes offenses within

Chapter 3 on Crimes against life and health, e.g. assault; Chapter 4 on Crimes against Liberty and Peace, e.g. unlawful deprivation of liberty, unlawful threat, coercion or molestation; Chapter 6 On sexual crimes, e.g. sexual molestation; and Chapter 12 On Crimes inflicting damage, for example destroying clothes, or other things of value for the victim. Also included within the gross violation offence is the crime of violation of a restraining order according to the Restraining orders act, for example contacting the victim. The provision aims at less serious offenses which, if assessed together, can show the seriousness of such behavior. More severe crimes are to be sentenced separately. Several offences within the meaning of the chapters above are therefore to be sentenced separately, for example rape and gross assault.

The common factor in circumstances which are subject to sanctions, is that the acts involve a repeated violation of the persons integrity on a lasting basis and are suited to severely damage the persons self-confidence. In this way the legislation allows the courts to take into account the entire situation of the abused person and the severity and frequency of the violence. The acts committed must therefore be enough to show a pattern of violence. The acts also have to be committed within a certain time-frame. Three acts committed in one day is for example not enough to show a pattern of violence. Neither are three acts committed within a time-frame of two years. The acts also have to be suited to severely damage the person's self-confidence. It is not necessary for the court to

establish that a person's self-confidence is actually injured but that the situation in which the violence has occurred is such as would typically lead to a serious injury to a person's self-confidence. This can include factors as the victim's social support system, language skills and the possibility to leave the relationship.

Chapter 5 gives a brief overview of the elements of crime which will be discussed and analyzed in the following chapters. Chapter 6 addresses the persons that can, or cannot, be considered to be in a close relationship with the perpetrator. What factors can be reviewed when considering whether a person is in a close relationship or not with the perpetrator, when the circumstances are not as described in the preparatory works? In Chapter 7 the crimes which can constitute a gross violation offense are described and discussed according to acts and behaviours characteristic for domestic violence as described as the aim of the provision. Can we, and if so to what extent, take into account behaviours that do not qualify as a criminal act or criminal acts that are not within the Chapters mentioned in the provision? If not, is it possible to really take into account the person's entire situation? Chapter 8 contains a discussion and an analyses of the element that the acts form a repeated violation of the persons integrity and are suited to severely damage the persons self-confidence. In assessing the prerequisites the courts shall take into account the entire situation of the abused person. What factors affect the assessment of repeated violation and which circumstances can be considered to severely damage a person's self-confidence? In Chapter 9 the results of the analyses are presented.

Källförteckning

1. Offentligt tryck

Propositioner

- Prop. 1943:81 Förslag till lag om ändrad lydelse av 14 kap. 45 § strafflagen
- Prop. 1957:170 Förslag till lag om ändring i strafflagen m.m.
- Prop. 1962:10 Förslag till brottsbalk
- Prop. 1966:96 Om förslag till ändrad lydelse av 6 kap. 3 § och 15 kap. 14 § föräldrabalken m.m.
- Prop. 1975/76:209 Om ändring i regeringsformen
- Prop. 1978/79:67 Om förbud mot aga
- Prop. 1981/82:43 Om ändring i brottsbalken (åtalsregler vid misshandel)
- Prop. 1981/82:55 Om fortsatt giltighet av lagen (1952:98) med särskilda bestämmelser om tvångsmedel i vissa brottmål
- Prop. 1981/82:168 Om vårdnad och umgänge m.m.
- Prop. 1983/84:105 Om ändringar i brottsbalken m.m. (sexualbrotten)
- Prop. 1986/87:86 Om följdlagstiftning till äktenskapsbalken
- Prop. 1987/88:14 Om ändring i brottsbalken (grov misshandel och grov stöld)
- Prop. 1987/88:105 Om jämställdhetspolitiken inför 90-talet
- Prop. 1987/88:107 Om målsägandebiträde
- Prop. 1987/88:120 Om ändring i brottsbalken m.m. (straffmätning och påföljdsval m.m.)
- Prop. 1987/88:137 Om besöksförbud
- Prop. 1989/90:107 Godkännande av FN-konventionen om barnets rättigheter
- Prop. 1991/92:35 Om sexuella övergrepp mot barn m.m.
- Prop. 1992/93:141 Om ändring i brottsbalken m.m.
- Prop. 1994/95:2 Ökat skydd för barn. Ytterligare åtgärder mot sexuella övergrepp m.m.
- Prop. 1994/95:23 Om ett effektivare brottmålsförfarande

Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid
 Prop. 1997/98:182 Strategi för att förverkliga FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige
 Prop. 1998/99:133 Särskild företrädare för barn
 Prop. 1998/99:145 Ändring av fridskränkingsbrotten
 Prop. 2001/02:72 Ändringar i regeringsformen – samarbetet i EU m.m.
 Prop. 2002/03:53 Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m.
 Prop. 2004/05:45 En ny sexualbrottslagstiftning
 Prop. 2008/09:118 Straffet för mord
 Prop. 2008/09:150 Offentlighets- och sekretesslag
 Prop. 2008/09:149 Vuxnas kontakter med barn i sexuella syften
 Prop. 2009/10:50 Om avskaffande av preskription för vissa allvarliga brott
 Prop. 2009/10:80 En reformerad grundlag
 Prop. 2009/10:152 Förstärkt straffrättsligt skydd mot människohandel
 Prop. 2009/10:147 Skärpta straff för allvarliga våldsbrott m.m.
 Prop. 2010/11:45 Förbättrat skydd mot stalkning
 Prop. 2012/13:10 Stärkt stöd och skydd för barn och unga
 Prop. 2012/13:108 Förstärkt straffrättsligt skydd vid grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning
 Prop. 2012/13:111 En skärpt sexualbrottslagstiftning
 Prop. 2013/14:208 Stärkt skydd mot tvångsaktenskap och barnäktenskap samt tillträde till Europarådets konvention om våld mot kvinnor
 Prop. 2015/16:113 Bättre straffrättsliga verktyg mot organiserad brottslighet

Nytt juridiskt arkiv II (tidskrift för lagstiftning)

NJA II 1962
 NJA II 1966 s. 618
 NJA II 1979 s. 472
 NJA II 1999 s. 423

Statens offentliga utredningar

SOU 1953:14, Förslag till brottsbalk
 SOU 1975:58 Målet är jämställdhet: en svensk rapport med anledning av FN:s kvinnoår
 SOU 1976:9 Sexuella övergrepp – Förslag till ny lydelse av brottsbalkens bestämmelser om sedlighetsbrott avgivet av sexualbrottsutredningen

SOU 1978:10 Barnets rätt. 1 Om förbud mot aga: delbetänkande
SOU 1979:56 Steg på väg...
SOU 1982:61 Våldtäkt och andra sexuella övergrepp
SOU 1990:92 Våld och brottsoffer – Slutbetänkande av våldskommis-
sionen
SOU 1995:60 Kvinnofrid
SOU 2001:72 Barnmisshandel – Att förebygga och åtgärda
SOU 2006:65 Att ta ansvar för sina insatser. Socialtjänstens stöd till
våldsutsatta kvinnor
SOU 2008:41 Människohandel och barnäktenskap – ett förstärkt straff-
rättsligt skydd
SOU 2008:81 Stalkning – ett allvarligt brott
SOU 2010:71 Sexualbrottslagstiftningen – en utvärdering och reform-
förslag
SOU 2011:85 Fridskränkingsbrotten och egenmäktighet med barn
SOU 2012:35 Stärkt skydd mot tvångsäktenskap
SOU 2012:45 Kvinnor och barn i rättens gränsland
SOU 2014:63 Organiserad brottslighet – förfälts- och underlåtenhets-
ansvar, kvalifikationsgrunder m.m.
SOU 2015:55 Nationell strategi mot mäns våld mot kvinnor och
hedersrelaterat våld och förtryck
SOU 2016:7 Integritet och straffskydd
SOU 2016:19 Barnkonventionen blir svensk lag

Departementsskrivelser

Första kammarens protokoll 1938:38
Första lagutskottets utlåtande 1938:52
Andra kammarens protokoll 1938:39
Andra kammarens protokoll 1942:21
Andra kammarens protokoll 1962:23
Andra kammarens protokoll 1962:33
Lagutskottets utlåtande 1938:52
Motion 1938 II:208
Dir 1977:7 Ändring av 6 kap. brottsbalken
Dir 1979:146 Översyn av reglerna om åtal för misshandel
Dir 1993:88 Kommissionen om våld mot kvinnor
Dir 2013:35 Översyn av barnets rättigheter i svensk rätt
Dir 2014:86 Tilläggsdirektiv till Barnrättighetsutredningen
Dir 2015:17 Tilläggsdirektiv till Barnrättighetsutredningen (S 2013:08)
Dnr JU 1999/1774/L5

Dnr JU 2012/424/L5
Skr. 2007/08:39 Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor.
DS Ju 1981:6 Åtalsregler vid misshandel
DS S 1984:8 Effekter av lördagsstängda systembutiker
DS 2012:52 Sveriges tillträde till Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och våld i hemmet samt i vissa frågor om kontaktförbud avseende gemensam bostad
DS 2015:49 Översyn av straffbestämmelsen om kontakt med barn i sexuellt syfte
SÖ 1990:20 Sveriges överenskommelser med främmande makter nr 20, FN:s konvention om barnets rättigheter
Civildepartementet (C91/418/JÄ)
Kommittédirektiv 2014:86; S 2013:08 Tilläggsdirektiv till Barnrättighetsutredningen, 12 juni 2014

2. Rättsfall

Avgöranden från Högsta domstolen

NJA 1980 s. 91
NJA 1986 s. 127
NJA 1988 s. 156
NJA 1990 s. 175
NJA 1990 s. 315
NJA 1990 s. 354
NJA 1991 s. 83
NJA 1992 s. 26
NJA 1992 s. 446
NJA 1999 s. 102
NJA 2000 s. 661
NJA 2003 s. 486
NJA 2003 s. 144
NJA 2003 s. 537
NJA 2004 s. 97
NJA 2004 s. 437
NJA 2005 s. 712
NJA 2006 s. 79 I och II
NJA 2007 s. 874
NJA 2008 s. 359
NJA 2008 s. 482
NJA 2008 s. 1010
NJA 2009 s. 485

NJA 2011 s. 89
NJA 2013 s. 376
NJA 2013 s. 548
NJA 2013 s. 588
NJA 2013 s. 1227
NJA 2015 s. 31
NJA 2015 s. 501
NJA 2015 s. 702

Avgöranden från hovrätterna

RH 2002:70
RH 2003:11
RH 2004:7
RH 2004:48
RH 2006:29
RH 2008:7
RH 2009:33

Göta hovrätt

B 782-06, dom meddelad 10 maj 2006
B 1230-06, dom meddelad 15 juni 2006
B 2468-06, dom meddelad 9 november 2006
B 1071-11, dom meddelad 29 augusti 2011
B 758-12, dom meddelad 18 april 2012
B 979-12, dom meddelad 2 juli 2012
B 1883-12, dom meddelad 12 februari 2013
B 3633-12, dom meddelad 29 januari 2013

Hovrätten för Nedre Norrland

B 1041-11, dom meddelad 20 december 2011
B 779-15, dom meddelad 29 februari 2016
B 1142-15, dom meddelad 13 maj 2016

Hovrätten för Övre Norrland

B 910-14, dom meddelad 27 april 2015

Hovrätten över Skåne och Blekinge

B 452-09, dom meddelad 18 maj 2009
B 221-10, dom meddelad 12 juni 2010
B 1677-11, dom meddelad 29 juli 2011

B 3342-11, dom meddelad 27 april 2012
B 2228-12, dom meddelad 11 oktober 2012
B 278-13, dom meddelad 13 mars 2013
B 2663-13, dom meddelad 8 april 2014
B 1385-14, dom meddelad 28 januari 2015
B 929-16, dom meddelad den 25 maj 2016

Hovrätten för Västra Sverige

B 4445-04, dom meddelad 4 maj 2005
B 4410-05, dom meddelad 25 januari 2006
B 2097-09, dom meddelad 8 september 2010
B 2684-09, dom meddelad 29 juli 2009
B 3646-11, dom meddelad 18 november 2011
B 3319-12, dom meddelad 14 augusti 2012

Svea hovrätt

B 6018-03, dom meddelad 27 januari 2004
B 9219-03, dom meddelad 24 juni 2004
B 1224-04, dom meddelad 8 september 2004
B 4895-06, dom meddelad 16 augusti 2006
B 8261-06, dom meddelad 20 december 2006
B 6854-07, dom meddelad 11 december 2007
B 8594-09, dom meddelad 10 mars 2010
B 10129-10, dom meddelad 11 januari 2012
B 10367-11, dom meddelad 28 januari 2013
B 10792-11, dom meddelad 17 oktober 2012
B 10871-11, dom meddelad 10 februari 2012
B 2560-12, dom meddelad 25 mars 2013
B 6866-12, dom meddelad 19 april 2013
B 7262-12, dom meddelad 2 oktober 2012
B 7466-12, dom meddelad 16 oktober 2012
B 8271-12, dom meddelad 29 oktober 2012
B 9609-12, dom meddelad 8 mars 2013
B 11425-12, dom meddelad 8 februari 2013
B 1843-13, dom meddelad 17 april 2013
B 1950-13, dom meddelad 12 april 2013
B 2899-13, dom meddelad 28 januari 2013
B 3968-13, dom meddelad 14 juni 2013
B 829-15, dom meddelad 7 september 2015

Avgöranden från tingsrätterna

Kalmar tingsrätt

B1870-12

Avgöranden från Kammarrätten

Kammarrätten i Stockholm, mål nr 3422-14, avgörandedatum 23 juni 2015

Deklarationer och konventioner

A/RES/48/104, Declaration on the Elimination of Violence against Women, antagen den 20 december 1993. New York: FN. [cit. FN:s deklARATION om avskaffande av våld mot kvinnor].

A/RES/44/25, Convention on the Rights of the Child, antagen den 20 november 1989. [cit. FN:s konvention om barnets rättigheter].

A/RES/217A Universal declaration of human Rights, antagen den 10 december 1948. [cit. FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna].

A/RES/3520, United Nations Decade for Women. Resolution adopted by the General Assembly, 15 december 1975.

A/RES/3520 World Conference of the International Women's Year, New York, 18 december 1972.

A/RES/37/60 Preparations for the World Conference to Review and Appraise the Achievements of the United Nations Decade for Women, 3 december 1982.

A/RES/54/4, Optional Protocol to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, 15 oktober 1999.

A/RES/34/180, Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, 18 december 1979. [cit. FN:s konvention om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor].

CRC/C/GC/13, Convention on the Rights of the Child, General comment No. 13, 18 April 2011 [cit. Barnrättskommitténs allmänna kommentarer, nr 13]

E/RES/2/11, Resolution establishing the Commission on the Status of Women, 21 juni 1946.

E/281/Rev. 1, Report of the CSW to ECOSOC on the first session of the Commission, New York, 24 februari 1947.

Europaparlamentets resolution av den 26 november 2009 om avskaffande av våld mot kvinnor, 2010/C 285 E/07

United Nations Blue Book Series on The United Nations and the Advancement of Women, 1945–1996.
CETS No. 210, Istanbul 11/05/2011. Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual abuse, Europarådets fördragsserie nr 210, juli 2013.

3. Rapporter och RättsPM

Barnombudsmannens årsrapport 2007 Klara, färdiga, gå!
BRÅ-rapport 2006:3 Stalkning i Sverige
BRÅ-rapport 2009:12 Våld mot kvinnor och män i nära relationer – våldets karaktär och offrens erfarenheter av kontakter med rättsväsendet
BRÅ-rapport 2011:16 Den polisanmälda barnmisshandeln, utvecklingen fram till 2009
BRÅ-rapport 2014:8 Brott i nära relationer: en nationell kartläggning.
BRÅ-rapport 2015:2 Olaga förföljelse: tillämpningen av den nya straffbestämmelsen
Brå, *Utsatthet för brott 2014: resultat från Nationella trygghetsundersökningen (NTU) 2015*,
Jämfo-rapport nr 14/90 Kvinnomisshandel
NCK-rapport 2009:2, *Våld i samkönade relationer: en kunskaps- och forskningsöversikt*, Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK), Uppsala universitet, Uppsala, 2009.
NCK-rapport 2013:1, *Våld mot kvinnor med funktionsnedsättning*, Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK), Uppsala universitet, Uppsala, 2013.
NCK-rapport 2016:1, *Våld mot äldre kvinnor: en kunskaps- och forskningsöversikt*, Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK), Uppsala universitet, Uppsala, 2009.
Rikspolisstyrelsens rapport 1993:6 Försöksverksamhet med livvaktsskydd för hotade kvinnor m.m.

4. Övrig litteratur

Agevall, Charlotte, *Våldet och kärleken: våldsutsatta kvinnors begripliggörande av sina erfarenheter*, Lund, Diss. Lunds universitet, Lund 2012.
Alexius Borgström, Katarina, "Rättsdogmatik", i Alexius Borgström, Katarina & Hollander, Anna (red.), *Juridik och rättsvetenskap i socialt arbete*, Studentlitteratur, Lund 2009.

- Andersson, Malou & Kaldal, Anna, *Barn som utsatts för våld inom familjen – Kartläggning av brottnödsavgöranden från tingsrätt*. Ett uppdrag åt Barnrättighetsutredningen (Skr. 2013:08 och Dir 2014:86). Kartläggningen offentliggjordes i samband med att kommittén redovisade uppdraget den 11 mars 2016.
- Andersson, Malou, "Fridskränkingsbrotten i 4 kap. 4 a § brottsbalken – att fånga det svårfångade", i Flodgren, Boel, Strömberg, Stefan, Kugelberg, Charlotte, Asp, Petter, Eka, Anders & Mellqvist, Mikael (red). *Svensk juristtidning 100 år*, Iustus förlag, Uppsala, 2016, s. 245–252.
- Andersson, Simon & Lainpelto, Katrin (red.), *Festskrift till Christian Diesen*, Norstedts Juridik, Stockholm, 2014.
- Andersson, Ulrika, *Hans ord eller hennes?: en könsteoretisk analys av straffrättsligt skydd mot sexuella övergrepp*, Diss. Lunds universitet, Lund 2004.
- Andersson, Ulrika, "Våld mot kvinnor i straffrätten – utsatta individer i strukturell och diskursiv belysning", s. 404–419, ur Svensson, *På vei – kjønn och rett i Norden*, Svensson, Eva-Maria (red.) m.fl., Makadam, Göteborg, 2011.
- Annerbäck, Eva-Maria, *Child physical abuse: characteristics, prevalence, health and risk-taking*, Linköping universitet, Diss. (sammanfattning) Linköpings universitet, Linköping, 2011.
- Asp, Petter, *Internationell straffrätt. Svensk straffrätt II*, 2., [omarb. och utök.] uppl., Iustus, Uppsala, 2014.
- Asp, Petter, "EU och den svenska straffrätten", i *SvJT 2001 s. 554*, 2001.
- Asp, Petter, "Nödvärnsrätten ur ett kvinnoperspektiv", i *Lika inför lagen? Rätten ur ett genusperspektiv*, Granström, Görel (red.), Iustus, Uppsala, 1999.
- Asp, Petter, Lernestedt, Claes & Ulväng, Magnus, *Katedralen: tre texter om straffrätt*, Iustus, Uppsala, 2009.
- Asp, Petter & Ulväng, Magnus; på grundval av texter av Nils Jareborg, *Kriminalrättens grunder*, 2 uppl., omarb. uppl., Iustus, Uppsala, 2013.
- Asp, Petter & Ulväng, Magnus; på grundval av texter av Nils Jareborg, *Kriminalrättens grunder*, Iustus, Uppsala, 2010.
- Beckman, Nils, "Allmänt åtal för misshandel i hemmen", i *SvJT s. 471–472*.
- Bergenlöv, Eva, *Drabbade barn: Åga och barnmisshandel i Sverige från reformationen till nutid*, Nordic Academic Press, Lund, 2009.

- Bergenlöv, Eva, Lindstedt Cronberg, Marie, Österberg, Eva, *Offer för brott: våldtäkt, incest och barnamord i Sveriges historia från reformationen till nutid*, Nordic Academic Press, Lund, 2002.
- Berggren, N-O, m.fl. *Brottsbalken – en kommentar* (1 januari 2016), kommentaren till 4 kap. 4 a §.
- Berglund, Kerstin, *Straffrätt och kön*, Iustus, Diss. Uppsala universitet, Uppsala, 2007.
- Bergman, Bo, *Battered wives – Why are they beaten and why do they stay?*, Stockholm 1987.
- Bernitz, Ulf, m.fl., *Finna rätt: juristens källmaterial och arbetsmetoder*, 13 uppl., Norstedts Juridik, Stockholm, 2014.
- Boethius, Susanne, *Män, våld och moralarbete: rapporter från män som sökt behandling för våld i nära relationer*, Media-Tryck, Diss. Lunds universitet, Lund, 2015.
- Borgeke, Martin, ”Påföljdsbestämning i narkotikamål”, i *SvJT 2013 s. 1*.
- Burman, Monica, *Mäns våld mot kvinnor: Om straffrättens förmåga att producera jämställdhet*, Iustus, Diss. Umeå universitet, Uppsala 2007.
- Burman, Monica, ”Begreppet närstående vid våld i nära relationer – en lagtolkning av HD i lagens anda”, *JT 2004/2005*, s. 133–144.
- Calissendorff, Kerstin, Lambert, Göran & Lindskog, Stefan, ”Tillägg till Högsta domstolens avgöranden, samt något om skiljaktigheter”, i *SvJT 2012 s. 313*.
- Carlstedt, Gunilla, *Kvinnors hälsa: en fråga om makt*, Tiden, Stockholm, 1992.
- Christie, Nils, *The Ideal Victim*, i Fattah (ed.), Basinstoke 1986.
- Christie, Nils, *Lagom mycket kriminalitet*, (Hasselström, Maria, översättning) 2005.
- Corenblum, Bernard, ”Reactions to alcoholrelated marital violence: effects of one’s own abuse experience and alcohol problems on causal attributions”, i *Journal of Studies on Alcohol*, 44, s. 665–674, 1983, ur Eliasson, Mona, *Mäns våld mot kvinnor misshandel, våldtäkt, dominans, kontroll*, (1997).
- Cullberg, Johan, *Dynamisk psykiatri – i teori och praktik*, Natur och Kultur, uppl., 1984.
- Cullberg, Johan, *Dynamisk psykiatri – i teori och praktik*, Natur och Kultur, 7 uppl., 2003.
- Dahlström, Helena, Gruppen som vittne. Traumabearbetning i grupp med kvinnor som utsatts för könsrelaterat våld, Ersta diakoni, 2009.
- Dahlström, Mats, m.fl., *Brott och påföljder: en lärobok i straffrätt om Brottsbalken*, 5 uppl., 2014.

- Daicoff, S., "The Comprehensive Law Movement: An Emerging Approach to Legal Problems", i Wahlgren, P. (red.), *Scandinavian Studies in Law, Vol. 49, A Proactive Law Approach*, Law Libraries, Stockholm.
- Diesen, Christian, Lernestedt, Claes, Lindholm, Torun & Pettersson, Tove (red.), *Likhet inför lagen?* Borås: Natur och Kultur, Borås, 2005.
- Diesen, Christian, *Bevis 10., Bevisprövning i brottmål*, 2. [rev. och utök.] uppl., Norstedts Juridik, Stockholm, 2015.
- Diesen, Christian & Lagerqvist Veloz Roca, Annika, *Bevis. 7, Bevisprövning i förvaltningsmål*, Norstedts Juridik, Stockholm, 2003.
- Diesen, Christian, *Terapeutisk juridik*, 1. uppl., Liber, Malmö, 2011.
- Diesen, Christian & Diesen, Eva F., *Övergripping mot kvinnor och barn: den rättsliga hanteringen*, 2., [uppdaterad och utök.] uppl., Norstedts Juridik, Stockholm, 2013.
- Diesen, Christian & Diesen, Eva F., *Övergripping mot kvinnor och barn: den rättsliga hanteringen*, Norstedts Juridik, Stockholm, 2009.
- Eduards, Maud, *Förbjuden handling: om kvinnors organisering och feministisk teori*, Liber ekonomi, Malmö, 2002.
- Ekelöf, Per Olof & Edelstam, Henrik, *Rättegång Häfte 1*, 8., [rev.] uppl. Norstedts Juridik, Stockholm, 2002.
- Eliasson, Mona, *Mäns våld mot kvinnor – misshandel, våldtäkt, dominans, kontroll*, Natur och Kultur, Stockholm 1997.
- Eliasson, Mona & Ellgrim, Barbro, *Mäns våld mot kvinnor i nära relationer en kunskapsöversikt*, Sveriges kommuner och landsting, Stockholm, 2006.
- Eliasson, Mona, "Att förstå mäns våld mot kvinnor", i Heimer, Gun & Sandberg, Daniel (red.), *Väldsutsatta kvinnor – samhällets ansvar*, 2 uppl., Studentlitteratur, Lund, 2010.
- Eriksson, Maria (red), *Barn som upplever våld: nordisk forskning och praktik*, Gothia förlag, Stockholm, 2007.
- Eriksson, Maria, *I skuggan av pappa: familjerätten och hanteringen av fädens våld*, Gondolin, Diss. Uppsala universitet, Uppsala, 2004.
- Eriksson, Maria, *Mäns våldsutövande – barns upplevelser: en kartläggning av interventioner, kunskap och utvecklingsbehov*, Näringsdepartementet, Regeringskansliet, Stockholm, 2006.
- Fagerholm, Lotta, *Se till mig som liten är: När pappa slår mamma*, Skrift från Nationellt råd för Kvinnofrid, Stockholm, 2002.
- Flodgren, Boel, Strömberg, Stefan, Kugelberg, Charlotte, Asp, Petter, Eka, Anders & Mellqvist, Mikael (red.). *Svensk juristtidning 100 år*, Iustus, Uppsala, 2016.

- Forsman, Maria, *Rättsliga ingripanden vid föräldrars våld och övergrepp mot barn*, Norstedts Juridik, Diss. Umeå universitet, Stockholm, 2013.
- Friberg, Sandra, *Kränkningens ersättning – Skadestånd för kränkning genom brott*, Iustus, Diss. uppsala universitet, Uppsala, 2010.
- Frände, Dan, *Den straffrättsliga legalitetsprincipen*, Helsingfors: Juridiska fören. i Finland, 1989.
- Gräns, Minna, "Om hjälpvetenskapernas betydelse för rättstillämpningen och rättsvetenskapen", i *JT 2006–07*, s. 782–792.
- Grøning, Linda, "Straffrättssystemets funktion vid familjevåldsbrott mot barn: problem, utgångspunkter, perspektiv och svar", i *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*. 100: 369–383, 2013.
- Grøning, Linda & Jacobsen, Jørn (red.), *Restorative justice and criminal justice: exploring the relationship*, Santérus, Stockholm, 2012.
- Gunnarsson, Åsa & Svensson, Eva-Maria, *Genusrättsvetenskap*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2009.
- Gunnarsson, Åsa, Svensson, Eva-Maria & Davies, Margaret (red.), *Exploiting the limits of law: Swedish feminism and the challenge to pessimism*, Ashgate, Aldershot, 2007.
- Gårdfeldt, Lars, "Våld i homorelationer", s. 8–12, i *Socialpolitik* nr 1 år 1999.
- Hearn, Jeff, *The Violence of Men: how men talk about and how agencies respond to men's violence behavior*, SAGE, London, 1998.
- Heber, Anita, Tiby, Eva & Wikman, Sofia (red.), *Viktimologisk forskning: Brottsoffer i teori och metod*, Studentlitteratur AB, Lund, 2012.
- Heimer, Gun & Sandberg, David, (red), *Våldsutsatta kvinnor: samhällets ansvar*, 2., [rev.] uppl., Studentlitteratur, Lund, 2008.
- Heuman, Lars, "Hjälpvetenskapernas betydelse för rättstillämpningen och rättsvetenskapen", *JT 2005–06*, s. 768–789.
- Heuman, Lars, "Är vaga och oklara gärningsbeskrivningar godtagbara enligt Europakonventionen?", i *JT 2005–06*, s. 536–548.
- Hindberg, Barbro, *Sårbara barn: att vara liten, misshandlad och försummad*, Gothia, Stockholm, 2006.
- Holmberg, Carin, Enander, Viveka & Lindgren Anne-Li, "Ett litet ord betyder så mycket: alliansregeringen, handlingsplanen och betydelseförskjutningar av begreppet mäns våld mot kvinnor", i *Sociologisk forskning* Årg. 52, 2015:3, 2015, s. 257–278.
- Holmberg, Carin, Stjernqvist, Ulrika & Sörensen, Eva, *Våldsamt lika och olika: Om våld i samkönade relationer*. Rapport 36, Centrum för genusstudier, Stockholms universitet, Stockholm, 2005.
- Holmberg, Carin, *Med husbondens röst: om våld mot djur i misshandels-situationer*, Kabusa böcker, Ystad, 2004.

- Holmberg, Carin & Enander, Viveka, *Varför går hon?: om misshandlade kvinnors uppbrottsprocesser*, 2 uppl., Studentlitteratur, Lund, 2011.
- Holmbäck, Åke & Wessén, Elias (red.), *Svenska landskapslagar: tolkade och förklarade för nutidens svenskar*. Ser. 1, Östgötalagen och Upplandslagen, AWE/Geber, Stockholm, 1979.
- Hydén, Håkan, *Rättssociologi som rättsvetenskap*, Studentlitteratur, Lund, 2002.
- Hydén, Margareta, *Woman Battering as Marital Act. The construction of a Violent Marriage*, Stockholm studies in social work: 7, Stockholms universitet, 1992.
- Hydén, Margareta, *Kvinnomisshandel inom äktenskapet: mellan det omöjliga och det möjliga*, Liber, Stockholm, 1995.
- Hydén, Margareta, Mot en förståelse av kvinnomisshandel som en social process, Särtryck – Nr 36, i *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 1995:4, vol. 16, nr 4, s. 67–74, 1995.
- Hydén, M., "Misshandlade kvinnors uppbrott: en motståndsprcess" ur Åkerström, Malin & Sahlin, Ingrid (red.) *Det motspänstiga offret*, Studentlitteratur, Lund, 2000.
- Isdal, Per, *Meningen med våld*, Gothia, Stockholm, 2001.
- Jansson, Staffan, Jernbro, Carolina & Långberg, Bodil, *Kroppslig bestraffning och annan kränkning av barn i Sverige: en nationell kartläggning 2011*, Stiftelsen Allmänna Barnhuset, Stockholm, 2011.
- Jareborg, Nils & Friberg, Sandra, *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, Iustus, Uppsala, 2010.
- Jareborg, Nils, Friberg, Sandra, Asp, Petter & Ulväng, Magnus, *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, 2 uppl., Iustus, Uppsala, 2015.
- Jareborg, Nils, *Allmän kriminalrätt*, Iustus, Uppsala, 2001.
- Jareborg, Nils, *Brotten. Häfte 1, Grundbegrepp: Brotten mot person*, 2 uppl., Norstedt, Stockholm, 1984.
- Jareborg, Nils, "Rättsdogmatik som rättsvetenskap", i *SvJT* 2004, s. 1–10.
- Jareborg, Nils, Zila, Josef, *Straffrättens påföljdslära*, 3 uppl., 2010.
- Jareborg, Nils, Zila, Josef, *Straffrättens påföljdslära*, 4 uppl., 2014.
- Kaldal, Anna, *Parallella processer: en rättsvetenskaplig studie av riskbedömningar i vårdnads- och LVU-mål*, Jure, Diss. Stockholms universitet, Stockholm, 2010.
- Kelly, Liz, *Surviving sexual violence*, Polity, Cambridge, 1988.
- Kindström Dahlin, Moa, *Psykiatrirätt: intressen, rättigheter & principer*, Jure, Diss. Stockholms universitet, Stockholm, 2014.
- Kleineman, Jan, "Rättsdogmatisk metod", i *Juridisk metodlära*, Korling, Fredric & Zamboni, Mauro (red.), Studentlitteratur, Lund, 2013.
- Larsson, Monica, "Kvinnors rätt till nödvärn", i *SvJT* 2002 s. 668–685.

- Lehrberg, Bert, *Praktisk juridisk metod*, 6 uppl. Iustus, Uppsala, 2010.
- Lehrberg, Bert, *Praktisk juridisk metod*, 3 uppl. Iustus, Uppsala, 1996.
- Lehrberg, Elisabeth, "Något om tids- och rumsangivelser i gärningsbeskrivningar – särskilt vid åtal för grov (kvinno)fridskränkning", i Kleineman, Jan, Westberg, Peter & Carlsson, Stephan (red.), *Festskrift till Lars Heuman*, Jure, Stockholm, 2008.
- Leijonhufvud, Madeleine, Wennberg, Suzanne & Ågren, Jack, *Straffansvar*, 9 uppl., Wolters Kluwer, 2015.
- Leijonhufvud, Madeleine, "HD prövar den nya regleringen av sexualbrott mot barn", i *JT 2005–06*, s. 900–904.
- Leijonhufvud, Madeleine, "HD och den nya regleringen av sexualbrott mot barn", i *JT 2007–08*, s. 995.
- Leijonhufvud, Madeleine, "Förfaranden", i Bernitz, Ulf (red.), *Finna rätt: juristens källmaterial och arbetsmetoder*, 13 uppl., Norstedts Juridik, Stockholm, 2014.
- Lennér-Axelsson, Barbro, *Männens röster i kris och förändring*, Sesam, Stockholm, 1989.
- Lernestedt, Claes, "Barn som bevittnar våld", i Norée, Annika (red.), *Festskrift till Madeleine Leijonhufvud*, Norstedts Juridik, Stockholm, 2007.
- Lernestedt, Claes, *Dit och tillbaka igen: om individ och struktur i straffrätten*, Iustus, Uppsala, 2010.
- Lernestedt, Claes, *Kriminalisering: problem och principer*, Iustus, Diss. Stockholms universitet Uppsala, 2003.
- Lernestedt, Claes, *Likhet inför lagen: rättsfilosofiska perspektiv*, Norstedts Juridik, Stockholm, 2015.
- Lernestedt, Claes, "Brottsoffergörande och deliktskonstruktion. Exemplet 'ägnat att' vid fridskränkingsbrott enligt BrB 4:4 a", s. 21–80, i Andersson, Simon & Lainpelto, Katrin (red.), *Festskrift till Christian Diesen*, Norstedts Juridik, Stockholm, 2014.
- Leviner, Pernilla, *Rättsliga dilemman i socialtjänstens barnskyddsarbete*, Jure, Diss. Stockholms universitet, Stockholm, 2011.
- Leviner, Pernilla, "Förbudet mot barnaga i Sverige ur ett jämförande perspektiv – effekter och utmaningar", *JT nr 3 2014*, s. 578–601.
- Lindberg, Bo H., *Praemia et poenae: etik och straffrätt i Sverige i tidig ny tid*. Bd 1, Rättsordningen, Diss. Uppsala universitet, Uppsala, 1992.
- Lindell, Bengt, *Civilprocessen*, 2 uppl., Iustus, Uppsala 2003.
- Lindholm, Torun., "Fördomar och diskriminering ur ett socialpsykologiskt perspektiv: Klassiska problem i modern skepnad". I Diesen, Christian, Lernestedt, Claes, Lindholm, Torun & Pettersson, Tove (red.), *Likhet inför lagen?* Borås: Natur och Kultur, Borås, 2005.

- Lindholm, Torun, & Yourstone, Jenny (2010). "Ethnicity- and gender biases in the courtroom: International and Nordic findings", s. 228–246, i Granhag, Per-Anders (red.), *Forensic Psychology in context: Nordic and International approaches*, 2010.
- Lindholm, T. (2005). Fördomar och diskriminering: Gamla problem i ny skepnad. *Krönika på Stockholms polisförbunds hemsida*. www.bla-ljus.nu Devon, United Kingdom: Willan Publishing.
- Lundgren, Eva, *Väldets normalisering och andra våldsförståelser*, Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige (ROKS), Stockholm, 2012.
- Lundgren, Eva, *Väldets normaliseringsprocess*, 2 uppl., Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige (ROKS), Stockholm, 2006.
- Lundgren, Eva, *Väldets normaliseringsprocess*, Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige (ROKS), Stockholm, 2004.
- Lundgren, Eva (red.), *Slagen dam: mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige: en omfångsundersökning*, Brottsoffermyndigheten, Umeå, 2001.
- Meeuwisse, Anna & Swärd, Hans (red.), *Perspektiv på Sociala problem*, 2 uppl., Natur & Kultur, Stockholm, 2013.
- Nilsson, Gabriella, *Könsmakt eller häxjakt?: antagonistiska föreställningar om mäns våld mot kvinnor*, Diss. Lund, Lunds universitet, Lund, 2009.
- Norborg, Lars-Arne, *Sveriges historia under 1800- och 1900-talen: svensk samhällsutveckling 1809–1996*, 4 uppl., Almqvist & Wiksell, Stockholm 1995.
- Nordborg, Gudrun, "Väld i vardagen", i Heimer, Gun & Sandberg, David, (red), *Väldsutsatta kvinnor: samhällets ansvar*, 2., [rev.] uppl., Studentlitteratur, Lund, 2008.
- Norée, Annika (red.), *Festskrift till Madeleine Leijonhufvud*, Norstedts Juridik, Stockholm, 2007.
- Ottosson Hindberg, Barbro, *Kvinnomisshandel*, LiberFörlag i samråd med Socialstyrelsen, Stockholm, 1984.
- Peczenik, Aleksander, *Rätten och förnuftet – en lärobok i allmän rättslära*, 2 uppl., Norstedts Juridik, Stockholm, 1988.
- Peczenik, Aleksander, Arnio, Aulis & Bergholtz, Gunnar, *Juridisk argumentation: en lärobok i allmän rättslära*, Norstedt, Stockholm, 1990.
- Peczenik, Aleksander, *Vad är rätt?: om demokrati, rättssäkerhet, etik och juridisk argumentation*, Fritze, Stockholm, 1995.
- Pence, E & Paymer, M., *Duluthmodellen: utvecklingsprogram för män som misshandlar*, i Dahlström, Helena, *Gruppen som vittne: trauma-*

- bearbetning i grupp med kvinnor som utsatts för könsrelaterat våld*, Ersta diakoni, Stockholm, 2009.
- Perklev, Anders, "Straffmätning i narkotikamål – fyra domar från Högsta domstolen", i *SvJT* 2012 s. 31.
- Peterstrand-Nilsson, Marianne, *Ondskans famn: den inre världen hos misshandlade kvinnor*, Natur och kultur, Stockholm, 1997.
- Sandgren, Claes, "Om empiri och rättsvetenskap (del I)", i *JT* 1995–96 s. 732.
- Sandgren, Claes, "Är rättsdogmatiken dogmatisk?", i *Tidsskrift för rättsvetenskap: TFR*, 2005 s. 648.
- Sayed, M., "Tvångsäktenskap och barnäktenskap – en analys av det svenska rättsläget", i *SvJT* 2015 s. 479.
- Schelin, Lena, *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, Norstedts Juridik, Stockholm, 2007.
- Schiratzki, Johanna, *Barnrättens grunder*, 5 uppl., Studentlitteratur, Lund, 2014.
- Schiratzki, Johanna, *Barnrättens grunder*, Studentlitteratur, Lund, 2002.
- Socialstyrelsen, *Våldsutsatta kvinnor: ett utbildningsmaterial för socialtjänstens personal*, Socialstyrelsen, Stockholm, 2009.
- Steen, Anne-Lie, *Mäns våld mot kvinnor – ett diskursivt slagfält: reflektioner kring kunskapsläget*, Univ., Sociologiska institutionen, Göteborg, 2003.
- Strömholm, Stig, *Rätt, rättskällor och rättstillämpning: en lärobok i allmän rättslära*, 5 uppl., Norstedts Juridik, Stockholm, 1996.
- Sunnqvist, Martin, "Sammanläggning av flera systematiskt begångna brott till ett grovt brott", i *SvJT* 2011, s. 495–516.
- Sunnqvist, Martin, "Sammanläggning av flera systematiskt begångna brott till ett grovt brott – en kort kommentar", i *SvJT* 2012, s. 58–61.
- Sutorius, Helena & Diesen, Christian, *Bevisprövning vid sexualbrott*, 2 uppl., Norstedts Juridik, Stockholm, 2014.
- Sutorius, Helena & Kaldal, Anna, *Bevisprövning vid sexualbrott*, Norstedts Juridik, 2003.
- Uhnoo, Sara, *Våldets regler: ungdomars tal om våld och bråk*, Daidalos, Diss. Göteborgs universitet, Göteborg, 2011.
- Ulväng, Magnus, Om straffrättens principer, s. 149–162, ur Asp, Petter, Lernestedt, Claes & Ulväng, Magnus, *Katedralen. Tre texter om straffrätt*, Iustus förlag, Uppsala, 2009.
- Ulväng, Magnus, *Brottslighetskonkurrens: om relationer mellan regler och fall*, Iustus, Uppsala, 2013.
- Ulväng, Magnus, "Sammanläggning av flera systematiskt begångna brott till ett grovt brott – slutreplik", i *SvJT* 2012 s. 62–63.

- Ulväng, Magnus, "Sammanläggning av flera systematiskt begångna brott till ett grovt brott – en replik", i *SvJT* 2011 s. 1036–1049.
- Utvecklingscentrum Göteborg, *Åklagarmyndighetens handbok. Handläggning av fridskränkingsbrotten*, dec 2006. [cit. Åklagarmyndighetens handbok (2006)].
- Utvecklingscentrum Göteborg, *Åklagarmyndighetens handbok. Handläggning av fridskränkingsbrotten*, dec 2006 (uppdaterad 2012). [cit. Åklagarmyndighetens handbok (2012)].
- Wahlgren, Peter (red), *Scandinavian Studies in Law*, Vol. 49, A Proactive Law Approach, Law Libraries, Stockholm 2006.
- Warning-Nerep, Wiweka, *Vad är rätt?*, Norstedts Juridik, Stockholm, 2012.
- Weinehall, Katarina, *Att växa upp i våldet närhet: ungdomars berättelser om våld i hemmet*, Diss. Umeå universitet, Umeå, 1997.
- Weinehall, Katarina, "Våld mot kvinnor och barn, forskning och erfarenheter", i skrift från Nationellt råd för kvinnofrid, *Se till mig som ligen är: När pappa slår mamma*, Stockholm, 2012.
- Wendt Höjer, Maria, *Rädsslans politik: våld och sexualitet i den svenska demokratin*, Liber ekonomi, Diss. Stockholms universitet, Malmö, 2002.
- Wegerstad, Linnéa, *Skyddsvärda intressen & straffvärda kränkningar: om sexualbrotten i det straffrättsliga systemet med utgångspunkt i brottet sexuellt ofredande*, Diss. Lunds universitet, Lund, 2015.
- Wennberg, Suzanne, "Grov kvinnofridskränkning – en problematisk brottskonstruktion", i *SvJT* 2000, s. 792–804.
- Yngvesson, Barbara, "Making Law at the Doorway: The Clerk, the Court, and the construction of Community in a New England Town", i *Law & Society Review*, vol. 22, No. 3 (1988), s. 409–448.
- Zila, Josef, "Rättspraxis efter sexualbrottsreformen 2005", i *JT* 2007–08, s. 552.
- Ågren, Jack, *Billighetsskålen i BrB 29:5: Berättigande och betydelse vid påföljdsbestämning*, Jure, Diss. Stockholms universitet, Stockholm, 2013.
- Åkerström, Malin & Sahlin, Ingrid (red.), *Det motspänstiga offret*, Studentlitteratur, Lund, 2000.
- Österberg, Eva, "Från part i målet till brottsoffer – det moderna samhällets framväxt", i *Brottsoffer i forskningen*, Brottsoffermyndigheten, s. 16–24, Umeå, 1997.
- Överlien, Caroline, *Våld i hemmet: barns strategier*, Gleerup, Malmö, 2012.

Sakregister

- agaförbudet 69, 143, 244
- alkohol 81
- alkoholmissbruk 244
- alkoholvanor 266

- barnkonventionen 68, 144
- Barnmisshandelskommittén 32
- beteende 85, 102, 231, 232
- beteendemönster 237
- beviskrav 23, 249
- bevittnandefall 145
- brottskonstruktionen 29, 33, 109, 116
- brottsliga gärningar 315

- dataintrång 216
- dråp 196

- egendomsbrott 255

- flera brottsliga gärningar 121, 187
- förklaringsmodell 21, 45, 57, 66, 73, 86, 89
- förmildrande omständigheter 244
- förmögenhetsbrott 255
- försvårande omständighet 132, 138, 145, 242
- försvårande omständigheter 70, 305
- fridskränkingsbrott 33
- fysiska våldet 236

- gärningarnas karaktär 273, 276
- gärningar utöver de åtalade 127

- gärningsbeskrivning 24, 106, 113, 213, 246, 249
- gradindelning 240, 241, 246
- grooming 196
- grov misshandel 196, 197

- hela den utsattes situation 192, 263
- hemfridsbrott 203, 210, 230

- individbaserad 76

- känslomässig bindning 131, 159, 167, 185
- kollektivdelikt 29, 33, 118
- konkurrens 128, 240, 294, 315
- konkurrensregler 196
- kontakt med barn i sexuell syfte 218
- kontext 18, 29, 72, 90
- kontroll 237, 239
- köp av sexuell tjänst 218
- koppleri 218
- kränkande tillmälen 214

- lagstiftningsteknik 25, 33, 43, 118

- makt och kontroll 193, 233
- människohandel 203
- människorov 202
- misshandel 198
- mord 196

närstående 19, 96, 110, 120, 150,
313
ne bis in idem 127, 271, 299
normaliseringsprocess 85, 89, 193,
305

oaktsamhetsbrott 196
obestämdhetsförbudet 25
ofredande 212
olaga förföljelse 202, 279
olaga frihetsberövande 202, 203
olaga hot 203, 207, 230
olaga intrång 210
olaga tvång 202, 204
olovlig avlyssning 216
omyndiga 162, 171
opreciserade gärningar 249

påföljdsbestämningen 34
perdurera 107, 113, 118
personlig integritet 111, 187, 252
praktisk bindning 159, 169, 172,
185
preskription 297
preskriptionsregler 224
preskriptionstid 283
psykisk påverkan 106, 194, 238
psykisk terror 104, 235
psykiskt våld 236, 237

ringa misshandel 199
rubricering 240
rubricering av brott 246

särskilt utsatt situation 91, 175,
182, 218, 273, 308
sexuella våldet 236
sexuellt ofredande 221, 224
sexuellt övergrepp mot barn 223
sexuellt tvång 218, 220
sexuellt utnyttjande 222
sexuellt våld 75

skadegörelse 225, 226
skadegörelsebrotten 239
skyddslös ställning 141, 206, 242
socialpsykologiska 87
straffminimum 273
straffvärde 34, 256, 279, 296
strukturella förklaringar 83
styvföräldrar 176
synnerligen grov misshandel 197

tidigare brottslighet 127, 286, 288,
299
tidigare närstående 104, 229
tidsmässigt samband 125, 268, 282

upprepad kränkning 116, 122, 260,
264, 317
utnyttjande av barn för sexuell
posering 223
utöver de åtalade 269

våld 32
våld i nära relationer 27, 31
våld mot barn 32
våldsforskning 51
våldtäkt 218
våldtäkt mot barn 148, 221
vållande till kroppsskada 196
vilseledande till äktenskapsresa 206

åtalsregler 60, 112, 255

ägnat att allvarligt skada själv-
känslan 123, 260, 265, 303
äktenskapstvång 203, 206
ärekränkningensbrotten 112, 253

öppnande av brev 216
öppna rekvisit 116, 314
övergrepp i rättssak 255, 256
överträdelse av kontaktförbud 228,
229

SOM ETT LED I SAMHÄLLETS ÅTGÄRDER för att motverka mäns våld mot kvinnor infördes år 1998 bestämmelsen om grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning i BrB 4:4a. Bestämmelsens konstruktion medför att förutsättningar ges, att inom det straffrättsliga regelsystemet ta hänsyn till det straffvärda i att flera brottsliga gärningar begåtts mot en närstående eller tidigare närstående person. Bestämmelsen i BrB 4:4a öppnade upp för en ny lagstiftningsteknik inom straffrätten, där det vid prövningen av bestämmelsen ska tas hänsyn till en bredare bild av verkligheten än vad som vanligtvis är fallet, genom att hänsyn ska tas till den utsatta personens hela situation. De enskilda brottsliga gärningarna som gärningsmannen har begått ska bedömas i sitt sammanhang och mot bakgrund av den särskilda utsatthet som familjegemenskapen kan medföra.

I boken beskrivs och analyseras bestämmelsen i BrB 4:4a som rättslig konstruktion. Den lagstiftningsmodell som fridskränkningsbrotten representerar undersöks i förhållande till den mer traditionella lagstiftningsteknik som vanligtvis används i straffrätten och hur modellen fungerar i det straffrättsliga systemet. I boken undersöks vidare hur konstruktionen av bestämmelsen i BrB 4:4a förverkligar de tankar som ligger bakom regleringen, samt vilka frågor konstruktionen väcker i såväl ett tillämpningsperspektiv som i ett rättspolitiskt perspektiv. Rekvisitens utformning, innebörd och relationen mellan rekvisiten behandlas i förhållande till straffrättens krav på förutsebarhet och rättssäkerhet. Som en röd tråd löper frågan om kopplingen mellan bestämmelsens syfte, konstruktion och tillämpning.